

શેઠ નગીનલાલ મંદુલાઈ નેન સાહિત્યોદ્ધારે ગ્રન્થાંક ૨.

અભયકુમાર મંત્રીશ્વર

નું

જીવન ચરિત્ર.

ઉપાધ્યાય શ્રીમાન ચંદ્રતિલક વિરચિત સંસ્કૃત મહાકાવ્યનું
ગુજરાતી ભાષાન્તર

ભાગ ૨ નો.

ભાષાન્તર કર્તા:-મોતીચંદ ઓધવજી શાહ.

અ કા શ ક.

શેઠ નગીનલાલ મંદુલાઈ નેન સાહિત્ય ફંડ માટે
ભાઈચંદ નગીનલાઈ એવેરી.

મુરત.

Lives of great men all remind us.

We can make our life sublime

(Long follow.)

(મહાન પુરુષોના જીવન ચરિત્રો આપણને અનુભોષ આપે છે કે
આપણે પણ આપણા જીવનને ધારીએ તો ઉત્તત કરી શકીએ.)

૪૫૪

વિક્રમ સં ૧૯૮૩

ઇ. સ. ૧૯૨૭

મૂલ્ય ૦-૧૪-૦.

આ રીતે પદમ પૂજ્ય આગમોદ્ધારક સાશર શિરોમાળી આચાર્ય
શ્રીમદ્ સાગરાનન્દ સૂરીશ્વરજીનો આભાર માનતાં અમોને અત્યંત
હર્ષ થાય છે. તેઓશ્રીની સલાહથીજ આ ફંડ સ્થાપવામાં આવ્યું છે.
મહુમ શેઠ નગીનલાલ મંઝુલાલનો, તેઓશ્રી નરક સંપૂર્ણ પૂજ્યભાવ
હોવાથી તેઓશ્રીના ઉપદેશનુંજ આ પરિણામ છે.

વિ. સં ૧૯૮૩ }
ફાગણ શુદ્ધ ૩. }
ગોપીપુરા-મુરત.

ભાઈચંદ નગીનલાલ જવેરી.
અને બીજાઓ.

સૂચના:—૧૯૭ મે પાને કચ્ચાણક સંબંધી જે લખાણ છે તેના
ખુલાસામાં જણાવવાનું જે આ ગ્રંથના મૂળ કર્તા આગમિક મતના
છે કે જે મત ૧૨૫૦માં નીકળેલો છે. ભાષાન્તર કર્તાએ ત્યાં કુટ
નોટમાં કચ્ચાણક પાંચજ હોય એવો ખુલાસો કરેલોજ છે.

જો આ ગ્રંથ છાપવા છપાવવા વિગેરેનો મર્ચ લઈ આ
માર્ચવાલકેનેજ આધિન છે.

Printed By:--

BHARCHAND NAGINBHAI JAVERI.

Printed at:--

Govt. Press, RAJ.

7 - 1/2, NAGINBHAI MANCHHODHAI.

1 - 1/2, NAGINBHAI MANCHHODHAI.

धीमत्तवेगपुष्पाधिराज शासनसम्राट तीर्थोदारक श्रीचक्रसार्वभौम महारक
आचार्य श्री विजयनेमिसूरीभ्यरजी

जन्म
१९२९

दीक्षा
सं. १९४५

गणितपद
सं. १९६०

धन्यासपद
सं. १९६०

आचार्य
सं. १

શ્રીમત્તયોગચ્છની અતિ મહાન પુરાને,
શાસ્ત્રજ્ઞના પ્રધાસનથી નિર્મળ ધર્મેશી જુદીના અતુલ જળવડે,
અશ્રાન્તપણે વહન કરતા—

અને શ્રી સંઘનો અતુરાગ બહુધા વૃદ્ધિ પમાડી

દેશકલોચિત પ્રવૃત્તિ કરતા—

અખંડ પ્રાણચાત્રી, વિદ્વત્ શિરોમણિ, આચાર્ય

શ્રીમદ્ વિજયનેમિસૂરિ

નું

પ્રાતઃસ્મરણીય નામ

આ અભયકુમારચરિત-મહાકાવ્ય-ના

ભાવાન્તરના અંથ સાથે

ભક્તિપૂર્વક સંયુક્ત કરી

મગર થાઉં છું.

ગુરૂપાકાંક્ષી મોતીચંદ ઓધવજી,

ભાવાન્તરકર્તા

ભાવનગર.

પાપાદી પુર્ણિમા

In all times and places, the hero has been worshipped. It will ever be so. We all love great men: love, venerate and bow submissive before great men. Ah, does not every true man feel that he is himself made bigger by doing reverence to what is really above him? No nobler or more blessed feeling dwells in man's heart.

સર્વ સ્થળે અને સર્વ કાળે વીર પુરૂષો પૂજાયા છે. દરમિયાં જન્મા કરશે પણ એમજ. આપણે સર્વે એ વીર પુરૂષોને શ્રદાઈએ ઈએ, એટલુજ નહિ પણ એમના નરક પૂજ્યપુદિ રમ્પડીએ ઈએ અને એમને સચિનય નમન કરીએ ઈએ. (ગરબ કે) મું પ્રત્યેક મનુષ્યને એમ નથી ભાગતું કે જે પુરૂષ પોતાના કરતા નિ સમય મેટ છે તેને સન્માન કરવાથી પોતે જ દેશ જાને છે ? આવા ઉત્તમ પુરૂષોના સન્માન કરતાં કેમ વિશેષ મુખ્યતઃ કે ઉત્તમ ભાગી મનુષ્યના જન્મ રમ્પમ. તેમ મો નહીં

પ્રસ્તાવના.

સાહિત્યદર્ષણકારે ‘મહાકાવ્ય’ નાં જે જે લક્ષણો ગણાવ્યાં છે તે સર્વથી ઉપયુક્ત હોય ‘મહાકાવ્ય’ માં ગણાવાનો દાવો કરતા, બિન્નભિન્નવૃત્તવાળાં બાર સર્ગો અને એકંદર દસદશસ્તકાલગ સ્લોકપૂરવાળા, અભયકુમારચરિત્રના એક તૃતીયાંશ જેટલા ભાગનું ગુજરાતી ભાષાન્તર મેં સં. ૧૯૬૪ ની સાલમાં એટલે આજથી પંદર વર્ષ પૂર્વે પ્રસિદ્ધ કર્યું—તે વખતે મને સ્વપ્ને જે ખ્યાલ શાનો હોય કે શેષભાગ હું જનસમાજની સેવામાં પંદરપંદર વર્ષ સુધી નહીં મૂકી શકું ! પણ વાત એમજ બની છે. લખી મૂક્યા મેંટરના કાગળો પણ હજી પ્રાય ઘર્ષ ગયા ત્યારે જ મને શુદ્ધિ આવી ! પણ ભવિત્યતા જ એવી દશે. નહિંતો પ્રસિદ્ધ થયેલો ભાગ વાંચનાર વર્ગમાંથી અનેકની ખીત્ત ભાગ માટે ત્વરિત માગણી છતાં, સાહિત્યપ્રેમી અને ધર્મશ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થો તથા વિદ્વાન મુનિવરો તરફથી પણ વગરમાઝ્યા અભિનન્દનપત્રો આવ્યા છતાં અને મેંટર પણ લગભગ તૈયાર છતાં, મને એ છપાવવા માટે પ્રેસમાં મોકલવું કેમ ન સૂઝે ? પણ હવે ગદ્ય વાતનો શો શોક કરવો ? મત્તં ન શોચ્યમ્ ।

આજે પંદર વર્ષે પણ કેટલાક સન્નિમત્તો ની “ ભાષ મોતીચંદ, તારા અભયકુમારનું શું થયું ! પિતાના ગત્યમાં હજી પુત્ર દિવાનગિરિ જ ક્યાં કરે છે કે ! તારું અસમાપ્ત કાર્ય કોણ સમાપ્ત કરશે ! હું પણ હવે વયે વધતો માલ્યો તો પ્રભુ ન કરે ને કંઈ થયું તો તારે ક્યાં બાણના બૂલણુબાણ જેવા પુત્ર છે કે જે, એણે કાદબારી પૂરી કરી એમ અભયકુમાર પૂછે કરશે ! ”—આવીઆવી મળકભરો ટાંકણીથી જ આજે આટલો ભાગ પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવા ભાવ્યશાળી થયો છું.

હજી પણ એક તૃતીયાંશ જેટલું અધૂરું છે તે હવે પાછી અઢપ સમયમાં જ પ્રસિદ્ધ કરું એમ મારા બાબદેવના મને પ્રોત્સાહિત કરે !

હવે કંઈક આ કાવ્ય અને કાવ્યના નાયક અભયકુમાર વિષે:—

“ અભયકુમાર મંત્રીપરની જુદી દળે ” એ આપણા દર નવા વર્ષના દાનરમાં માંમસિક અર્થે લખાતા અનેક ઉત્કર્ષમયક વાક્યોમાંનું એક છે. એ પરથી એમ મમનથ છે કે શ્રીવીરપરમામાના અગ્રણી આવક એજીક ભૂષનિન્દા પુત્ર અને એકંદર મંત્રીને વિષે મુખ્યમંત્રી—મંત્રીપર અભયકુમારની જુદી નીત અને મમયોચિત નેખાને જ દરજ્જાસ્થાન થઈ પડી દોરી નેહાએ મત્તમેર મેનામા અદનૂત જોગાનર જુદિયાનું દળું. એણે પેનાનો વકતુ-

પાંઈ પોતાના કંઈપ્રદેશને વિષે એ સદા આરોપણ કરી રાખે એવી પ્રત્યક્ષ ઈચ્છાને લીધે મેં એ મનોહર અને નિલસુવાસિત હારની ગુર્જરી રચના કરી ગુર્જર જનમંડળને અર્પણ કરવાનું યોગ્ય વિચાર્યું છે. તો સર્વ ગુણુત અને મદાનુભાવ આર્પજનો એને સાદર પરિધાન કરશે એવી અભિલાષા રાખવામાં આવે છે.

જેનો પોતે પુત્ર છે એનો પાછો અમાત્ય પણ પોતે જ છતાં સ્વાર્થવૃત્તિથી ન દોરાતાં, પોતાના પિતા-રાજ્યનું દિન સાચવી જાણે છે અને સાથે પ્રજાનાં મન પણ રંજન કરી જાણે છે એવા એક નમુનેદાર મંત્રીનું ચરિત્ર પૂર્વવત્ આ સમયે પણ લોકોમાં સત્કારપાત્ર થશે તો મારો પ્રયાસ કું સફળ થયો સમજીશ.

હેવડ; આ સંસ્કૃત મહાકાવ્યનું ગુજરાતી ભાષાન્તર મેં મારાં તન અને મન ઉભયને પૂર્ણ પરિશ્રમ આપી બન્યું એટલું શુદ્ધ કર્યું છે-એને પરિપૂર્ણતાએ પહેંચાડવામાં કોઈ પણ જાતિનો પ્રયાસ અધુરો રાખ્યો નથી. અમાલ્ય પારિભાષક શબ્દો, વાક્યો અને અલંકારો સુદાં આલમાં આવે-પૂર્ણ સમગ્રજ એટલા માટે, પ્રથમ ભાગની પ્રસિદ્ધ સમયે મુળની સ્થાવકાક્રીસ કોર્ટના ચીફ જડજ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ ખાસ મુચના કર્યાં અમાણે જ્યાં ત્યાં એકદમ રફુટ ફુટનોટ આધ્યાજ કરી છે. વળી છપાયલા ફોર્મ વાંચતાં, કોઈકોઈ સ્થળે ટિપ્પણ આપવું રહી ગયેલું જણાયું તથા ભાષાન્તરસંબંધી દોષ પણ દષ્ટિગોચર થયા-એ માટે મન્યને અતિ પરિશિષ્ટ-ટિપ્પણી આપી છે. છતાં “સંપૂર્ણ ક્રેત પરમાત્મજ છે, મનુષ્ય તો પ્રમાદધીન હોઈ રખસનસ્વભાવી છે,” તો કું આ ભાષાન્તરમાં રહી ગયેલી દરેકોઈ જૂથ માટે મિથ્યા દુષ્ટન ચાદુંકું.

વળી આ ભાષાન્તરનો પ્રથમ ભાગ પ્રસિદ્ધ થતાં આપણા અમીરી સ્વભાવના ક્રિષ્ણમોન્તમંત અમદાવાદના નગરેડેઃ શેઃ ચીમનભાઈએ ૫૧, શેઃ કરગુરભાઈએ ૫૧, શેઃ મનમુખભાઈ ભગુભાઈએ ૧૦૧, શેઃ અંબાલાલ સારાભાઈએ ૧૦૧, શેઃ લાલભાઈ દલપતભાઈએ ૧૦૧, શેઃ બેામીલાલ દીપ. ચંદલાઈએ ૫૧, શેઃ મણીભાઈ ગોકળભાઈએ ૫૧, કન્વેનિયમી શેઃ ટોલરમી-ભાઈ મુગલએ ૫૧, એ પ્રમાણે મારી સખ્યામાં નક્કી ખરીદ કરી આખર આપેલો એને માટે એમનો માનપૂર્વક ઉપકાર મારું કું.

નીકળતાંજ સ્થરિજના કંઠમાં દાર નોંધ ખેદયુક્ત દર્પ ! ઊઘોગ ન દલ્યો,
મમય દલ્યો. દાર લધને પિતા-શ્રેણિકને અર્પણ કરવો. માતપિતાનો દર્પ-
પ્રસંસા-આશીર્વાદ. [૫૯ ૪૧ થી ૧૦૦.]

સર્ગ આઠમો: માળવા દેશમાં ઉજ્જવિની નગરીનું વર્ણન. એના
ચંડપ્રઘોત રાજાનો લોભ-રાજગૃહરોષ. અભય૦ નો અભેદ ભેદ-ચંડપ્રઘોતનું
પલાયન. એની પ્રખર પ્રતિજ્ઞા-‘અદિત્યેટમ’. એની ગણગીતોના ગણિકાનું
શ્રેણિકના જન્મવન્ત જિનમંદિરમાં આવવું. એ કુટિલાની કષ્ટગળ-પાપિણીના
પ્રપંચની પરાકાષ્ટા. કાક છેતરાય છે-અભયકુમારનું દરજી. અભયકુમારની
એક સ્ત્રી-ખેચર પુત્રીની કમંઠિચારૂપ ઉપકથા-શોકવનું સાલ. ફેંકી
દીધેલું રત્ન પુનઃ પરીક્ષકના હાથમાં.

ચંડપ્રઘોતરાજાનાં આર રત્નો. રાજકુમારી વાસવદત્તા. એને માટે
સંગીતશિક્ષકની શોધ. કૌસામ્બીનો સંગીતપ્રવીણ ઉદયન રાજા. રાજાપ્રધા-
નની એના ઉપર દષ્ટિ એને પકડી મંગાવવાની કુટિલ યુક્તિ. દુર્ગમકુન્જરા-
જૂપ છલપ્રપંચથી ઉદયનનું સપડાવું-એને રાજપુત્રીના સંગીતશિક્ષક તરીકે
રહેવું. દાણી શિખ્યા અને કુટ્ટી ગુરુ ! ગુરુશિખ્યા કે પતિપત્ની ! વકટ દસ્તીને
વશ કરનાર વત્સરાજ ઉદ્દે ઉદયન વાસવદત્તાનું દરજી કરી નાંખે-દાથી
દાણીની ‘રેસ’. ચંડપ્રઘોતનો દાપ-એના અમાત્યની સમભવદ. પ્રસંગેપ્રસંગે
ચંડપ્રઘોતે અભય૦ને આપેલાં આર ‘વર’. એ ચારેની એકસામટી મામણી.
ચંડપ્રઘોતપર દિશપાત ! અભયકુમારનો મોક્ષ-દૃષ્ટકરો વળતી એની આદન
‘ચેલેન્ગ’. યતુજ-ધનનાટક. પ્રઘોતમદમર્દન. અભયકુમારપ્રતિજ્ઞાપૂરણ.
(૫૯ ૧૦૧ થી ૧૫૨.)

સર્ગ નવમો: રાજગૃહીમાં ધનદત્તરોક અને વસુમતી શોધણી. અનર્થજ
દમ જતાં સંતાત ન દોવાથી વસુમતીનો શ્રેષ્ઠ એનાં અન્તરાય કર્મનો ક્ષયોપ-
રામ અને પુત્ર-જન્મ. એ પુત્ર-દૂતપુષ્પ-ને એક સામરદત્તરોકની પુત્રી
જન્મથી સાથે વિવાહ. દૂતપુષ્પની ભોગવિલામથી પરાડંબુખતા. રોકને આમ-
ળાએ નચાવનારી શોધણીના અનિષ્ટ આગદને લીધે દૂતપુષ્પને નીચ સોજનમાં
મૂકવા. કામના અભોધસરૂપ દેવદત્તાવેશ્વાના હંદમાં દૂતપુષ્પનું રસાવું.
ત્યાંથી દમ્પતીજી થયે એનો જલિષ્કાર અને પધાતાપ. પુનઃ ગૃહમન અને
દીન નિદણીનો સત્કાર. દૂતપુષ્પ દમ્પતીનાથે દેશાન્તર જવા નીકળે છે.
એક અનુસન્ધાનપરિવારના વિધવા કનિષ્ઠની એના એકમાત્ર પુત્રનો ચન્ધાર
સ્ત્રીઓ મળીને સમુદને રિપે જર્જાનવામ. સન્નિન નિદિં દોવાના દારજે ગાન્ય
તરોના દબદરજીના કાથે રોષ પ્રાપ્તી કન્ધમાં બેઠી. દરેર બદર નીજાને

२५२(१५३-२) मन्त्रः मन्त्रिभ्यः।

[illegible]

સગા માનવીમાં અજ્ઞાનના રાજ્યના દરજ્જા પુરી જતુ. એને માંથી આપનાર મજ્જુકારનું મરુતુ અને મહત્વાનિમા મનજ-મ દારનો અવદાર. એને ગોપી ભાવના માટે શ્રેષ્ઠકારણનું અજ્ઞપ્રમારને આગર દરમાન. એવામાં (રાજગુદીમાં) નુસ્થિતનામાં અ.ચાવનું આગમન. એમનો ઉપા-ધવના મોકમા નિમજ્જ કઃપોતસમ. દારની મિષ્ટમા હરના અજ્ઞપ્રમાર યાદીને ધર્મધ્યાનનિમિત્તે એજ્ઞ ઉપામયમાં આવી ચડે છે. દારનો નાન (પેલો વાનર) રાત્રીને સમયે કાપોતમજે રહેલા આચાવના કઃમ. દાર નાખી મળ્ય છે. એ જોડા આચાવના એક શિષ્યનો અજ્ઞરાનું અને કાપો-ચાર અજ્ઞપ્રમારના પુછરાત્રી જે શિષ્ય કહેલો આ-મજ્જાન્ત વળી જીવન શિષ્યન દાર નાંદને ઉત્પલ યથેલો ' મદ્દાભવ '. અજ્ઞવ ના અજ્ઞપ્રમાર. એજ્ઞે થે કહેલું ' આત્મ-વૃત્તાન્ત. ' એજ્ઞ પ્રમાણે ત્રીજા અને ચોથા શિષ્યના સંજ્ઞાન્તિ અને આત્મ-વૃત્તાન્ત. આમ ચાર શિષ્યોની સાથે ધર્મગ્રાહીમા રાત્રીના ચાર પહોરનું અતીત થવું-અને અજ્ઞપ્રમારનું ઘેર જવા માટે જદાર નીકળવું ' જદાર

નીકળતાંજ સુરિજના કંઠમાં ઢાર જોઇ ખેદયુક્ત હર્ષ । ઊઘોમ ન દલ્યો,
મમય દલ્યો. ઢાર લઇને પિતા-ક્રિષ્ણકને અર્પણ કરવો. માતૃપિતાનો હર્ષ-
પ્રશંસા-આશીર્વાદ. [૪૯ ૪૧ થી ૧૦૦.]

સર્ગ આઠમો: માળવા દેશમાં ઉત્તરપિની નગરીનું વર્ણન. એનાં
ચંડપ્રઘોત રાજનો સોભ-રાજગૃહરોધ. અભય૦ નો અભેદ ભેદ-ચંડપ્રઘોતનું
પલાયન. એની પ્રખર પ્રતિજ્ઞા-‘અસ્તિમેદમ’. એની ગણત્રીયાજ ગણિકાનું
ક્રિષ્ણકના જન્મવન્ત જિનમંદિરમાં આવવું. એ કુટિલાની કપટભજા-પાપિણીના
પ્રપંચની પરાકાષ્ઠા. કાક ઉતરાય છે-અભયકુમારનું હરણ. અભયકુમારની
એક સ્ત્રી-મેચર પુત્રીની કર્મકથારૂપ ઉપકથા-શોકપનું સાલ. ફેંકી
દીધેલું રત્ન પુનઃ પરીક્ષકના હાથમાં.

ચંડપ્રઘોતરાજનાં ચાર રત્નો. રાજકુમારી વાસવદત્તા. એને માટે
સંગીતશિક્ષકની શોધ. કૌશામ્બીનો સંગીતપ્રવીણ ઉદયન રાજ. રાજપ્રધાન
ની એના ઉપર દષ્ટિ એને પકડી મંગાવવાની કુટિલ શુક્તિ. કૃત્તિમકુંજરરા-
જરૂપ હાથપ્રપંચથી ઉદયનનું સપડાવું-અને રાજપુત્રીના સંગીતશિક્ષક તરીકે
રહેવું. કાણી શિખા અને કુણી ગુરૂ ! ગુરૂશિખા કે પતિપત્ની ! વિકટ હસ્તીને
વશ કરનાર વત્સરાજ હિં ઉદયન વાસવદત્તાનું હરણ કરી જાય છે-હાથી
હાથણીની ‘રેસ’. ચંડપ્રઘોતનો રાપ-એના અમાત્યની સમજાવટ. પ્રસંગેપ્રસંગે
ચંડપ્રઘોતે અભય૦ને આપેલાં ચાર ‘વર’. એ ચારેની એકસામટી માગણી.
ચંડપ્રઘોતપર દિમપાત ! અભયકુમારનો મોક્ષ-છટકારો. વળતી એની ચાહન
‘એલેન્જ’. યતુજ-ધનનાટક. પ્રઘોતમદમર્દન. અભયકુમારપ્રતિજ્ઞાપૂરણ.
(૪૯ ૧૦૧ થી ૧૫૨.)

સર્ગ નવમો: રાજગૃહીમાં ધનદત્તશેઠ અને વસુમતી શેઠાણી. અનર્ગળ
દ્રવ્ય જતાં સંતતિ ન હોવાથી વસુમતીનો શોક. એનાં અન્તરાય કર્મનો ક્ષયોપ-
શમ અને પુત્ર-જન્મ. એ પુત્ર-કૃતપુણ્યનો એક સામરદત્તશેઠની પુત્રી
જ્યશ્રી સાથે વિવાહ. કૃતપુણ્યની ભોગવિજ્ઞામથી પરાડમુખતા. શેઠને આંખ-
ળાએ નચાવનારી શેઠાણીના અનિદ આમદને લીધે કૃતપુણ્યને નીચ સોજનમાં
મૂકવો. કામના અમોઘસત્કરૂપ દેવદત્તાવેશના ફેંદમાં કૃતપુણ્યનું ફસાવું.
ત્યાંથી દ્રવ્યપ્રીણ થયે એનો જાદુકાર, અને પથારાપ. પુનઃ ગૃહમમન અને
દીન ગદિણીનો સારાર. કૃતપુણ્ય દ્રવ્યોપાજનાથે દેશાન્તર જવા નીકળે છે.
એક અગુણદ્રવ્યસંપતિચણ વિષય ક્રેડિની. એના એકનાએક પુત્રનો ચન્ચાર
ઓઝો મુખીને સમુદ્ધને રિપે જર્જરનચાસ. સત્તનિ નદિં દોચાયા કારણે ગાળ્ય
તરેના દમ્બદરજન્ય ભયે કેઃપ પુણ્યની મેષમા ખેડિની. ચહેરે જાદુર નીકળેને

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર.

ભાગ બીજો.

પિતાનું રાજ્ય—પુત્રની દિવાનગિરિ.

નિરાપાંતરિ.

- નિષિખે દુઃખ મે ન દુઃખે નિષિખે,
નિષિખે મ મનુ દુઃખિને મ મનુ
મનુ જાણવું, રાં નિષિખે,
અમર: મુજ મુજ મુજ મુજ ૧
- જદમર: મને મુજ મુજ મુજ,
મુજમ, મુજ મુજ, દુઃખે, દુઃખમ,
મુજ જાણવું, મર: મનુ,
નિષિખે પ્રિયામુજ મુજ દુઃખ ૨
- ૬૬ નિષિખ ને ૬૬ જાણ મરી,
પરિમીન મરી અમિત: મરી,
મીતમર:મારુડને જાણના,
ઉપદેશ મુને રાં જાણના ૩
- અનુદત પ્રિયામર:મોમ મરી,
તરના જાણનાર મુજ દુઃખી,
પત્ર મોમ જ એ વિધિને ન મર્યા:
મુજ વ્યાધિ મર્યા, નદિ ને વિમર્યા ૪
- મુજ માનસમ જદુ શાન્તિ જરી,
મીતનારીતરી મતિ મે નિષિખી,
નિષિખી મુખ્યાનપરા મુરતિ,
રતિ ના દુઃખ મુજુતલ્લુ ધરતી ૫
- ત્યજ દેહ વિનશર, હંશરના
પદમાં ઉભયે સ્થિરવાસી જાના !
અરપું પ્રિય, આતમશાન્તિજાળી
મણિમોહનમાળ મહો નમળી ૬

ॐ નમઃ શ્રીસર્વજ્ઞાય ।

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું

હવનચરિત્ર.

ભાગ બીજો.

સર્ગ છઠો.

હવે ઐષ્ટિકરાજાએ દેવતાએ આપેલી વસ્તુઓમાં સુંદર હાર હતો તે ચેક્કણા રાણીને, અને રમણીય ગોળા હતા તે પદ્મરાણી નન્દાને આપ્યા. એટલે નન્દાએ ઇર્ષ્યા લાવીને કહ્યું—હે સ્વામી, તમે મને આ ગોળા આપીને નિશ્ચયે મારી મરકરી કરો છો. એથી તો મને ખેદ થાય છે ! હું તે શું એક કુમારિકા છું કે એ ગોળે રમું ? આમ કહીને એણે બેડ ગોળા સહસ્રા ક્રોધ કરીને ભીંત તરફ ફેંક્યા. એટલે એ, માળામાંથી નીચે ભૂમિપર પડવાથી ઇન્ડું કુટી જાય એમ તત્કાલ કુટી ગયા. એટલે એક ગોળામાંથી સૂર્ય અને ચન્દ્રમા જ હોયની એવાં, પોતાની કાન્તિથી સર્વ દિશાઓને પૂરી નાખતાં બે કુંડળ નીકળ્યાં; અને બીજા ગોળામાંથી અત્યન્ત કોમળ એવાં બે દેવદ્વય (વસુ) નીકળ્યાં. એ જોઈને તો નન્દાને અત્યન્ત આનન્દ થયો અને તત્કાલ એ લઈ લીધાં. ખરું જ છે કે પ્રાણીઓને ઘડીમાં ખેદ અને ઘડીમાં હર્ષ થાય છે. પણ નન્દાને મળેલી આ વસ્તુઓ જોઈ ચેક્કણાને એ લેવાનો

૧. દ્વય=વસુ દેવદ્વય=દેવનાંક વસુ.

તે:જ કપો: કાવ્ય કે હ ને કાવ્યે જેમ જેમ લાગે તે: જાવ છે
 જેમ જેમ ગુણ: જુદા જુદા જાવ છે આમ દેવ: પદ્મિને પ્ર:
 નીતી યેતલુએ પદ્મિને કવ્ય—હે ન:ય, એ કુકલ વિગેરે મને
 અપાવો કે જેમો મ:જ આમુપલુ મંડુલે થાવ અટો: ૧ મે જાનિને
 મને મેંયુ મને મેંયુપલુ નુમ થાવી નધ એ મે:રું નયો પલુ નીનિ
 માન વાજાને મો એને ઉત્તર અપો: કે હે વિવ, તારો આ: માગ્યો
 અમુપલુ મે. કાવ્ય કે નને જે મપો: કુન્દન લાવું હનુ મે મેં નને
 પ્રમમલોજ આપું છે, અને ન્દાનં જાતોને રમવાન: અમકલં જેવું
 હનું તે નને પમંદ નહિં પદવાયો મેં જાની ન્દનને આપું છે—ને
 માંથી એના પ્રાણના પોતે નિધિનો પેટે આમુપલો નીકળ્યાં મો
 તુંજ મદિપાવાતી છે તો કહે શું એ પમું તારું તેવું ? આપીને
 પામું તેવું એં વમન કરેલું પ્રાણ ૧૧૫ તુવ છે. માટે હે યેતલ:
 કાવ્યુતી, તારે આમ બોલવું અપોમ છે. ને તુંજ આમ બોલીશ
 તો પડી અન્ય સાધારણ સ્ત્રીએમં અને નાનામં થા અન્નર રહો ?
 તું એકવાર જાનુપલે બોલી ચુકી છે તો હવે સમજુ થઈને પુન:
 બોલવું રહેવાઈ, કાવ્ય કે હે કેમકાંગી, અયુક્ત બાવજ કરનારને
 હમેથાં ચરમાવું પડે છે. એ સાંભળીને તો અનિચય કોપ થવાથી
 એણી પતિને કહેવા લાગી—આવા પૂર્વતામર્ષા વિવિધ ભાષ:
 ત્રાથી મૂખ જન જ છેતરાવ છે. મને તો એ આમુપલો મેં તમે
 નહિં અપાવો તો હું પ્રાણ ત્યાગ કરીશ કાવ્ય કે માનમંગ થવા
 પડીનું હવન એ ખડું હવન નથી. એ સાંભળીને એણિકરામએ
 કહું—હે માનિની, કહિં પણ સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામા ઉદય પામે, અ:
 થવા રતનાકર સાગર પોતાની મર્યાદા મૂકે તોપણ હું એ વસ્તુ તને
 નહિં અપાવું. વળી તારે પણ પ્રાણ કાઢીને સર્વ જન્મુજનોના
 ઉપહાસને પાત્ર થવું એ પણ યોગ્ય નથી આમ મારા વારતા છતાં
 તારે ન માનવું હોય તો ભલે દુરાચારી થઈને તારા મનનું
 ધાર્યું કર.

પોતાના પતિ એણિક નરપાળનાં આ વચનો સાંભળીને તો
 ક્રોધાવેશથી હાલતાં પયોધસ્વાળી એ એણી સાથેજ મરવા
 માટે ગવાક્ષપર ચઢીને નીચે ભૂમિપર પડતું મૂકવાનું કરે છે ત્યાં,
 એક વેશ્યાની સાથે ગુપ્ત રીતે વાતચીત કરતા એક મહાવત

અને હસ્તિપાલક એની દૃષ્ટિએ પડ્યા. એટલે એણે વિચાર્યું—આ લોકો શી ગુપ્ત વાત કરે છે એ હું સંતાઈને સાંભળું. આમ વિચારીને સમાધિસ્થ હોયની એમ નિશ્ચય રહી સાંભળવા લાગી—

એ વેશ્યા જેનું નામ મહાસેના હતું એણે હસ્તિપાલકને કહ્યું—હે પ્રિય ! આ રાજહસ્તીનું જે અંપકમાળા આબૂધણ છે તે મારે આજના મહોત્સવમાં પહેરવું છે માટે મને એ પહેરવા આપો. એ પહેરીને હું મારા સખીવર્ગમાં મારી શોભા દેખાડીશ. તમારા પ્રસાદરૂપી કંઈપણથી મારા મનોરથ સિદ્ધ કરો. પણ એ હસ્તિપાલકે તો ઉત્તર આપ્યો કે—હે વિવેકશાળી ત્રી, જો રાજાને ખબર પડે કે આ આબૂધણ મેં તને આપ્યું છે તો મને એક ચોર ગણીને રાજા મારો વિનાશજ કરે. માટે મને અને મારા સ્વજનોને વિપત્તિમાં લાવી નાખનારું એ કાર્ય મારાથી નહિં થાય. કારણ કે “વિચક્ષણ પુરૂષ કદિ ધર બાળીને તીર્થ કરે નહિ.” એ પરથી વેશ્યા બોલી—જો તમે મને નિશ્ચયે જ એ નહિં આપો તો હું સાહસ કરીને પ્રાણ આપીશ. પછી તમને પશ્ચાત્તાપ થશે; કારણ કે મારી સાથે લોગવેલા વૈભવો તમને યાદ આવશે. પણ મને લાગે છે કે તમારા આ કૃત્રિમ સ્નેહથી હું પૂરેપૂરી ઠગાણી છું. હસ્તિપાલકે કહ્યું—તું પ્રાણત્યાગની વાત કરે છે; પરંતુ તારા વિના અનેક સુંદર નાયિકાઓ આ પૃથ્વીપર પડેલી છે તે શું તું નથી જાણતી? ચીલડી હશે તોજ પરણાશે કે ? વળી બીજું—કદાપિ તું દેહત્યાગ કરીશ તો એમાં મારી ગાંઠ કાંઈ જવાની નથી; કેવળ તું તારા જીવની જઈશ; અને હુસ્મનોનું ધાર્યું થશે. માટે આવો નિમિત્ત વિનાનો દુરાસક્ત ત્યજ દે, અને મારી સાથે રહે છે તેમ રહે. જીવ દેવાને તૈયાર થઈ છે તો આગળ કાંઈ આંગા નથો રોપી મૂક્યા !

હસ્તિપાલક અને મહાસેનાનો આ સંવાદ સાંભળીને પાસે ઉભેલા મહાવતે પોતાના મિત્રને કહ્યું—હે સખે, એને છૂટી મૂક; ભલે એને કરવું હોય એ કરે. એવંતાણું આવધ “દીલું મૂકવું” એજ છે, એ તેં નથી સાંભળ્યું ? વળી જે નરમાશથી—મહેલાઈથી માદામાં આવતા નથી—માની જતા નથી એવાઓની સાથે તો કાંઠા વિનાના ધડાની જેમ કઠોર વર્તનજ રાખવું એમજ; પ્રાદાવે કેશુડાના વૃક્ષના સંબંધમાં રાખ્યું હતું તેમ.

દાનપાત્રે પુણ્ય—એ રીતે વાત છે કે મહાત્માને વન
આપ્યો—અલ્પમાત્રે તેને દેવ મેલે ન જાય—

આશ્વજી અને કિંશકરજીની કથા.

વનના વિશાળ પથે વિશાળ કોઈ પ્રાચીન માર્ગમાં એક
કેશવજી વૃક્ષ હીરું. એ નિર્મલ એના પુષ્પમાં સ્થિત. તેમને
લીલક જાણે એને એના પાંચ જમ થયે. આ વૃક્ષના પુષ્પે મહા
પદ્માવતી મલિની જેવાં ફોલે છે. માટે તે એનું નીચા ખાસ દેગમાં
લાઈ જાય છે જેથી નવું પલ આપા કેશવજી ઉપર એમ વિચારી એ
પ્રાણજી એનું નીચા ધર લેતો. આપ્યો અને તેને વાતીમાં વાળ્યું.
પરંતુ કશું છે કે પ્રાણીઓ ખરા પર્મપાથો નવજી હાલે નિરંતર
અન્યથ વૃક્ષા ઉપર કરે છે. પ્રાણજી નો અન્ય મર્મ કામધર્મી નવજી
હાલે એ બીજને દુઃખેશ્વર જગસિંચન કરવા લાગ્યો. ખરું નો એ
હતું કે એણે કીર્તિનમસ્કાનનો મહા આવાભિવે કર્યો. ભેળી
દત્ત-એળીજ નિકામે એના મનોરથ મિદ થાત. હવે ૧૯૩૭,
શીતળ અને મિદ જગવટે સિંચાયા કર્યાથી એ બીજાંથી મનદર
પડવ, અંકુર અને પત્ર પ્રકટી નીકળ્યાં. આમ પ્રાણજીના મનોર-
થની સાથે એ વૃક્ષ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું. અને બાગના અન્ય
વૃક્ષોની યોગમાં પણ તમારો થયો. એનું સૌન્દર્ય ભેળે એવડા
હાર સહિત નીકળ્યા કરતો પ્રાણજી “એને પુષ્પ આપશે” એવી
આશાએ વિશેષ વિશેષ જગસિંચન કરવા લાગ્યો. પણ તે મિત્ર,
એ વૃક્ષનું મૂળ અતિ જગસિંચનને લીધે બહુ સિન્ધુ થઈ જવાથી
વડના વૃક્ષની જેમ એને પુષ્પ ન આવ્યાં. આથી તે એ પ્રાણજીની
સર્વત્ર નિન્દા થઈ અને એને કોપ પણ થઈયો. કારણકે પ્રાણજીને
એ એવી કોપરૂપી પીડા પહોંચવા બલરમાં જવું પડતું નથી! એણે
વિચાર્યું—આ વૃક્ષના મૂળમાં જગ સિંચીસિંચીને મેં ખરેખર
દુઃખનો ભાર જ ઉપાર્જન કર્યો છે. માટે હવે તો એને બાગી જ
નાખું. કારણકે “ગોળ ખાય તે ચોકડા પણ ખમે.” એમ
કોપાધીન થઈને એણે પોતાનો સાક્ષાત કોપજ હોયની એવો
દૃઢિયમાન અગ્નિ એ વૃક્ષના મૂળમાં મૂક્યો. એટલે તો, અત્યાર-
સુધી પુષ્કળ જગસિંચનથી લેજલેજ થઈ રહ્યો હતો એ આ

અગ્નિથી દૂર થયો અને ત્યાં ઋક્ષતા-કોરાડું થઈ રહ્યું. તેથી કેશુડાને પુષ્પ આવ્યાં; અને તે ચોતરફ ફાટ્યું-તે જાણે એના જેવો કોધાવિષ્ટ પ્રાણી વળી હજી પણ કંઈ વિશેષ અનિષ્ટ કરશે એવા ભયથી જ હોયની !

આ વાત કહીને મહાવત હસ્તિપાલકને સમજાવે છે કે હે ભત્ર, આમજ દુરાચારી સીનો કઠોર સ્વભાવ પણ સુધારી શકાય છે. માટે જો એ હિંસાથી પર્યતનું અનુપાલન ન કરે તો પછી તારે તારું હિત સાચવવું. આ સકળ વિશ્વ પોતાનું હિત સમજનાર અને કરનાર. પ્રાણીને જ સર્વત્ર સન્માન આપે છે; જેવી રીતે બ્રહ્મદત્ત ચકવર્તીએ સુવર્ણની માળાવડે અજ એટલે બકરાનું સન્માન કર્યું હતું તેમ.

હસ્તિપાલકે પૂછ્યું-હે મિત્ર, આ કાંઈ વિશેષ-રમણીય દ્ધાન્ત લાગે છે. તો એ શું છે ? એ બ્રહ્મદત્ત કોણ હતો ? એનું વૃત્તાન્ત સાંભળવાની મારી ઇચ્છા છે.

મહાવતે ઉત્તર આપ્યો-ભાઈ, જો તારી એવી ઇચ્છા હોય તો કહી સંભળાવું. ઉત્કંઠા કે જિજ્ઞાસા હોય એવાને ‘મહાભારત’ની કથા પણ સંભળાવવી જોઈએ. ત્યારે આવી એક ન્હાનીશી કથાની તો વાત જ શી ? સાંભળ--

‘બ્રહ્મદત્તચકવર્તી’ની કથા.

સર્વદેશોથી અધિક ‘પંચાલ’નામે વિખ્યાત દેશ છે. ત્યાં કી-ડીઓના નગરની જેમ નિરન્તર અનેક વલ્લભરાઓના કાફલા જા-આવ કર્યા કરે છે. અન્ય દેશથી અહિં આવેલ જહુજહુ બ્યાપારીઓ દ્રવ્ય મેળવીને હર્ષ સહિત પેર ભાય છે; ચતુર સેવકકાળા વાદીની જેમ.

એ પંચાલ દેશમાં રત્ન, સુવર્ણ ઇત્યાદિનું ધામ એવું કાપી-હયપુર નામનું પ્રખ્યાત નગર છે. તે શેષનામની પેઠે ‘શુભરાણવલ્લય

૧ કાવઘની કાર્ટમાં ‘વાદી’ અને ‘પ્રતિવાદી’ લખે છે તેમના આ ‘વાદી’ Pinnatarii. મેવઃ-મુનિમ જે ચતુર લોક તો વાદી-પ્રતિવાદી કાર્ટમાં પ્રતિવાદી પામેથી પોતાનું સેલ્ફ કમ્પેલમેન્ટ પેર ભાય છે. ૨ શેષનામ પોતાની શુભ-દેશિયમાન, રમણ-વિશાળ, વલ્લભ-રજ્જાને લીધે મુરચ્છિન નગર ‘વેનચ્છામના’ જણેની વાદ્યથી મુરચ્છિન

મી મુસલિમ છે ત્યારે ન. મંડિગેઝ, દુન-મંડિગેઝ-પાદાનમે-
 જન-મેદી-મંડિગેઝ-મુમ્મ-મેદિયાનમ, એ જે માન્ય વ્યવસ્થા
 કરેલાય છે તે સેઝમાય પણ દર્શાવેલી છે. ત્યજ્જદન નામનો જેવ,
 માયંબોમ માલ માલ કરને: દર્શાવેલી જેમ મનસંધિન પૂનઃક
 નય દબલકાર દર્શાવેલો. એલે અનેક મુમ્મતખંધી નાજબોને પણ
 નમાવ્યા હતા. કેપમં દેવંમનાએનો પણ પરાજય કરનારી એવ
 અન્ત:પુરની રીએ: દર્શાવેલી માયે એ એક શ્રોતે જ બેઠાવતો
 હોયતો જેમ, નિવ્ય મુખવિલામ કરને:

એકદા આ જ્ઞાદન ચકવર્તી વાયુ કરનાં પણ અધિક વેગ-
 વાળા કોઈ અશ્વપર આરૂઢ થઈને અનેક શાલએની સંગ્રામે
 બહાર ફરતા નીકળ્યો. કારણકે પૃથ્વીના પત્તિ એવા રાજાએને
 ' અત્રીની સવારી ' એ એક જાનનું કૌતુક છે. દુદ્ધભાવવાળા
 અશ્વે વેગમાં દોડતાં દોડતાં જ્ઞાદતને કોઈ મદાન અટવીને વિરે
 લાવી મૂક્યો. પાપીજનોને એમનાં પાપ ક્રમતિને વિરે લઈ જાય
 છે તેમ. પાછળ એનું સ્થળ નૈવ્ય હતું એ ' એને અશ્વ ક્યાં લઈ
 ગયો ' એ ચિન્તામાં પલે વખતે એની પામે આવી પદોંચુ.
 અથવા તો (કલુ છે કે) ' એક પણ જુગડા વિનાના અનેક
 રહેંટ હોય એમી કાવંસિદ્ધિ થતી નથી. ' પછી તો જ્ઞાદત
 પોતાના સૂર્ય મંડળિકોની સંગ્રામે નગર બની પાછો આવ્યો.
 અને દિવસ સંજમી જે કાર્યો કરવાનાં હતાં તે કરીને, દિવસ પૂરો
 થયે સૂર્ય જેમ સમુદ્રને વિરે પ્રવેશ કરે તેમ એલે પોતાના
 અન્ત:પુરને વિરે પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં શયનને વિરે રાણીએ એને પ્રશ્ન
 કર્યો—હે નાથ, એ દુદ્ધ અશ્વ તમને લઈ ગયો ત્યાં તમે કરી પણ
 આશ્ચર્યકારક ઘટના જોઈ હોય તો તે કહો. કારણ કે આ પૃથ્વી
 સંકટાગમે કૌતુકથી ભરેલી છે.

રાજા-ચકવર્તીએ ઉત્તર આપ્યો—હે પ્રિયે, મેં એક નવીન
 કૌતુક ત્યાં જોયું તે તું એકચિત્તે સાંભળ—

૧ પાણી કાઢવાના રહેંટ અનેક તૈયાર હોય, પણ જેમાં પાણી ભરાઈને
 બહાર આવે એવું એક જુગડું કે ઘટ આદિ ન હોય તો જુધું નકામું, તેમ
 અનેક મંડળિક રાજાઓ હાજર હતાં જ્ઞાદત ચકવર્તી વિના જુધું સ્તંભકાર.

એ દુષ્ટ અશ્વ મને જે મહાન્ અટવીને વિષે લઈ ગયો ત્યાં
 પુનઃ પુનઃ આઘાતના સ્વથી વનરાજ-સિંહો ગર્જના કરી રહ્યા હતા.
 કવચિત્ મદના ઝરવાથી અનેક જમરોને સંતુષ્ટ કરતા હસતીઓ
 મેઘની પેઠે ગાજી રહ્યા હતા. વળી ક્યાંઈ શીંગડાના આઘાતથી
 અગ્નિના તણખા ઉત્પન્ન કરતા મહિષોના ટોળાં યુદ્ધ કરી રહ્યા
 હતા. કોઈ સ્થળે શરીરે અલમસ્ત એવાં ભુંડ, હોતકાર હળવડે
 ભૂમિ ખોદે છે તેમ, પોતાનાં નસકોરાંવતી ભૂમિ ખોદી રહ્યા હતાં,
 તે જાણે આદિ વરાહાવતારને શોધી કાઢવાને માટેજ હોયની !
 વળી ક્યાંઈ તો નિત્યલીલું અને અત્યંત પ્રિય એવું ઘાસ ચરીચ-
 રીને પુષ્ટ થઈ પડેલાં હરિણો, જાણે ચંદ્રમાના અંકને વિષે રહેલા
 પોતાના સજ્જત (મૃગ) ને મળવાને માટેજ હોયની એમ આકા-
 શમાં ફાળ મારી રહ્યા હતા. કોઈ સ્થળે તો, હે મુંદરી, સ્વેચ્છાએ
 ચર્ચા કરતી ચમરીગાયો પોતાની વાળવાળી પુછડીઓને કોઈ કાપી
 જશે એવા ભયથી વાંસની ઝાડીમાં ભરાઈ જતી દેખાતી હતી. આ
 સ્થળે શ્રીધ્વજતુના તાપથી અત્યંત અકળાઈ ગયેલા હું, દુસ્મનથી
 પણ ચઢી જાય એવી દુષ્ટ તૃપ્તિથી પીડાવા લાગ્યો. પણ એટલામાં
 તો અશ્વપરથી ઉતરી જળની શોધમાં ભટકતાં એક મુંદર સરોવર
 મારી દૃષ્ટિએ પડ્યું; શુદ્ધમાં કોઈ સજ્જન નજરે પડે તેમ. તીરપર
 ઉગેલાં અનેક વૃક્ષોને લીધે શ્યામ જણાતું એ સરોવર, અંદર રહેલાં
 વિકસવર શ્વેત કમળોને લીધે, અનેક તારાગણને ધારણ કરતા
 શરદઋતુના આકાશની જેવું ચોલી રહ્યું હતું. વળી એ કાંઠે
 રહેલી અનેકવર્ણી શેવાળને લીધે, જાણે મુઠ પાસે વિવિધરંગી
 વસ્ત્રથી વીંટળાયેલું કોઈ ચક્રચક્રિત ખડ્ગ હોયની એવો ભાસ થતો
 હતો. ચક્રવાકરૂપી મુવર્ણના અલંકારોવાળા, વાયુએ હલાવેલા
 મોજારૂપી હસ્તોવડે, પાસે રહેલા પોતાના વૃક્ષોરૂપી પુત્રોને, એ
 (સરોવર) જાણે આલિંગન દેતું હતું ! કીંત્ર કરતા અને સાથે
 સાથે મધુર રાગવડે આલાપ દેતા અનેક હસોના સમૂહને લીધે
 પોતાની વિવિધતા સ્થાપન કરતું એ (સરોવર) વળી જાણે આ
 જગતને વિષે અદ્વૈતવાદનો નિષેધ કરતું હતું ! હે મુંદરી, એ સરો-
 વર નીલાગતાં મને દૃઢ્યને વિષે જે આનંદ થયો તે હું વર્ણવી

કાળે નથી. પણ ત્યાં જે પરી મધુરતામુગ્ધ ગોદુરમય પ્રદત્તઃ ભરી
તે હવે મને માદ આપે છે ને કહું છું—

એ સરોવરનું અમૃતમયજન જગત્ જોઈને, હૃદ પ્રિયે, પ્રગટે
આત્મતા છવનમુક્ત થયેલ, અંતઃકરણ ઉદતઃક પામ્યું અને ઈન્દ્રિયોઃ
નયઃ રોમસાય વિકરણ થયા. હૃદ સુન્દરિ, મિં એના જગત્માં અવગા-
હન કરવાને હર્ષસાદિત પ્રયેગઃ કર્યો, જેમ કોઈ પગકપી કાવિય
દુરમનના નેન્વનું મંચન કરવાને એ નેન્વને વિષે પ્રયેગઃ કરે તેમ
જગત્માં મિં અસ્તવળી જેમ વધેશ કીટા કરો, મરંદગઃ-મરંદગઃના
પ્રવામીની પેઠે, એનું વધેશ પાન કર્યું અને ગેઃશયાસીની જેમ
એમાં અર્પણીને મનાવ કર્યું. આમ જગતને ઉચિત નર્વ કિયાએ
કરીને જેવો હું બહાર નીકળવા જાઉં છું ત્યાં તો સરોવરમાંથી
એક સ્વરૂપવાન નાગકન્યાને^૧ નીકળતી દીડી.

એ કન્યાનું સૌંદર્ય જોઈને વિસ્મય પામી મે વિચાર્યું—જે
પ્રભપતિ-પ્રજ્ઞાએ પાતાનો પુત્રોને પણ ઊંડી નયો એ આ કન્યાને
સરજીને એને વિષે લુબ્ધ થયો નહીં એ પણ એક આશ્ચર્યજ છે.
નિશ્ચયે એનું મનહર મુખ જોઈને, રંગા નામનો અસરાએ ચંદ્ર-
મારૂપી દર્પણને વિષે પોતાનું અમૃતમય વદન નીદાગતજ પાનાનેઃ
ગર્વં સર્વં ગળી જવાથી જે ઉડા નિવાસ મૂક્યો (હથે) તેને
હીધેજ એ ચન્દ્રમાને વિષે કાગાચ થયેલી છે; કોંકા એને વિષે જે
લાંછનની વાત કહે છે એ અસત્ય છે ! સર્વ ચરાચર જગત્ને છત-
વાને તત્પર એવા કામદેવના હસ્તને વિષે જો એ સોના કદાક્ષરૂપી
બાણ હોય તો નિઃસંશય કંદમૂળ કે કૂંજપત્રનો આદાર કરનારા,
કે બહુ દિવસ, પક્ષ દે માસ પર્યન્તના ઉપવાસ રૂપી તીવ્ર તપશ્ચર્યા
કરનારા યોગીજનો પણ એની પાસે લેશમાત્ર પણ ટકી શકે નહીં.

હે સુલોચના ! હું આવા આવા વિચાર કરતો હતો ત્યાં તો
એ નાગકન્યા સરોવરમાંથી નીકળી તેની પાસેના એક રીતળ
વડના વૃક્ષની નીચે બેઠી; તે જાણે એ વૃક્ષની અધિષ્ઠાતા દેવી જ

૧ નાગકન્યા એટલે સર્પકન્યા નહીં પણ પૃથ્વીની નીચે “ પાતાળ ”
કહેવાતા પ્રદેશમાં વસતી કહેવાતી કાષ્ઠ અર્થાંકિક સૌન્દર્યવાળી જાતિની કન્યા.
(નાગલોક=પાતાળલોક)

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર. ભા. ૨ નો.

ચક્રવર્તી જાણતા અર્પે અંગાયે કોણ કરતી નાગકન્યા તરફ જોઈ રહ્યા છે

—૪૫૪—

હોયની ! હે રાણી, વળી એવામાંજ એ વૃક્ષપરથી કાળપાશની જેવો અતિ લયંકર ગોનસ જાતિનો સર્પ ઉતરીને હર્ષસહિત એની પાસે આવ્યો. પેલી નાગકન્યા પણ તત્ક્ષણ પોતાનું એવું અદ્ભુત રૂપ ત્યજીને એક સર્પિણી થઈ ગઈ; નાટકને વિષે નટી પોતાનો સુંદર સ્ત્રીતાનો વેષ ત્યજીને રાક્ષસીનો લે તેમ. પછી એ સર્પિણી પેલા સર્પની સંગાથે, હું ભાળું એમ, હર્ષસહિત સુરતસુખ ભોગવવા લાગી; કારણ કે એવાઓના વિવેકરૂપ ચક્ષુઓ મદને હીધે અંધ થયેલા હોવાથી એમને લાજ કે શરમનો છાંટો પણ હોતો નથી. હે પ્રિયે, આમ પરસ્પરીને પોતાની સ્ત્રીની પેઠે ભોગવતા એ સર્પને જોઈને મને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. કુળને કલંક લગાડનારા આવા આચરણવાળી સ્ત્રીઓને જોઈને એટલે યથા પણ કેમ રહે ! અહો ! કામથી પીડાયેલી એ સ્ત્રી સઘ સર્પિણીનું કૃત્રિમ રૂપ લઈ એક સર્પની સંગાથે સુખ ભોગવવા લાગી એ કેવું આશ્ચર્ય ! પરંતુ નિર્દય કામદેવે આ વિશ્વમાં કોને વિડમ્બના પમાડી નથી ! એવા નિર્લજ્જ કુપાત્રો સમજે છે કે એઓ પોતે જાણે અદૃશ્ય જ છે ! પણ એમને શિક્ષા કરવાનો મને વિચાર થયો એટલા માટે કે અન્ય કોઈ પુનઃ આવું આચરણ કરે નહીં. વળી રાક્ષસોનો પણ ધર્મ છે કે—શિષ્ટ જનોનું પાલન કરવું, અને અશિષ્ટ—અવિવેકીઓનો નિઃશ્રદ્ધ કરવો. હે ચંદ્રસુખી, આમ વિચારી, સદૌવરની બહાર નીકળીને મેં લાલચોળ નેત્રો કરી એ બેઝિને ચાબકાનો પ્રહાર કર્યો; જેવીરીતે અશ્વોને જેલાવનાર કરે છે તેમ. મારા પ્રહારથી બેઝિ મૂર્છા પામ્યા એટલે મેં એમને છોડી દીધા; કારણકે ઉત્તમ સુલટો કદિ વૈરીને પણ પડ્યા ઉપર પ્રહાર કરતા નથી. એટલામાં તો, હે પ્રિયે, આપણું પાયદળ—હસ્તી—અથ આદિનું સૈન્ય મને શોધતું આવી પહોંચ્યું; જેવીરીતે ઉત્તમ કવિની કાવ્યપદ્ધતિને વિષે 'અભિધેયની પાછળ વ્યંજનો સમૂહ આવે છે તેમ. તે સમયે મારું ચિત્ત વ્યંજ હોવાથી, મૂર્છામાંથી જાગ્યું એવું જ પેલું યુગલ ક્યાંય જતું

૧. અભિધેય—અભિધેય અર્થ—મૂળ ભર્યું. વ્યંજ—વ્યંજ અર્થ—વાચ્ય અર્થ—મૂળ અર્થપરથી બીજા જે જે અર્થ નીકળે છે તે દરેક દષ્ટાન્તા મૂળ અર્થની પાછળ બીજા અનેક અર્થો નીકળે છે તેમ.

જેનેની મને ખબર હતી નહોતી. અપવા તો મારુંજ કદું છે કે જે પતાપન કરી જાય છે તેજ જીવો કહે છે. મારી તો તું જાણે છે કે હું મમમ પરિવાર મદિન અહીં આપ્યો. આ પ્રમાણે, દે પ્રિયે, મેં જે વિશ્વવ્યાપક કુરુદત્ત જોયું હતું તે નને કહી સંભળાવ્યું.

એ વૃત્તાંત શા પ્રિયે કહો સંભળાવીને જ્ઞાનદત્ત ચક્રવર્તી મારીરચિન્તાને અર્થે અન્નાપુરથી બહાર નીકળ્યો. ત્યાંનાં તેણે સર્વ દિશાએને પ્રકાશમય કરતા એક દેવતાને પોતાની સમક્ષ ઉત્તરો જોયા. તે દેવે ચક્રવર્તીને કહ્યું—કુદ સાકોને નિમલ કરનારા દે જ્ઞાનદત્ત, તું મર્જદા વિજય પામ. હું તારી પામે કંઈ કાર્યપ્રસંગે આજ્યોષ્યું. જ્ઞાનદત્ત તો “આ આત તંજસ્વો ચરીરવાળો કોણ દશે અને એ અહીં ક્યાંથી આવ્યો દશે એમ ચિન્તવતો કહેતા લાગ્યો—હે ભાઈ, તમારે અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન છે તે કહે. હેવે ઉત્તર આપ્યો—હે નરપતિ, તેં સંસારને વિષે જોઈ હતી તે મારી પ્રિયા હતી. એણે ત્યાંથી ધર આવીને મને કહ્યું કે જ્ઞાનદત્ત ચક્રવર્તીએ મને બહુ બહુ કૃત્યના પમાડી. મેં એને એનું પ્રયોજન પૂછ્યું ત્યારે એ મારી પ્રિયાએ મને જે કહ્યું તે હું તને કહું છું.

મારી પ્રિયા કહે “હે પ્રાણનાથ, તમારી પાસેથી અનુમતિ મેળવી હું સંસારમાં ફીડા કરવા ગઈ હતી. પણ ફીડા કરીને બહાર નીકળી ત્યાં જ્ઞાનદત્તે મને ભાળી. એટલે કામદેવે પોતાના સમસ્ત જાણીવડે એનાપર પ્રહાર કયો; કારણકે દેહીપ્યમાન દીપકની શિખાની પાસે ભમતા પતંગીઆનું કુચગણેમ કયા સુધી રહે ! એ દુરાત્માએ મને પ્રાર્થના કરી કે—મારું શરીર મદનની જવાળાએ તપી ગયેલું છે તેને, હે સુંદરી, તું તારા અમૃતરસ કરતાં પણ અધિક એવાં અંગોના સંગમવડે શીતળતા પમાડ ” પણ મેં તો તેના કઠોર વચનોની તર્જના કરીને કહ્યું કે—તું નીચ અધમ મનુષ્ય છો, અને હું તો દેવાંગના છું. તો કોયલ અને કાગડાનો સમાગમ કેમ થાય ? વળી તું લોહપપણને લીધે જાતિની કદાચ દરકાર ન કરતો હો તો પણ તું નરકથી એ બહીતો નથી કે દશમુખવાળા શવણના પેઠે પરસ્ત્રીને વિષે મન કરે છે ? પણ સાચુંજ કહ્યું છે કે બીલાડીના બચ્ચાંની નજર દુધ પી જતી વખતે એ દુધ ઉપર જ

હોય છે; માથે પડવાને ઉચકાયેલી લાકડી તરફ એનું ધ્યાન હોતું નથી. મને તારૂં ગુણ જોવાથી પણ પાપ લાગે છે માટે મારી દ્રષ્ટિથી એકદમ દૂર થા. પણ મેં અનેક વાર આમ નિવેશ કર્યો છતાં એ પાપીને તો ઉલટો ક્રોધ થયો કારણ કે ભવાભિનંદી પ્રાણી-ઓને હિત વચનો પણ અશાન્તિને અર્થે થાય છે. મારાં વચનો સાંભળીને એણે તો મને વેચાતી લીધેલી ગુલામડીની પેઠે નિર્દયપણે ચાબુકનો પ્રહાર કર્યો. હે પ્રિય, તમારા જેવા મારા સ્વામી છતાં આમ બન્યું તે વ્યાજબી થયું છે ?

દેવ બ્રહ્મદત્તને કહે છે કે-મારી સાંઝે કહેલી વાત સાંભળીને મને અતિશય ક્રોધ ચઢ્યો; કારણ કે સ્ત્રીનાં વચનથી લોકોનો સગા-ભાઈ પ્રત્યેનો વિશ્વાસ પણ જતો રહે છે. એટલે મેં તો એ મારી કામદેવની પુતળી સમાન પ્રિયાને સાન્વનન પમાડીને કહ્યું-હે પ્રિય, ખેદ ન કર. હું હમણા જ જઈને એને મારા જ હાથવડે હણીને કાણમાં તારૂં વેર લઈશ. એણે મારા જેવો બળવત્તર સ્વામી હયાત હોવા છતાં કેવળ એશઆરામમાં રહેવાને ઉચિત એવી તારા જેવી સ્ત્રીને એ પ્રમાણે તાડના કરી છે, તો એમજ સમજજે જે એણે કેસરીસિંહની કેસર-છટા લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. "

મારી સ્ત્રીને આમ કહીને ત્યાંથી હું નદીના પૂરના વેગે અહિં તારો પાસે આવ્યો. તો, હે રાજન, તેં મારી સ્ત્રીની કથા તારી રાણીને કહી તે મેં બહાર રહીને ગુસ્સાપણે યથાસ્થિત સાંભળી તેથી સ્ત્રીના વચનોરૂપી વાયુથી બ્રહ્મવશ્યમાન થયેલો મારો કોપાગ્નિ થમી ગયો છે. અથવા તો સત્યચારિત્ર્યવાનની પાસે શત્રુ પણ મિત્ર થઈ જાય છે. માટે હે રાજન, મેં જે દુષ્ટ ચિન્તન કર્યું છે તેની તું મને ક્ષમા આપ. કારણ કે મહંતપુરુષોની ક્ષમા જ ખરી પ્રિયા છે. વળી મારી પાસેથી કંઈ " વરદાન " માગી લે, કેમકે દેવદર્શન અમોઘ (ખાલી) જાય નહીં. ચક્રવર્તીએ કહ્યું-હે દેવ, મારે કોઈ વસ્તુની ઉણપ નથી; તો પણ તમારું દર્શન અમોઘ ન જાય માટે હું માગી લઉં છું કે-મારા નગરને વિશે વ્યાધિ, અકાગ મરણ અને અન્ય પણ કોઈ પ્રકારના ઉપદ્રવ વિશેષ ન થાઓ. એ સાંભળીને રૂવે એને એ વર આપ્યું.

જની એટલું આપ્યા પછી કંઈ વિશેષ મહત્ત્વનાં ૧૨ માન-
વાનું દેવે કહેવાથી તદ્દતને માન્યું કે-હું સર્વ પ્રાણીઓની બાપા
સમજી મારું જેમ કરો. દેવે એ વરદાન પણ આપ્યું. પણ માથે
ઉભેયું કે હું રાજા, ને એ પ્રમાણે માંજડેલી વાત તું અન્ય
કોઈને કદીય નોં નિર્ધારે તારું મન્ય થયું સમજાવે. આમ તદ્દત-
તને મર્ ૨૫૯ કદીને દેવના અન્નધાન થયો.

દેવતાઓ પ્રાણે આપાં આપાં કૃપણોએ કરીને દ્રવિત એવાં
વરદાન આપી જાય છે. પણ આપણને એક અન્ન એટલે બકરી
પણ જે દુધ આપે છે તે કયાં મિત્રમિત્ર વિનાનું દોષ છે ?

પછી આપું એ વરદાન મનવાથી અત્યન્ત દર્પ પામેલા
બ્રહ્મદત્તે પોતાનાં અન્તઃપુરને વિશે પ્રવેશ કર્યો.

ચક્રવર્તીરાજાઓ તો ઘણા ધર્મગયા પણ એમનામાં સર્વ
પ્રાણીઓની બાપા સમજનારા બ્રહ્મદત્ત જેવા તો વિરલા જ થયા છે.

હવે એક વખત વાત એમ જની કે બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ
પોતાને માટે કસ્તૂરી આદિનું વિલેપન બનાવરાખ્યું હતું-એ
વિલેપન જોઈને રાજાની રૂઢકોકિલાનું મન એમાં મુગ્ધ થયું
એટલે એણે પોતાના પ્રિયતમ કોયલને કહ્યું-હે પ્રાણેશ્વર, રાજાના
વિલેપનમાંથી મને થાડું લાવી આપો; કેમકે મારે પણ મારા
અંગને એથી વિભૂષિત કરવું છે. અને એમ કરીને મારા જીવતરને
સફળ કરવું છે. કોયલે કહ્યું-પ્રાણેશ્વરી, એ વાત તદ્દન અશક્ય છે.
જો હું વિલેપન લેવા બહિર્ તો મારી તો સુદી અને વ્યાજ ભેગી
જાય. માટે હું એ લાવી દઈશ નહીં.

દેવતાના આપેલા વરદાનને લીધે કોકિલ અને કોકિલાની
વાતચિત્ત ભરસલામાં બ્રહ્મદત્ત જ સાંભળીને સમજી શક્યો. તેથી
એને (એકલાને) હસવું આવ્યું. કારણ કે કોઈ વાતનો, માણસ
મર્મ સમજે છે તો જ તે મર્મના હાર્દ પ્રમાણે તે મનુષ્યના મુખ
ઉપર સૂચક ચિન્હો પ્રકટી નીકળે છે. સકલ સલાને વિષે પોતાના
સ્વામીનાથ-એકલાને હાસ્ય ઉત્પન્ન થયું તેનું કારણ રાણીએ એને

પૂછ્યું. તો એણે ઉત્તર આપ્યો—હે સુંદરી, એ તો અમશ્વર; કંઈ છે નહીં. પણ રાણીને જોમ પડ્યો એટલે પુનઃપુનઃ પૂછ્યા કર્યું; છતાં પ્રશ્નદત્તે હાસ્યનું કારણ દર્શાવ્યું નહીં. એટલે રાણી સમજી કે રાજાએ નિશ્ચયે મારી જ મરકરી કરી છે. આમ થવાથી એનું મન બહુ વ્યાધુળ થયું કે રાજાને પોતાના તરફ કંઈ વસવસો હોવાથી એ હાસ્યનું કારણ ગુપ્ત રાખે છે. એટલે એ બોલી કે—હે પ્રાણનાથ, એ તો બચ્ચાં હોય એને આમ છેતરી શકાય ! હું કંઈ નહાનું બાળક નથી કે મને આમ ઉડાવો છે ! જો તમે મારી સમક્ષ એ ખુલ્લેખુલ્લું નહીં કહો તો હું જરૂર પ્રાણત્યાગ કરીશ. કારણ કે અપમાન કરતાં મૃત્યુ સારું. રાજાએ કહ્યું—હે હરિણાક્ષી, તું પ્રાણ ત્યજીશ કે નહીં—એ તો કોણ જાણે; પણ સાચું પુછાવતી હો તો હું તો કહું છું કે એ હાસ્યનું કારણ જો હું પ્રકટ કરું તો મારા તો તત્ક્ષણ પ્રાણ જાય એમ છે. કારણ કે ધોળીનો ગર્દભ ધોળીનેયે લાત મારીને જતો રહે છે એ તું ક્યાં નથી જાણતી ? આમ સમજાવતાં છતાં રાણી તો પોતાનો દુરાગ્રહ ન ત્યજતાં કહેવા લાગી—તમે મને આવું જૂઠું જૂઠું કહીને શામાટે છેતરો છો ? જો બોલવાથી જ માણસો મૃત્યુ પામતા હોય તો આ સકળ પૃથ્વી નિર્મનુષ્ય જ થઈ જાય !

આવી દુરાગ્રહી સીના પ્રેમપાથને આધીન હોઈને રાજાએ તો ઉવટે સેવકો પાસે ચિતા તૈયાર કરાવી; હાથણીના સ્પર્શને વિષે મોહિત થયેલો હાથી ખાંધમાં પડવાને તૈયાર થાય તેમ પછી, “ચાલ, દેવિ, તને મારા હાસ્યનું કારણ કહું” એમ કહી રાણીને લઈ ચિતા પાસે જવા નીકળ્યો. ધિધાર છે એને કે પોતે એક ચક્રવર્તીરાજા છતાં આમ મૂર્ખ બને છે ! નગસ્વામી લોકો પણ ચક્રલે ચોટે ભેગા થઈ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે—શું આપણા રાજાપાસે કોઈ યોગ્ય રાજપુરુષ કે અન્ય કોઈ હિતૈષી છે કે નહીં ? જો હોય તો તો એક ખીલી જેવા સુદ દાર્પને અર્થે ચેત્ય—મહિર સમાન મહાન નૃપતિના દેહની ઉપેક્ષા કેમ હોય ? અથવા તો નિશ્ચયે દેવે એનું રાજ્ય સઘ ડુબી જવા બેઠું છે !

એવામાં વાત એમ જની કે એક અજ અને અજા રસ્તે યઈને જતા દત્તા તેમાંથી અજાએ પોતાના સ્વામી અજને કહ્યું—હે ના-

ય, આ રાજાના સામ્રાજ્યને અંગે જે વચનું જોજન કરે તે એ વચના સાચી અને પ્રમાણ યર્થ છે તો એમાંથી મારે મારે થાડા તર્ક આવે. અજ એટલે બકરાએ ડેનર આપ્યો—હા પ્રિયા, એ વચ પર કેને રૂચિ ન થાય ? સૌને રૂચિ થાય. પણ નું અલગમલ છા. એ કામ તો કળાજાજ પુરુષાનું છે. અંગે વચ ખાપ છે એ આપણા જેવા અમરજીવન ક્યાંથી ખાઈ શકે ? જૂતમાં વળીએ મુગ-ધ છે, પણ તે ગોમયને શા કામની ? પાર કે હું વચ લેવા બાંડ ને રાજપુરો અને દલગા આવે તો શું નું વચ આવીય ? મારે હું તો એવા વચ લેવા જતો નથી. એ સાંભળીને અલ (બકરી) જોલી—જો મને એ નહીં લાવી આવે તો હું પ્રાણ ત્યજીશ; તો પછી તમને પક્ષાત્તાપ થશે. તમને પ્રાણ જવાનો ભય છે; પણ જોતા નથી કે આ પ્રજાદત્ત ચક્રવર્તી જે સુમત્ર પૃથ્વીનો સ્વામી છે તે જે પોતાની સ્ત્રીને અર્થે પ્રાણ આપવા તૈયાર થયો છે ? અથવા તો જો આ હાડકાની મુઠ્ઠીજ તમને વદાલી હોય, અને હું તમને વદાલી ન હોઉં, તો જાઓ. વદાશ જે તમે પતિ નથી. આવું સાંભળ્યા છતાં અજે તો મન કઠણ રાખીને કહ્યું—જો તારે મરવું જ હોય તો બહે મરા મારે તો જીવવું છે. કારણકે પ્રાણ ત્યજવાથી આપણું સર્વસ્વ નષ્ટ થાય છે. વળી હું કહે છે કે આપણો દંપતીપણનો સંબંધ હવે ગયો, તો હું કહું છું કે બહે ગયો; કારણકે હે મૂર્ખા, મેં તારા જેવી અનેકને ત્યજી દીધી છે તેમના વિના મને આશ્ચ્યું તેમ તારા વિના પણ ચાલવાનું. આ પ્રજાદત્ત એક હુદ્દરંડા-પર મોહિત થઈ પૃથ્વીને અનાથ કરી મરવા તૈયાર થયો છે તે મૂર્ખ છે; એ નરપતિ નહિં, પણ નરપશુ છે. ધિક્કાર છે એને ! એના અન્તઃપુરમાં રૂપવતી સ્ત્રીઓ અનેક છે છતાં શા માટે એ આ એકને અર્થે આવેા સર્વપુરુષાર્થને સધાવનારો ઉત્તમ મનુષ્યભવ સુમાવવા તૈયાર થયો છે ? અથવા તો મને લાગે છે કે વિધિ જ્યારે અવળો હોય ■ ત્યારે માણસની બુદ્ધિ જ નિર્લેય નષ્ટ થઈ જાય છે.

અજ અને અજનો આ સંવાદ પશુભાષા જાણનારા પ્રજાદત્ત ચક્રવર્તીએ અથેતિ સાંભળ્યો. તે પરથી તે મનમાં જ કહેવા લાગ્યો

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર. ભા. ૨ જો.

દુરાસહી રાણીની હૃદયી રાજ્યએ ચિતા નૈયાર કરાવી.-પાછળથી
પશુની વાલીથી સમજણ પામેલા રાજ્યએ ઉપકારી અજના કંઈમાં દાર
આરોપણ કર્યો.

—૧૫૮ ૧૫

મારા કરતાં તો આ અજ સમજી કાર્યો. કારણકે પશુ છતાં એના-
રાગનો નિગ્રહ કરનાર પુરુષત્વ છે. અને હું એક ચક્રવર્તી છતાં
તુલ્યે પરાક્રમ મારામાં નથી. ધિક્કાર છે મને કે મેં મોહિત થઈ-
આ સાર્વભૌમ રાજ્ય ત્યજી દઈ મૂર્ખ બની આવું અવિચારી
કરવા માંડ્યું ! આ પશુએ મનેયે પશુ કહ્યો એ પણ મારા
વાને યોગ્ય સંજોગન દીધું છે. એનાપર મારે કંઈ પણ કોપ કર-
તું કારણ નથી. યથાર્થ સત્ય કહે ત્યાં કોપ શાનો ? ઉગ્રરાગ કે
વિષની મૂર્છામાં પ્રાણીઓ યોગ્યાયોગ્ય કંઈ પણ બાણતા નથી,
તલે હિતકારક આચરણ એઓ ક્યાંથી જ કરી શકે ? કારણકે
શુભ કાર્યો જ્ઞાન હોય એઓ જ કરી શકે છે. આ અજના વચન
ને શ્રવણગોચર થયા એ મને તત્ક્ષણ ઉપકારી થયા છે માટે મારે
અજનું શુરૂની પેઠે સન્માન કરવું જોઈએ; અન્યથા હું એના
શુભાંથી મુક્ત થઈ શકીશ નહીં.

આવે. વિચાર કરીને બ્રહ્મદત્તે પોતાના કંઠમાં સુવર્ણની માળા
તે કાઢીને સવિસ્મય તે પશુના ગળામાં પહેરાવી. કારણ કે
મૃત્યુના મુખમાંથી ઉગારનારને ગમે તેવી અમૂલ્ય વસ્તુ પણ
પાપવા યોગ્ય છે. પછી એણે અત્યાર મુખી ધારણ કરી રાખેલી
વાને બાણએ મૂકી રાણીને કહ્યું—હું તને મારા હાસ્યનું કારણ
હિં કહું; તું મરતી હો તો ભલે મર. કારણકે તું મૂર્ખ છે; હું
મૂર્ખ નથી. કુદના વ્યાધિવાળો ઉગ્રપીકાને લઇને બળી મરવા
પ્રાર થાય એની સંગાથે બીજાઓએ પણ બળી મરવું એ ક્યાંનું
હાપણ ? આમ મહાવૈધના હાથમાં આવેલા દરદીની જેમ
ચક્રવર્તી મૃત્યુના મુખમાં જતો બચ્યો. રાણી પણ આચાભંગ થઈ
પોતાને આવાસે ગઈ. કારણકે જેવા તેવાથી કંઈ સહેલાઈથી પ્રાણ
કાઢી શકાતા નથી.

(મહાવત કહે છે) માટે હે સમજી હસ્તિપાળક, તું પણ
બ્રહ્મદત્તની જેમ, આ વેશ્યાના દુરાગ્રહને લાત મારી મુખી થા. કહે-
વત છે કે વારાંગનાઓનું બહુ ક્યાંથી થાય ?

ગવાક્ષમાં રહેલી ચંદ્રલણા આ સર્વ વૃત્તાન્ત સાંભળીને મદ
ત્યજી કહેવા લાગી—આ મહાવને કહેલી વાત સર્વ યથાર્થ છે.

એવા તુષ્ઠ ભાનિના માણસને પણ જુદાઈને મન કેવો આવી જાય છે. આવાનાં મનને નિરંતર મનઃપ્રસન્ન થાય છે એવાની જુદાઈ એવીજ હોય છે એ જુદાઈને કહ્યું તે સ્વચ્છ છે. જે હું મરીશ તો મારા જીવની જામણ જેના મનને પણ દાઢા મુકે એવું થાતજા (રાજાને માની એજ રાણી) થઈ. જે મેં આ વાતમાં મન્ય અંગીકાર કર્યું હોય તો નિકરે મારો પુનર્જન્મ દોરવાદિ નરકને વિષે માના કારણ કે કયાયકૃપી જેનિઆને લીધે જે કુર્મનિ પ્રાપ્ત થાય છે તેમાથી ઉદાર કરનાર કોઈ નથી. આમ મદાવતે કે દેલી વાત ઉપરથી રાણી પ્રાણ ત્યજી દેવાની વાત પરથી અટકી લોકો ગમે તેમ માનવા હોય પણ માણસ દારે છે ત્યારે જ હોઈ એમ છે.

અનેક રત્નોના કિરણોને લીધે ઇન્દ્રના ધનુષ્ય જેવા દેલીય માન એવાં એ દાર પછી તો ચંદ્રજાના હૃદય પર ચોખવા લાગ્યો (અર્થાત્ ચંદ્રજાએ એ પાંચે) તે જાણે એના હૃદયને વિષે રહેલા કોઈ દેવના પૂજન-અર્ચનને અર્થ એણે એ હૃદય પર સ્થાપન કર્યો હોયની ! આમ થવાથી એ ચંદ્રજા દિવ્ય કુંડળધારી અને દેવદુષ્ય વચ્ચે અલંકૃત એવાં નન્દા રાણીથી (જાણે સ્વર્ગને વિષે રહેલી ઇન્દ્રની મન્દાગ્રીથી પણ અધિક હોયની એમ) અધિક ચોખવા લાગી.

હવે દેવમંદિરો, સલાસથાનો, તળાવ, કુવા, ધર્મના મઠ આદિ અનેક સ્થળો જ્યાં ચોખી રહ્યાં છે એવું અને સર્વ સંપત્તિના ભાજનરૂપ એવું કોઈ સાકેતપુર નામનું નગર હશે. ત્યાં ઉંચા ઉંચા સુરાસથોના શિખર પર રહેલા સુવર્ણના કળશોને વિષે પ્રતિબિંબિત થયેલા ચન્દ્રમા જાણે એ કળશોને એમના પીતલવર્ણને લીધે ભ્રમથી અંજુજ એટલે કમળપુષ્પ સમજીને એનો સુગન્ધ લેવાને હોશેહોશે આંચો હોયની એમ દીસતું હતું. આ નગરને વિષે, જેની આગળ નિરંતર રઘુધમંડળ રહેતું હતું એવો અને

૧. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ—આ ચાર 'કયાય' કહેવાય છે.

૨. (રાજપક્ષે) શાણા પ્રધાનોનું મંડળ; (ચંદ્રપક્ષે) સુધ નામનો ગ્રહ (જે હમેશાં ચંદ્રમાની નજીકમાં રહે છે.)

જેને લેશ માત્ર પણ મિત્રના આશ્રયની જરૂર ન હતી (અર્થાત્ બળવાન) એવો, નવીન ચંદ્રમા હોયતો એવો ચંદ્રાવતંસકે નામનો રાજા હતો. એના હસ્તને વિષે જાણે કોઈ નવીજ જાતનો ખડ્ગરૂપી સૂર્ય રહેતો કારણ કે એ એના શત્રુઓની સ્ત્રીઓના પયોધરને વિષે રહેલું પય બીલકુલ શોષી લેતો હતો. એનો પ્રતાપાગ્નિ સમુદ્રને વડલજ એવા સરોવરો, નદીઓ અને કુવાઓના ગર્ભને વિષે પણ રહેલા એવા એના શત્રુઓને સુધ્ધાં અત્યન્ત બાળતો હતો. કહેવત છે કે દૈવની આગળથી કોઈ છુટે નહિ. નિરંતર એકમુખે ત્યાગ કરતા એ રાજાના માર્ગણો^૧ કદિ નિષ્ફળ^૨ પાછા ફરતા નહિ^૩ અને શર^૪ શિવાય બીજા માર્ગણો^૫ કૃષ્ણવદનના^૬ દેખાતા નહિ.

૧. રાજાને ચંદ્રમાની ઉપમા આપી; પણ ચન્દ્રને તો મિત્ર એટલે સૂર્યની હમેશાં ગરજ છે (કારણ કે એને સૂર્યનું જ તેજ પોષે છે; અને આ રાજાને તો કોઈ મિત્ર-દોસ્તદારની સહાયનો ખપ નથી (એ પોતાના બાહુબળ પર જીતનારો છે) માટે એને “ નવીન ચંદ્રમા ” કહ્યો.

૨. અહીં કવિએ “ પય ” શબ્દના (૧) જળ અને (૨) દુધ એ બે અર્થ ઉપર સ્લેષ રચ્યો છે. આકાશને વિષે રહેલો સૂર્ય પૃથ્વીપર આવેલાં પયોધર એટલે જળના સ્થાન-નદી સરોવર આદિના પય-જળને શોષી લે છે. અને રાજાનું ખડ્ગ એના શત્રુઓના પ્રાણ લે અને એમની સ્ત્રીઓને વિધવા બનાવે એટલે એઓ નિઃશ્વાસ મૂકે તેથી એમનાં પયોધર-સ્તનમાં રહેલું પય-દુધ શોષાઈ જાય. આમ સૂર્ય કરતાં બીજી (નવીન) રીતે “ પયોધર ” ના “ પય ” ને શોષનારા રાજાના ખડ્ગને કવિએ “ નવીન ” સૂર્ય કહ્યો. (અસંકાર સ્લેષ).

૩-૪. ચાચકો એકજવાર માર્ગણી-ચાચના દરે ત્યાં તો રાજા ત્યાગ-દાન દેતો. માર્ગણુ=(૧) ચાચક, (૨) તીર-બાણ. ચાચકો નિષ્ફળ (દાનવિના) ન પાછા ફરતા. તેમ રાજા બાણ ત્યાગ કરતો (હોડતો) એ ચે નિષ્ફળ (=શત્રુના પ્રાણ લીધા વિના) ન પાછા ફરતા.

૫. શર=બાણ. ૬. એટલે કે ચાચકો.

૭. બાણના ઊંડા લોહના હોય છે એટલે એ કૃષ્ણવદનના (કાગળ મુખવાળા) કહેવાય. અન્ય માર્ગણો એટલે કે ચાચકો કૃષ્ણવદનના એટલે વીધા મુખવાળા (નીરાક) દેખાતા નહીં; કારણ કે રાજા દાન દેતો એવી સંગૃહસ્થને જતા અહીં નધે “ સ્લેષ ” અસંકાર છે.

આ રાજા પાસે, અર્થે અને રામ-એ ત્રણ પુત્રાર્થમાં પાસે જ ઉદ્દેષ્ટ પુત્રાર્થ માન્યો હતો. અથવા એમાં કોઈ આકાંક્ષા નહોતી કારણ કે વિશ્વણુ પુત્રના હસ્તે મહા પ્રયાસ પડે પણ મળતો જ નહોતો રહેતો. જેમ કમરવને રતિ અને પ્રીતિ રામ ને સીતાના કહેવાય છે તેમ આ ન્યાયવંત રાજાને પણ પાતાના જેવી શુદ્ધ અને કરિષ્ણ કુલેશ નરિં કરનારી ને શ્રીવેદા હતી. પહેલી સતીગિરનામણિ, દેખાવે તેમ નામે શુદ્ધ રાના, ^૧ અને બીજી રીતરૂપી ગુણરત્નની ઉદ્દેષ્ટ શ્રીમિથિદર્શના વળી શુદ્ધરાને, જાણે રાજાં મરી પૃથ્વીપર અમિનીકુમાર ^૨ ઉતરી આવ્યા હોયની એવા (૧) શુભોદ્દેશી રત્નોનાસાગર સાગરચંદ્ર અને (૨) જ્યેષ્ઠાના પ્રત્યે પૂજ્યભાવ દર્શાવનાર અને ઉત્તમ મુનિઓના ઉપદેશને પાળનાર મુનિચંદ્ર નામના બે પુત્રો હતા. બીજી મિથિદર્શનાને પણ પ્રવૃત્તિ ^૩ સમાન રૂપવાન બે પુત્રો હતા. એક સૂર્યમંડળના જેવા અત્યંત તંત્રસ્વી ગુણુચંદ્ર, અને બીજો શુકલપદ્મા ચંદ્રમા જેવો રક્તમંડળવાળો ^૪ બાલચંદ્ર.

રાજાએ પહેલા પુત્ર સાગરચંદ્રને હર્ષસહિત યુવરાજપદ આપ્યું હતું; કારણ કે સદ્ગુણી જ્યેષ્ઠ પુત્રને પડતો મુકીને નહાના ને કયાંય અપાતું નથી. વળી મુનિચંદ્રકુમારને ગરાસમાં અવનિતકા નગરી આપી હતી. અથવા તો સ્વામીના યોગ્ય દાનને કોઈ પણ કદાચિત્ ઉલ્લંઘન કરતું નથી આ પ્રમાણે ઉત્તમ કુટુંબી જનોથી પરવરેલો અને મહાનરાજ્યલક્ષ્મીએ સંયુક્ત એવો નરપતિ ધર્મ, અર્થ અને કામની ઉપાર્જના ^૫ ને વિષે કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

એકઠા માધમાસમાં એક રાત્રીએ પ્રજાધર્મવાસનાવાળા એ રાજા પાપકર્મનો નાશ કરવાની ઈચ્છાથી પોતાના મહેલને વિષે મુનિની જેમ કાયોત્સર્જે રહ્યો; ને મનમાં એવો નિશ્ચય કર્યો

૧ દેખાવમાં શુદ્ધરા=રૂપવતી. ૨ સૂર્યની સ્ત્રી અમિનીના પુત્રો. એઓ અત્યંત રૂપવાન હતા. ૩ એ નામનો શ્રીકૃષ્ણનો એક પુત્ર. ૪ ચન્દ્રપક્ષે, રક્ત (લાલ-રેતારા પડતું) છે મંડળ (ગિચ્છ) જેનું. કુમારપક્ષે, રક્ત (પ્રીતિ-વાળું) છે મિત્રમંડળ જેનું એવો. (અલંકાર રસેષ). ૫ કમાણી. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ: આ ચાર મનુષ્ય-જીવનના ચાર મુખ્ય હેતુઓ-પુરુષાર્થ છે.

કે, " જ્યાંસુધી આ દીપક બળ્યા કરશે ત્યાંસુધી હું કાર્યોત્સર્ગ નહિં પાડું; કારણ કે બીજે રસ્તે આ જગતમાં સિદ્ધિ નથી. " થોડા વખતમાં પ્રથમ પહોરની સમાપ્તિને સુચવવા વાળી ઘડી વાગી તે જાણે તેના અનેક કર્મરૂપી દુરમનોના મસ્તક પરજ વાગી હોય ની ! એવામાં દીપકમાં તેલ થઈ રહેવા આન્યું તેથી તેનો પ્રકાશ મંદ પડવા લાગ્યો કારણ કે રનેહનો^૧ નાશ ક્યાંય પણ અબ્યુદ્ધ-યનો^૨ હેતુ થતો નથી. તે વખતે શર્યાની પરિચારિકા દાસીએ " મારો રાજા અધિકારને વિષે કેવી રીતે રહેશે " એમ વિચારીને દીપકને વિષે તેલ પૂર્યું. (અહો ! અજ્ઞાન જનોનું આવરણ ખરે-ખર હુઃખદાયક હોય છે.) તેલ પુરાવાથી લવનની અંદર સર્વત્ર પ્રકાશ થઈ રહ્યો; લિંગવતી^૩ નામની પરિલાપા-ટીકાથી શાસ્ત્ર જેમ પ્રકાશમાન થઈ રહે છે તેમ, એવામાં અર્ધ રાત્રીને સમયે " આ રાજાના હૃદયને વિષે ભાવદીપક દીપી રહ્યો છે માટે હવે માડું શું પ્રયોજન છે એમ જાણીનેજ જાણે દીપક જતો રહેવા લાગ્યો. એટલે પેલી દાસીએ મારા રાજાની પેઠે ઋણુવાળો અને અધિકારનો^૪ નાશ કરવાની શક્તિવાળો આ દીપક (મારા રાજાના તરફ) રનેહ (પ્રેમ) ઘટાડતો જણાય છે એમ ધારીનેજ જાણે એમાં રનેહની વૃદ્ધિ કરી (તેલ પૂર્યું), અને દીવેટ પણ સંકેતી તેથી દીપક વિશેષ પ્રકાશ કરવા લાગ્યો-તે જાણે રાજાના ધ્યાનરૂપી દીપકની સાથે સ્પર્ધા કરવાનેજ હોયની ! રાજા ચઢને ચઢતે પરિ-ણામે ધ્યાનની કોટિ પર આરોહણ કરવા લાગ્યો. એવામાં ચોથા પ-હોરનો સમય થયો અને દીપક વળી ઝાંખો થવા લાગ્યો. અહો ! આ જગમાં આપત્તિ વધવા માંડે છે ત્યારે કેટલી વધે છે ? દાસીએ તો રાજાને વિષે વતસલતાને લીધે વળી દીવામાં તેલ પૂર્યું ! કહેવત છે અજ્ઞાન લોકની ભક્તિ મર્કટ કંઈકે કરેલી ભક્તિના જેવી છે. દીવો

૧ રનેહ=(૧) તેલ (૨) પ્રેમ. ૨ અબ્યુદ્ધ=(૧) ઉત્પન્ન. (૨)

ઉત્પન્ન. ૩ અમુક વાક્યમાં અમુક શબ્દનો અર્થ અમુકજ થયો જોઈએ એવો જેમને દીપે નિદેશ થઈ શકે એવા કેટલાક સૂચક, વિચાર, માદ્યર્થ આદિ લક્ષણો છે તે લક્ષણોમાના એકનું નામ લિંગ છે. અને એ લિંગવાળી ટીકા તે લિંગવતી ટીકા. ૪-૫ રાજાપણ ગુણુ=સદગુણ. અધિકાર=અન્યાય. દીપકપણ, ગુણુ=દીવેટ, અધિકાર=અધોદા. અદી પણ " મેન " છે.

તો તેણે પૂછવાથી “હું” નો હવે મને વિપત્તિ ઉત્પન્ન થી પાર ગયો” એમ મહાદેવે સદિનંદનજીવનો જોવાની એમ આમિર પ્રકાશ દેંકતો જગજગત જગવા લાગ્યો.

આ વખતે બાહુધનો બીડા નરપાત્ર પણ વિશેષ વિશેષ ભાવના ભાવવા લાગ્યો—“પ્રાણી જવાનરથી નિશ્ચયે એકલો જ આવે છે, એકલો જ નરકનુષ્ઠ મર્મવાસને વિષે હું એ દેહ છે અને એકલો જ યોનિરૂપ યંત્રથી બહુ વેદના સદન કરતો બદારનીકળે છે. વળી એકલો જ અન્ય કોઈના શરણ વિના અનેક પ્રકારની વ્યાધિઓથી પીડાય છે અને એકલો જ પોતાના કર્મ પ્રમાણે મજેલી ગતિમાં પરવશપણે જાય છે. સકળ પરિમદથી પ્રાણી ન્યારો છે, પિતા-પુત્ર-માનાથી પણ પ્રાણી ન્યારો છે, આ દેહથી પણ તે ન્યારો છે, તો હવે મમતા કયા કરવી? હે જીવ! તે કયાં અત્યંત અત્યંત વેદના નથી સદન કરી? માટે હવે અહીં જે તું ભાવ રહિત હૃદયિ તો તને બહુ અદ્ય નિર્જરા (કર્મનો ક્ષય) થશે. જિનેશ્વરના વચનોના સાતા સાધુજનો પણ એ વેદના શ્રદ્ધા સહિત સદન કરે છે તો મહા કૃપાવતી થાય છે. માટે હે જીવ! તું પણ આ માથે પડેલી વિપત્તિ સહન કરી લે, જેથી ધ્રુવિષ્ણુ વસ્તુની સત્વર સિદ્ધિ થશે. વળી તારાં પાપકર્મોનું તે જે નરકભવને વિષે હુઃખ અનુભવ્યું છે તેની પાસે તો આ હુઃખ નિશ્ચયે અનન્તમે ભાગે છે. અસ્થિર, મલિન અને પરતંત્ર એવા જે શરીરની પાસે કોઈ વખત વિપરીત કાર્ય પણ કરાવવામાં આવે છે, તે શરીરની પાસે તેનો જે ખરો ઉત્તમ ધર્મ છે તે (ધર્મ) ચામાટે ન કરાવ્યો? ”

આમ ભાવના ભાવતા, પુંપથી પણ યુકુમાર એવા એ રાજાએ જ્ઞાનથી લેશ પણ ડગ્યા વિના શેષ રાત્રી અત્યંત વેદના સહન કરીને પ્રાણ ત્યજ્યા. આવું ઉત્તમ મૃત્યુ પામવાથી એનો જીવ તત્કાલ સ્વર્ગને વિષે એક સમૃદ્ધિવાન દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયો. (કોઈક કારણને લીધે એને મુક્તિ તો ન મળી, પણ તેટલા માટે એને દેવત્વ પણ શું ન મળે?) આવા સત્વના બંડારરૂપ રાજાની તોલે બીજે કોઈ મનુષ્ય નહીં આવે, કારણકે એણે પોતે

ફક્ત ચિત્તને વિષે ધારેલું હતું તે ચે લીલામાત્રમાં ખટું ઉત્તમ રીતે નિર્વહન કર્યું છે. કેટલાએક તો પોતે બોલીને અંગીકાર કરેલું પણ કલીબની જેમ ધીરજ ન રહેવાથી યથેષ ભાષણ કરનારા બાળકોની પેઠે બીજીજ દાણે લ્યજ દે છે એ કેવું ખેદજનક છે ? કમંડલુ-કપાલ-દંડ-સ્વેત કે રક્ત વર્ષો આદિ^૧ ધારણ કરવાથી શું ? તેમ કેશનો લોચ કરવાથી પણ શું ? ખરું તો સ્વીકાર કરેલા તત્ત્વો પરિપાલન કરવું એજ છે.

હવે એ સદ્ગત રાજાનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર હતો તે પ્રજાજનનાં મનરંજન કરતો રાજ્યગાદી શોભાવવા લાગ્યો; સુવર્ણનો કાન્તિ-માન કળસ ઉત્તમ દેવમંદિરના શિખરને દેદીપ્યાન કરે છે તેમ. એકદા એણે પોતાની અપર માતાને કહ્યું-તમે આ મારું અખિલ રાજ્ય ગ્રહણ કરો; તમારા ઉભય પુત્રો એના સ્વામી થાઓ; હું તો હવે આ ભવથી ઉદ્વિગ્ન થયેલો છું તેથી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીશ. આમ નરપતિએ પોતે આવીને આપવા માંડયું છતાં એ એને ગમ્યું નહીં. કારણકે “લ્યો, ર્યો” કહેતાં તો તસ્કરો પણ ગ્રહણ કરતા નથી. પણ એકદા એ અપરમાતાએ એને રાજમાર્ગપર હસ્તી-રથ-અશ્વ-ચામર-છત્ર અને બન્દિજનોના સમૂહથી શોભી રહેલો, તથા મંડલિક અધિપતિઓ, મુખ્ય અમાત્યો અને પ્રતીહાર આદિ પરિવારથી સંયુક્ત હરતો હરતો જોયો એટલે એને પશ્ચાત્તાપ થયો તેથી ચિન્તવવા લાગી “એક વખતે એણે મને રાજ્ય આપવા માંડયું હતું છતાં પણ તે મને ગમ્યું નહીં. હવે મારે શું કરવું ? હવે મારે ફક્ત હાથ ધસવા રહ્યા ! જો મેં તે સમયે રાજ્યગ્રહણ કર્યું હોત તો મારા પુત્રો પણ નિશ્ચયે આવો વૈભવ લોગવત.” ખરુંજ કહ્યું છે કે અદ્યપમતિ જોનાને ચોખ્ખા સમયે વિચાર મુગ્ધતો નથી.

આમ કરતાં એ અપરમાતાને એક એવો વિચાર મુગ્ધો કે હવે નો હું એના પાત કડું તોજ રાજ્ય મારા પુત્રોનું થાય. બરાબર ચોખ્ખા સમયે ફગ ન તોડાલું તો ઉવટ દવે સુધા લાગી ત્યારે

૧ સંસ્કૃત તથા વિરક્ત શ્લેષા યોગીજનો પાસે આ વસ્તુઓ દોષ છે એ ઉપરથી એઓ આગળા છે.

નત ઘોર પાપ કોણે કર્યું ? દાસીએ કહ્યું—હે નાથ, ખરી હકીકતની આમાં મને કંઈ ખબર નથી. પણ આપની અપરમાતાએ મારી પાસેથી એ મોઢક પોતાના હાથમાં લઈ જોયો હતો; માટે કહાચિત્ એણે આવું નિન્દ પાપકાર્ય કર્યું હોય તો ! નિશ્ચયે, હે સ્વામી, અગ્નિ ત્યાંથીજ પ્રગટયો છે. પછી રાજાએ પણ પોતાની અપરમાતાને ઓલાવીને નિષ્કુર વચનો કહ્યાં—અરે ડાકણ ! તારૂં હૃદય આવું શૈદ્ર કેમ થયું ? તે આવું ઘોર પાપાચરણ કેમ આદર્યું ? તને તે વખતે રાજ્ય આપવા માંડ્યું હતું છતાં તે નિષ્કૃહતા બતાવીને તે લીધું નહીં, અને હવે આવું કર્યું; તારાં ઉભય વર્તન પરસ્પર વિરોધી છે (મળતાં આવતાં નથી.) તારી નેમ તો નિર્થક મારા પ્રાણ લેવાની હતી; એમાં જો કંઈચિત્ મારૂં મૃત્યુ થયું હોત તો તારી જેવી અધર્મિણીની શી ગતિ થાત ? હે માતા ! તું હવે નિઃસંશય આ રાજ્ય ખુશીથી ગ્રહણ કર. જે કાર્ય પ્રેમથી સિદ્ધ થાય છે તે વિરસતાથી શા માટે કરવું જોઈએ ? એમ કહી તેજ ક્ષણે તેને રાજ્યધુરા સોંપી રાજાએ હર્ષ સહિત ચારિત્ર લીધું. અથવા તો એવા પુત્રને એવુંજ વરદાન હશે ! પછી એ રાજર્ષિ ઉગ્ર ચારિત્ર પાળતા અને દુઃસ્વર તપશ્વર્યા કરતા, સાક્ષાત્ સાધુ ધર્મજ હોયની એમ સતત શાસ્ત્રામૃતનું પાન કરવા લાગ્યા.

એકદા ત્યાં અવન્તી નગરીથી જો મુનિઓ આવ્યા. એમને રાજર્ષિએ ત્યાંના સાધુઓના મુખશાતાના સમાચાર પૂછ્યા. એ પરથી એમણે ઉત્તર આપ્યો—હે મહા મુનિ, ત્યાં રાજાનો અને પુરોહિતનો એમ બેઉના પુત્રો બંને શગ અને દ્વેષના લધુભાઈઓ હોયની એમ નિત્ય સાધુઓને હેરાન કર્યા કરે છે. ભક્ત-પાન-વસ્ત્ર આદિ વસ્તુઓના સંબંધમાં કાંઈ અડચણ નથી; ત્યાંના શ્રાવકોની ભક્તિ નિરૂપમ છે. વળી ત્યાં સાધુઓને આગમનો શુદ્ધ પાઠ બ-ણવા ગણવાનું—અર્થ સમજવાનું અને નવા શિષ્યને અજ્ઞાસ કરાવવાનું કાર્ય સર્વદા બહુ સારૂં ચાલે છે. સર્વ વાત સાંભળીને રાજર્ષિને સહસા દુઃખ લાગ્યું. “ સાધુઓને ઉપસર્ગ કરનારા એ બેડ તો બવકુપને વિષ પડશે; પણ મુનિઓની કલ્પના થાય છે એ સારૂં થતું નથી. ” એમ વિચારી ગુરૂની આજ્ઞા લઈને એ બેડને

કંઈક નવીન-આશ્ચર્ય હોવું જોઈએ. " એવામાં તો મુનિ મંદિરના મધ્ય ભાગસુધી આવી પહોંચ્યા. કેમકે જે માણસે અમુક કાર્ય કરવાનું મન સાથે નક્કી કર્યું છે તે માણસ કંઈ પણ જોખમની દરકાર કરતો નથી.

ત્યાં તો " અહો ! આપણને રમવાને માટે બહુ સુંદર રમકડું એની મેળે આવી પહોંચ્યું " એમ કહીને પેલા બેઉ કુમારોએ મુનિને તરફથી ખાંધ્યા; અને સાથેજ પોતાની સદ્ગતિનું દ્વાર પણ ખાંધ કર્યું ! પછી હાવભાવ સહિત અને હસ્ત અને ચરણની આંગળીઓના ઉપન્યાસ પૂર્વક સુંદર નૃત્ય કરે એમ એમણે મુનિને કહ્યું; કારણકે નિર્ધુદ્ધિ માણસને સ્થાનાસ્થાનનો વિચાર હોતો નથી. મુનિએ પણ એમને કહ્યું—ત્યારે તમે વાદિત્ર દ્યો કારણકે હું નૃત્ય કરીશ તે, સાથે કાંઈ વાદ્ય જેવું નહિં હોય તો ચોલશે નહીં.

આમ બેઉ કુમારોએ વાદિત્ર લીધું અને મુનિ ધરતી પર મનહર નૃત્ય કરવા લાગ્યા. પણ કુમારો બેઉ વગાડતાં વગાડતાં વિષમ તાલ દેતા હતા તેથી નૃત્યના તાલમાં ભંગ થવા લાગ્યો. તેથી મુનિએ કહ્યું—તમને સુંદર રીતે વગાડતાં આવડતું નથી તેથી હું નૃત્ય નહિં કરું. આ પરથી કોધાવિષ્ટ થઈને બેઉ જણ મુનિને પ્રહાર કરવા ઉદ્બુદ્ધ થયા. (કહેવત છે કે અમુક કાર્ય આવડતું નથી ત્યારે અજ્ઞાન માણસ કલહરૂપી કાર્ય ચોધી કાઢે છે). એટલે તો કળાવેદિ મુનિએ એ બેઉને મારી મારીને ખોખરા કર્યા. કારણકે ગંધહસ્તી આગળ સામાન્ય હસ્તી ક્યાં સુધી ટકે ? એમણે એક મઢલની પેઠે સંધિબંધનકળાથી બેઉને વઢ કરી નાખ્યા અને પોતે ત્યાંથી ઉપવનમાં જઈને રહ્યા. કારણકે શિક્ષાને યોગ્ય હોય એવા મનુષ્યની સાથે સમબળવટની વાત કરવાની હોતી નથી. તરફથી સેવકજનોએ એ બેઉ કુમારોની એવી કષ્ટમય સ્થિતિ જોઈને રાજાને ખબર આપ્યા કે કોઈ મુનિ એમની એવી દુર્દશા કરી ગયા છે. તે પરથી મુનિચંદ્ર રાજાએ પોતે ઉપાશ્રયે આવીને ગુરૂની આગળ, કુમારોને નિર્દયપણે દુઃખ ભરી સ્થિતિમાં કોઈ મુનિ મુદી ગયાની ર્યાદ કરી. ગુરૂએ એ સાંભળી પોતાના સાધુ-

કંઈક નવીન-આશ્ચર્ય હોવું જોઈએ. ” એવામાં તો મુનિ મંદિરના મધ્ય ભાગમુધી આવી પહોંચ્યા. કેમકે જે માણસે અમુક કાર્ય કરવાનું મન સાથે નક્કી કર્યું છે તે માણસ કંઈ પણ જોખમની દરકાર કરતો નથી.

ત્યાં તો “ અહો ! આપણને રમવાને માટે બહુ સુંદર રમકડું એની મેળે આવી પહોંચ્યું ” એમ કહીને પેલા બેઉ કુમારોએ મુનિને તત્ક્ષણ બાંધ્યા; અને સાથેજ પોતાની સદ્ગતિનું દ્વાર પણ બંધ કર્યું ! પછી હાવલાવ સહિત અને હસ્ત અને ચરણની આંગળીઓના ઉપન્યાસ પૂર્વક સુંદર નૃત્ય કરે એમ એમણે મુનિને કહ્યું; કારણકે નિર્બુદ્ધિ માણસને સ્થાનાસ્થાનનો વિચાર હોતો નથી. મુનિએ પણ એમને કહ્યું—ત્યારે તમે વાદિત્ર લ્યો કારણકે હું નૃત્ય કરીશ તે, સાથે કાંઈ વાદ્ય જેવું નહિં હોય તો શોભશે નહીં.

આમ બેઉ કુમારોએ વાદિત્ર લીધું અને મુનિ ધરતી પર મનહર નૃત્ય કરવા લાગ્યા. પણ કુમારો બેઉ વગાડતાં વગાડતાં વિષમ તાલ દેતા હતા તેથી નૃત્યના તાલમાં ભંગ થવા લાગ્યો. તેથી મુનિએ કહ્યું—તમને સુંદર રીતે વગાડતાં આવડતું નથી તેથી હું નૃત્ય નહિં કરું. આ પરથી કોધાવિષ્ટ થઈને બેઉ જણ મુનિને પ્રહાર કરવા ઉદ્ધુક્ત થયા. (કહેવત છે કે અમુક કાર્ય આવડતું નથી ત્યારે અજ્ઞાન માણસ કલહરૂપી કાર્ય શોધી કાઢે છે). એટલે તો કળાવેદિ મુનિએ એ બેઉને મારી મારીને ખોખરા કર્યા કારણકે ગંધહસ્તી આગળ સામાન્ય હસ્તી ક્યાં મુધી ટકે ? એમણે એક મઠલની પેઠે સંધિબંધનકળાથી બેઉને વક કરી નાખ્યા અને પોતે ત્યાંથી ઉપવનમાં જઈને રહ્યા. કારણકે શિક્ષાને યોગ્ય હોય એવા મનુષ્યની સાથે સમબલવટની વાત કરવાની હોતી નથી. તત્ક્ષણ સેવકજનોએ એ બેઉ કુમારોની એવી કષ્ટમય સ્થિતિ જોઈને રાજાને ખબર આપ્યા કે કોઈ મુનિ એમની એવી દુર્દશા કરી ગયા છે. તે પરથી મુનિચંદ્ર રાજાએ પોતે ઉપાધ્યયે આવીને શરૂની આગળ, કુમારોને નિર્દયપણે દુઃખ ભરી સ્થિતિમાં કોઈ મુનિ મુદ્રી ગયાની દુર્ઘટ દરી. શરૂએ એ સાંભળી પોતાના સાધુ-

મંદારને પૂછે, એવું પણ એવું ને. કદે કે જમી કમી જાણુઃ
 નથી. આંતરે એ કુમારેનું. હું અને સીધે અમલ : પડેડાંને. તું
 પાંચુડાં. જાણું છે. કારણકે અમલની મમીયમ. કે. જુ. ભરે ૧ વડી
 ત્યારે એ કુમારેને કે. જુ. મુનિ મને છે ત્યારે ને. એવો એમ જાણું
 છે કે આંતરે ને. ને. નું મારું મારું. એને એવો પિતિપરીને અપા
 ઉપજાવે છે એને સીધે અમલે દેવગુણની બદલિયના મળવી પડે છે.
 છે ગુણી આંતરે નવા આંતરે મુનિને પણ એમલું મંત્રાયા હરે.
 અને એમલું મંત્રાયા આંતરે દુરંદર : થઈ હરે. કારણકે મિત્રે મિત્રે
 કાંઈ થા રોપ નહીં, કષ્ટક મપું પણ દેવા. એ માંજાળીને ગુણ
 હરું—તે કારણ નથી એ મુનિની રોપ કમવાં કારણ કે જોનામાં
 જાંજાનો મહિષ છે તેનામ. પાછી મ. પજાનો મહિષ પણ દેવી
 ભોમં.

પછી રાજાએ માનરૂ પાળાના મંત્રજાને મેઝતી બાજ
 કદાવી. એમલું એમને બહાર વનમાં ગ્રાપી કાઢ્યા એટલે રાજા
 પોતે ત્યાં આવ્યો અને વનના મધ્યમાં ગયો. ત્યાં એણે ચમગુજીથી
 શોખતા અને શાસ્ત્રનો પાઠ કરતા પાળાના સહોદર સાગરચંદ્રને
 દીઠા. એમને મહાઆદર સદિત વંદન કરીને રાજા લાજને લીધે
 અધોમુખ રહ્યો, તે જાણે પૃથ્વીને એમ પૂછવાને હોયની કે “ તું
 મુનિજનને વહાણી છે માટે કહે હું શું કરું ? પછી મુનિએ એને
 કહ્યું “ હે ભૂપતિ, તું ચંદ્રાવતંસક રાજાનો પુત્ર છતાં, મુનિજન
 તરફ હુક વર્તણુક ચલાવતા તારા બાળકોને વારતો નથી તે શું
 સાફ કહેવાય છે ? તે તારા પિતાની સ્થિતિ જોઈ છે ? અથવા તો
 ભૂપતિના પાશમાં રહેલો સિંહપુત્ર શૂંગલમાંથી પણ ગયો ? પણ
 એમાં તારો દોષ નથી : સર્વ લોકો પોતાના પુત્રોને સદ્ગુણી જ
 લેજે છે. વાઘજુ પણ પોતાના શિશુને ભદ્રિક અને સૌમ્યદૃઢયવાળું
 માને છે. પણ આ સાધુજનની હીલના કરવાથી હાનિ થાય છે અને
 એમને તાડના કરવાથી મૃત્યુ નીપજે છે. અહિં આવનારા મુનિ-
 એને ઉપદ્રવ કરનારા તારા બેડ બાળકો નિશ્ચયે દુરાત્મા છે.” એ
 સાંભળી રાજાને બહુ પશ્ચાત્તાપ થયો તેથી રાજર્ષિના ચરણમાં
 પડીને કહેવા લાગ્યો—હે ક્ષમાનિધિ, એકવાર મારો અપરાધ

ક્ષમા કરો. બેઉ બાળકોનું આવું દ્વષણ મેં મૃકાબ્યું નહિં એથી મને બહુ બેદ થાય છે. અથવા તો સંપત્તિને લીધે અંધ બનેલા મારા જેવાઓ સર્વત્ર સુંદરસુંદર જ લાગે છે. હવે તો તમારા સહોદરપર અનુગ્રહ કરી, હુઃખદાયક અવસ્થામાં પડેલા બેઉ કુમારોને કૃપા કરી ઝટ પાંસરા કરો; કારણ કે એઓ તમારા પણ ફરજદ છે.

એ સાંભળીને રાજાશ્રુતિ બોલ્યા—હે નૃપાળ, કુમારોને હું એ શરતે પાંસરા કરું કે જો એઓ પ્રમત્ત્યા અંગીકાર કરે. અથવા તો ગુણકર ઔપધ બળાત્કારે પણ પાવું પડે છે. રાજાએ ઉત્તર આપ્યો—હે શુર, મતના સંબંધમાં હું શું કહી શકું ? એમનું જ વચન લ્યો; કારણ કે ઢાંકણું દઢ હીધું હશે તો પછી કુડલીમાંથી ઘી ક્યાંથી નીકળી જશે ? પછી રાજર્ષિએ જઈને બેઉ કુમારોના અવયવો સીધાં કર્યા એટલે રાજાએ કહ્યું—હે કુમારો, જો તમારે જીવવાની ઇચ્છા હોય તો તમે ચારિત્ર અંગીકાર કરો. એટલે કુમારોએ મનવિના પણ એમનું વચન સ્વીકાર્યું; અથવા તો જીવવાને માટે મનુષ્ય સુખધુ મંત્રીની પેઠે શું નથી આદરતો ?

રાજર્ષિએ પછી કુમારોને લોચ કરાવીને દીક્ષા આપી અને અનુક્રમે એમને અશ્વાસ પણ કરાવ્યો. વિના પ્રયોજને પાપ જાંધતા પ્રાણીઓને બળાત્કારે પણ ધર્મ કરાવવો એ ચે સુંદર છે. રાજાપુત્ર પણ આ મારા કાકા છે એમ માનતો શુદ્ધ મને ક્રિયા બધી કરતો. કહેવત છે કે ધર્મવિષયે કે કર્મવિષયે પ્રાણીને મમતા થાય એ પણ નિશ્ચયે બહુ સારી વાત છે. વગી પુરોહિતનો પુત્ર પણ વિચારવા લાગ્યો—આવું ચારિત્ર મને પ્રાપ્ત થયું તે ખરેખર શુભકારી થયું છે; પણ આટલું ઠીક ન થયું કે મને બળાત્કારે પ્રમત્ત્યા અંગીકાર કરાવી. ઉપરાંત એને જાતિમદ થયો કે હું ઉત્તમ જ્ઞાતિનો છું; કારણ કે પક્ષીવર્ગમાં જેમ ગરૂડ, તેમ સર્વ જ્ઞાતિઓમાં બ્રાહ્મણજાતિ ઉત્તમ છે. અનુક્રમે બેઉ જણ ઉત્તમ મતનું અનુપાલન કરતા દાળધર્મ પામી સ્વર્ગે ગયા. પણ મોક્ષરૂપી ઉત્તમ રૂળ આપનાર મુનિપણ એમને રૂઝા સ્વર્ગ આપનાર થયું એટલે એ

તસવ પણ કર્યો; કારણ કે શું પ્રિય પુત્ર અવતર્યે માતપિતા પોતાના મનોરથો નથી પૂરતા ?

પછી અવસરે શેઠે પોતાના સમાન ગોત્રિકોની સમક્ષ, પુત્રતું, ગુણને અનુસારે, નામ પાડ્યું. એમ કે આર્ય (પ્રભાવશાળી) જીવને હીધે વંશ મેત્ર એટલે ટકી રહ્યો માટે મેત્ર આર્ય-મેતાર્ય એવું નામ હો. હવે આ બાળક પિતાના ગૃહને વિષે શુકલપક્ષના ચંદ્રમાની પેઠે દિનપ્રતિદિન વધવા લાગ્યો. અનુક્રમે પિતાએ એને સમગ્ર ઉચ્ચ કળાનું જ્ઞાન અપાવરાવ્યું. એમ કરતાં કરતાં એ બાલ્યાવસ્થા ગસાર કરીને સુંદર સ્ત્રીઓને મોહ ઉપજાવનાર એવી યુવાન વયે પહોંચ્યો; જેવી રીતે આસ્રકળ ખટાશગુણને ત્યજીને મિષ્ટભાવને પામે છે તેમ. એવામાં એનો પૂર્વભવનો મિત્ર જે દેવ હતો તે એને શુદ્ધ સમક્ષિત પ્રાસ કરાવવા માટે એની પાસે આવ્યો, જેમ પોતાના પ્રીતિપાત્ર એવા મિત્રને ઘેર બીજો મિત્ર મંત્ર એટલે પ્રાસંગિક સલાહ લેવા દેવા આવે છે તેમ. એ દેવે એને ધર્મ અને ધૈર્યને આપનાર, તથા વૈરાગ્યને ઉત્પન્ન કરનાર એવાં સ્વપ્નો બતાવવા વગેરે વિધાનોથી અનેક રીતે બોધ આપ્યો. પરંતુ એને એ બોધ લાગ્યો નહીં. કારણકે મોહ ત્યજ્યો એ બહુ દુષ્કર વાત છે.

પછી અનુક્રમે શેઠે પુત્રનો આઠ કન્યાઓ સાથે વિવાહ કર્યો. એને એકવાર પાલખીનેવિષે બેસી ફરતો જોઇને પેલો માંસવાળો આંખુ લાવીને પોતાની સીને દહેવા લાગ્યો — “ જો આ પણને પુત્ર પ્રાપ્ત થાય તો હું પણ આમ કરું. ” એવામાં તો તેની સ્ત્રી-મેદીનીએ બન્યો હતો તે સર્વ વૃત્તાન્ત દેવમાયાને હીધે એને અથેતિ કહી દીધો. એટલે તો પતિએ એ (મેતાર્ય) ને શિબિકામાંથી દણુવારમાં બાણને વિષે પાડી દીધો; જેવી રીતે (યોગીનું) અસ્રુ આચરણ યોગીના મનને ઉપશમવેળીના ઉવટના પગથી આપરથી પાડી નાખે છે તેમ. પછી સમદ્વંતના જેવો ઉન્મત્ત એ મેદન તો બન્ધુજનોનાં મુખ ગંભવાણા કરી દઈ એ મેતાર્યને પોતાનો બન્ધીવાન હોય તેમ ભર્ત્સના કરતો કરતો પોતાની ગ્રંપડીએ ખેંચી ગયો. ત્યાં માંસ મધ આદિની ગંધને હીધે અનેકમાખીઓવાળા કાગામચ નરકવાસ જેવા ચરબીના ભરેલા ગ્રંપડામાં

૧૬૦૧ માં એ અન્ય નિવાર પાઠ્યે એને એ પ્રમાણે વિદ્યાર્થ-
ન્યવિદ્યા એકને પેલે દેવ ત્યાં પ્રાપ્ત થયે; અને એને કહેવા લાગે—
હે મિત્ર, મેં જાને અનેક વખત જાત જાતે આપ દિધું છે છતાંયે તું
હજી મને જાણતો છો પ્રમાણ કરે છે ?

મિત્રાર્થ કરે—હે મિત્રદેવ, હું મને જાણું છું પણ પ્રમાણ
આ જ વખતે દીશા લેવાનું જાન્યું નહીં. કમળ કે મારી જેવાએ
જાતુ બીજું એટલે લીજણ હોય છે. માટે કૃપા કરીને મને બાર વર-
સની અવધિ આપો. ત્યાર પછી તમ જે કહેવું તે હું કરીશ; કાર-
ણકે તમી મારા ખરેખરા મુજ છે. એ આંગળીને દેવના અંતર કડું-
તારા મનમાં અન્ય પણ જે હોય તે કહે, કે જેથી તે પણ હું પૂર્ણ
કરું. અહો ! પ્રેમ શું નથી આપતો ? એ પરમી મિત્રાર્થ પણ હર્ષ
પામીને કહેવા લાગ્યો—હે દેવ, મને રાજાની કન્યા અપાવો કે જેથી
મારું કુતરીનગરથી કલંક નાશ પામે. ખરુંજ છે કે જેમ જેમ લામ
થતો જાય છે તેમ તેમ લોભ વધતો જાય છે. દેવે એને કહ્યું—આ-
ભગ, હાન દેવાથી કાદના દેવના મુખ પણ ડપડે છે; માટે હે ભાર્ગ-
વે, આ એક મુંદર ઇગત તને આપું છું તે હમેશાં રત્નોજ્વલ હશે
છે—તે રત્નો તારે રાજાને આદરપૂર્વક ભેટ આપ્યાં કરવાં. શ્રેષ્ઠપુત્ર
મેતાર્થે પણ સાક્ષાત્ લાભ પોતેજ હોય એવો એ છાગ, જે લક્ષ-
ણથી તો એક ઉત્તમ અર્ધ જેવો હતો, તેને હર્ષપૂર્વક લઇને પો-
તાના ઘરના આંગળાંમાં બાંધ્યો.

હવે એ છાગ તો દેવતાના એવા અકથ્ય પ્રભાવથી હુમ્મેશાં
રત્નો મૂકવા લાગ્યો. તે રત્નો મેતાર્થનો પિતા એક યાગમાં ભરીને
રાજાને મહેલે ગયો. ત્યાં એણે એ રત્નપૂરિત યાગ એને ભેટ
મૂક્યો; અને વિનંતિ કરી કે, આપની પુત્રી મારા પુત્ર વેરે આપો.
ખરેખર રાગીજનો સ્થાનાસ્થાન કંઈ જાણતા નથી. રાજાના
માણસો તો “ અરે, આપું અસમંજસ શું કહે છે ? હે વૃદ્ધ, તારી
બુદ્ધિ બ્રહ્મ થઈ કે શું ? ” એમ કહીને એને ચોરની પેઠે ગણેથી જ
પકડ્યો અને બહાર હાંકી કાઢ્યો. પણ એ તો પ્રતિદિન એ
પ્રમાણે જ રત્નનો યાગ ભરીને રાજાને ભેટ આપી જતો; જાણે
પોતાના વીર નજોના પ્રદર્શણથી જ ઉપાર્જન કરીને ક્યાંયથી લઈ

આવતો હોયની, અર્થાત્ વિના પ્રયાસે, એની મેળેજ ક્યાંયથી મફત મળી જતાં હોય, ને રાજાને આપી જતો હોય એમ. અને રાજા પણ હોલી એટલે હોલને લીધે હું મેંશાં એ લેટ લઈ લેતો. પણ એણે પોતાની કન્યા તો એને આપી નહીં. અહો જીવો તો ખરા. શ્રેણિક પણ કેવું કરે છે ? પણ એકદા અભયકુમારે શેઠને પૂછ્યું “તમે આ મણીઓ નિત્ય ક્યાંથી લાવો છો ?” અમારા જેવા આ સમગ્ર પૃથ્વીના સ્વામીથી પણ આવા રત્નોનું દાન દેઈ શકાતું નથી.” એટલે પેલાએ ઉત્તર આપ્યો—હે મંત્રીશ્વર, આપ સત્ય પૂછો છો; આપનો પ્રશ્ન વાસ્તવિક છે. પણ મારે ત્યાં એક છાગ છે તે, સ્વાતિ નક્ષત્રના મેઘજેમ મોતીના સમૂહને ઉત્પન્ન કરે છે તેમ, નિત્ય મહિ-ઓજ હોય છે—મૂકે છે. તે પરથી રાજપુત્ર અભયકુમારે કહ્યું—આ તારો આવા ગુણવાળો છાગ છે તે થોડા દિવસ અમારે ત્યાં પણ મૂકી બા. અહો ! પોતાની સ્ત્રીની પેઠે લક્ષ્મી પણ કોને પ્રિય નથી ? શેઠે હા કહી છાગ આપ્યો એ અભયકુમારે રાજાના મહેલમાં બાંધ્યો. જીવો ! માનવજનનું કે પશુનું, તેઓ જે કાર્ય કરી આપે છે તેને લીધેજ ગૌરવ થાય છે.

હવે શ્રેષ્ઠિને ઘેર મહિ મૂકતો હતો તે છાગ રાજાને ત્યાં તો ભૂત પણ ભાગી બાય એવી ઉત્કટ ગંધવાળી બહુ લીદ મૂકવા લાગ્યો. એટલે અભયકુમારને નિશ્ચય થયો કે જરૂર એ કોઈ દેવની માયા છે. તેણે વળી એની પરીક્ષા કરવા માટે એ શેઠને કહ્યું કે “શ્રેણિક રાજાને ચૈત્યવંદન કરવા વૈભારગિરિ પર જતાં (તાપને લીધે) કદ વેઠવું પડે છે, માટે એમના રથને ત્યાં જતાં રાજમા-ર્ગની જેમ લેશ પણ તાપ ન લાગે એમ કરી આપો.” અભયકુમારે એવી માગણી કરી એટલે તુરત રથને જવાને માર્ગે દેવશક્તિથી વાદળાં ચઢી આવ્યાં અને તેને લીધે છત્રછાયા ચર્ષ રહી. ફરીથી વળી બીજું અભયકુમારે પેલાને કહ્યું—આ નગરના કેાટને તું સુવર્ણમય (સોનાનો) કરાવી આપ. ખરેખર વિચારણા પુરૂષો બીજા પાસે એવું જ કાર્ય કરાવે છે કે જે આશ્ચર્યભૂત અને દુષ્કર હોય. પણ દેવતાએ તો ઈન્દ્રબલિકની જેમ તત્કણ નગરનો કેાટ સુવર્ણનો કરી દીધો. એટલે પછી અભયકુમારને પણ તેને રાજપુત્રી

આપવાનું મન થયું નેપી એને કહ્યું—તે હું કામુદના મે.બી.
 રનાન કરે ને: શબ્દ અને પાનાની પુત્રી અર્થે બાંધે છે કે વિચ
 રણ પ્રાપ્ત મતિન એટલે અલ્પપંથેભ: મુખે નિવરે રાગે: નથી.
 અબધક્રમાર કહે છે ત્યાંને: પૂર્વ-મિ.મી. કુકાક: મારતા મંદેભ: રૂંધતા ને રૂંધતા નોકની આપવા દોષ અથવા કવંચિથી મદ
 કરવાને એમજાંધ મદાએના વડી આપવી દોષ એવા રીતેને બદલ
 કરાવતો, પ્રચંડ વાયુ અને પુષ્કળ દેવી ઉગાડનાં, તથા મદાન
 મર્જના કરનાં રત્નાકરસાગર ધમને: આપને: દેખાયો: તે જાણે
 પોતાના ઉગતી રહેતા મીઠાકાંડી રહેનો ઉચા કરીને (પોતાના)
 પુત્ર ચંદ્રમાને^૧ આતિમન દેવાને બ-ગને: હોયનો ! (એવા ભાસ
 થવા લાગ્યો). વળી એને વિંચે ગીજ ગીજ ધર્મ રથાં દનાં લેયો તો
 જાણે પેતવશ્વ ધારણ કરીને દર્શ સદિન મગધ દેશની નરીએને
 જતો વરવાને આપેલા વરરાજા હોયનો એવા દેખાને દત્તા !
 શંખ-છીપા-મોતી અને મણિઓના સમૃદ્ધ પલ્લ એને વિંચે દત્તા તે
 જાણે મગધરાજને માટે પ્રીતિ સદિત તેને વસ્તુઓની ભેટ
 લાગ્યો હોયની એમ સમજાતું હતું ! અને મત્સ્ય-મકર-કૂર્મ
 વગેરે જે એનામાં દત્તા તેને જ્ઞાને તો અત્યન્ત દર્શપેક્ષો સમુદ્ર,
 જાણે પોતાના કુદુબીઓને બતાવવાને ઉચત થયો હોયની (એમ
 જણાતું હતું) !

આવા દેવમાયાથી આપેલા સમુદ્રના જગમા રનાન કરીને
 શ્રેષ્ઠપુત્ર મેતાર્ય પૂર્ણ શુદ્ધ થયો. કારણ કે માનવજનથી શુદ્ધ
 થયેલાઓ પણ દેવતાઓથી વિશેષ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. પછી
 " હવે બહુ થયું " જાણી શ્રેણિકરાજાએ એને પોતાની પુત્રી
 આપી. આમ નવનવ સ્ત્રીઓના સહવાસમાં એ વલ્લિકપુત્ર પાલ-
 ખીમાં બેસીને નિરન્તર નગરને વિચે ફરવા લાગ્યો; કારણ કે એવા
 પુરુષોની ભાગ્યસંપદા કોઈ અવર્ણનીય પ્રકારની હોય છે. વળી
 એવી પતિપરાયણ, કુળવાન અને શીલમતવાળી એ નવ પત્ની-
 ઓથી મેતાર્ય, એક ધર્મશુદ્ધિ મુનિ પ્રદાયર્થની નવ ઉત્તમ વાડ

૧ ચંદ્રમા સમુદ્રમાંથી નીકળ્યો-ઉત્પન્ન થયો કહેવાય ■ માટે સમુદ્રનો પુત્ર.

વડે શોભે તેમ, શોભવા લાગ્યો. અને સર્વ સ્ત્રીઓ સંગાથે નિશ્ચિન મુંદર વિષયમુખ લોગવતાં બાજુ ખાર દિવસજ થયા હોયની તેમ ખાર વરસ વ્યતીત થયાં.

એ વખતે અવધિ પૂરેા થયો એટલે એનો મિત્ર-દેવતા હુતો તે એને આશ્રિત લેવાનું સમન્તવવાને પુનઃ ત્યાં આવ્યો. કારણ કે સત્પુરુષોનો પોતાના મિત્રપ્રત્યે સર્વદા રનેહ રહે છે. પણ મેતાર્થની સ્ત્રીઓએ એ દેવતાને કહ્યું-હે દેવ, કૃપા કરીને, ત્યારે અમને પણ એટલાં વર્ષ આપો. જે કૃપા તમે એકને દર્શાવી તે અમને નહિં મળે ? પોતાના મિત્રની સ્ત્રીઓના આવા ઉપરોધથી એમને પણ દેવતાએ હા કહી. પ્રાર્થના કર્યાથી કંટપવૃક્ષા યે મન-વાંછિત પૂરે છે તો દેવતા પૂરે એમાં શું ? આમ મેતાર્થ ચોવીશ વર્ષ પર્યન્ત દેવમુખ લોગવતો પૂર્વલવના સંચિતનેહીધે શુદ્ધસ્થા-શ્રમમાં રહ્યો; કારણકે બન્ધનોથી જકડાયલો હોય એ બન્દિખાના માંથી કેવીરીતે નીકળી શકે ? પછી, એટલે એ અવધિ પણ પૂર્ણ થયે, મેતાર્થે સર્વસ્ત્રીઓસંગાથે પાપરૂપી વનને દહનકરનારૂં આશ્રિત અંગીકાર કર્યું. કારણકે દિનમણિ-સૂર્યનો ઉદય પણ હુમ્મેશાં પોતાની કાન્તિની સાથે જ થાય છે.

હવે આગમોનો અભ્યાસ કરતા મેતાર્થમુનિ સર્વદા ગમ્મછને વિષે રહેતાં, નવપૂર્વધારી થયા. કારણકે ગમ્મછરૂપી કંટપવૃક્ષ કલ્યા વિના રહેતું નથી. જ્ઞાનના ભંડાર એવા શુરના ઉપદેશથી પોતામાં યોગ્યતા આવેલી સમજી મુનિએ એકાકી વિહાર કરવાનું કર્યું. કારણકે યોગ્યતા એજ કાર્યને સિદ્ધકરનારી છે. એમાં પૃથ્વીને વિષે સર્વત્ર વિહાર કરતાં કરતાં એકદા એ મુનિ રાજગૃહ નગરીએ આવ્યા. અથવા મુનિઓ સર્વદા વાયુની જેમ સંગને ત્યજનારા હોય છે. ઉચ્ચ અને નીચ-સર્વના શૃહને વિષે એકસરખી જમર-વૃત્તિ ધારણકરતા એ મુનિએ પોતાના આત્મારૂપી કાંચનને શોધા-વવાને અર્થેજ હોયની જેમ આહાર માટે એક સોનીના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. એ કળાવાન સોનીપાસે રાજા નિરન્તર તીર્થંકરના બિ-મ્બની પૂજનેઅર્થે એકસોઆઠ ઉત્તમમુષર્ણના જવ કરાવતો હતો. પ્રતિદિવસ ત્રણે સંધ્યાસમયે એ જવથી રાજા બહુઆદરપૂર્વક

જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતો; કારણકે એ અરિદંતનો મહા બાદા દતો.

એવામાં સોનીએ પોતાના માણસોને કહ્યું—તમે આ મુનિને કંઈ ભિક્ષા આપો. પણ એમનામાંથી કોઈ આપવા ઉઘ્યો નહિં; કારણકે દાનબુદ્ધિ બહુથોડા લોકોમાં હોય છે. પોતે એકવાર કહ્યું પણ કોઈએ ગળકાચું નહિં એટલે સોની પોતે ભિક્ષા દેવાને ઉઘ્યો, અને ઘરની અંદર ગયો. કારણકે માની પુરૂષો એવા જ હોય છે. આવળતે એક કૌંચપક્ષી આવીને બલે એ મુનિરાજના આયુધ્યના દળ રોયની એવા એ મુવર્ણના જવ ચરી ગયો (આઈ ગયો) ત્યાંતો સોની બહાર આવ્યો, ને લુએ છે તો જવ ન મળે. તેને તો બહુ ભય લાગ્યો કે—રાજાને પૂજનો સમય થયો છે તો હમણાં જ જો હું એને એ જવ નહિં પહોંચાડું તો એ નિઃસંશય મારો ધાત કરશે. (નિશ્ચયે એવી સોનીઆદિ કારુણતિ બહુ બહીકણ હોય છે.) એને વિચાર થયો કે—અહિં બીલું કોઈ નથી, તો શું આ મુનિએ એ યવ લીધા હશે ? એ શાંતચિત્તવાળા અને ઈન્દ્રિયોને દમન કરવાવાળા જણાય છે, એટલે ચોક્કસ નિર્દોષી હોવા લેઈએ. અથવા તો એમણે એ લીધા પણ હોય કારણ કે કંચન ને કામિનીનો કોને લોભ નથી હોતો ? એમ વિચારીને એણે મુનિને આદરપૂર્વક પૂછ્યું—અહિંથી યવ કોણે લીધા તે કહો. કારણકે હમણાંજ અહિં તમારી નજરે હતા એ તમે જાણો છો. મુનિ જાણતા હતા છતાં કૌંચપક્ષી તરફ દયાભાવ ધરાવીને સોનીને કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિં; કારણકે સાધુપુરૂષો પરને પીડા ઉત્પન્ન કરે એવાં વાક્યો બોલવા કરતાં મુંગાજ રહે છે. એટલે સોની તો મુનિને ચોર સમજીને જાણે પોતાને જ પાપકર્મથી વીંટાળતો હોય એમ એના મસ્તકની આસપાસ લીનોકરેલો ચામડાનો કટકો (વાધરી) વીંટાળવા લાગ્યો. છતાં મુનિએ એને “યવ કૌંચપક્ષી ચરી ગયો છે” એ વાત જણાવી નહીં. આમ મુનિ મુંગા રહ્યા એટલેતો સોનીએ એને મસ્તકે પેલું ચામડું કસકસાવીને બાંધ્યું. એથી એમના મર્મ અતિ નિહુરપણે લેદાતાં હોય એવી દુઃસહ પીડા મુનિને થઈ. છતાં લેશ માત્ર ક્રોધ ન થયો, એટલુંજ નહિં પણ ઉલટી એના પ્રત્યે કરૂણા ઉત્પન્ન થઈ; કારણકે મહાત્મા પુરૂષોની

આવીજ રીત હોય છે. "હું આ પૃથ્વીપર હોત નહીં, તો આ સોનીની આમ મારા તરફ હુદ્દ વર્તણુક થાત નહીં કારણકે ચિત્ર-કારથી કાંઈ ગગનને વધે ચિત્ર આજેખાતું નથી. મારે વાસ્તે એને આવા કાર્યમાં પ્રયોજાવું પડ્યું એટલે એમાં ખર્ચ કહીએ તો મારેજ દોષ છે. લીંબડાની પાસે રહેલા આશ્રવૃક્ષમાં જો કડવાશ આવે તો તે લીંબડાનોજ દોષ. જો એ સોની મને આવે ઉપસર્ગ ન કરે તો મને ક્ષમાની તક મળેજ ક્યાંથી ? કેમકે કસૌટી પર ઘસાયા વિના વિદુમ-પરવાણાતું તેજ દેખાવમાં આવતું નથી. મને આજ ઘણું દિવસે કોઈ દેવયોગે જ ક્ષમા કરવાનો આવેો અવસર મળ્યો છે. આવે પ્રસંગે ક્ષમા કરવી તેજ (ખરી) ક્ષમા છે. અન્યથા નહિં. એની કૃપાથી મને ક્ષમા કરવાની ઉત્તમ તક આવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ તેથી એ મારે કેવળ ઉપકારી થયો છે; અને તે મારે એક ધર્મગુરૂની સમાન પૂજ્ય છે. પણ મને એટલું મનમાં ખડું સાહે છે કે એ મારે નિમિત્તે અગાધ ભવસમુદ્રમાં પડશે અને ત્યાં એને અત્યન્ત વેદના ભોગવવી પડશે. "

આવી ઉત્તમ ભાવના ભાવતાં ક્ષણવારમાં એનાં નયન બહાર નીકળી પડ્યાં ! તે જાણે મુનિને હવે કેવળજ્ઞાનદર્શનરૂપી ચક્ષુ આવશે, માટે અમારું શું કામ છે એમ કહીને જતાં રહ્યાં હોયની !

(એટલામાં વાત એમ બની કે) એજ સ્થળે કોઈ લાકડાંના ભારાવાળાએ પોતાને મસ્તકેથી ભારે પછાડ્યો તેમાંથી એક કટકો ઉડીને પેલા કૌંચપક્ષીને ઠકે લાગ્યો-વાગ્યો તેથી તેના મુખમાંથી વમન થઈને પેલા યવ નીકળી પડ્યા. હા ! થોડા વખત પહેલાં આ પ્રમાણે બન્યું હોત તો કેવું સારું થાત ? લોકો તો એ જોઈને પેલા સોનીની નિન્દા કરવા લાગ્યા-હે અતિઅધમ પાપના કરનારા ! તેં મુનિ પ્રત્યે કેમ ગેરવર્તણુક ચલાવી ? તારા યવ તો કૌંચ ચરી ગયો હતો ! મહામુનિ તરફ આવું વર્તન ચલાવ્યું તે ખાધ ગયો જુઠ ને માર ખાધો પાડે ! એવું થયું છે. હે હુદ્દ, ઋષિના ધાતક, હવે તારી શી ગતિ થશે ? તું ક્યાં જઈશ ? તારા જેવાનું મુખ જોવામાં પણ લોકો પાપ ગણશે. પ્રજાજન સોનીનો આમ તિરસ્કાર કરે છે ત્યાં તો કોઈ પરાક્રમી વીર પુરૂષ યતુના દગને હાણી જયપતાકા મેળવે તેમ

સાધુમહારાજએ ધાતિકર્મને દળી લીતામાત્રમાં કેવળજ્ઞાનલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી. લોચન ગયાં દતાં છતાં કેવળજ્ઞાનરૂપી ચતુર્થી એને સર્વ લોકલોક પ્રકાશિત દેખાવા લાગ્યું. અથવાતો એમજ દેહાને કે આ લોચન આદિ જે છે તે કેવળજ્ઞાનરૂપી રાજના સેવકના પણ સેવક જેવાં છે. પછી જેનાં સર્વ કર્મ ખપી ગયાં છે એવા એ મુનિ શ્વાસ રૂંધાઈ જવાથી કાળકર્મ પામી એકગ્રમયમાત્રમાં શાશ્વતી સિદ્ધિને પામ્યા; કારણકે ચેતનનો સ્વભાવજ એવો છે કે ઉંચે ચઢવું. જેવી રીતે સાથે ચાંટેલું કાપ છુટું પડી જાય તો તુંખડું જળમાં એકદમ ઉપર ગતિ કરી આવે છે, અને વળી જેમ અસિની યિળા પણ ઉંચે જાય છે તે પ્રમાણે જ જેમણે પોતાનાં સર્વ કર્મ ખપાવ્યાં છે તેમની ગતિ પણ ઉદ્દેર્ધ છે.

જૈનધર્મરૂપી શ્રેષ્ઠરાજ્યનું જાણે એકછત્રત્વ બતાવતી હોયની એવી, ઉંધા ધરીરાખેલા છત્રના આકારની, મધ્યભાગમાં આક-યોજન જાડી અને ત્યાંથી ન્યૂન થતી થતી છેક છેડે માખીની પાંખ કરતાં પણ પાતળી, મનુષ્યલોકપ્રમાણ સિદ્ધશિલા છે. તે શિલાની ઉપર એક યોજન પછી કેવળ અલોક છે. અહિંથી માણે જતો જીવ, સિદ્ધદશામાં, એ સિદ્ધશિલાની ઉપરના યોજનના છેવ-ટના ચોવીશમા ભાગમાં સ્થિતિ કરી રહે છે અને ત્યાં અહિંના શરીરનો યેતૃતીયાંશ ભાગ અવગાડે છે. આમ ત્યાં સર્વ જીવોનો એકસરખો શાશ્વતભાવ વર્તે છે. ત્યાં નથી ઈદ્રનો વિયોગ, નથી વૈરનો મેળાપ, નથી દીનતા-અભિમાન-જન્મ જરા કે મૃત્યુ. નથી આધિ કે વ્યાધિ. વળી ખેદ-ભય-શોક તિરસ્કાર-છેદ-લેદ-વધ-બન્ધન આદિ કે અન્ય પણ કંઈ અ-શુભ ત્યાં નથી. કારણકે ક્ષીરસાગરમાં ખારાશ હોયનહીં. ત્યાંતો અનન્ત વીર્ય, અનન્ત જ્ઞાન, અનન્ત સુખ, અનન્ત દર્શન, અને અનન્ત ચારિત્ર-એ અનન્ત પાંચવાનાં બધાં પંચતાનાં વિજ-યસૂચક હોયનો એમ ત્યાં નિરન્તર વર્તે છે. જે સુખ એ સિદ્ધ-રાશિના જીવોને છે તે નથી આ મનુષ્યલોકમાં, કે નથી દેવલોકમાં. કારણકે સૂર્યના તેજ જેવું તેજ અન્યત્ર ક્યાંય હોય નહીં. જેમ એક

રપુલિન્દ હતો તે પોતે જાતે જોયેલા નગરની શોભા કેવી હતી તે કોઈ પણ ઉપમાથી સમજાવી શક્યો નહીં તેમ આ સિદ્ધના જીવેનાં સુખ પણ કોઈ વર્ણવી શકે નહીં.

એ પુલિન્દનું ઠાણત્ત આ પ્રમાણે—

અત્યન્ત રૂપને લીધે ઈન્દ્રસમાન, ઉત્તમ બુદ્ધિને લીધે બ્રહ્મ-રૂપતિતુલ્ય, અને તેજસ્વિતામાં સૂર્યકરતાં પણ શ્રેષ્ઠ—એવો જિત-શત્રુ નામે રાજા હતો.

એકદા આ જિતશત્રુ રાજા એક વિપરીતશિક્ષિત અશ્વપર આરૂઢ થયો એવામાં એ અશ્વે એને ઉપાડીને એક ગાઢ અન્ધકાર-મય અરણ્યને વિષે લાવીને નાખ્યો; જીવહિંસા જેવીરીતે પ્રાણીને ભવ (અનેક ભવ) ને વિષે નાખે છે (અનેકભવ કરાવે છે) તેમ. ત્યાં, તે એક લોહી માણસનો જેમ રત્નજીને લીધે દુઃખી થવા લાગ્યો તેથી જળ શોધવાને અશ્વપરથી નીચે ઉતર્યો; કારણકે જાંચે રહેવાનું (ઉચ્ચ સ્થાન) તો સ્વસ્થ કે સુખી હોય તેને જ ગોઠે છે. તૃષા બહુ લાગી હતી પણ ક્યાંઈથી જળ મળ્યું નહિ તેથી મૂઝાઈ આવવાથી તે પૃથ્વી પર ઢળી પડ્યો. મુકુમાર પ્રાણીઓ જરાજરા-માં પણ કલેશ પામે છે, તો મહા દુઃખ આવી પડે ત્યારે તો શુંયે થાય? એવામાં ત્યાં જાણે રાજાના કોઈ ઉત્તમ કર્મથી આકર્ષાઈનેજ હોયની એમ એક સિંહ આવી પહોંચ્યો. તે રાજાનો સુંદર વેષ જોઈ-ને બહુ વિસ્મય પામ્યો. અને “આ જરૂર કોઈ મહોટો રાજા આવી દુર્લભાને પામ્યો છે માટે એનાપર ઉપકાર કરું, કારણકે મારા જેવાને આવા મહોટા માણસનો સમાગમ ક્યાંથી ? ” એમ વિચારી તેણે તત્કાલ કમળપત્રને વિષે જળ આણી રાજાના સુખપર છાંટ્યું. અહો! એના જેવા સિંહને વિષે પણ કેવો દયાગુણ રહેલો છે! જળ છાંટવાથી રાજા તુરતજ શુદ્ધિમાં આવ્યો. અહો! “અસિંધાન સંમહ ” (કોણ) ને વિષે જળનાં ‘ જીવન, ’ ‘ અમૃત ’ આદિ ઉત્તમ નામ-પર્યાય કલાં છે એ સુકતજ છે. પાત્રી નિદામાંથી જાગ્યો હોય એમ ચોદિય દષ્ટિ ફેરવતો રાજા બેઠો થયો એટલામાં એનું સર્વ સૈન્ય ચિન્તાને લીધે એની પાછળ શોધમાં નીકળ્યું હતું તે ત્યાં આવી

પહોંચ્યું એટલે રાજા ત્યાંથી નગર ભાગી જતાં પોતાને હવાડનાર એ પુલિન્દને સાથે લઈ ગયો; જેમ ધર્માસ્તિકાય જીવના પુણ્યોને અન્ય સ્થાને લઈ જાય છે તેમ.

નગરમાં જતાં એ પુલિન્દ ઊંચે જોઈ જોઈને નગરની શોભા નિહાળવા લાગ્યો. પણ એના જેવો અરણ્યવાસી જેને આવાં સુંદર જંગમ મંગળો જોવા ન મળ્યા હોય તે આમ કાન માંડીને ઉંચે નેત્રે જોઈ રહે એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. પછી ત્યાં રાજાએ તેને અપ્સરાસમાન મનહર સ્ત્રીઓ અને સેવકવર્ગ સહિત એક આવાસ રહેવાને માટે આપ્યો. દારણકે કૃતજ્ઞ પુરુષોના કાર્યો સુંદર હોય છે. આ 'પૃથ્વીપર બે નરોનો જ સર્વદા ખપ છે, અથવા એ, બે નરોને લીધેજ ટકી રહેલી છે: એક તે, કે જે અપકાર પર ઉપકાર કરે છે; અને બીજો તે, કે જે ઉપકારપર કદિ અપકાર કરતો નથી. વળી શૌર્ય, ધૈર્ય, નીતિ, દાક્ષિણ્યતા, વક્તૃત્વ, સ્થિરતા અને ગૌરવ આદિ ગુણોનો સમૂહ ભલે હોય; પણ જો 'ઉપકાર કરવો' અને 'ઉપકાર ભણવો' એ બે ગુણો ન હોય તો તે સર્વ નેત્રવિનાતા મુખ જેવું લાગે છે. ત્યાં પુલિન્દે ઘણા દિવસ વારાંગઓના સ્પર્શ-રૂપ-રસ-ગંધ અને સુસ્વરોના ઉપલોગમાં નિર્ગમન કર્યા; અપ્સરાઓની સંગાથે દેવતાઓ કરે તેમ.

એટલામાં જાણે એની ઉત્કૃષ્ટ સંપત્તિ જોવાને માટેજ હોયની એમ વર્ષાન્નતુ આવી. એટલે, જેમાં અનેક શ્વેત બગદીઓ હાર બંધ ઉઠા ઉઠ કરી રહી છે એવી વાદળીઓ આકાશને વિષે દેખાવા લાગી—તે જાણે રાજાને અવિતદાન આપનાર પુલિન્દની શિલાલિખિત (શિક્ષા પર કોતરેલી) યશઃપ્રશસ્તિઓ હોયની ! કુદરતી વૈરી એવા જળની સંગાથે મિત્રતા થઈ માટે અત્યન્ત હર્ષ ઉત્પન્ન થયો હોયની એમ દેખાતા આકાશમાં વિજળીના ચમકારા થવા લાગ્યા. વળી પૃથ્વીને પોતાના શત્રુરૂપ ધોરવાયુની કુશિને વિષે રહેલી જોઈ જાણે મેઘરાજાને મત્સર ઉત્પન્ન થયો હોયની એમ એ પોતાનાં મહોટા મહોટા તીર જેવા તીક્ષ્ણ છાંટાઓથી એને (પૃથ્વીને) લેદવા લાગ્યો. અને “ હે પુલિન્દ ! તું આ નવા તાજા જળને વિષે

પૂર્વની પેઠે કીડા કરવા ચાલ ” એમ કહી એને બોલાવતા હોયની એમ ઝરાઓ ખળખળ અવાજ કરવા લાગ્યા.

એ સમયે પેલો પુલિન્દ ઉંચા મહેલની અગાશીને વિષે ઉભો ઉભો નદીનાળાઓ વહી રહ્યાં હતાં એ બેતો હતો. ત્યાં એને પોતાનો અટવીપ્રદેશ બહુ સાંભરી આવ્યો, હસ્તીને વિન્ધ્યાચલ પર્વતની ભૂમિ સાંભરી આવે એમ. એટલે એને તત્કષણ પોતાના સમ્બન્ધી પુલિન્દ લોકોને મળવાની ઉત્કંઠા થઇ. કારણકે આત્રવૃક્ષના વનને વિષે રહ્યાં છતાં ઉંટને તો લીંબડો અને ખજુરી પ્રત્યેજ ઇચ્છા રહે છે. અહિં હવે વિશેષ રહેવાની સર્વથા અનિચ્છાવાળા મિલને રાજાએ માંડમાંડ જવાની રજા આપી. કારણકે ઉપકાર કરનાર વ્યક્તિનો પરિત્યાગ સર્જીને પ્રાણુત્યાગ કરતાં પણ વિશેષ દુઃખદ થઈ પડે છે. ભીલની સાથે જતી વખતે આજ્ઞાંક્તિ અનુચરો હતા અને પોતે શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર અને આભૂષણો પહેર્યાં હતા, એટલે એ ગયો ત્યાં એના બન્ધુજનો પણ એને બહુવાર સુધી જોઈ રહ્યા છતાં ઓળખી શક્યા નહીં. પણ ઉભટાં એને જોઈને ભયથી નાસી જવા લાગ્યા, જેવી રીતે તપસ્વીઓના મૃગ સાધુજનોને પણ જોઈને નાસી જાય છે તેમ. પણ પુલિન્દે “ તમે આમ ભયભીત થઈને કેમ જતા રહો છો, હું ફલાણો પુલિન્દ છું, આપણે પૂર્વે વિવિધપ્રકારે કીડા કરતા તેનું શું તમને રમરણ નથી ? ” એમ કહી એમને વિશ્વાસ બેસાડયો. એટલે તરતજ એઓ એને ભેટી પડયા. તે બંને નિત્યલાલનપાલન થયેલું હોવાથી બહુ મૃદુ થયેલા એના શરીરનું સ્પર્શસુખ મેળવવાને અર્થેજ હોયની ! એમણે પછી અત્યન્ત હર્ષ સહિત એને પૂછ્યું-લાઇ ! તું આટલા દિવસ ક્યાં હતો ? અમે તારી સર્વ સ્થળે શોધ કરી હતી, પણ શુભમંત્રની પેઠે તું ક્યાંય દેખાયો નહીં.

પેલા ભીલે પણ પોતાની યથાર્થિત હકીકત અથેતિ કહી બતાવી તે સાંભળી બધા ભીલો બહુ વિસ્મય પામ્યા. કારણકે એ રીતે એમને સ્વર્ગનું સુખ અનુભવવાનું મળ્યું. વગી એમણે એને એવા એવા પ્રશ્નો પૂછ્યા કે-આપણી સ્ત્રીઓ જેવી ત્યાં સ્ત્રીઓ ખરી કે ? આપણા ચણેડીના દાર જેવા ત્યાં દાર ખરા કે ? આપણા નિવાસ છે તેવાં ત્યાં નિવાસસ્થાન ખરા કે ? આ અને એવાજ બીજા પ્રશ્નો એમણે પૂછ્યા; પરંતુ એ (ભિલ) નગર કેવું હતું

માંજ થાય છે. પછી ત્યાં ગ્રામી બૂમિને વિષે એ હાર પાથરીને મોતીઓ જરાજર ગોઠવ્યા અને પોતાના કાર્યની સિદ્ધિને અર્થ એ હારના દોરાઓને મધવાળા કર્યા. કારણકે મધવાળું એટલે કે મીઠું જોવાનારું મુખ હોય છે એવા જનોનાં કાર્ય સિદ્ધ જ થાય છે. પછી વરવધુના વસ્ત્રના છેડાની જેમ પેલા દોરાઓના છેડાને અને મોતીઓને જરાજર મેળવીને મુક્યા. એટલે એ દિવ્ય મોતીઓના વેહને વિષે મધની લાલચે કીડીઓ આવીને પ્રવેશ કરવા લાગી. અને દોરાના છેડા મુખમાં લઈને જહાર નીકળવા લાગી કારણકે કાર્ય સિદ્ધ થયા પછી કોણ ખીજે જાય ? જ્યારે સર્વે દોરા મોતી ઓના વેહને વિષે પરવાપાઈ ગયા ત્યારે મળીઆરે દોરાના છેડા કાપી નાખીને જોઈએ તે પ્રમાણે બંધ દીધા. આ પ્રમાણે બુદ્ધિના પ્રયોગથી એણે પૂર્વે હતો તેવા હાર બનાવી દીધો. અથવા તો એવા મહાબુદ્ધિમાનની બુદ્ધિને શું અગમ્ય છે ? હાર તૈયાર થયો કે તુરત મણિકારના મસ્તકના કુટીને સાત કટકા થયા.

પિતાના મૃત્યુથી શોકાતુર થયેલા પુત્રોએ એતું મૃત્યુકાર્ય કયું. આવા પ્રાણ દઈને પણ દ્રવ્ય મુકીજનાર પિતાના વિયોગથી કોને હઃખ ન લાગે ? પછી તેઓ હાર લઈને રાજાને દેવા ગયા. કોઈ અવરની વસ્તુ વિનાકારણ ઘરમાં રાખીમુકવી જોઈએ નહીં-તો પછી રાજાની વસ્તુનું તો શું જ કહેવું ? રાજાએ એમનો પાન સોપારીથીજ સત્કાર કર્યો અને હાર લીધો; પણ એમના દેવા અધુરા હતા તે પથાસસહસ્ર દ્રવ્ય એમને દીધા નહીં. એટલે વિદ્વએ મ્હોંએ ઘેર આવ્યા ને કહેવા લાગ્યા “રાજાએ તો આપણને છેતર્યા! એવો અન્યાય કરનારા રાજાનું કામ તે કોણ કરે ? મ્હોટા લોકો જ્યાંસુધી પોતાનું કાર્ય ન સિદ્ધ થયું હોય ત્યાંસુધીજ ન્હાનાઓની પાસે નીચા નમીને આદરલાવ જતાવે છે. જ્યાંસુધી કાર્ય સિદ્ધ ન થયું હોય ત્યાંસુધીજ આસન, ચયન, દાન, લોજન અને વાતચિતમાં ગૌરવ દેખાય છે. કામ થઈ રહ્યા પછી કોઈ પૂછતુંયે નથી કે તું શું કરે છે ? આપણે અર્ધલક્ષદ્રવ્યની આશાએ રાજાના દરબારમાં ગયા હતા પણ તેની જગ્યાએ હજાર કે સો પણ મળ્યા નહીં. અહા ! જો શ્રેષ્ઠિકરાજ આવો ન્યાય આપે તો ખીજા દ્રવ્યાનુરાગી

રાંજી શું ન કરે ? હાથીને ભલે કેડ સુધી પાણી હોય પણ ત્યાં જવામાં રાસલા એટલે ગધેડાઓનું તો નિશ્ચયે મૃત્યુજ થાય છે. અથવા એટલો એ શ્રેષ્ઠિક સારો છે કે પ્રથમ આપેલું છે તે પાછું લઈ લેતો નથી. કારણકે આ કલિયુગમાં એવા લોકો પણ દેખાય છે. એવા પણ કોઈ કૃતધ્ન-પાપણુદિ લોકો હોય છે કે જેઓ પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ થયા પછી પોતાના પર ઉપકાર કરનાર તરફ કેવળ બેદરકાર રહે છે એટલું જ નહીં પરંતુ એમને વિવિધ અને મોટા સંતાપમાં નાખે છે; પારખીઓ હરિજ્ઞાને કાંસામાં નાખે છે તેમ. માટે આપણા એટલા પુણ્ય સારાં કે આવેલું ગયું નથી. કારણકે પોતાની મૂળ મુડી હોય તે ન જોઈ બેસે એનેય ભાગ્યશાલી સમજવો. ” આમ મન વાળીને મલ્લિકારના પુત્રો પોતપોતાના કામમાં ભેડાયા. કારણકે કામધંધામાં ભેડાવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે; ખાલી ચિંતાથી કંઈ થતું નથી.

હવે (વાત એમ બની છે કે) મણીઆર આર્તશ્યાનમાં મૃત્યુ પામીને વાનરરૂપે અવતર્યો છે ને મોટો થયો છે તેથી આખા નગરમાં ક્યારે કરે છે, કારણકે આ જાતિ ક્યાંય પગવાળીને બેસતી નથી. એ કલ્પિકની શિક્ષાવૃત્તિ કરનારા પ્રાણલુની જેમ ઘેરઘેર ફરતાંફરતાં એકદા પોતાનેજ ઘેર આવ્યો; ચોપાટની બાજુમાં સોગડી (ઘરમાં) આવે છે તેમ. ઘર તથા ઘરના માણસોને ભેળં એને તથા થયો કે મેં આ સર્વને ક્યાંક એકવાર ભેળેલ છે. પરંતુ એક મંદ અભ્યાસીને કંઈ યાદ આવતો નથી તેમ મને એ યાદ આવતું નથી.

આપ્રમાણે ઇંડાપોહ કરતાં એની આંખો મીંચાઈ ગઈ, અને સત્પુરોની લક્ષ્મીને ભેળંને દુર્જનને થાય તેમ એને મૂર્છા આવી ને નીચે ભૂમિ પર પડી ગયો. એ ભેળં એના પુત્રો કહેવા લાગ્યા— આ વાનર બહુવાર સુધી આપણી સામુનેસામું ભેળં રહ્યો હતો, ને આપણને ભેળંનેજ કોઈ કારણથી એને એકદમ મૂર્છા આવી છે; બીમાર માણસને પિત્તના ભેરથી થાય તેમ. પછી એમણે એને પોતાનો એક સંજબી હોય એમ શીતળ પાણીનો છંટકાવ કર્યો અને પંખાવટી પવન નીચ્યો. એવામાં મૂર્છા વગવાથી વાનર ઉભો

એ જાણતો હતો છતાં લેશમાત્ર ઉત્તર આપી શક્યો નહિં. કારણકે નગરમાં જે હતું તેની સમાન અહીં કંઈ પણ હતું નહીં.

(કવિ કહે છે) હે જનો, એજ પ્રમાણે સિદ્ધના મુખેની બીજા કાંઈ પણ મુખની સાથે સરખામણી થઈ શકે નહીં. તોપણ હું તેનું કંઈક ઉદાહરણ આપું છું તે સાંભળો. વેણુ-મૃદંગ-વીણા આદિના સ્વર સંગાથે ઉત્તમ ગીત નિરન્તર ગાંભીર્યનાં હોય, સ્વરૂપવાન સ્ત્રીઓ નિત્ય દષ્ટિએ પડતી હોય, ઉત્તમ મુગંધી દ્રવ્યો સુંઘવા મળતાં હોય, શ્રેષ્ઠ પ્રકારના પકવાન જમવા મળતાં હોય, ઇચ્છિત મધુર થંડા જળ પીવા મળતાં હોય, સ્વાદિષ્ટ મુખવાસ આરોગવા મળતા હોય, અત્યન્ત મૃદુ શય્યા સુવા મળતી હોય, અને મેઘની ગર્જનાથી ચમકેલી પ્રિયા પોતે આવીને આશ્લેષ દેતી હોય-આવા ભોગવિલાસમાં રહેતા મનુષ્યને જે મુખ પ્રાપ્ત થાય તેથી અનન્તગણું સુખ સિદ્ધદશાને વિષે વર્તે છે. સિદ્ધના મુખનો ખ્યાલ કંઈક આથી પણ આવી શકશે કે-એનો અનન્તમો ભાગ પણ સમસ્ત આકાશને વિષે સમાઈ શકતો નથી. આવા શાશ્વત એકાન્ત મુખને વિષે એ મેતાર્ય મુનિનો જીવ યાવજ્યંદ્રદિવાકરૌ સ્થિત થઈને રહેશે.

મુનિ અને સોની સંબંધી વાત ફરતી ફરતી રાજા (શ્રેણિક) ને કાને પહોંચી. એ ઝેર જેવી હકીકત સાંભળીને એનાં નેત્ર લાલ થોળ થયા અને એણે મુનિની હત્યા કરનારાને સહકુટુંબ હણવાનો આદેશ કર્યો. પણ તેજ ક્ષણે એ હત્યારા સોનીએ પણ ધર બંધ કરી અંદર સહકુટુંબ પ્રવળ્યા ગ્રહણ કરી. કારણ કે મૃત્યુ સમાન ભય નથી. પછી દીક્ષિત થયેલા એ સર્વે રાજાની સમક્ષ ગયા અને એને ધર્મલાભપૂર્વક આશીર્વાદ દીધો કે “ હે રાજન, જેમ સૂર્ય તેજના અંબારવડે વૃદ્ધિ પામે છે તેમ તારાં ધર્મકાર્યો પણ વૃદ્ધિ પામતાં રહેજો. જૈનધર્મને વિષે દૃઢતાવાળા રાજા શ્રેણિકે પણ એ સોનીને વળતું ખાસ કરીને કહ્યું કે-જ્યાંસુધી તું જીવે ત્યાંસુધી આ તારા ચારિત્રને સારી રીતે પાળજે. હું તને એટલા માટેજ છોડી મૂકું છું. ” અહો ધન્ય છે પંડિત પુરુષોને કે તેઓ સાધારણ જનોને બોધ આપીને કે છેવટ બળ પણ વાપરીને પાપકાર્યો કરતાં અટકાવી શુદ્ધધર્મ પમાડે છે.

સર્ગ સાતમો.

હવે શુદ્ધ સમકિતથી ચોલતો શ્રેણિકરાળ ચેલણા આદિ અનેક રાણીઓ સાથે અન્તઃપુરને વિષે દિવસો નિર્ગમન કરે છે; અને સર્વનીતિનો ભંડાર, ઉત્તમવિક્રમશાલી, બુદ્ધિમાન મંત્રીશ્વર અભયકુમાર પણ ધર્મ, અર્થ ને કામ—એ ત્રણે પુરુષાર્થ સાધતો સર્વ રાજકાર્યભાર ચલાવે છે. એવામાં અત્યન્તસુખમાં રહેતી ચેલણારાણીનો દર્દુરાંકદેવે આપેલો હાર એકદા, બન્ધુઓનો સ્નેહ ત્રુટે છે તેમ ત્રુટી ગયો. બહુ વક્ર હોવાથી એ હારને કોઈ પાછો સાંધવા સમર્થ થયું નહીં. અથવાતો વંશ એટલે જે વાંસ—તેના વનના અતિ ગહન એવા મળ્યભાગને ક્યાંથીજ ભેઈ શકાય ? વળી કોઈ એ હાર કેમ સાંધવો તે બજુતા હતા છતાં " જે એ હાર સાંધશે તે મૃત્યુ પામશે એમ હતું તેથી " એને સાંધવા તૈયાર થયું નહીં. કેમકે પ્રજાવળી રહેલી અગ્નિમાં કોણ પડે ? ભયંકર સર્પના મુખને વિશે કોણ હાથ નાખે ? એટલે શ્રેણિકરાળએ પટહ વગડાવી આઘોષણ કરાવી કે જે કોઈ એ દિવ્ય હાર સાંધી આપશે એને એક લક્ષદ્રવ્ય આપીશું. કારણકે આવાં મહત્વનાં કાર્યો બહુ દ્રવ્ય વિના થાયજ નહીં. એ સાંભળી કોઈ મણિકારે (મણિયારે) વિચાર કર્યો કે " એ હાર સાંધીને હું દ્રવ્ય ગ્રહણ કરું. ચામાટે એવા લક્ષદ્રવ્ય વૃથા જતા કરવા ? મને અશુભ વરસ થયાં છે, સોમાં બે ઓછાં છે. વળી લક્ષ્મી દુર્લભ છે, પ્રાણ તો ફરી જન્મશું ત્યારે આવશેજ. મારા નામનો ઉદ્ધાર કરનારા આ પુત્રો છે તે છવે છે એ બસ છે. પોતાના પુત્રોને અર્થે આજીવિકાપૂરતું ન આપે એ ગિતા શાનો ? " એમ વિચારીને પટહ વગાડનારા પાસે જઈને એણે પટહને છળ્યો.—તે બાણે એણે ગ્રાગરૂપી મુતેલા સર્પને જગાડ્યો હોયની ! એણે રાજા પાસેથી પહેલાજ અર્ધલક્ષ હસ્તગત કર્યા; કારણકે કામવાસણ લેવાં હોય તો એનું પલ્લ પહેલેથી ખડાનું દેવું પડે છે. પછી તે એક એકાન્ત સ્થળે એ હાર સાંધવા—પરોવવા લઈ ગયો; કારણકે મુંઠર કાવ્યરચના કરવી હોય તે એકાન્ત.

યથો. ખરે જ જળ અને વાયુ જ જગતને જીવાડનાર છે. વાનરને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થવાથી પોતાની જોગખાણ આપવા સારૂ એણે ભૂમિપર લખ્યું કે હું હાર સાંધી આપનારો તમારો પિતા મહિ-
કાર છું. મારા કર્મોને અનુસારે આ ગતિમાં આવ્યો છું. એ સાં-
ભળી એના પુત્રોને, પ્રાણી માત્રને વિવિધ નીચયોનિને વિષે જન્મ
આપનાર જે કર્મ—તેના તરફ અતિ ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયો.

“અહો ! પ્રાણીને કોઈવાર દેવતા થયા પછી નરકયોનિમાં જન્મવું પડે છે; રાજ થયો હોય ત્યાંથી રંકનો પણ અવતાર આવે છે; સકળશાસ્ત્રના વેત્તા—માંથી એક મૂર્ખમાં મૂર્ખનો, અને ચારેવેદ જાણનાર વિપ્રના અવતારમાંથી એક મ્લેચ્છનો અવતાર લોગવવો પડે છે. એક વખત કામદેવ જેવું રૂપ હોય છે તેને બીજી યોનિમાં કદૂપો અવતાર પણ આવે છે. બહુજ પવિત્રતા—શોચમાં રહેનારાને વિદ્યામાં કૃમિપણે ઉત્પન્ન થવું પડે છે. સંસાર આવો છે તે જોતાં છતાં પણ પ્રાણીઓ એમાંથી નીસરી જવાનું મન જ કરતાં નથી. તેમ શરીર અને મનનાં અનેકાનેક દુઃખોરૂપી કંદનો નાશ કરવાને દાવાનળ સમાન એવા ધર્મનો પણ તેઓ આશ્રય લેતા નથી.”

મહિષકારના પુત્રો આપ્રમાણે ચિન્તવન કરતા હતા, એવામાં વાનરે ફરીથી અક્ષરો લખ્યા કે “રાજાએ પાછળ આપવા કહેલું અર્ધલક્ષ દ્રવ્ય તમને મળ્યું કે નહીં ? ” એટલે પુત્રોએ ખેડ સહિત કહ્યું કે “ ઘણું મળ્યું—આંગળ ભરીને નાકની ઉપર ! પાછળ રાજાએ અમને કુટી બદામ પણ આપી નથી; કારણ કે માલ-સને શરમ ફક્ત આંખનીજ છે. ” એ સાંભળી વાનરને રાજા પ્રત્યે બહુ ક્રોધ થયો કે હવે મારે કંઈક ઉપાય કરવો પડ્યો. કહ્યું છે કે ન્હાનને પણ ક્રોધ થાય તે જૂડો છે. ત્યારથી એ વાનર પેલા હારને ઉપાડી લાવવાની ઇચ્છાએ છિદ્રો શોધવા લાગ્યો; કારણ કે પરાક્રમ કરવાની શક્તિ ન હોય એવાને છળકપટ એજ પરાક્રમ. વાનરે અન્તઃપુરની નજીકમાં વિશેષ વખત રહેવા માંડ્યું; કેમકે સ્થાને કે અસ્થ.ને જતાં તિર્થંચને કોઈ રોકતું નથી.

એકવાર રાજહંસી સમાન સુંદરગતિવાળી અને હાર—કુંડળ—કેયૂર વગેરે આભૂષણો પહેરેલાં હોવાથી વિશેષ શોભી રહેલી એક-

અલયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર. ભા. ૨ ભે.

ચેતલજી હોજમાં જાગડીયા માટે ઉતરે છે. ઘસીના મસ્તકપરથી વાનર
હાર લઈ જાય છે.

—૪૫૮ ૪૫

છારાણી કીડા કરવાને માટે એક દાસીને સાથે લઈ રાજના અશોક બાગને વિષે ગઈ; કારણકે ચંદ્રમા પણ એકજ કળાથી સંતુષ્ટ નથી રહેતો, હુંગેલા વિશેષ વિશેષ કળા વધારતો જાય છે. પોતાને જળને વિષે કીડા અર્થે ઉતરવું હતું તેથી પોતાના સર્વ આભૂષણો ઉતારીને એણે દાસીના હાથમાં મૂક્યા. અશોક વૃક્ષની નીચે બેઠેલી દાસીએ પણ એ બધાનું એક ગુંછળું કરીને પોતાને માથે મૂક્યું.— જાણે કે પોતાને પૂજનીય એવી જે રાણી—તેની વસ્તુઓ પણ પોતાને પૂજ્ય છે; માટે તે તેમને માથે ચઢાવતી હોયની ! પછી ચેલ્લણારાણી વાવમાં ન્હાવા ઉતરી—તે જાણે જળને વિષે પડેલું પોતાનું પ્રતિબિંબ દેવાનેજ હોયની ! વળીવાવનું જળ રાણીના સંઘટ્ટથી ઉપલે પગથીએ ચડ્યું—તે જાણે રાજારાણીની સેવાથી સૌને ઉચી પદવી મળે છે એમ બતાવતું હોયની ! વળી રાણીએ એકદમ તળેઉપર ડુબકી મારવાથી તે બહુજ ઉછળવા લાગ્યું—તે જાણે ચેલ્લણના દેહનો કયાંયથી માંડમંડ સ્પર્શ થયો તેથી પોતાનો હર્ષ બતાવતું હોયની ! રાણી પોતે પણ ન્હાતાં ન્હાતાં સીધી કે તીરછી ડુબકી મારતી તે વખતે તે જાણે સાક્ષાત્ જગદેવતા હોય એવી શોભતી હતી. વળી રાણીની કીડાથી વાવ પણ ડોળાઈ ગઈ. અથવાતો મ્હોટાનો ભાર મ્હોટાજ સહન કરી શકે છે. વાવના પાણીમાં વળી રાણીના શરીર પર ચોળેલો અંગસાગ ઉતરી આવ્યો—તે જાણે, જેના ઘરમાં આપણે ઉતરીએ છીએ તેને ભાડું દેવું પડે છે તેમ, વાવે રાણી પાસેથી ન્હાવાનું ભાડું લીધું હોયની !

આ અવસરે કયાંયથી ફરતો ફરતો પેલો વાનર અહીં આવી પહોંચ્યો. અથવાતો જેમનાં ચિત્ત અબ્બમ ન રહેતાં શાન્તિવાળા હોય છે તેને અવસર મળીજ રહે છે. જે અશોક વૃક્ષની નીચે પેલી દાસી બેઠી હતી તેજ વૃક્ષની ટોચ ઉપર તે વાનર આવીને બેઠો. કારણ કે કાર્યની સિદ્ધિ સમીપમાં આવવાથીજ થાય છે. આજે બહુ વખતે મારો મનોરથ સિદ્ધ થયો એમ કહેતો તે જળના બિન્દુની જેમ ટોચ પરથી એક શાળા ઉપર ઉતરી આવ્યો. ત્યાં બેઠાનેડા તેણે પેલી દાસીના મસ્તકપરથી બીજા આભૂષણો ન લેતાં ફક્ત હાર જ લઈ લીધો; જેવી રીતે સિંહ બીજાને પડતા મુઠીને દાકમા-

રનારને પકડી લે છે તેમ. એ હાર એણે એવી રીતે લઇલીધાં કે દાસીને લેશ પણ ખબર પડી નહીં; કારણકે હસ્તલાપવવાળાં એમાં એવી જાતની કળા હોય છે. પછી વાનર ચિન્તવવા લાગ્યો કે— હવે આ હાર એક પણ મોતી હાથ ન આવે તેમ ત્રેડી નાંખીને ફેંકી દઉં ? કે કોઈ ગુપ્ત સ્થળે કૃપણ પુરુષો ધન સંતાડે તેમ સંતાડી દઉં ? અથવા મારા જાતિભાઈ વાનરોને એમાંથી અકેક મોતી આપું કે જેથી તે ખેડેરીને એઓ પણ મનુષ્યોની પેઠે શોભી નીકળે ? અથવા તો આવા વિકલ્પોજ મારે શા માટે કરવા ? આ હાર મારા પુત્રોનેજ આપું. ખરી રીતે એઓજ આ દક્ષિણને યોગ્ય છે, એમ વિચારી એણે એ હાર કોઈને ખબર ન પડે તેમ પોતાના મોટા પુત્રને જઈને આપ્યો. પુત્રે પણ આકાશને ઝગહગાવી મુકતા એવા એ હારને ગ્રહણ કર્યો; કારણકે અમુક કાર્યનું પરિણામ શું આવશે એનો પહેલાથી કોઈ વિચાર ન કરે છે.

એવામાં એણેજારાણી, સમુદ્રમાંથી લક્ષ્મી જહાર આવે એમ, વાવમાંથી ભીને શરીરે જહાર આવી. દાસીએ પોતાના મસ્તક પરથી આભૂષણો ઉતાર્યા તો તેમાં હાર ન મળે. દીવ્ય હાર ગયો જાણી બહુ શોક કરતી એણેજારાણીને તો જાણે જીવન ઉડી ગયો ! તેણે દાસીને કહ્યું—અરે ! તું ઉઘતી છુટાણી ! મૂર્ખી, ખરેજ તારા ગલોફાં કાણાં થયાં છે અને તું ખાય છે ? આટલો હાર ન સાચવી શકી ત્યારે તેં કર્યું શું ? હવે વર વિનાના જાનૈયા શા કામના ? મને એ હાર વિના એકપણ આભૂષણ ગમતું નથી. કેમકે વિદ્રાનેને પણ ધ્વનિકાવ્ય વિના ખીજું કાવ્ય રચતું નથી. દાસીએ કહ્યું કે—સ્વામિનિ, મને પણ કદિ ન થયું હોય એવું આશ્ચર્ય આજ થાય છે. તમે મારાપર ક્રોધ ન કરો. કારણકે મેં તો પશુ કે મનુષ્ય-કોઈને હાર લઈ જતાં જોયો નથી. તમે સ્નાન કરતા હતા તે વખતે કોણ અહીં આવી શકે તેમ હતું ? કારણકે શ્રીમકાળના મધ્યાન્હ સૂર્ય સામે જોવાને કોણ સમર્થ છે ? કોણ જાણે એ પગ કરીને કયાય જતો રહ્યો ! નહિ તો કણમાત્રમાં કયાં જાય ? પછી જેડેએ મળીને અથોડ બાગમાં જઈ તપાસ કરી પણ આકાશપુષ્પની પેઠે એની કયાંય ભાગ લાગી નહીં. એટલે એકદમ જઈને એણેજારાણીને સર્વ

વૃત્તાન્ત રાજાને જણાવ્યો. અથવાતો જેનું સર્વસ્વ ગયું હોય તેની આવીજ સ્થિતિ થાય છે.

રાજાએ પણ નગરને વિષે પડકુ વજડાવ્યો કારણકે એમ કરવાથીજ કદાચિત્ કુળ આવે તો આવે એમ હતું. "જે કોઈએ મુગ્ધભાવથી હાર લીધો હોય એણે આવીને અમને આપી જવો. મનમાં લેશપણ લય રાખવો નહીં. એમ છતાં પણ એ હાર આપી જશે નહીં અને અમને પાછળથી ખબર પડશે તો મહા શિક્ષા કરવામાં આવશે." આ પ્રમાણેનો રાજાનો ઠંઠેરો લોકોની જાણ માટે શેરીએ અને ચૌટે-સર્વ સ્થળે ફેરવવામાં આવ્યો. પણ કોઈ આપવા આવ્યું નહીં કારણકે કહેવામાત્રથી કોણ આપવા આવે ? પછી તો રાજાએ અભયકુમારને આકરેા હુકમ ફરમાવ્યો કે "સાત દિવસમાં તું આ હાર લાવી આપ. જો નહીં લાવી આપે તો ચૌરનો ન્યાય તે તારો ન્યાય થશે." અહો ! ધણીની જીભને ગમે તેમ બોલવાની છુટ છે ! અભયકુમાર પણ તે પરથી હારની શોધમાં સર્વત્ર ફરવા લાગ્યો; કારણકે પ્રયાસ વિના પાતાળમાંથી પાણી કાઢવું સહેલું નથી.

આ વખતે સાક્ષાત્ ધર્મજ હોયની એવા મુરિયત નામના આચાર્ય વિહાર કરતા કરતા આ જ નગરમાં આવી પહોંચ્યા. એમની સાથે શિવ-મુક્ત-ધનદ અને ચૌનય એ નામના ચાર શિષ્યો હતા. અભયકુમારે આપેલા મુકામમાં ધર્મકાર્ય કરવાને અર્થે સૌ ઉતર્યા. કારણકે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ દેહરૂપી આશ્રયની જરૂર છે. અહીંનિનકરપ નિષ્પન્ન કરવાની ઇચ્છા હોવાથી મુરિજીએ સ્થિરતાને માટે તુલના કરવાનો આરંભ કર્યો: કારણકે સ્થિરતા શિવાય કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી. જેવી રીતે સમિતિના પાંચ પ્રકાર છે તેજ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તમાં તુલનાના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. (૧) તપથી (૨) સત્યથી (૩) સૂત્રથી (૪) એકત્વથી અને (૫) બળથી. તેમાં પહેલી (તપ:તુલના) ક્રુધા સહન કરવાને માટે, બીજી (સત્યતુલના) સ્થિરતાને અર્થે, ત્રીજી (સૂત્રતુલના) કાળ જાણવાને માટે, ચોથી (એકત્વતુલના) સંગનો ત્યાગ કરવાને, અને પાંચમી (બળતુલના) વખતે શરીરનું સામર્થ્ય જતું

રહ્યું હોય તે પ્રસંગે ચિત્તને ટેકો આપવાને માટે, કરવામાં આવે છે.

જિનકલ્પના અર્થી સાધુ એક ઉપવાસ, બે ઉપવાસ, ત્રણ ઉપવાસ એમ સાત-આઠ આદિ ઉપવાસોની તપશ્ચર્યા કરીને 'તપસ્તુલના' કરે છે. આ ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યા ત્યાંસુધી કરવી કહી કે ત્યાંસુધી સાધુપણના યોગમાં હીનતા ન આવે. બાધા (વિધ) ન આવે તો છ માસના ઉપવાસ કરવાને શક્તિવાળા હોય છે. હવે જે બીજી સત્ત્વતુલના છે તે પાંચ રીતે કાયોત્સર્ગ કરવાથી થાય છે. (૧) ઉપાશ્રયની અંદર (૨) ઉપાશ્રયની બહાર (૩) ચતુષ્કને વિષે એટલે ત્યાં ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય ત્યાં (૪) શૂન્ય દેવાલયને વિષે અને (૫) રમણાનને વિષે. આ પાંચેમાં ઓચિંતો કે ઉદર આદિનો લય આવી પડે તો તેનો અને ક્રમે ક્રમે નિદાનો પણ પરાજય કરવાનો છે. ત્રીજી સૂત્ર-તુલનામાં હમેશના પરિચયના સૂત્રો નિરંતર ધારણ કરી રાખવાના હોય છે; કે જેથી કોઈ વખત મેઘ કે વાટોળીઆથી નક્ષત્ર કે સૂર્ય આચ્છાદિત થઈ ગયા હોય તો તે પ્રસંગે રાત્રિદિવસ પ્રેક્ષા-લિક્ષા આદિના સમયની ખબર પડે. હવે એથી એકત્વભાવના નિઃય ભાવવાની કહી છે તે સાધુ જેમ જેમ ભાવતો જાય તેમ તેમ તેને પોતાના ગુરૂ આદિને વિષે પણ મમત્વ રહે નહીં, તોપણ બીજાને વિષે તો શાનોજ રહે. તે આ પ્રમાણે:—આનન્દ-દર્શન-જ્ઞાન-સં-મ્યક્ત્વ અને વીર્ય એ છે લક્ષણ જેનાં એવો એક આત્મા જ મ્હારો છે; એ શિવાય અન્ય કંઈ પણ મ્હારું નથી. ધન, ગૃહ, મિત્ર, સ્ત્રી પુત્રાદિ, તથા ઉપકરણો કે આ દેહ પણ મારો નથી, આ ધર્મ-બન્ધુઓ પણ મ્હારા નથી." એ રીતે મમત્વ મૂળથી કાપી ના-ખવાથી ઉત્કૃષ્ટ નિઃસંગતા થઈ શકે છે. આચાર્યગુરૂ કે કોઈ પ્ર-કારનો અલિપેક કે કોઈ બીજું પણ મમતાનું સ્થાન જીવને સુગ-તિને વિષે લઈ જતું નથી; ફક્ત જ્ઞાનાદિ જ લઈ જાય છે. છેલ્લી બળતુલના બે પ્રકારની કહી છે. શરીરબળથી અને મનોબ-ળથી. કાયોત્સર્ગવિધિને વિષે લેખે તે શક્તિ અથવા શરીરબળ, અને બીજું ધૈર્ય એ મનોબળ. આ બેઉ પ્રકારનાં બળ અભ્યાસ કે મ્હાવરાથી પ્રાપ્ત થાય છે. હિંદાહરણ તરીકે લંખ-મણ્ડલોડો આદિના

દેશાન્ત જીવો. આ પ્રમાણે સાધારણ જીવોને દુઃખર એવો જિન-
કંઠી સાધુઓનો આચાર બહુધા સૂત્રોને વિષે વર્ણવ્યો છે.

હવે અહીં આવીને ઉતરેલા સુસ્થિત આચાર્યને સત્વતુલના
આદરવી હતી એથી એઓ ઉપાશ્રયની જહાર આવીને નિશ્ચળ
કાયોત્સર્ગે રહ્યા.

આજે હારની શોધમાં ફરતા અભયકુમારને છ દિવસ
પૂરા થઈને સાતમો દિવસ છે પણ હારની ભાળ મળી નહીં;
અગાધ ઉંઠા મહાસાગરમાં ડૂબી ગયેલા વહાણની લોકોને ભાળ
મળતી નથી તેમ. તેથી એ વિચારવા લાગ્યો: હારનો તો ક્યાંય
પત્તો નથી, અને પૂજ્ય પિતાશ્રીએ આપેલી અવધિમાંથી
ફક્ત એક રાત્રી બાકી રહી છે. હારનો પત્તો નહીં મળે તો કોણ
જાણે સ્વામી મને શું કરશે ? કારણકે જ્યાંસુધી ધણીની આજ્ઞા
પુરી બનવી હઈએ છીએ ત્યાંસુધીજ એઓ સારા છે. શેઠ તુઠ્યા
હોય તોજ સારા. રૂઠ્યા હોય તો તો દૂરથી જ નમસ્કાર કરવા
જેવા છે ! હવે તો હું આજની રાત્રી ધર્મધ્યાનમાં વ્યતીત કરું.
આ હુંખ આવી પડ્યું છે તે કદાચ એમ નહ થાય, ને આ ઉત્કૃષ્ટ
હાર ખોવાયો છે તે વખતે મળી જવો હોય તો મળી જાય; કારણ
કે ધર્મ વિપત્તિને દૂર કરીને મુખસંપત્તિ આપનારો છે. " એવો
નિશ્ચય કરીને અભયકુમાર ઉપાશ્રયે ગયો અને ત્યાં મુનિઓને
પરમ ભક્તિ સહિત વંદન કર્યું. કારણકે એવી ભક્તિને અન્ય કોઈ
ચોગ્ય નથી. એ પ્રમાણે ઉપાસના કરી અન્ય સર્વ વ્યાપારનો ત્યાગ
કરી, મુનિને કેવુંક મુખ હોય છે તે જોવાની ઇચ્છાથી જ જાણે
હોયની એમ દર્શની શર્યાને વિષે બેઠો.

આ વખતે, હારને કોઈએ કદાચિત્ત અહિં (સમુદ્રમાં) સં-
તાવ્યો હોય તો તેને મારાં કિરણોવટે ખોળી કાઢું એમ ધારીને જ
જાણે, સહઅકિરણ સૂર્યે સમુદ્રને વિષે પ્રવેશ કર્યો; અસ્ત પામવાનું
તો માત્ર એક જહાનુંજ હતું ! જિંઝા રક્તવર્ણના વાદળાંઓવટે
આકાશને, ચગકટમારતા ત્રાંબાનું સ્વરૂપ આપતી સંધ્યાએ પણ

પૃથ્વીને સર્વત્ર રક્ત બનાવી દીધી ! અભયકુમાર જેનો પત્તો નથી મેળવી શક્યો એ હારના ચોરનો યશ આળેખવાને માટે (તૈયાર કરેલું) કાજળ (શાહી) જ હોયની એવા અન્ધકારવટે આકાશ-પ્રદેશ છવાઈ ગયો ! આકાશને વિષે પુષ્પો-હોય નહીં એવો જે એનો (આકાશનો) દોષ કહેવાય છે તે દોષ ટાળવાને માટે જ જાણે એણે (આકાશે) તારારૂપી પુષ્પો દેખાડ્યાં (આકાશમાં તારા ઉઘ્યા.) વળી, પુષ્પો તો જાણે જતાવ્યાં, હવે ફળ પણ જતાવું એમ વિચારીને જ જાણે ગગને ડાગવાળા પરવાળાં સમાન રતાશપડતા ચંદ્રબિમ્બરૂપ, ગોળ અને પરિપક્વ ફળ પણ જતાવ્યું. (આકાશમાં ચન્દ્રોદય થયો). સફળરૂપે પોતાની વાણીથી (શ્રોતા) જનોને કહે છે તેવી રીતે ચંદ્ર-માએ પણ ચન્દ્રકાવટે સર્વ જગતને ઉજવળ બનાવી દીધું !

તે સમયે મણિકારના પુત્રે વિચાર કર્યો કે “આ મારા ઘરમાં આવ્યો છે તે હાર નથી આવ્યો; પરંતુ વાસ્તાદાર એટલે વમન કહેલો આહાર આવ્યો છે. (માટે એને ઘરમાં રાખવો યુક્ત નથી) જો રાજાને ખબર પડશે તો મારે માથે આપત્તિ આવી પડશે; અથવાતો દુષ્ટલક્ષણવાળો અશ્વ ઘરમાં હોય ત્યાં સારાવાટ ક્યાંથી હોય ? વળી એને ગમે એટલો ગુપ્ત રાખીશ તોપણ થોડા દિવસમાં એની લોકોને ખબર પડ્યા વિના નહીં રહે; કારણ કે પ્રમાર્જન, દ્યોરકળા, ચંદ્રમાની જ્યોત્સ્ના, ચોરી, સીલોગ, અને સ્ત્રીને કહેલી ગુપ્ત વાત—એટલાં વાનાં ચોથે દિવસે પ્રકટ થયા વિના રહેતાં નથી.” એમ ધારીને એણે હાર વાનરને પાછો આવ્યો; અથવા તો ક્યો ડાહ્યો પુરૂષ આપત્તિને વચ્ચેને છેડે પોતાને માથેથી નથી ઉતારતો ?

હવે, વાનરે, હાર પોતાની પાસે પાછો આવ્યો જોઈ, વિચાર કર્યો કે, જેના ઘરમાં હું હાર મુકી આવીશ તેના કદાચિત્ત પ્રાણ પણ રાજા હે; કારણકે ચોરી એ અર્પ કરતાં પણ અધિક છે. માટે તેને તૃપ્ત દઈવા તોના વિનાશ કરાવવાથી મારા હાથમાં શું આવશે ? પાટા મુંડવાનું નાપિતને કંઈ મળતું નથી તેમ મને આમાં કંઈ મળશે નહીં. પૂર્વ જન્મના પાપને લીધે આ જન્મમાં તો હું આવી નીચ યોનિને વિષે ઉપન્ન થયો છું. તો હવે વળી એના કરતાં વધારે પાપ શા માટે જાંધુ ? માટે હું હાર કોઈ મુનિની પાસે મૂકી આવું.

એમ કરવાથી બધાં સારાં વાનાં થશે. મારી પાસે માર્ગ પોતાનું તો કાંઈ નથી તો પારકી વસ્તુવડે પણ, સાક્ષાત્ ધર્મ જેવા આ આચાર્ય અહિં છે એમની ભક્તિ કરૂં. એમ વિચારી મનમાં પાકો નિશ્ચય કરી હાર સુસ્થિત આચાર્યને કંઠે આરોપણ કરી તે વાનરે પોતાને સ્થાને જતો રહ્યો. હુધ જેવાં ઉજ્જવળ મોતીવાળો હાર મુનિને કંઠે રહ્યો છતાં, જાણે, (મુનિના) હૃદયમાં ન સમાવાથી (તેમાંથી) બહાર નીકળી આવેલું ધર્મધ્યાન હોયની ! (એમ દીસતું હતું). વળી હારના મોતીઓને વિષે ચંદ્રમાના પ્રતિબિમ્બ પડતા હતા તે જાણે વિવિધરૂપ ધારણ કરીને એ તારારૂપી સ્ત્રીઓના ઉત્સંગને વિષે કીડા કરી રહ્યો હોયની એવો ભાસ થતો હતો ! મુનિરાજે હાર મળવાથી અમને કેમ ત્યજી દીધા માટે ગમે તેમ એનું વેર લેવાને એને લોભના પાશમાં નાખીએ એમ નિશ્ચય કરીનેજ જાણે અલંકારોએ મળીને, હારને આચાર્યની પાસે રહેવાને માટે મોકલાવ્યો હોયની ! અથવા તો સૂરિજીને વરવાની ઈચ્છાવાળી મુક્તિ સુંદરીએજ જાણે એમના કંઠને વિષે એ વરમાળા આરોપી હોયની !

એટલામાં આચાર્યશ્રીનો શિવ નામનો શિષ્ય, એમની પાસે જાગરણ કરવાને માટે આવ્યો; જેમ મંત્રસાધકની સિદ્ધિને માટે ઉત્તરસાધક રહે છે તેમ. ગુરૂના કંઠમાં મનહરકાન્તિવાળો હાર જોઈને, ખડ્ગ-પંજરથી બીધેલા માણસની જેમ શિષ્ય તો ધ્રુજવા લાગ્યો. નિશ્ચયે આ એજ હાર છે કે જેને માટે નિર્ભય એવો પણ અભયક્રુમાર અત્યંત વ્યાકુળ થયો છે. મુનિજન પારકા તરણા સરખાથી ત્રાસ પામે છે; અને એવાના કંઠમાં આ હાર કોઈએ નાખ્યો છે; એ વાત વિપરીત થઈ છે. અજીવ આહાર હોયની એવો આ હાર મુનિની પાસે હોવાથી એનું મું પરિણામ આવશે એ દલીલ મૂકતું નથી. કોઈની પણ દૃષ્ટિએ પડશે તો હીલના થશે; અથવા તો વિવાદ એજ છે એટલા જેની એવું દેવ પોતાનું ધાર્યું જ કરે છે.

આ પ્રમાણે મનને વિષે પીડા પામતા ત્રાણુએ અનેક સંકંપ વિકસી કરતાં પોતાની અવધિ પૂરી કરી. એટલે પાછા વસતિમાં પ્રવેશ કરતાં ભયથી મુંઝાયા તેથી “ નિસ્તહિ ” ને જદલે નિદ્રામાં બીધેલા માણસની જેમ ‘ ભય ’ એટલો શબ્દ જોલી ગયા. એ જોઈ

અભયકુમારે પૂછ્યું “ હે મુનિવર, જગતના સર્વ ભાવોથી દૂર રહેલા આપજેવા મહાત્માને ભય શાનો લાગ્યો ? ચાર, અગ્નિ, સગાસંબંધી, રાજા અને જળ આદિનો ભય કહેવાય છે; એ ભય, પરિશદ નહિં ધારણ કરવાવાળાને હોવો ન જોઈએ. મુનિએ ઉત્તર આપ્યો—હે શ્રાવક, સાધુઓ તો હૃદયમાં નિર્ભય હોય છે. પણ મને તો ગૃહસ્થાશ્રમને વિષે અનુભવેલો ભય યાદ આવ્યો. અભયકુમારે પૂછ્યું—આપ મહાત્માને કેવી રીતે ભયનો અનુભવ થયો હતો તે સાંભળવાની મારી ઈચ્છા છે તો તે કહેશો. મુનિએ કહ્યું—હે બુદ્ધિમાન શ્રાવકશિરોમણિ, તારા જેવા વિદ્વાન હોય છે તે કથાના રસને સમજે છે માટે કહું છું, સાંભળ—

આચાર્યના પહેલા શિષ્યનું આત્મવૃત્તાંત.

બહુ ફાલી રહેલા કદળી—બાહુ આદિ વૃક્ષોએ કરીને દેવલોકની શોભાને પણ વીસરાવી દેતી ઉજ્જયિની નામની નગરી છે. તેની હવેલીઓના શિખર ઉપર, જાણે નૃત્ય કરનારી સ્ત્રીઓના નૃપુર-વાળા ચરણોના ઠેકા અને હાવભાવને લીધે મનોહર-નૃત્ય જોઈને અત્યંત આનંદમાં આવી ગઇ હોયની એમ, મંદ પવનને લીધે હાલતી સ્વેત ધ્વજોને મિથે શ્રીસંબંધી કીર્તિ નૃત્ય કરી રહી હતી ! વળી ત્યાં અન્યોન્ય ૧અસંગતિ, ૨પ્રત્યનીક, ૩વ્યાધાત, ૪સંકર, ૫અતિશયોક્તિ, ૬વ્યાજોક્તિ, ૭અપ્રસ્તુતોક્તિ, ૮સહોક્તિ, ૯અધિશેષ, ૧૦સંદેહ, ૧૧અર્થાન્તરન્યાસ, ૧૨દ્વીપક, ૧૩વિરોધ, ૧૪ઉપહતિ, અને ૧૫બ્રાન્તિ એ માત્ર અલંકારોમાં જ હતા. (પ્રજ્ઞને વિષે એમાંનું કંઈ હતું નહિં.) આવી અતિ સમૃદ્ધિવાળી નગરીને વિષે પણ શિવ અને શિવદત્ત નામના અગ્રે એ બાઈઓ તો તદ્દન નિર્ધનાવસ્થામાં રહેતા હતા. કારણકે બાગ્ય વિના કાંઈ મળતું નથી.

૧ થી ૧૫. આ બધા અલંકારશબ્દોમાં જણાવેલા અલંકારો Figures of speech છે. પ્રજ્ઞમાં એમાંનું કંઈ નહોતું.

પ્રજ્ઞપદો, ૧=કલ્પ; ૨=પુદ્; ૩=વિરોધ, ૪=વર્ણસંકર; ૫=વધારી વધારીને વાત કહેવી; ૬=ઉદ્દેશ ગુપ્ત રહે એવી રીતે બોલવું; ૭=વગરઅવસરે બોલવું; ૮=એ કે વિશેષે સાથે બોલવું; ૯=અપમાન; ૧૦=સંક્રાં; ૧૧=અમુક વાતનો, યતો તેણે તેથી વિરુદ્ધ અર્થ સમજાવ્યો; ૧૨=કોપનો આવેશ; ૧૩=અજુગતાર; ૧૪=દિસા; ૧૫=પ્રમ.

એકલા અમે જેડ સૌરાષ્ટ્રદેશમાં દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા ગયા. કારણકે ધનવાન પણ ધનની ઇચ્છા કરે છે તેા નિર્ધન એ ઇચ્છા કરે તેમાં કંઈ અયોગ્ય નથી. અમે ત્યાં લાંબા વખત સુધી રહીને પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવ્યું; કારણ કે દુઃખીજનો પણ કોઈવર સારી સ્થિતિએ પહોંચે છે. દ્રવ્ય મળવાથી અમને અમારા કુટુંબીજનોને જઈ મળવાની ઉત્કંઠા થઈ; કારણકે એકલા એકલા લોગવવું એ હલકા માણસનું કામ છે. પછી અમે અમારું જે દ્રવ્ય હતું તે વાંસળીમાં ભરી લઈને એ વાંસળી કેડની આસપાસ મજબુત રીતે બાંધી લીધી કારણકે નિર્ધનોને પ્રાપ્ત થયેલા દ્રવ્યપર બહુ મોહ થાય છે. એમ કરીને અમે અમારે ગામ જવા ચાલી નીકળ્યા.

એ દ્રવ્યની યેલી અમે માર્ગમાં વારાફરતી અકેક જણ રાખતા હતા. કારણકે ધાંચીની ઘાણીમાં પણ બળદો વારાફરતી ઘાણી ફેરવે છે. એવામાં મારી પાસે એ યેલી હતી તે વખતે પાપલોભને વશ થઈ મેં વિચાર્યું કે “ભાઈને વધ કરીને સર્વદ્રવ્ય હું એકલો લઈ જાઉં,” કારણકે ભારંડ જેવા પક્ષીઓ પણ ભક્ષને પોતપોતાના મુખ ભણી આકર્ષે છે. મારા ભાઈની પાસે એ દ્રવ્ય હતું ત્યારે એને પણ એવોજ વિચાર આવ્યો હતો. કારણકે રસ આપણી પાસે નથી હોતો (ને બીજાની પાસે હોય છે) તોયે આપણને એની ગંધ તો આવે છે. આવાં અમારા જેડના પરિણામ થયા એટલે અરુપરસ યત્રુતા ધારણ કરતા અમે વૈતરીણી જ જેવી ગંધવતી નદીની પાસે આવ્યા. એ નદીની વચ્ચે જળની શેવાળથી ભરેલો, નાના પ્રકારના મત્સ્યોથી સંપૂર્ણ, મોટો, નરકાવાસ (નારકી) જેવો એક ધરો છે. ત્યાં અમે પરિશ્રમ ટાળવા મુખે બેઠા. કારણકે મુસાફરો આવે રસ્તે જળ ભાળે છે ત્યારે સ્વર્ગમુખ મળ્યું માને છે. બાહ્ય શરીરનો મેલ, અને દુર્ધ્યાનથી ઉત્પન્ન થયેલ અભ્યન્તર મેલ-એ જેડ મેલ કેમ સહન થાય એટલા માટેજ બાહ્ય અમે જેડ ચોળીચોળીને ન્હાવા મંડયા. એટલે કર્મરૂપી મેલ જતો રહેવાથી જ હોયતો એમ મને શુભ વિચાર આવ્યો કે મારો સહોદરભાઈ મારા તરફ નિરંતર અત્યંત વતસલ છે છતાં મેં પાપીએ બહુ અનિષ્ટ ચિન્તવ્યું ! નિસંશય અમારી પાસે છે તે

અર્થ (દ્રવ્ય) નથી પણ કેવળ અનર્થ છે. જે વસ્તુને જે રૂપે જોઈએ છીએ તે રૂપે તેની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. માટે મારા જ ભાઈનો વધ કરવાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરનાર આ દ્રવ્ય ત્યજી જ દેવું જોઈએ. ખડગ છે તે હુમ્મેશાં અનર્થનું કારણ છે તે ભલેને સોનાનું હોય તોયે કામનું નથી—ત્યજી દેવા યોગ્ય છે. એમ વિચારીને મેં ચેલીને ઘરામાં પડતી મુકી; કારણકે સર્વ પણ પોતાને ખીડા સમાન થઈ પડતી કાંચળી ફેંકી દે છે.

એ જોઈને શિવદત્તે કહ્યું—ભાઈ, તેં આ આપણને હાનિકારક અને લોકોમાં હાંસી ઉપજાવનાર, બાળક કરે એવું કાર્ય કેમ કર્યું? ઉંઝા મહેલના શિખર પર એક મ્હોટી શિલાને ઘણું કંઠે લઈ જઈ તેને મૂર્ખ માણસ પાછી નીચે ભૂમિપર પડતી મૂકે તેના જેવું તેં આ કર્યું છે. આટલે આટલે દૂર એ ચેલીને ઉચકી લાવ્યા પછી હવે આપણું ગામ નજીક આવ્યું ત્યારે તેં એને જળમાં ફેંકી દીધી એથી મને ખેદ થાય છે. એ સાંભળીને મેં કહ્યું—ભાઈ, મેં એ ચેલી પાસે હતી ત્યારે મને એક વંરિ તરફ પણ ન થવી જોઈએ તેવી દ્રેવબુદ્ધિ તારા તરફ થઈ હતી. એક મંત્રસાધક કરે છે તેમ તારો વધ કરીને સઘળું દ્રવ્ય હું લઈ લઉં એવો મને વિચાર થયો હતો. શિવદત્તે કહ્યું—ભાઈ, હું પણ કહું છું કે મને એ તારૂં એવીજ રીતે અનિદ્ર કરવાનો ઈરાદો થયો હતો. નિશ્ચયે દ્રવ્ય છે તે ઠગવિદ્યા સમાન છે કારણકે એનાથી મોહિત થઈને માણસો પોતાનાજ બાન્ધવોને હણવા તત્પર થાય છે. તેં એને ફેંકી દીધું તે ઠીકજ કર્યું છે કારણકે સર્વ વિપત્તિનું મૂળ—એવા એ દ્રવ્યનું એમજ થવું જોઈએ. પછી અમે તો શાન્ત ચિત્તથી નિરાંતે ચેર ગયા. કારણકે લક્ષ્મીરૂપી એ ચિત્રાવેલી ગયા પછી કઈ જાતની ઉપાધિ રહે છે? ત્યાં માતા અને બહેનને નમન કરીને અમે આસનપર બેઠા કારણકે વિનય સર્વત્ર શુભકારી છે. માતાએ અમારું પાદપ્રક્ષાલનાદિ કર્યું કેમકે એ અમથી પણ પુત્રો પ્રત્યે સ્નેહવતી હોય છે તો આમ અમે ધણે કાળે અતિથિ જેવા આવ્યા ત્યારે તો પૂછવુંજ શું? પછી અમારી મેમાનગિરિ કરવાને માટે, યમરાજની દૃતી જેવી અમારી જ્ઞેન હતી એને, અમારી માતાએ બચ્ચરમાંથી મત્સ્ય લાવવા મોકલી.

(હવે વાત એમ બની હતી કે) જ્યારે પેલી દ્રવ્યની થેલી જળને વિષે પડી ત્યારે કોઈ મત્સ્ય એને લક્ષ સમજીને ગળી ગયો હતો કારણકે તિર્યંચોને જ્ઞાન હોતું નથી. એટલામાં કોઈ માછીએ એજ ધરામાં આવીને એજ મત્સ્યને જળમાં પકડયો. અને ચોટામાં વેચવા લાવ્યો. અને એજ મત્સ્ય મારી બહેને ખરીદ કરી ઘેર આણ્યો. ઘેર લાવીને એ પાપિષ્ઠાએ નરકના દરવાજાના દ્વાર ખોલતી હોયની એમ એને જોઈયો—ચીર્યો.

હે બુદ્ધિમાન મંત્રીશ્વર ! (શિવ મુનિ અભયકુમારને કહે છે) તે વખતે પાષાણમાંથી દુર્દર એટલે દેડકો નીકળે એમ આશ્ચર્ય પૂર્વક મત્સ્યમાંથી પેલી દ્રવ્યની થેલી નીકળી. તે ઉચકી લઈને એ મારી બહેને પોતાની પાસે સંતાડી દીધી. એ જોઈ મારી માતાએ એને પૂછ્યું—બહેન, તેં એ શું સંતાડ્યું ? મારી બહેને ઉત્તર આપ્યો—મેં તો કંઈ સંતાડ્યું નથી. તારું ચિત્ત વ્યગ્ર છે એટલે તને દ્રષ્ટિવજ્રમ થયો છે. પણ મારી માતાને જેમ પડ્યો હતો એથી ઉઠીને એની પાસે ગઈ.

એટલામાં તો મારી નિર્દય બહેને એક ખડ્ગ લઈને મારી માતાને પ્રાણરહિત કરી. એ જોઈ હાહારવ કરતા અમે ભાઈઓ દોડ્યા એવામાં બહેનના ખોળામાંથી પેલી થેલી નીચે પડી. એને અમે જોળખી એટલે અમને બહુ ખેદ થયો કારણકે જે અનર્થ-થકી અમે નામ્ની છુટયા હતા તે પાછો વળી મુખ આગળ પ્રત્યક્ષ આવીને ઉભો. એવે પ્રકારે અમે જળના પૂરમાં જેને ફેંકી દીધી હતી તે પાછી શાકિનીની જેમ ક્યાંથી નીકળી આવી ? રાજહંસો જેમ નાના તળાવડાને વિષે પ્રેમ બાંધતા નથી તેમ જે સંત પુરોષો આવા અનર્થકારી દ્રવ્યને વિષે પ્રીતિ રાખતા નથી તેમને ધન્ય છે ! જેવીરીતે વૃન્તાકર્ણ સર્વ રાગનું નિદાન છે તેવીજ રીતે છેદ-લેદ-ભય-ધમ-કલેશ-બન્ધ અને વધ વગેરે વિપત્તિનું મૂળ દ્રવ્યજ છે. હવે અમારી માતાનો વધ કરનારી અમારી બહેન ઉપર પણ કોપ કર્યે શું થાય ? કારણકે એમ કર્યાથી બગડ્યું કંઈ મુધ-રત્નું નથી માટે જો બહેનનું અનિષ્ટ કરશું તો એમાં વેરજ વધયે; કોઈ સ્વાર્થ સિદ્ધ થયે નહિ. એ તો એના કર્મે દણાયલીજ છે.

ખીજી હાનિ એને શી જોઇએ ? સત્જનો પડતા ઉપર પાટુ ભારતા નથી, માટે ગૃહસ્થાવાસ ત્યજી દઇને અમે નીકળી જવાનો ઇરાદો કર્યો કારણકે બુદ્ધિમાન હોય છે તે સ્વાર્થ જુએ છે; સ્વાર્થથી બ્રહ્મયજુ એ મૂર્ખતા છે. અમને તો પેલા ધરા આગળથીજ આ અનર્થ-કારી ધન પ્રત્યે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હતો તે આ બહેનનું વૃત્તાન્ત જોયા પછી અત્યન્ત વૃદ્ધિ પામ્યો હતો. તે જાણો કે “ વસ્ત્ર એક તો હતુંજ લાલ, ને એને પુનઃ કસુમ્બામાં ઝળોળ્યું ” એના જેવું થયું.

પછી અમે માતાની ઉત્તરક્રિયા કરીને ધન બધું બહેનને આપી દઇ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. હે અભયકુમાર, આવો ભય મેં ગૃહસ્થાવાસમાં અનુભવ્યો હતો. કારણકે ગૃહસ્થાવાસ વિના અન્ય સ્થળે ક્યાં ભય હોય ?

મંત્રીશ્વરે પણ કહ્યું—હે મુનિ, તમે સત્યજ કહ્યું છે. હૃદય રૂપી ચક્રુએ જોયેલું કદાપિ ખોટું પડતું નથી; તોપણ મધપાન કરનારાઓ મધને ગણે છે તેમ સર્વ પ્રાણીઓ ધનને પ્રાણથી પણ અધિક ગણે છે. ફક્ત વિવેકરૂપી લોચન જેમને હોય છે એઓજ દ્રવ્યનો સ્વભાવ સમજે છે; કારણકે ખાસ અંજનથી જેમનાં નેત્ર અંજલયલા છે એઓજ નિધિ ક્યાં છે તે જાણે છે. મોક્ષમાર્ગના આશ્રિત આપ જેવા મહાત્માઓજ કૃતાર્થ છે; કારણકે માનસ સરોવરના સુવાસિત કમળની સમાન ખીજા કમળો હોય ખરા ?

આ પ્રમાણે બુદ્ધિશાળી અભયકુમાર મુનિની સાથે ધર્મચર્યા કરતા હતા ત્યાં ખીજો પહોર થયો એટલે ઉત્તમ તપસ્વી એવા સુમત નામના ખીજા શિષ્ય આચાર્યશ્રીની પાસે જાગરણ કરવાને આવ્યા. એ પણ ગુરૂના કંઠને વિષે હાર જોઇને કંપી ઉઠ્યા. કારણકે એવા મહાત્મા પુરૂષોને દ્રવ્ય થકી ભય ઉત્પન્ન થાય એ એમનું બૂવણ છે, દ્રવ્ય નથી. અહો ! કોઈએ લોભને વશ થઈને રાજાનો આ હાર ચોરી લીધો હશે પણ મુખને વિષે મ્હોટો કોળીઓ સમાતો નથી તેમ એ એના ચિત્તમાં સમાયો નહીં હોવાથી શોભ પામીને ગુરૂના કંઠમાં નાખી ગયો જણાય છે; જેવી રીતે (કુવાપર જળ ભરવા આવેલી) એક છીએ (રસ્તે જતા) ગજરામનું

સૌન્દર્ય જોઈ દોહા પામીજઈ, સર્વિચ્છીયું (ઘડાના કાંઠામાં નાંખવાને બદલે) પાસે ઉભેલા પોતાના પુત્રના કંઠમાં નાંખ્યું હતું તેમ. અથવાતો તે દુષ્ટકર્મીએ આ મુનિ પ્રત્યે કોઈ શત્રુવટને લીધે એમ કયું હશે. કારણકે વનમાં રહીને પોતાની ક્રિયા-અનુષ્ઠાન કરતા એવા મુનિઓ પ્રત્યે કોઈ મિત્રભાવે, કોઈ ઉદાસીન ભાવે, તો કોઈ શત્રુભાવે પણ વર્તનારા હોય છે. આમ સંકટપ વિકટપ કરતા એ સુવ્રતમુનિ વસતિને વિષે પ્રવેશ કરતા " મહાભય " એમ જોલી ઉઠ્યા. એ સાંભળી અભયક્રુમારે પૂછ્યું " કેસરિસિંહની સાથે તુલના કરી શકાય એવા આપ-મહાત્માને મહાભય કેવો ? " મુનિએ-ઉત્તર આપ્યો—વિસ્મરણ થયેલું કોઈ મુલાપિત જેમ પ્રભાતને સમયે એકાએક સ્મરણમાં આવે છે તેમ મને ગૃહસ્થાવાસને વિષે અનુભવેલો ભય અચાનક યાદ આવી ગયો. તે સાંભળી અભયક્રુમારે પૂછ્યું—એ ' મહાભય ' આપ મહાત્માએ કેવી રીતે અનુભવ્યો હતો તે જાણવાની મારી ઈચ્છા છે. એટલે એ પૂજ્ય મુનિ જોડ્યા—હે મંત્રીશ્વર, આ પૃથ્વીપર જેમ જ્યાં જોઈએ ત્યાં રજ તો છે જ છે, તેમ આ સંસારને વિષે ભય પણ પગલે પગલે છે. તોપણ મને મહાભય લાગ્યો હતો તે વાત તારા જેવા બુદ્ધિમાનોને થવણું કરવા યોગ્ય છે માટે કહું છું, સાંભળઃ—

આચાર્યના બીજા શિષ્યનું આત્મવૃત્તાન્ત.

જ્યાંના ગૃહસ્થી જનો ગંગાના પ્રવાહની માફક અરુપરસ ગ્રેમભાવથી રહેતા-વર્તતા હતા એવો, નિરન્તર રમણીય, અને સમૃદ્ધિયાલી અંગ નામનો દેશ છે. ત્યાં એકવાર વાવેલા ધાન્યો, જાડના પુષ્પની જેમ, સર્વ અનેકવાર ફાલ આપતા હતા. તે દેશમાં એક સુખ્ય ગામમાં હું એક શુરવીર અને વૈભવવાળો કૃષિકાર હતો. રૂપસૌન્દર્યમાં સ્વર્ગની સુંદરીઓ કરતાં પણ ચઢીન્ન્ય એવી મારે સ્ત્રી હતી. રાજહંસી સંગાથે રાજહંસ લોગવે એવા અનેક સુખ-લોગ હું એની સાથે હમેશાં લોગવતો હતો, એવામાં એકદા ત્યાં દુષ્ટ ચોરલોકોએ ઘાઠ પાડી. ધિક્કાર છે લોકોને કે એઓ ગામડાના વાસને વાસમાં ગણે છે (કારણકે જ્યાં વસનારના જીવનમાલની

સલામતી નથી એવા સ્થળને લાયક સ્થળ કેમ કહેવાય ?) લોકો લયના માર્યા જીવ લઈને નાકા અને જ્યાં ત્યાં જઈને રહ્યા; કારણ કે ગામડામાં વસનારનું જળ કેટલું હોય ? હે શ્રાવક શિરોમણિ ! હું તો તે વખતે, એક પારધી કોટરમાં ભરાઈ બેસે છે તેમ મારા ઘરના એક ખુણામાં સંકોચાઈને બેસી રહ્યો. મારી પત્ની વિચારવા લાગી—આ ગામના માણસો ગમે તેમ નાસી ગયા—મારા પતિ પણ એજ પ્રમાણે ક્યાંઈક જતા રહ્યા છે એને જો કોઈ મારી નાખે તો બહુ સાડું થાય; કારણકે એ મારા હાથમાં કાટો વાગ્યો હોય એમ મને ખુંથે છે. માટે જો હું આ તસ્કરોની સાથે જાઉં તો બહુ સુંદર લોગ લોગવવાના મળે; મ્હાટાં ભાગ્ય હોય તોજ આવેા અવસર મળે છે. આ ક્ષણે જો જવાનું ન મળ્યું તો હવે મળી જ રહ્યું. કારણકે ઈન્દ્રધનુની પૂજનો વખત વરસમાં ફક્ત એકજ વાર આવે છે.

મારી દુષ્ટા સ્ત્રીએ આવેા વિચાર કરીને તસ્કરોને સ્પષ્ટ કહ્યું કે “ આ ગામની લક્ષ્મી જેવી—મને તમારી પક્ષીએ લઈ જાઓ, કે જેથી હું તમારે વિષે પ્રીતિ અને ભક્તિવાળી તમારી પ્રિયા થઈને રહું. ખરેખર તમે તો મારાં ભાગ્યદેવતાથી આકર્ષાઈને અત્રે આવ્યા છો. ” આના જેવી નવયૌવના રૂપસુંદરી પોતે હાલીચાલીને આપણી પાસે આવી છે તેને શામાટે જવા દેવી ? ” એવો નિશ્ચય કરીને ચોરલોકો પણ આનન્દથી એને ઉપાડી ગયા. કારણકે શીયાલ કદિ પાકેલી ભોરડીને મૂકે ખરા ? એ લોકો એને ઉપાડીને પોતાની પક્ષીએ લઈ ગયા ત્યાં કોઈ સ્થળે હાથીદાંતના ઢગલા પડ્યા હતા તો કોઈ જગ્યાએ અન્ન—ગાય—લેંસ—હસ્તી અને હરણ આદિના ચામડા પડ્યા હતા. વળી ક્યાંક તો ખીલીઓ ઉપર ચમરી ગાયના ચામડા ટાંગેલા હતા. એક જગ્યાએ પશુઓના હાડકાંના ઢગલાથી ઉકરડા જેવું થઈ રહ્યું હતું. અને સર્વત્ર રક્ત-માંસ વસા અને મગની ઉત્કટ દુર્ગન્ધ ફેલાઈ રહી હતી. પક્ષોમાં ચારાએ મારી એ સ્ત્રીને પોતાના નાયકને અર્પણ કરી કારણકે એવી દુષ્ટાને નાયક શિવાય બીજા કોણ શખી શકે ?

ચારોના નાયકે તો એને ઈન્દ્રાણી જેવી માનની પોતાની સ્ત્રી બનાવી. અથવાતો રાંકને દુઝણી ગાય મળે છે ત્યારે તે ક્યાંય

સમાતોં નથી પછી તો એ એની સાથે આનન્દમાં સુખ ભોગવવા લાગી કોરણકે સ્ત્રી અને લક્ષ્મી સ્વાભાવિક રીતે નીચનો આશ્રય લે છે.

હવે અહીં પાછળ ગામમાંથી ચોર લોકો ગયા એટલે લોકો સૌ પાછા ગામમાં આવ્યા કેમકે ઘરમાંથી સર્પ જતો રહ્યા પછી ઘરના માણસો શામાટે ઘરમાં ન આવે ? હે બુદ્ધિશાળી, હું પણ “ પાંચ માણસો કહે એમ કરવું ” એ ન્યાયે બહાર નીકળ્યો; પણ સર્પ લોકો ગામમાં આવ્યા છતાં મારી સ્ત્રી આવી નહીં. લાજ મુકીને ગયેલી પાછી આવેજ શાની ? પછી એને પેલા ચોરોએ લઈ જઈને રાખી છે એમ નિશ્ચય થવાથી એના બાન્ધવોએ મને કહ્યું—હે સત્ત્વવાન ! કેમ નિરાંતે બેસી રહ્યો છે ? ગમે એટલું ધન આપીને પણ તારી સ્ત્રીને પાછી લઈ આવ. શું તેં આ નીતિવાક્ય નથી સાંભળ્યું કે “ દ્રવ્ય આપીને પણ સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવું. ધણી જીવતાં છતાં સ્ત્રી પરધેર હોય એવા અધમ પુરૂષમાં ને જ્ઞાનમાં શું અન્તર ? માટે જ્યારે તારી પાસે દ્રવ્યાદિનું ભેર છે ત્યારે ઉપેક્ષા કરવી ભેઈંતી નથી. તને ખબર નથી કે યુદ્ધ કરીને પણ રામ સીતાને રાવણ પાસેથી લઈ આવ્યો હતો ?

સમ્બન્ધીઓના આવા ઉત્સાહભર્યા શબ્દોથી મને કાંટો ચઢ્યો. એટલે હું તો ચાલ્યો. અથવાતો દુર્ભાગ રાજાને સુલટોજ ચઢાવીને મરાવી નાખે છે. મિયાનો ક્યારે મેળાપ થયે એતું રટન કરતો કરતો હું વિપવેલી જેવી એ ચોરલોકોની પાળે પહોંચ્યો. ત્યાં દ્રવ્યાદિકથી એક વૃદ્ધા (વૃદ્ધ સ્ત્રી) ને વશ કરીને એની સાથે મેળાપ બાંધ્યો. એણે મને કહ્યું—વત્સ, ડુધર હશે તોપણ હું નિશ્ચયે તારું ઇન્ધિત પાર પાડી દઈશ મેં કહ્યું—હે માતા, આ પછીમાં કોઈ એવું નથી કે જેની આગળ હું મારી વાત કહી શકું. પારકું કાર્ય પાર ઉતારી આપનાર તુંજ એક છે. ખારા પાણી વાળા મરૂદેશમાં તુંજ મીઠા જળની કૃપિકા છે. હે માતા, તું પોતાના બન્ધુજનોની ઉપર વત્સલભાવ રાખે છે અને એવા વત્સજ જનોની સમક્ષજ માણસ પોતાનો અભિપ્રાય દાખવી શકે છે માટે હું વિજ્ઞાપના કરું છું કે—

હું x x x ગામનો વતની છું અને મારું નામ x x x છે.

મારી સ્ત્રીને મારે ગામથી ચોરલોકો અહીં ઉપાડી લાવ્યા છે. તે આ વખતે આ પહોળીના નાયકના ઘરમાં છે. કારણકે રત્ન ગમે ત્યાં જાય છે પણ સર્વ સ્થળે એની કિંમત થાય છે. એટલું કહીને એની પાસે મેં મારી સ્ત્રીને કહેવરાવ્યું કે—“હે હરિણાક્ષી, તારા પગલાંથી પવિત્ર થયેલી આ પહોળીમાં તારો પતિ તારાપરના પ્રેમથી આકર્ષાઈને આવ્યો છે” કારણ કે સ્ત્રીપુરુષના ગુપ્ત સંદેશ લાવવા લઈજવામાં વૃદ્ધ સ્ત્રીઓનું જ કામ છે. પેલી વૃદ્ધાએ પણ મારો શિષ્ટાચારયુક્ત પ્રિય સંદેશો તત્ક્ષણ મારી પ્રિયાને પહોંચાડ્યો કે—“હે સુંદરિ, તારો સ્વામી અત્રે આવ્યો છે. તારા સમાન સદ્ગુણી સ્ત્રી ઉપર તેનો સ્નેહ ચોચ્ચ છે કેમકે ગુણોને વિષે સર્વનો પક્ષપાત હોય છે જ. એણે મને તારી પાસે મોકલી છે માટે તારે જે ઉત્તર આપવો હોય તે આપ.” મારી સ્ત્રીએ પણ એ વૃદ્ધાને કૃત્રિમ સ્નેહભર્યો ઉત્તર આપ્યો કે—એ આવ્યા એ બહુ સારું થયું છે કેમકે એ મને અહીંથી ગમે તેમ છોડાવશે. બીજું કોઈ આવ્યું હોત તો હું છુટી થાત યા ન થાત. આપણી આ આંગળીઓ છે તે ગમે તેટલી પાસેપાસે છે, છતાં પણ અન્તર એટલું અન્તર છે; તેમ ગમે તેવા પ્રેમી બન્ધુનો સ્નેહ શિરઝીર સ્વામીનાથના સ્નેહપાસે પાણી ભરે. હે માતા, તમારે એમને આદરપૂર્વક કહેવું કે—“ચોરલોકો ઉપાડી ગયા છતાં હું આ જીવિત ધારણ કરું છું તે ફક્ત આપના સંગમની આશામાં. કારણ કે આપું જગત્ આશાને આધારે જ રહે છે. મારું મૃત્યુ ન થયું તે કીક થયું છે, નહિંતર આપણો મેળાપ થાત નહીં. કહેવત છે કે જીવતો નર ભદ્રા પામે. આજે પક્ષીપતિ ક્યાંક બદાર જવાનો છે માટે તે ગયા પછી તમે મારી પાસે આવજો. અહીંથી છુટવાનો ઉપાય છે તે હું તમને પછી જણાવીશ કેમકે ગુપ્તવાત એકાન્ત વિના કહેવાય નહીં.”

હે અભયકુમાર, (મુનિ પોતાનો વૃત્તાન્ત જણાવતાં કહે છે) મારી સ્ત્રીના આ શબ્દોથી બંને દૃતાર્ય થઈ હોય એમ વૃદ્ધા મારી પાસે આવીને દર્શનપૂર્વક કહેવા લાગી—હે વત્સ, તારી સ્ત્રી તારાજ ચરણકમળનું ધ્યાન ધરતી આ શબ્દોકોના ઘરમાં રહી છે; સ્ત્રીના રાવણને ત્યાં રહી હતી તેમ. અને એણે કહેવરાવ્યું છે કે પક્ષીપતિ

બહાર જાય ત્યારે તમારે મારી પાસે આવવું. એક વડીલ પોતાના અસીલનું કહેવું ન્યાયાધીશ આગળ રજુ કરે તેમ વૃદ્ધાએ મારી સ્ત્રીના એ બુઠામીઠા શબ્દો મને કહી સંભળાવ્યા. પછી ન્યાયે પક્ષીપતિ બહાર ગયો ત્યારે અત્યન્ત ઉત્કંઠિત એવો હું સંધ્યાસમયે મારી સ્ત્રીની પાસે ગયો કારણકે સંધ્યાસમય એજ શુભ મળનારાઓનો સમય છે. આહા! મને જોઈને એ વેશ્યાની જેમ કૃત્રિમ પ્રેમ દર્શાવતી મને સામી લેવા આવી. પછી જાણે મારા કર્ણને વિષે અમૃત વર્ષાવતી હોય એમ કોકિલના જેવા મધુર સ્વરથી મારી સાથે એ દુષ્ટા વાત કરવા લાગી.

“હે સ્વામીનાથ, આપ ભલે પધાર્યા, આપ દીર્ઘાયુ હો; મારાં પૂર્ણ ભાગ્ય કે મને આપના દર્શન થયા ! પણ મને આટલું ન ગોકથું કે આપને મારી પાસે આવવું પડયું; કારણકે સમુદ્ર નદીને મળવા જતો નથી, નદીજ સમુદ્રને મળવા જાય છે. પણ પ્રિય, હું કંઈ શું ? પરવશ પડી એટલે નિરૂપાય. હંસને મળવાની ઉત્કંઠા ઘણી છતાં પણ પાંજરામાં બંદિબાને પડેલી હંસી શું કરી શકે ? આજે આપનાં મને ઘણે દિવસે દર્શન થયાં; ચોમાસું વ્યતીત થયા પછી કમલિનીને સૂર્યના દર્શન થાય તેમ. ” ઘણે કાળે એકઠા થયેલા બન્ધુ ઉપર થાય એવો પ્રેમ દર્શાવતી એ દુષ્ટા વળી રડવા લાગી. એ જોઈને મને એમ થયું કે અહો ! આનો મારા ઉપર કોઈ અવરુદ્ધ રહેલ છે. પછી તો મને એના ઉપર ગાઢ વિશ્વાસ બેઠો કારણકે માયાથી કોણ નથી છેતરાતું ? હું મારે હાથે એની આંખોના પાણી (આંસુ) લુછવા લાગ્યો તે જાણે હું એનું પાણી ઉતારતો હોઉંની ! એને વળી મેં આશ્વાસન પણ આપવા માંડયું—પ્રિયે, ચોક્કસ મારે કરે છે ? સંસારની સ્થિતિજ આવી છે. કારણકે દોષ વિનાનું કોણ છે ? વ્યાધિ વગરનું પંજુ છે કોણ ? લશ્મી કોને ત્યાં અચળ છે ? કોને કાયમનું સુખ છે ?

મારા આ શબ્દોને લીધે એ દુષ્ટાએ પણ પોતાનો ચોક્કસ જોડો થયો દોષ એવો જોડો ભાસ કર્યો; અથવાતો સ્ત્રી ચસ્ત્રિ સ્ત્રીઓજ જાણે છે. પછી એણે મને “ હે સ્વામીનાથ, અહિં બી. રાજે ” એમ કહીને પક્ષીપતિના પલંગ ઉપર બેઠાડ્યો. તેનું ચિત્ત

વળત આ પદ્મીના નાયકના ઘરમાં છે. કારણકે રત્ન ગમે ત્યાં જાય છે પણ સર્વ સ્થળે એની કિંમત થાય છે. એટલું કહીને એની પાસે મેં મારી સ્ત્રીને કહેવરાવ્યું કે—હે હરિણાક્ષી, તારા પગલાંથી પવિત્ર થયેલી આ પદ્મીમાં તારો પતિ તારાપરના પ્રેમથી આકર્ષાઈને આવ્યો છે” કારણ કે સ્ત્રીપુરૂષના ગુપ્ત સંદેશા લાવવા લઈજવામાં વૃદ્ધ સ્ત્રીઓનું જ કામ છે. પેલી વૃદ્ધાએ પણ મારો શિષ્ટાચારયુક્ત પ્રિય સંદેશો તત્ક્ષણ મારી પ્રિયાને પહોંચાડ્યો કે—“હે સુંદરિ, તારો સ્વામી અત્રે આવ્યો છે. તારા સમાન સદ્ગુણી સ્ત્રી ઉપર તેનો સ્નેહ યોગ્યજ છે કેમકે ગુણોને વિશે સર્વનો પક્ષપાત હોય છે જ. એણે મને તારી પાસે મોકલી છે માટે તારે જે ઉત્તર આપવો હોય તે આપ. ” મારી સ્ત્રીએ પણ એ વૃદ્ધાને કૃત્રિમ સ્નેહભર્યો ઉત્તર આપ્યો કે—એ આવ્યા એ બહુ સારું થયું છે કેમકે એ મને અહીંથી ગમે તેમ છોડાવશે. ખીલું કોઈ આવ્યું હોત તો હું છુટી થાત યા ન થાત. આપણી આ આંગળીઓ છે તે ગમે તેટલી પાસેપાસે છે, છતાં પણ અન્તર એટલું અન્તર છે; તેમ ગમે તેવા પ્રેમી બન્ધુનો સ્નેહ શિરઝીર સ્વામીનાથના સ્નેહપાસે પાણી ભરે. હે માતા, તમારે એમને આદરપૂર્વક કહેવું કે—“ચોરડોડો ઉપાડી ગયા છતાં હું આ જીવિત ધારણ કરું છું તે ફક્ત આપના સંગમની આશામાં. કારણ કે આપું જગત્ આશાને આધારેજ રહે છે. મારું મૃત્યુ ન થયું તે ઠીક થયું છે, નહિંતર આપણો મેળાપ થાત નહીં. કહેવત છે કે જીવતો નર ભદ્રા પામે. આજે પદ્મીપતિ ક્યાંક બહાર જવાનો છે માટે તે ગયા પછી તમે મારી પાસે આવજો. અહીંથી છુટવાનો ઉપાય છે તે હું તમને પાડી જણાવીશ કેમકે ગુપ્તવાત એકાન્ત વિના કહેવાય નહીં.”

હે અભયકુમાર, (મુનિ પોતાનો વૃત્તાન્ત જણાવતાં કહે છે) મારી સ્ત્રીના આ ચંદોથી બાળે દૃતાર્થ થમ હોય એમ વૃદ્ધા મારી પાસે આવીને દુર્ગપૂર્વક કહેવા લાગી—હે વત્સ, તારી સ્ત્રી તારાજ ચરણકમળનું જ્યાન ધરતી આ ચંદોડોડોના ઘરમાં રહી છે; સ્ત્રીતા રાવણને ત્યાં રહી હતી તેમ. અને એણે કહેવરાવ્યું છે કે પદ્મીપતિ

બહાર જાય ત્યારે તમારે મારી પાસે આવવું. એક વકીલ પોતાના અસીલનું કહેવું ન્યાયાધીશ આગળ રજુ કરે તેમ વૃદ્ધાએ મારો સ્ત્રીના એ જુઠામીઠા શબ્દો મને કહી સંભળાવ્યા. પછી ન્યાયે પક્ષીપતિ બહાર ગયો ત્યારે અત્યન્ત ઉત્કંઠિત એવો હું સંધ્યા-સમયે મારી સ્ત્રીની પાસે ગયો કારણકે સંધ્યાસમય એજ ગુપ્ત મ-ળનારાઓનો સમય છે. આહા! મને જોઈને એ વેશ્યાની જેમ કૃત્રિ મ પ્રેમ દર્શાવતી મને સામી લેવા આવી. પછી જાણે મારા કર્ણને વિષે અમૃત વર્ષાવતી હોય એમ કોકિલના જેવા મધુર સ્વરથી મારી સાથે એ દુહા વાત કરવા લાગી.

“હે સ્વામીનાથ, આપ લલે પધાર્યા, આપ દીર્ઘાયુ હો; મારાં પૂર્ણ ભાગ્ય કે મને આપના દર્શન થયાં ! પણ મને આટલું ન જોઈયું કે આપને મારી પાસે આવવું પડયું; કારણકે સમુદ્ર નદીને મળવા જતો નથી, નદીજ સમુદ્રને મળવા જાય છે. પણ પ્રિય, હું કઈ શું ? પરવશ પડી એટલે નિરૂપાય. હંસને મળવાની ઉત્કંઠા ઘણી છતાં પણ પાંજરામાં બંદીબાને પડેલી હંસી શું કરી શકે ? આજે આપનાં મને ઘણે દિવસે દર્શન થયાં; ચોમાસું વ્યતીત થયા પછી કમલિનીને સૂર્યના દર્શન થાય તેમ. ” ઘણે કાળે એકઠા થયેલા જન્મ ઉપર થાય એવો પ્રેમ દર્શાવતી એ દુહા વળી રડવા લાગી. એ જોઈને મને એમ થયું કે અહો ! આનો મારા ઉપર કોઈ અવલંબ રહે છે. પછી તો મને એના ઉપર ગાઢ વિશ્વાસ બેઠો કારણકે માયાથી કોણ નથી છેતરાતું ? હું મારે હાથે એની આંખોના પાણી (આંસુ) લુછવા લાગ્યો તે જાણે હું એનું પાણી ઉતારતો હોઉંની ! એને વળી મેં આશ્વાસન પણ આપવા માંડયું—પ્રિય, શોક શા માટે કરે છે ? સંસારની સ્થિતિજ આવી છે. કારણકે દોષ વિનાનું કોણ છે ? વ્યાધિ વગરનું પંજુ છે કોણ ? લશ્મી કેને ત્યાં અચળ છે ? કેને કાયમનું મુખ છે ?

મારા આ શબ્દોને લીધે એ દુહાએ પણ પોતાનો શોક ઓછો થયો હોય એવો જોટો ભાસ કર્યો; અથવાતો સ્ત્રી ચરિત્ર સ્ત્રીઓજ જાણે છે. પછી એણે મને “ હે સ્વામીનાથ, અદિં બી-રાજે ” એમ કહીને પક્ષીપતિના પલંગ ઉપર બેસાડ્યો તેનું

તો મલીન જ હતું પણ એ ન જણાવા દેવા માટે, વળી, એ
મારા પગ ધોવા માંડ્યા. એવામાં કંઈ અપશુકન થવાથી પે
પહીપતિ પાછો આવ્યો. મારા અશ્વતાવેદનીય કર્મનો સાક્ષ
ઉદય જ હોયની એવા પોતાના એ ચારને જોઈને હર્ષ પામી મા
દુષ્ટ પત્ની મને મીઠા શબ્દોથી સંબોધી કહેવા લાગી—હે ના
તમે ક્ષણવાર આ પલંગની નીચે ભરાઈ જાઓ. કારણકે કંઈ
રીએ છીએ ત્યાં કંઈ થાય છે. હું એને ઠેકાણે પાકીને બધું ઠીક
છું. તમારે મનમાં કંઈ પણ ચિન્તા રાખવી નહીં. (મુનિ, મ
અભયકુમારને કહે છે—હે બુદ્ધિશાળી,) હું તો મારી પ્રિયાના વ
નથી કંઈક નિર્ભય થઈને ચોરની જેમ પલંગની નીચે ભરાઈ જો

હવે નાયકને મારી સ્ત્રીએ મોટા માન સહિત જોતા
એટલે એ પણ સંતવર પલંગ પર આવીને બેઠો. એનાથે એ
ધોવા લાગી એટલે મને તો બહુ દુઃખ થયું કે અહો! આ ત
પણ મારી સ્ત્રી પાસે પગ ધોવરાવીને દાસત્વ કરાવે છે. પારકા
શું સારા લાગતા હશે? આવી પતિભક્ત (?) સ્ત્રીને છોડ
લઈ જવાનું તો દુર રહ્યું, પણ અહીં ઉલટો મારો આત્મા ચે પતિ
થયો, (હું ઉલટો ઉપાધિમાં આવ્યો). ” હું આમ ચિન્ત
કરતો હતો એવામાં, જેના હૃદયની કુટિલતા હું જાણતો નહો
એવી મારી સ્ત્રીએ પેલાને પૂછ્યું—ધારો કે મારો ભરતાર કયાં
તમારી પાસે આવે તો તમે એને શું કરો ? ” એનો ઉત્તર એ
આપે છે તે સાંભળવાને હું ટમટમી રહ્યો એવામાં તો એણે કહ્યું
“ હું મારી આવી મુંદર અમૃદિ પ્રમાણે એની આદરસહિત ભ
કરું અને તને તેને સોંપી દઉં, તારા માતૃપિતાને સોંપતો હોઉં
જેને તારા જેવી મુંદર સ્ત્રી મળેલી છે, અર્થાત્ જે તારો પતિ છે
મારે પૂજ્ય જ છે. જેનાપર રાજમુદ્રા મારેલી (છાપેલી) હો
દામ (સિક્કા) કેમ સ્વીકારાયા વિના રહે ? ” મને પણ લાગ્યું
“મારું મનોરાજ્ય જરૂર પરિપૂર્ણ થશે અને પહીપતિની સાથે
પૂર્ણ પ્રીતિ થશે. આમ એક કાર્યમાં બે કાર્ય થશે. ” પણ એ
અમૃતસમાન છત્ર મારો આદર સત્કાર કરવા વિચેનાં હોવાથી,
નુય વચનો મારી સ્ત્રીને ગમ્યાં નહીં. તેથી એણે એના તરફ

ને ‘ મને અતિ કષ્ટ-શૂળ ઉત્પન્ન કરનારાં અનિષ્ટ વચનો કયાંથી
 જોલે છે ’ એવા ભાવને સૂચવનારી બ્રહ્મી ચઢાવી. એટલે એને
 ભાવ સમજી જઈ એ જોલ્યો—હે સુંદરી, આ તો મેં
 તારી પાસે મરકરીમાં કહ્યું છે. જો પૂછતી હો તો સત્ય વાત આ છે
 કે હવે તને પાછી આપી દેવાની વાત હોય નહીં. સમુદ્રનું મન્થન
 કરીને અતિ કષ્ટે શ્રીકૃષ્ણ લક્ષ્મી લાવ્યા તે શું પાછી આપી દેવાને
 લાવ્યા હતા ? અરે, હું તો ઉલટો એને નિર્દયપણે ગાઢજન્ધથી
 બાંધી ખુબ આબકાવતી મારી મારીને મારા હાથની ખરજ લાંચુ. ”
 અહો ! “ વસ્તુ એક અને ઘરાક ઘણા ” એથી કેવી મોટી
 શત્રુવટ થાય છે ? મને તો એ શબ્દો સાંભળીને મારી સ્ત્રીનું ચરિત્ર
 વંશજાળ જેવું અગાધજ જણાયું. એ દુષ્ટાએ એવી મીઠી વાણીથી
 મને જોલાવ્યો, એવો આત્માસક સંદેશો પણ કહેવરાવ્યો, આવો
 ઉત્તમ આદરભાવ બતાવ્યો અને વળી મને ભેધને કેવી રડી પડી
 —એ સર્વ એણે મને મારી નાખવાને જ માટે કર્યું ! અથવાતો
 ખરું જ કહેવાય છે કે છાગ એટલે બકરાંને પોષે છે તે અન્તે એને
 મારી નાખવાને જ. પલંગની નીચે રહ્યોરહ્યો હું આમ ચિન્તવન
 કરતો હતો ત્યાંતો મારી સ્ત્રીએ નેત્રસંસારે પહીંપતિને મારી
 ખબર આપી દીધી. એટલે તો એણે મને કેશ પકડીને ભેરથી પલંગ
 નીચેથી બહાર ઘસડી કાઢ્યો અને આમડાની વાધરીવતી એક
 થાંભલા સાથે બાંધ્યો; તે, ચોરીનું કામ કેવું હોય છે તેની હજી હવે
 ચોરાને સમજણ પાડવાને માટેજ બાંધે હોયની ! પછી વળી નવા
 અન્ધને ઉત્તમ શિક્ષણ દેતી વખતે કરવામાં આવે છે તેવી રીતે મને
 આબકા વતી અનેક પ્રહાર કર્યા અને માર પણ માર્યો. આવો નિર્દય
 માર ખાવાથી મને બહુ પીડા થવા લાગી. લોકોએ પરવશતાને
 નરકની ઉપમા આપી છે તે યથાર્થ જ છે. પછી મને એવી અવસ્થા-
 માં મુકીને, સાક્ષાત્ મારાં અશુભ કર્મના ઓઘ-સમૂહ જેવો એ
 પહીંપતિ સૂઈ ગયો. મારી સ્ત્રી અને એ બેઉ ગાઢ નિદ્રામાં પડ્યા
 એવામાં કોઈ શૂનીએ આવીને મારું આમડાનું જન્ધન કરી ખાધું
 એટલે મારો નિર્વિધે હૃદયો ધયો. એટલામાટેજ કહ્યું છે કે
 પાપી લોકો સૂતા જ સારા.

તો મલીન જ હતું પણ એ ન જણાવા દેવા માટે, વળી, એણે મારા પગ ધોવા માંડ્યા. એવામાં કંઈ અપશુકન થવાથી પેલો પક્ષીપતિ પાછો આવ્યો. મારા અશ્વતાવેદનીય કર્મનો સાક્ષાત્ ઉદય જ હોયની એવા પોતાના એ ચારને જોઈને હર્ષ પામી મારી હુટ પત્ની મને મીઠા શબ્દોથી સંબોધી કહેવા લાગી—હે નાથ, તમે ક્ષણવાર આ પલંગની નીચે ભરાઈ જાઓ. કારણકે કંઈ ધારીએ છીએ ત્યાં કંઈ થાય છે. હું એને ઠેકાણે પાડીને બધું ઠીક કરું છું. તમારે મનમાં કંઈ પણ ચિન્તા રાખવી નહીં. (મુનિ, મંત્રી અભયકુમારને કહે છે—હે બુદ્ધિશાળી,) હું તો મારી પ્રિયાના વચનથી કંઈક નિર્ભય થઈને ચોરની જેમ પલંગની નીચે ભરાઈ બેઠો.

હવે નાયકને મારી સ્ત્રીએ મોટા માન સહિત બોલાવ્યો. એટલે એ પણ સત્વર પલંગ પર આવીને બેઠો. એનાયે એ પગ ધોવા લાગી એટલે મને તો બહુ દુઃખ થયું કે અહો! આ તરફ પણ મારી સ્ત્રી પાસે પગ ધોવરાવીને દાસત્વ કરાવે છે. પાંચકાં હાથે શું સારા લાગતા હશે? આવી પતિભક્ત (?) સ્ત્રીને છોડાંવી ભર્ષ જવાનું તો દુર રહ્યું, પણ અહીં ઉલટો મારો આત્મા એ પતિત થયો, (હું ઉલટો ઉપાધિમાં આવ્યો). ”હું આમ ચિન્તવન કરતો હતો એવામાં, જેના હૃદયની કુટિલતા હું જાણતો નહોતો એવી મારી સ્ત્રીએ પેલાને પૂછ્યું—ધારો કે મારો ભરતાર ક્યાંયથી તમારી પાસે આવે તો તમે એને શું કરો? ” એનો ઉત્તર એ શું આપે છે તે સાંભળવાને હું ટમટમી રહ્યો એવામાં તો એણે કહ્યું કે “હું મારી આવી મુંદર સ્ત્રી પ્રમાણે એની આદરસહિત બક્ષિ કરું અને તને તેને સોંપી દઉં, તારા માતૃપિતાને સોંપતો હોઉં તેમ જોને તારા જેવી મુંદર સ્ત્રી મળેલી છે, અર્થાત્ જે તારો પતિ છે, તે મારે પૂજ્ય જ છે. જેનાપર રાજમુદ્રા મારેલી (છાપેલી) હોય તે દામ (સિક્કા) કેમ સ્વીકારાયા વિના રહે? ” મને પણ લાગ્યું કે “મારું મનોરાજ્ય જરૂર પરિપૂર્ણ થશે અને પક્ષીપતિની સાથે મારે પૂર્ણ પ્રીતિ થશે. આમ એક કાર્યમાં બે કાર્ય થશે. ” પણ એના અમૂલ્યમાન જન્મ માટે આદર સત્કાર કરવા વિચેનાં હોવાથી, વિવિધ વચનો મારી રીતે ગમ્યાં નહીં તેથી એણે એના તરફ ભર્ષ

ને ‘મને અતિ કષ્ટ-શૂળ ઉત્પન્ન કરનારાં અનિષ્ટ વચનો કયાંથી બોલે છે’ એવા ભાવને સૂચવનારી બ્રહ્મી ચઢાવી. એટલે એનો ભાવ સમજી જઈ એ બોલ્યો—હે સુંદરી, આ તો મેં તારી પાસે મશ્કરીમાં કહ્યું છે. જો પૂછતી હો તો સત્ય વાત આ છે કે હવે તને પાછી આપી દેવાની વાત હોય નહીં. સમુદ્રનું મન્યન કરીને અતિ કષ્ટે શ્રીકૃષ્ણ લક્ષ્મી લાવ્યા તે શું પાછી આપી દેવાને લાવ્યા હતા ? અરે, હું તો ઉલટો એને નિર્દયપણે ગાઢગન્ધથી બાંધી ખુબ ચાબકાવતી મારી મારીને મારા હાથની ખરજ લાંચુ.” અહો ! “વસ્તુ એક અને ઘરાક ઘણા” એથી કેવી મોટાટી શત્રુવટ થાય છે ? મને તો એ શબ્દો સાંભળીને મારી સ્ત્રીનું ચરિત્ર વંશભાગ જેવું અગાધજ જણાયું. એ દુષ્ટાએ એવી મીઠી વાણીથી મને બોલાવ્યો, એવો આશ્વાસક સંદેશો પણ કહેવરાવ્યો, આવો ઉત્તમ આદરભાવ બતાવ્યો અને વળી મને ભેંધને કેવી રડી પડી —એ સર્વ એણે મને મારી નાખવાને જ માટે કર્યું ! અથવાતો ખરૂંજ કહેવાય છે કે છાગ એટલે બકરાંને પોષે છે તે અન્તે એને મારી નાખવાને જ. પલંગની નીચે રહ્યોરહ્યો હું આમ ચિન્તવન કરતો હતો ત્યાંતો મારી સ્ત્રીએ નેત્રસંજ્ઞાએ પહ્લીપતિને મારી ખખર આપી દીધી. એટલે તો એણે મને કેશ પકડીને ભેરથી પલંગ નીચેથી બહાર ઘસડી કાઢ્યો અને ચામડાની વાધરીવતી એક થાંભલા સાથે બાંધ્યો; તે, ચોરીનું કામ કેવું હોય છે તેની હજી હવે ચોરાને સમજણ પાડવાને માટેજ બાંધે હોયની ! પછી વળી નવા અન્ધને ઉત્તમ શિક્ષણ દેતી વળતે કરવામાં આવે છે તેવી રીતે મને ચાબકા વતી અનેક પ્રહાર કર્યા અને માર પણ માર્યો. આવો નિર્દય માર ખાવાથી મને બહુ પીડા થવા લાગી. લોકોએ પરવશતાને નરકની ઉપમા આપી છે તે યથાર્થ જ છે. પછી મને એવી અવસ્થામાં મુકીને, સાક્ષાત્ મારાં અશુભ કર્મના જોખ-સમૂહ જેવો એ પહ્લીપતિ સૂઈ ગયો. મારી સ્ત્રી અને એ બેડ ગાદ નિદ્રામાં પડ્યા એવામાં દોઢ ઘંટીએ આવીને મારું ચામડાનું બન્ધન કરતી ખાધું એટલે મારો નિર્વિધે છૂટકો થયો. એટલામાટેજ કહ્યું છે કે પાપી લોકો સત્તા જ સારા.

આવી આશ્ચર્યકારક ઘટના જોઈને મને વિચાર આવ્યો કે મેઘની ગતિની જેમ કર્મની ગતિ પણ જાણવાને કોઈ શક્તિવાન નથી. મને બન્ધન કેવું ? ત્યાં વળી આ લોકોને નિંદ્રા ક્યાંથી ? એમાં ચે વળી એ જ્ઞાન આવી ચડે ક્યાંથી ? ને સહસા મારું બન્ધન કરી ખાય ક્યાંથી ? અહું શું ? આમાં કર્મજ સુખદુઃખનું હેતુભૂત છે. પણ ત્યારે શું આ પક્ષીપતિને એનાજ ખડ્ગથી મારી નાખીને વેર લઉં ? અથવા એ બિચારાનો કંઈ દોષ નથી, એને શા માટે મારવો ? દોષ સર્વ મારી સીનો છે. ત્યારે શું એને મારી નાંખું ? અથવા એવી દુષ્ટાને પણ લઈને ઘેર જતો રહું ? કારણકે સી ગમે તેવી હોય તોયે પારકે ઘેર એને ન રહેવા દેવી જોઈએ એમ કહે છે. એમ નિશ્ચય થયો, એટલે મેં એને ચોર ન જાગી જાય એમ ઉઠાડી અને ખડ્ગ બતાવીને કહ્યું—દુષ્ટા, નિર્લજ્જ, મારું અનિષ્ટ કરનારી તું જ છો. માટે જો કંઈ પણ બોલીશ તો આ ખડ્ગવતી તને કાર કરીશ. મેં આટલું કહ્યું એટલે તો એ મારી આગળ ચાલી. મારા હાથમાં ખડ્ગ હતું અને અમે બેઉ અમારા ગામ બહી ચાલી નીકળ્યા. પણ એ વખતે મારી દુષ્ટ સી તરફને જણાવવાને માટે ગાઢ અંધકારમાં પોતાના વઝના છેડામાંથી કટકા ફાડી ફાડીને વંદતી આવી; કારણકે સર્વકોઈ ઘેર લેવાને માટે સ્વશક્તિઅનુસાર પ્રયત્નો કરેજ છે.

એવામાં રાત્રી વીતી ગઈ તે જાણે મારે મારી સીનો સમાગમ થયો તે જોવાને રાત્રી ન હોય એટલા માટે જ હોયની ! માર્ગમાં એક વાંસનું ગંભીર વન આવ્યું તેમાં અમે પેલા એટલે મને એમ થયું કે હવે તો લંકામાં પંકો. પણ પુરૂષમાં એકલું બળ છે; બુદ્ધિ તો સીનીજ. એટલે કે મારી સીએ રસ્તે બુદ્ધિ વાપરીને જ વઝના કટકા વેર્વા દતા તેને અનુસારે પેલા ચોરકોડો પાછળ આવી પહોંચ્યા; પગલાંને અનુસારે પગી આવી પહોંચે છે તેમ. મળ્યો, મળ્યો એમ બોલનાં એઓ હર્ષસહિત વાંસના વનમાં પેલા અને મને ખડ્ગપ્રદારથી જર્જરિત કર્યો. કારણકે પેરીના હાથમાં સપડાય એને થોડી જ મુકુમ્મર કેન્યા મગવાની હતી ? માર જ મગવાનો હોય અને તે

મને મળ્યો. કાષ્ટની જેમ મને પૃથ્વીપર પાડી દીધો અને મારું મૃત્યુ નીપજવવાની ઇચ્છાથી મારે હાથે, પગે અને મસ્તક પર પ્રહાર કરીકરીને મને અત્યન્ત દુઃખ દીધું. પણ આ જગતમાં સ્ત્રીને કારણે કોને દુઃખ નથી પડતું ? મને મૃતપ્રાય કરીમૂકી મારી સ્ત્રીને લઇને ચોરલોકો પોતાને સ્થળે જતા રહ્યા.

ત્યાં એમના નાયકના ઘરમાં, જેને લીધે હું મૃત્યુ તુલ્ય અવસ્થાએ પહોંચ્યો અને પોતાને પોતાના ચિત્તવલ્લભ પદ્મીપતિનો પુનઃ સમાગમ થયો એવી, વઝના કટકા વેરતા જવાની પોતાની મતિનો ગર્વ કરતી, મારી સ્ત્રી આનન્દથી રહેવા લાગી.

આ અવસરે કયાંયથી એક વાનર મારી પાસે આવ્યો. મારા જેવાને આવે સમયે કોઇ સહાયક આવી મળે એ પણ રૂડાં લાગ્યં ! મને નિહાળી નિહાળીને જોતાં એને મૂર્છા આવી અને ભૂમિપર પડ્યો; તે જાણે મારાપર આવી પડેલું દુઃખ ન જોઇ શકવાથી જ હોયની ! પણ “ અહિં રહીશ તો વળી કયાંઇથી ફરી મૂર્છા આવશે ” એવા ભયથી હોયની એમ તે મૂર્છા વળ્યા પછી તરતજ વનમાં જતો રહ્યો. પણ તરત શક્યનો ઉદ્ધાર કરનારી, અને શક્યને રૂજવનારી એરી જે ઔષધી, અને એક કમળપત્રમાં થોડું જળ-એટલાં વાના લઇને પાછો આવ્યો. આવીને એ જેમાંથી એક ઔષધીને શિલાપર ઘસીને એણે મારાં ત્રણપર ચંદનનો રસ સીંચતો હોય એમ લેપ કર્યો. એટલા પરથીજ જાણે વાનર, વા નર, વિકલ્પે નર એટલે મનુષ્ય કહેવાય છે. એ ઉત્તમ ઔષધાના પ્રલાપથી ચોરાએ મારા પાંચે અંગોમાં મારેલી ખીલીઓ બહાર નીકળી આવી. ખીલીઓ નીકળી ગઇ એટલે રહેલાં ખાલી ત્રણ રૂઝવવાને વાનરે બીજી ઔષધી ઘસીને એના રસનું વિલેપન કર્યું. એટલે અદ્ય સમયમાં ત્રણ સર્વે રૂઝાઇ ગયા. કારણકે ઔષધી, મણિ અને મંત્ર-એ ત્રણે વસ્તુઓનો કોઇ અચિન્ત્ય જ પ્રલાપ છે, એમાં કોઇ અલૌકિક શક્તિ રહેલી છે. આમ હું તો એ વાનરની કૃપાયો નવેઅવતાર આવ્યો; વસન્તરતુમાં વૃક્ષો નવપક્ષવ થાય છે તેમ.

પછી એ વાનરે મારી સમક્ષ લખી બતાવ્યું કે, હે ભદ્ર, હું

પૂર્વભવમાં તમારા જ સુપ્રસિદ્ધ મજને વિષે સિદ્ધકર્મા નામનો વંદ હતો. આયુર્વેદનું મારું જ્ઞાન સર્વોત્કૃષ્ટ હતું અને હું સર્વ રોગની ચિકિત્સા કરી શકતો હોવાથી બીજા ધન્વન્તરી સમાન ગણાતો હતો. પણ કરેલાં કર્મોને અનુસારે, મૃત્યુ પછી હું વાનરયોનિમાં જન્મ્યો છું; અને મારા યૂથમાં યૂથપાત તરીકે આનન્દથી આ અટવીમાં ક્યો કરું છું. એ પ્રમાણે વાનર અને વાનરીઓની સંગાથે એકઠા કીડા કરતો ફરતો હતો એવામાં એક બળવાન વાનર આવીને મારી વાનરીને વિષે હુબ્ધ થયો. તેની સાથે મારે, સુખીવને વાલિ સાથે થયું હતું તેવું, પ્રખર યુદ્ધ થયું તેમાં મારો એણે સંપૂર્ણ પરાજય કર્યો છે. કારણકે શેરને માથે સવાશેર હોય છે. દુર્યોધને જેમ પાંડવોનું રાજ્ય લઈ લીધું હતું તેમ એણે પણ મને હાંકી મૂકી મારું નાયકપણું ખુચવાં લીધું છે, હું વિદ્યમાન છતાં મારો પૈરી મારા સર્વ યૂથનો લોકતા થયા છે. કારણકે વસુંધરા ઘીરભોજ્યા છે. મારા યૂથથી બ્રહ્મ થયેલો હું હમણા પદબ્રહ્મ થયેલા રાજાની જેમ એકલો ફરું છું. ફરતો ફરતો અહીં આવી ચઢ્યો તે પણ જાણે તારા પ્રાર્થના યોગે તારા આયુષ્યના બળે આકર્ષાઈને જ, એમ જાણજે. તને જોઈને, હે મહાભાગ, મને વિચાર થયો હતો કે મેં આને ક્યાંક પૂર્વે જોયેલ છે. વારંવાર ઉહાપોહ કરતાં મને મારી પણ પૂર્વભવની જાતિ અને વૈદ્યવધાનું સ્મરણ થયું. એટલે આપધીઓ શાધી લાવાં તંથી તને સાજો કર્યા છે, કારણકે સત્પુર પોની સર્વ વિદ્યા પરોપકારને અર્થેજ હોય છે. તા હવે પેલા મારા શત્રુ પાસેથી મને મારું યૂથ પાછું મળે એમ કર—મુઓવે શમને સહાય કરી હતી તેવી રીત મને સહાય કર. કારણકે આપણી પોતાની વસ્તુ પણ પારકાના હાથમાં ગઈ હોય તે પ્રાણને જોખમમા નાખ્યા વિના મગતી નથી.

હે અભયકુમાર, (સુનિ પોતાનો વૃત્તાત કંઈકાં કંઈ છે કે) ત વખતે મેં વાનરને કહ્યું—મારા પ્રાણ બચાવનારે આટલું જ મું માર્યું—આટલી નજીવી માગણી શું કરી ! એક પુત્ર પ્રમાણમાં હીને પોતાના માતૃપિતાને સ્મરણ કરે—પછી આદર સંદિગ મુનથી તેલ વટે અજ્ઞાન કરી ઉંજી જગ્યા સ્નાન કરાવે, પાને

પાસે બેસી મદિકાને દૂર રાખી એમને ઉત્તમ લોજન કરાવે, ચંદનાદિનું વિલેપન કરાવે, સુંદર વસ્ત્રાભરણ પહેરાવે અને ઉપરાંત શ્રવણની જેમ ભક્તિસહિત અવિશ્રાન્તપણે સ્કન્ધપર લઈ તીર્થ-યાત્રા કરાવે—આ પ્રમાણે માતૃપિતાની સેવા કરનાર પુત્ર એમના પર જે ઉપકાર કરે છે એનાથી પણ અધિક ઉપકાર તેં મારા પર કર્યો છે. તો તારા ઉપકારનો બદલો મેં તોજ વાળ્યો કહેવાય કે જો, તેં મને પ્રાણાંત કષ્ટ થકી બચાવ્યો તેજ પ્રમાણે, હું પણ તને આવા ગાઢ હુઃખમાંથી મુક્ત કરું. અથવાતો મને તો એમજ લાગે છે કે એમ કરવાથી પણ મેં તારા પર ઉપકાર કર્યો નહીં કહેવાય. કારણકે ઉપકાર તો એનું નામ કે જે આપણે પ્રથમ ઉપકૃત થયા શિવાય કરીએ. ઉપકારને સાટે ઉપકાર કરવો એતો વશિક-શાહી ધર્મ છે, જમા ઉધાર છે; એમાં કંઈ સાધુતા નથી. તોપણ તારા શત્રુનો પરાજય કરવારૂપ કાંઈક ભક્તિ તો, ચાલ, હું કરું. અથવા તો લોકો ચંદ્રમાના દર્શન કરે છે એને એનું (ચંદ્રમાનું) સન્માન કર્યું કહે છે. (તેમ હું જે તારી ભક્તિ કરીશ તેને લોકો પોતાના મત પ્રમાણે “ ઉપકાર ” માનશે).

પછી એ વાનર મને જ્યાં પોતે પૂર્વે પોતાના યુદ્ધ સંગાથે કીડા કરતો હતો ત્યાં લઈ ગયો; અને એક વૃક્ષ નીચે મને બેસાડ્યો. કારણકે કાર્યસિદ્ધિમાં એકલું બળ નહીં, પરન્તુ બુદ્ધિ પણ જોઈએ છીએ. પછી તે પોતાના શત્રુ સાથે લડવા લાગ્યો. કારણકે ધણી પાસે હોય ત્યારે એક જ્ઞાન પણ જોર બતાવવા મડે છે. ત્યાં એ જોડે જોડે હાંતીઆ કરીકરીને, પૂછડાં ઉઘાળીઉઘાળીને, તથા વળી પૃથ્વીપર પછાડીપછાડીને, આકાશને વિષે અદ્ધર ઉછળી ઉછળીને, મ્હોટેથી હુકહુક કરીને, ક્રોધથી નેત્રો લાલચોળ કરી કરીને, મુઠીઓ ઉગામીઉગામીને, એકબીજાના કેશ પકડીપકડીને. સામસામા બચકાં ભરીભરીને, અને એકબીજાના શરીર નખવતી વિદારીવિદારીને જળડું ચુદ્ધ કર્યું. વાલિ અને મુગીવના યુદ્ધ જેવું એ યુદ્ધ હતું પણ આશ્ચર્ય સહિત જોઈ રહ્યો. મેં એ પણ જોયું કે યુદ્ધમાંથી એક પણ વાનરે આ બે યોદ્ધામાંના એકને પણ સદાય કરી નહીં. અથવાતો, લોકો તો એ કૌતુક જોનારાજ રોય છે.

યુદ્ધનું પરિણામ એ આબુનું કે મારા વાનરને એના શત્રુના નખ-
દાંત આદિના પ્રહારથી પુષ્કળ લોહી નીકળ્યું અને એનો પરાજય
થયો. સર્વેદા બળવત્તરનો જય થાય છે એ ખરું જ છે. તત્કાલ એ
વાનર નામીને મારી પાસે આવ્યો; અને વાચા નહિં એટલે અ-
ક્ષરો લખ્યા કે—તારી પાસે સહાયની આશાએ મેં યુદ્ધ તો ઘણું
કયું (કારણકે ખીલાના જોરે વાછરડાને પણ ઘણો મદ આવે છે)
પરંતુ તું તો જોઈ જ રહ્યો; ને મારી તો આ દશા થઈ. હે મિત્ર, મને
તારી સહાય ઉપર પૂરો વિશ્વાસ હતો. પણ હવે મારે કોની પાસે
પોકાર કરવો ? ચાલતાંચાલતાં બહુ તો ત્યાં સુધી ચલાય કે ત્યાં-
સુધી સામી ભીંત ન આવે.

વાનરના એ પ્રકારના વચન સાંભળીને મેં કહ્યું—હે વાનર,
તેં કહ્યું તે આમ પુરૂષના વાક્યની પેઠે સર્વથા સત્ય છે. પણ હું
કંઈ સહાય ન કરી શક્યો તેનું કારણ એ કે—ઉઘ કોપ કરીને તમે
જેઉ લડતા હતા તેમાં તું ક્યો ને તારો શત્રુ ક્યો એ હું ઓળખી
શક્યો નહીં. માટે અભણતાં કદાચ હું વિપરીત કરી બેસું તો,
તને સહાય કરવાનું તો એક બાબુએ રહે પણ ઉલટો તને અનિષ્ટ
કર્તા થઈ પડું; જરાકુમારને હાથે અભણતાં વિષ્ણુકુમારનું થયું
હતું તેમ. અભણતાં આપણી જીભ પણ દાંતવટે નથી કચરાર્થ
જતી ? માટે સૂર્યનો રથ જેમ પીતવર્ણની ધ્વજાળી ઓળખાર્થ
આવે છે તેમ તું પણ કોઈ રીતે ઓળખાઈ આવ એટલા માટે
કંઠમાં પુષ્પની માળા પહેર.

મારા દહેવાથી એણે કંઠમાં માળા પહેરી તે જાણે જયલ-
ક્ષ્મીએ એને પસંદ કરીને એના કંઠમાં વરમાળા આગેપણ કરી
હોયની ! એ માળા પહેરીને એ વેરિ સાથે યુદ્ધ કરવા ગયો તે પણ
જાણે યુદ્ધને વિષે ચતીરને તાપ લાગે એ શમાવવાને માટે જ પહેરી
ગયો હોયની ! પછી મેં જાણે એના વેરિને મર્મ પ્રદેશને વિષે એક
પન્થરનો પ્રહાર કર્યો, કિંતુ ઉપર રહેલો માણસ નીચે રહેલા ઉપર
પ્રહાર કરે તેમ એ મદ પ્રહારને લીધે એના માણ જતા રહ્યો તે
જાણે એવા દુષ્ટ પાંચે કોણ નહે એવા આશ્ચર્યજનક હોયની ! આ
વાનરનો વધ દયો ને જાણે દયો પછી જન્મ નાશ પાડી પાડના

મૃત્યુ સંબંધી નાટક " નો " પૂર્વરંગનો પ્રવેશ " થયો હોયની ! આમ શત્રુનો વધ થવાથી મારા એ વાનર-બન્ધુએ અતિ હર્ષપૂર્વક પોતાના યૂથનું અધિપતિત્વ પ્રાપ્ત કર્યું.

પછી એની રજા લઈ હું કોથે ધમધમતો પેલી પડ્દી ભણી ચાલ્યો કારણકે મૃગલાં સિંહને ધા કરી ગયા હોય એ સિંહ ભૂલી ભય ખરો ? ત્યાં જઈને મેં રાત્રીએ પડ્દીપતિના ઘરમાં ખાતર દીધું તે જાણે મૃત્યુ પામેલાના જીવને નીકળી જવાને દ્વાર કરી આપ્યું હોયની ! પછી મેં જોયું તો પેલો મારી સ્ત્રીની સાથે એકજ સ્થા. પર સૂતેલો હતો; જાણે છેવટને નિવૃત્તિને અંશે માયાની સંગાથે લેાભ હોયની એમ.

(મુનિ અભયકુમારને કહે છે) હે શ્રાવકશિરોમણિ, એ બેઠ પર મને મૂળે કોથ તો હતોજ તે આ જોઈને તો વિશેષ પ્રજ્વલ્યો. " બહેન નૃત્ય કરવા તૈયાર થાય એમાં વળી પાછી પગે ધુધરા બાંધે એવે વખતે લાઈના કોથ શું પ્રજ્વલિત થયા વિના રહે " ? એ દૃષ્ટાન્ત જોવું મારે અહિં થયું, એટલે મેં તો નિર્દય થઈને, લયંકર સર્પજ હોયની એવી પડ્દીપતિની તલવાર ત્યાં પડી હતી તે ઉપાડી. તેને કોશ થકી બહાર કાઢી ત્યારે એ દુષ્ટ ચોરના નાયકને ગળી જવાને ધમરાજાએ પ્રસારેલી જીભ (જીભ) હોય એવી ચકચકતી હતી ! ગાડીના ધોંસરાને એક દાતરડાવતી કાપી નાખીએ તેવી રીતે મેં એ દુષ્ટ ચોરનું મસ્તક એ ખડ્ગવતી છેદી નાખ્યું. અથવાતો પરાભવ પામેલા મનુષ્યો કોપરૂપીભૂતને વશ થઈને શું નથી કરતા ? પછી જન્મન્ત્ર જાણનારો જેમ ડાકણને પકડે છે તેમ મેં મારી દુષ્ટ પત્નીને કેશવતી પકડી તિરસ્કાર યુક્ત વચનો કહ્યા:—અરે કુલટા, માડું કુળ લત્તવવાવાળી પોર રાક્ષસી, આગળ ચા. જો એકપણ શબ્દ બોલીશ તો આ તારા પારનું કર્યું તેવુંજ તારું કરીશ કારણકે ગણીએ ત્યાંમુધીજ સ્ત્રી હત્યા; નહિંતો એ ખરહત્યા જ છે. મારા તન્દ્રના આવા લયથી તે મારી આગળ યઈ; સાંજને વખતે પૂર્વદિશા તરફ જતાં આપણા શરીરની છાયા આપણી આગળ ચાલે છે તેમ. રસ્તે વળી મેં એને આકોશનાં વચન સંભળાવ્યા—હે નિર્લજ્જ દુષ્ટા, હવે પણ વચના

કટકા વેરતી આવ, કે જેથી તને છેવટનો માર્ગ દેખાડું. એમ કહી મારી જીંહાની મોળ ઉતારતો મારે ગામ પહોંચ્યો; અને એ દુઃસ્વારિણીને મારા બન્ધુઓને સોંપી; અથવા તો ગળાપર થયેલ ગુમડાને કોઈ ફેંડાવવા ઈચ્છતું નથી.

એ સાંભળી અભયકુમારે પ્રશ્ન કર્યો “ એને એકવાર જવા દીધી હતી તો ફરી શામાટે આમ જીવને જોખમમાં નાંખવાનું આદર્યું ? સુખત સાધુએ ઉત્તર આપ્યો—હે કુશાગ્રબુદ્ધિ, તારો પ્રશ્ન બ્યાજળી છે; પણ મારો એમાં હેતુ હતો—આવી અનર્થ કરનારી સ્ત્રીનું કંઈ બીજું કામ તો નહોતું; પણ મારે મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવી હતી. અભયકુમારે કહ્યું—તમારું કહેવું યથાર્થ છે. કારણ કે “ અધમ લોકો વિદ્વન્ના ભયથી કાર્ય આરંભતાજ નથી; મધ્યમજનો કાર્ય આરંભી વિદ્વ આપ્યે તે ત્યજી દે છે; પરંતુ તમારા જેવા સત્ત્વવાન ઉત્તમ પુરુષો સંકટો વિદ્વ આવે તોપણ આરંભેલું ત્યજી દેતા નથી. પ્રહારથી જર્જરિત થયા છતાં ઉત્તમ સત્રિય કદિ શરીરમાં પ્રાણ હોય ત્યાંસુધી શસ્ત્ર પડવાં મૂકે ?

પછી સાધુએ કહ્યું—પછી તો મારી સ્ત્રીનું સકળ ચરિત્ર જોઈ મને વેરાગ્ય ઉપજ્યો. અહો ! એવા ગૃહોને ધન્ય છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓ મૂળથી હોતી નથી. જે દેશને વિષે મરદી, દુઃકાળ આદિ સંકટો નથી તે દેશ ગું ખરેખર પ્રશંસાને પાત્ર નથી ? એવા પુરુષોને ધન્ય છે, એઓજ વન્દનિક છે, એઓજ આ લોકના ભૂવલ્લૂપ છે, કે જેઓએ સ્ત્રીનેકારણે શુકન પણ જોયા નથી. વિવતી વેલ્લરી જેવી સ્ત્રીને વિષે જેઓ આમજ્ઞ નથી થયા એઓજ સત્યમુખ સમન્વ્યા છે. એકલા કપટનુંજ ધામ, અને સંધ્યાની જેમ દાણમાં રક્ત અને દાણમ. વિરક્ત એવી સ્ત્રીઓનો કોણ વિધાસ કરે ? ચિત્તમાં કંઈક, બોલવાનું બીજું, અને કરવાનું કોઈક ત્રીજુંજ—એવાં જેમનાં વિપરીત આવરણ છે એવી સ્ત્રીઓને ધિક્કાર છે ! ગંગાનદીની રેતીનું, હેમાચલ પર્વતનું અને સુમુદના જગનું માપ થઈ શકે, પણ સ્ત્રીના દુરયન ન થઈ શકે. જેમનાં ચિત્ત માયાકપટથી બરેલ છે એવી સ્ત્રીઓનો મનોભાવ કોણ બદલી શકે ? કર્મપ્રવૃત્તિનું અગ્રપ બધા માણસો માનુંજ બદલે છે ! જે સ્ત્રી પતિને અનુરક્ત દાય છે

તેમને દુધ-સાકર-દ્રાક્ષ-અમૃતની ઉપમા આપવામાં આવે છે અને એઓ પતિ પરલોક પામ્યે એમની પાછળ મરે છે. પરંતુ વિરક્ત એટલે પતિને પ્રતિકુળ-દુષ્ટા હોય છે એને તો નાગણી, દુષ્ટમંત્ર-વિષ વગેરેની સાથે સરખાવે છે; એઓ પોતાના પતિને જીવતો મારી નાખવામાં પાછી પાની કરતી નથી; પોતે જૂઠું રૂએ છે અને પતિને રોવરાવે છે; જૂઠું બોલે છે છતાં સામાને પોતાનો વિશ્વાસ બેસાડવા પ્રયત્ન કરે છે; અને કવચિત્ વિષ આધાનું ડોળ કરવા પણ ચુકતી નથી. કુળ-રૂપ-શૌર્ય-વિદ્યા-દાન કે માનથી પણ એને જીતવી કઠણ પડે છે. છતાં કેટલાક મહારાગી અને કામાધીન પુરૂષો જૂઠી દષ્ટિએ જુએ છે. એઓ કહે છે કે સત્ય-હિતકારક અને સારવાળાજ અમારા આ શબ્દો છે કે-આ અસાર સંસારનો સાર હરિણાક્ષિઓ (સ્ત્રીઓ) જ છે. રાગચુક્ત ચિત્ત છતાં પણ, જેનાથી નિર્વાણ મળે છે એવા જે સ્ત્રી-તેનાં દર્શન એજ દર્શન છે; બીજાં બધાં વૃથા છે. ”

મને તો વૈરાગ્ય જ થયો હતો તેથી મેં તો ગૃહવાસ ત્યજીને સુસ્થિતાચાર્યની પાસે, સોના વસ્ત્રના છેડાનો પણ જ્યાં સ્પર્શ થયો મુરકેલ છે એવી, ભાગવતી દીક્ષા પ્રહણ કરી. હે નીતિસ, તે મને “ મહાભય ” તું કારણ પૂછ્યું હતું તે આ જ હતું-મને સંસારમાં અનુભવેલો આ મહાભય યાદ આવ્યો હતો તેથી મારા મુખમાંથી “ મહાભય ” એ શબ્દો નીકળી ગયા હતા. અથવા ઉત્તમ જ્ઞાનના સંસ્કારને લીધે કંઈક ઈ સ્મરણો સ્વભાવિક રીતે થઈ આવેજ છે.

પછી અભયકુમારે અંજલિ જોડીને મુનિને કહ્યું-આ જગત્માં તમને ધન્યવાદ છે, તમેજ પુણ્યશાલી છો. કારણકે ભવમેલિને અટકાવનાર એવો વૈરાગ્ય તમને પ્રાપ્ત થયો છે. બાકી જે મર્કટવૈરાગ્ય કહેવાય છે તેતો ઘણાને યાચ છે.

અભયકુમાર આમ ભાવના ભાવતો હતો ત્યાંતો ત્રીજો પહોર થયો અને ધનદનામના ત્રીજા સાધુ બહાર આવ્યા. સૂરિના કંઠમાં અચાનક હાર જોઈને સણવાર વીજળીના ચમકાનાથીજ હોયની

જગ્યાએ લેંસ-જામર અને મસી સમાન ગાઢ કૃષ્ણવર્ણવાળા વેતાળ દેખાતા હતા તો કોઈ સ્થળે મહા લાયકર શીયાળવાની જૂમે સંભળાતી હતી.

(સાધુ કહે છે, હે મન્ત્રીશ્વર) આવા એ રમશાનમાં મેં એ રમશાનની અધિષ્ઠાત્રી (દેવી) હોયની એવી એક સ્ત્રીને રૂદન કરતી દીઠી. એણે પોતાનું અરધું મુળ ઉત્તરીયવસ્ત્રથી ઢાંકેલું હતું અને એના હાથમાં એક કંઈ ભાજન જેવું હતું. કર્ણાલાવીને મેં એને નિર્ભયતાથી પૂછ્યું—(કારણકે ક્ષત્રિય જાતિ મૂળથી જ નિર્ભય ગણાય છે) હે ભદ્રે, તું શામાટે રૂદન કરે છે ? તને કોઈ ચોરલોડો લુંટી ગયા છે ? અથવા તારૂં કોઈ સ્નેહી પરલોક-મૃત્યુ પામ્યું છે ? અથવા તારા પતિએ મૂઢતાને લઈને બીજી સ્ત્રીપર આસક્ત થઈ તને ત્યજી દીધી છે ? અથવા તારી સાસુ કે નણ્ણે તને દુઃખ દઈ કાઢી મૂકી છે ? અથવા તને કોઈ એવી બીજી વિપત્તિ આવી છે ? મને નિઃશંકપણે તારા રૂદનનું કારણ કહે એ પરથી એ જાણે દુઃસ્થી ઢોઢતી આવવાથી યાદી ગઈ હોય એમ શ્વાસખાતી તથા દીનતા દાખવતી મને કહેવા લાગીઃ હે મહાભાગ, શાસ્ત્રને વિષે, આપણું દુઃખ એવા પુરૂષની આગળ કહેવાનું કશું છે કે જેના દર્પણ સમાન ચિત્તને વિષે એનું પ્રતિબિમ્બ પડે અથવા જે દુઃખસમુદ્રથી આપણને તારી શકે. જંની તેની પાસે નિઃકારણ દીનતા (દુઃખ) શા માટે બતાવતી ? પારકે દુઃખે દુઃખી અને એવા દુઃખીનું દુઃખ ટાળવાના સામર્થ્યવાળા વર્તમાન કાળમાં પૃથ્વીપર છેજ ક્યાં ? એ સંભળી મેં એને કહ્યું—તારા દુઃખનું કારણ કહે કારણ કે એવા સમર્થ પુરૂષો પણ છે. સર્વત્ર પાંદ હોતા નથી, ક્યાંક સાંઠ પણ હોય છે.

એ દુષ્ટાએ કહ્યું—જે એમ હોય ને, સંભળ, કહું. આ યુગીએ ચક્રાવેલ જો તે મારો પતિ છે. હું એને પ્રાણ કરતા પણ જીવિ વ્હાલી હતી અને મને એ એમના પુત્ર અંતલોજ સનેદ હતો. એ દાસ શિવાય તારી પડની નથી માન પતિ મારા વચ્ચે નવરત્ન વર્તણૂક નહીં તેમ હું પણ એમને અત્રિય પારણકે કયે. માનુસ પેનના દિનકાં

તરફ પ્રતિકૂળપણે વર્તે ? એવામાં આજે નહિંજેવું દૂષણ બતાવીને નીતિ કે દયા વિનાના પાપી તોફાની પોલીસે એની આ દશા કરી છે. કારણકે સર્વ અધિકારમાં આ પોલીસનો અધિકાર અધમ છે. મારા પતિની આ સ્થિતિ જોઈ મેં બહુ બહુ વિલાપ કર્યો. અથવા તો કુલસ્રીઓનો એ ધર્મજ છે. હે સજ્જન, બહુ વિલાપ કરીને પણ હું શું કરું ? એવા નિર્દયના હાથમાં સપડાયલા પ્રત્યે મારા જેવી સ્રીઓથી થાય પણ શું ? મેં વિચાર કર્યો કે મારા પતિને મારે હાથે છેલ્લી વખત ભોજન કરાવું. કારણકે પતિ સીના હાથથી કંઈ સેવાને યોગ્ય નથી ? દિવસે તો દંડપાશિક અધિકારીઓનો ભય હોવાથી અહીં આવી નહીં કારણકે સ્રીઓ ને તો જ્યાંયાં ભયજ છે. વળી જો કે મારા જેવી કુળસ્રીને શીલ-રક્ષણને કારણે રાત્રીએ ઘરની બહાર પગ પણ મુકવો ઉચિત નથી તોપણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમને લીધે પતિને ભોજન કરાવવા અત્રે આવી છું. પણ હું નીચી છું અને એ શૂલિ ઉપર છે તેથી મારો હાથ પહોંચતો નથી; અને એને જમાડવાનો મારો સર્વ પ્રયાસ વૃથા જાય છે. આ મારા રૂઢનનું કારણ છે.

હવે તમે આવ્યા છો તો મને સહાય કરો. અથવા તો ધાન્યને (સારા પાકને માટે) હસ્ત નક્ષત્રના વર્ષાદની જરૂર હોય છે. મારા સ્વર્ગપ્રતિ પ્રયાણકરતા પતિને હું બક્ષિસહિત એમનું પ્રિય ભોજન-દહીંભાત જમાડવા લાવી છું. તે સાંભળી મને પણ લાગ્યું કે-અહો ! આ સીની પતિભક્તિ અસાધારણ છે. પાપટીને વિષે ક્રીરમજના રંગની જેમ મનુષ્યને વિષે પણ અતિશય રાગ-રનેહ હોય છે. આવું સ્ત્રીરત્ન ઘેરઘેર હોતું નથી; જેમ શાળના ચાખા દરેક ક્ષેત્રમાં પાકતા નથી તેમ. એમ ધારીને મેં એને મારી પીઠ પર ચઢી એનો મનોરથ સંપૂર્ણ કરવાને રહ્યું.

મારું વાક્ય સંભળીને એ રહતી બંધ થઈ; નારંગી આદિ દુર્ગ મગવાથી એક જાગૃક રહતું બંધ થાય તેમ. પાટી એણે યુદ્ધમાં જંગમ તૈયાર થતા મુલતની પેઠે હર્ષ સહિત પોતાના વસ્ત્ર તથા વાળ ગરાબર બાંધ્યા; અને એકદમ પોતાનું ભોજન લઈને મારી

એમ એ કંપાયમાન થયા. “અહો ! પરિણામને નહિં જાણનારા કયા માણસે આવું કૃત્ય કરીને પોતાના આત્માને આ મહા અગાધ સંસાર સાગરમાં રંજાવવો ધાર્યો હશે ? કોઈ શત્રુએ જરૂર આ કૃત્ય સુરિજ ઉપર કલંક—આજ મૂકવા કર્યું છે. કેમકે પાપી માણસોને કૃત્યાકૃત્યનું જ્ઞાન ક્યાંથી હોય ! પણ ચંદ્રમા તરફ ફેંકેલી ધગ જેમ તેને પહોચતી નથી તેમ નિષ્કલંકને કલંક લાગતું નથી. અભયકુમાર જે હાર ખોવાયા માટે ઉદ્દેગમાં ફરે છે તેજ આ હાર છે, અને એનો ઉદ્દેગ પણ બ્યાજબી છે. આનું પરિણામ શું આવશે ? કંઈ ખબર પડતી નથી. પણ એમાં ચિન્તા માટે શી કરવી ? ભાવિ હશે તે જાનશે. ” આવા વિચારમાં પોતાનો ‘ સમય ’ પૂરો કર્યો.

પોતાને સુરિજ પાસે જે એક પહોર સુધી જાગરણ કરવાનું હતું તે પહોર પૂરો થયો એટલે ધીમેથી વસતિમાં પ્રવેશ કરતાં એ મુનિ “ અતિભય ” એટલું બોલી ગયા. એ જોઈ અભયકુમારે પૂછ્યું—હે મુનિ, તમારે વળી “ અતિભય ” શો ? એકલા મુખનું જ ધામ એવા મોક્ષમાં દુઃખનો પ્રવેશ ક્યાંથી ? મુનિએ ઉત્તર આપ્યો—હે શ્રગતશિરોમણિ, તારું વચન સત્ય છે; કારણકે મુનિઓ તો જ્ઞાતે જાતના ભયથી મુક્ત છે. મેં તો ગૃહસ્થાવાસમાં અમુક ભય અનુભવ્યો હતો ત કમરણમાં આવ્યો એટલે એમ બોલાઈ જવાયું. કારણકે કોઈનું ચિત્ત ચતન એક ધ્યાનમાં તટલીન રહેતું નથી. એ સાંભળી અભયકુમારે કહ્યું—એ તમારી કયા સાંભળવાની મારી ઈચ્છા છે કેમકે ઉત્તમ પુરૂષોના ચરિત્રો અમૃતથી પણ ચડી જાય છે. મુનિએ કહ્યું—સુધાનુર હોય છે એનેજ જોજન આપવામાં આવે છે. માટે તને જો ઉંકડા હોય તો મારો જ્ઞાન્ત કહું; સાંભળઃ—

આચાર્યના ત્રીજા શિષ્યનું આત્મજ્ઞાન્ત.

કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ન હોવાથી દૃઢપુટ બનેલ માર્ગેના નિયમ સ્થાન રૂપ, એક વર્તનનું જ્ઞાન; મારે વલોંગી શોભી રહેલ એવું અને મહોટા પૃથિવ્યરેને આરામરૂપ, એક સામંતવન્તી નમસ્કી પામે આપેલું છે. ત સામંત સારવેન્તી રીતી રહેલું. એક કશિય વચન; હૃદય અને અવન્તીન. એક ઉચ્ચ કુલના જાતની દૃઢ મી નામન,

સ્વરૂપવાન પણ સાક્ષાત્ પાપની મૂર્તિ હોયની એવી કન્યાને, પરિણામનો વિચાર કર્યા વિના કેવળ રાક્ષસી વૃત્તિથી પરણ્યો હતો; કારણકે કામી જનોને વિચાર હોતો નથી. એકદા મારી સ્ત્રીને તેડવા હું મારે સાસરે ગયો કારણકે જમાઈઓ સાસરું જાણે પોતાનો ધનમાલનો ભાંડાર હોય એવું ગણે છે. અમે ક્ષત્રિયો સહાય આપનારા કહેવાઈએ માટે મારે માર્ગે જતાં સહાયક-સહચર શાનો ભેદીએ એમ ધારી હું એકલોજ હાથમાં ક્રૂર તલવાર લઈને નીકળ્યો હતો. રસ્તામાં મહાકાળ નામનું એક અત્યંત ભયાનક સ્મશાન આવ્યું; તે જાણે પૃથ્વીપર આવી ચઢેલી " રત્ન-પ્રભા " નારકીજ હોયની !

તે વખતે સૂર્ય પશ્ચિમ સમુદ્રમાં ડુબવા (અસ્ત પામવા) લાગ્યો પણ તેના સહસ્ર કર કહેવાય છે તેમાંથી એકકે ચે પણ એનો ખચાવ ઠર્યો નહીં. પછી, રાગસહિત અસ્ત પામતા સૂર્યમંડળનું જાણે આલિંગન કરવાથી હોયની એમ સંધ્યાનો રક્તવર્ણ થયો ! અથવા " આ સ્મશાનમાં ઘણા માણસો એકસાથે આવે છે તો પણ ભય પામે છે, છતાં, હે વહાલા, તું ત્યાં એકલો નિર્ભયપણે ક્યાં જાય છે ? આમ શેષ કરીને બોલવાથીજ હોયની, એમ સંધ્યા રક્તવર્ણી થઈ !

આ સ્મશાનનું ન.મ લેતાં ભય ઉત્પન્ન થતો હતો અને સાક્ષાત્ દૃષ્ટિએ પડતાં તો બહીકણના પ્રાણજ ઉડી જતા. કારણકે ત્યાં કોઈ સ્થળે ભૂતપ્રેતનાં ટોળાંનેટોળાં નૃત્ય કરતા હતા, તો કોઈ સ્થળે અનેક નંદણીયાતા કસેવર દૃષ્ટિએ પડતા હતા. કોઈક સ્થળે યમરાજના પત્થરના દડા હોયની એવા કપાળોના ઢગ પડ્યા હતા તો કોઈક સ્થળે એના યથના સમૂહ હોયની એવા અસ્થિના ઢગલા પડ્યા હતા. ક્યાંક ચર્મ-રકત-વસા અને માંસ આદિ પડ્યા હતા તેથી તે મ્હેચ્છ-ખાટકીના ઘર જેવું દેખાતું હતું. વગી કોઈ જગ્યાએ શૂળી ખોડી મૂકી હતી અને કોઈ જગ્યાએ પુવડના નાદ સંભળાતા ને ભૂત નાચતા હતા. કોઈ જગ્યાએ પિશાચોની ભયંકર સ્ત્રીસ સંભળાતી હતી, તો કોઈ જગ્યાએ હાથમાં છરી લઈને ફરતી ડાકણ દૃષ્ટિએ પડતી હતી. ક્યાંક ચિતાના અગ્નિનો ઉલોત તો ક્યાંક ગાદ અન્ધાર નજરે પડતો હતો. કોઈ

જગ્યાએ લેંસ—જામર અને મસી સમાન ગાઢ કૃષ્ણવર્ણવાળા વેતાળ દેખાતા હતા તો કોઈ સ્થળે મહા ભયંકર શીયાળવાની જ્વો સંભળાતી હતી.

(સાધુ કહે છે, હે મન્ત્રીશ્વર) આવા એ ક્ષમશાનમાં મેં એ ક્ષમશાનની અધિષ્ઠાત્રી (દેવી) હોયની એવી એક સ્ત્રીને રૂદન કરતી દીઠી. એણે પોતાનું અસ્થુ સુખ ઉત્તરીયવસ્ત્રથી ઢાંકેલું હતું અને એના હાથમાં એક કંઈ ભાજન જેવું હતું. ઠરણા લાવીને મેં એને નિર્ભયતાથી પૂછ્યું—(કારણકે ક્ષત્રિય જાતિ મૂળથીજ નિર્ભય ગણાય છે) હે ભદ્રે, તું ચામાટે રૂદન કરે છે ? તને કોઈ ચારલોડો લુંટી ગયા છે ? અથવા તારું કોઈ રનેહી પરલોક—મૃત્યુ પામ્યું છે ? અથવા તારા પતિએ મૂઢતાને લઈને બીજી સ્ત્રીપર આસક્ત થઈ તને ત્યજી દીધી છે ? અથવા તારી સાસુ કે નણદે તને દુઃખ દઈ કાઢી મૂકી છે ? અથવા તને કોઈ એવી બીજી વિપત્તિ આવી છે ? મને નિઃશંકપણે તારા રૂદનનું કારણ કહે. એ પરથી એ જાણે દુઃખી હોડતી આવવાથી થાકી ગઈ હોય એમ શ્વાસપાતી તથા દીનતા દાખવતી મને કહેવા લાગીઃ હે મહાભાગ, શાસ્ત્રને વિષે, આપણું દુઃખ એવા પુરૂષની આગળ કહેવાનું હતું છે કે જેના દર્પણ સમાન ચિત્તને વિષે એનું પ્રતિબિંબ પડે અથવા જે દુઃખસમુદ્રથી આપણને તારી શકે. જેની તેની પાસે નિઃકારણ દીનતા (દુઃખ) શા માટે બતાવવી ? પારકે દુઃખે દુઃખી અને એના દુઃખીનું દુઃખ ટાળવાના સામર્થ્યવાળા વર્તમાન કાળમાં પૃથ્વીપર ઉજ કયાં ? એ સાંભળી મેં એને કહ્યું—તારા દુઃખનું કારણ કંઈ કારણ કે એવા સ્વર્ગ્ય પુરૂષો પણ છે. સર્વત્ર પંડે હોતા નથી, ક્યાંક ક્યાંક પણ હોય છે.

એ દુઃખએ કહ્યું—જો એમ હોય તો, સાંભળ, કહુ. આ શુનીએ ચડાવેલ છે તે મારો પતિ છે. હું એને પ્રાણ કરતા પણ અતિ ન્દાહી દત્તી અને મને જે એમના પર એટલોજ રનેદ દત્તો કારણકે જે દાય શિવઃય તારી પડતી નથી માત્ર પતિ મારા તરફ રિષદીનપણે વર્તે નહીં તેમ હું પણ એમને અતિય એવું કંઈ કરતી નહીં કારણકે કયે. માનુષ પોતે નહીં.

તરફ પ્રતિકૂળપણે વર્તે ? એવામાં આજે નહિંજેવું દૂધણ બતાવીને નીતિ કે દયા વિનાના પાપી તોફાની પોલીસે એની આ દશા કરી છે. કારણકે સર્વ અધિકારમાં આ પોલીસનો અધિકાર અધમ છે. મારા પતિની આ સ્થીતિ જોઈ મેં બહુ બહુ વિલાપ કર્યા. અથવા તો કુલસ્ત્રીઓનો એ ધર્મજ છે. હે સજ્જન, બહુ વિલાપ કરીને પણ હું શું કરું ? એવા નિર્દયના હાથમાં સપડાયલા પ્રત્યે મારા જેવી સ્ત્રીઓથી થાય પણ શું ? મેં વિચાર કર્યો કે મારા પતિને મારે હાથે છેલ્લી વખત જોજન કરાવું. કારણકે પતિ સ્ત્રીના હાથથી કંઈ સેવાને યોગ્ય નથી ? દિવસે તો દંડપાશિક અધિકારીઓનો ભય હોવાથી અહીં આવી નહીં કારણકે સ્ત્રીઓ ને તો જ્યાંત્યાં ભયજ છે. વળી જો કે મારા જેવી કુળસ્ત્રીને શીલ-રક્ષણને કારણે રાત્રીએ ઘરની બહાર પગ પણ મુકવો ઉચિત નથી તોપણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમને લીધે પતિને લોજન કરાવવા અત્રે આવી છું. પણ હું નીચી છું અને એ શુભિ ઉપર છે તેથી મારો હાથ પડો-ચતો નથી; અને એને જમાડવાનો મારો સર્વ પ્રયાસ વૃથા જાય છે. આ મારા રૂઢનનું કારણ છે.

હવે તમે આવ્યા છો તો મને સહાય કરો. અથવા તો ધાન્યને (સારા પાકને માટે) હસ્ત નક્ષત્રના વર્ષાદની જરૂર હોય છે. મારા સ્વર્ગપ્રતિ પ્રયાણકરતા પતિને હું ભક્તિસહિત એમનું પ્રિય લોજન-દહીંલાત જમાડવા લાવી છું. તે સાંભળી મને પણ તાગ્યું કે-અહો ! આ સ્ત્રીની પતિભક્તિ અસાધારણ છે. પાપડીને વિષે કીરમજના રંગની જેમ મનુષ્યને વિષે પણ અતિશય રાગ-રનેહ હોય છે. આવું સ્ત્રીસ્ત્વ ઘેરઘેર હોતું નથી; જેમ શાળના ચોખા દરેક ક્ષેત્રમાં પાકતા નથી તેમ. એમ ધારીને મેં એને મારી પીઠ પર ચડી એનો મનોરથ સંપૂર્ણ કરવાને કહ્યું.

મારું વાક્ય સાંભળીને એ રહી જઈ થઈ; નારંગી આદિ રંગ મગવાથી એક બાગક રહતું જઈ થાય તેમ. પછી એણે યુદ્ધમાં જંગને તૈયાર થતા મુખતની પેઠે હર્ષ સહિત પોતાના વચ તથા વાગ જરાબર જણાવ્યા; અને એકદમ પોતાનું ભાજન લઈને માની

પીઠ પર ચઢી ગઈ. તે વખતે તે કૈલાસપર રહેતી રૂદ્રની સ્ત્રી હોયની એવી દેખાવા લાગી. એણે મને વળી કહ્યું—જ્યાંસુધી હું આને ઘેબર આદિ જમાડી ન લઉં ત્યાં સુધી તારે મારી સામે જોવું નહિં કારણકે એમ થાય તો મારા જેવી શરમાળ કુલસીના હાથમાંથી પાત્ર તત્સણુ નીચે પડી જાય. “જે મારી પૃષ્ઠે (પુઠે) લાગશે તેનો હું અધઃપાત કરોશ” એમ એ મારી પૃષ્ઠ (પીઠ) પર રહી છતી સૂચવતી હોયની ! પછી ઘણો વખત થયો છતાં તે નીચે ઉતરી નહીં ત્યારે મને એનો ભાર લાગવાથી વિચાર આવ્યો કે આ તે શું પોતાના પતિને સોનું ખવરાવે છે ? અથવા એ તે એને કેટલુંક ખવરાવશે ? એને હવે કેટલીક વાર છે ? એમ વિચારી મેં ઉચું જોયું તો એ હજી શૂલીપર રહેલ મૃતંકમાંથી કાપી કાપીને માંસ લેતી હતી, જાણે કર્મના દગ લેતી—આંધતી—હોયની એમ. એટલે “આ નગરની યોગિનીનું સ્થાન છે, ત્યાં શું અસંભવિત હોય ? આ જરૂર કોઈ ઠાકણ છે” એવો મને નિશ્ચય થયો, અને હું ક્ષત્રિ હોવા છતાં ભય પામ્યો તેથી માડું ખડ્ગ પણ ત્યાં પડતું સુકીને નગર તરફ પલાયન કરી ગયો. એટલુંજ સારું થયું કે મારાં વસ્ત્ર પડી ન ગયાં ! વળી “આ મારો પતિ છે, એ રખેને મને ઓળખી ગયો હશે” એવી ચંકાને લીધે તે મારી પાછળ મને મારવા દોડી. આગળ હું, અને પાછળ મારીજ તલવાર લઈને એ, એમ અમે બેડે, ધ્રુવદત્ત્યા અને મહેશ્વરની જંમ, દોડવા લાગ્યા. હું નગરમાં પેસવા જાઉં છું ત્યાં તો એણે મને મારીજ તલવાર મારા ઉપર મારી. મારાજ અધોએ મારે ત્યાં ધાડ પડવા જેવું થયું. પ્રદાદ વાગવાથી હું વશિષ્ઠીના મંદિરમાં કુળદેવીનું સ્મરણ કરતો કરતો પડ્યો. કારણકે માણસો મદતસમયે દેવિયાં કુળદેવતાનું સ્મરણ કરે છે. “હે દેવિ, આસન્દે જઈને સાક્ષાત્ દેવી સમાન, કુળદેવીપદ ન્યા યજમાન એવી મારી પાંદીને તેડી અ.તું એવ. ડીનમ મનોરથ કરતો હું આ નગરીમાં આવ્યો, ત્યાં તો કોઈ ઠાકરું મારી આ અવ-થા કરી છે મારે અન્ય કોઈનું સ્મરણ નહીં, તુજ દૃષ્ટ કરી માડું સ્મરણ કર. કન્ય કે હદમાજીવન નાવ ગિ.વ.વ નામન કન્ય નામના ના.વે તે ?

આ પ્રમાણે અત્યન્ત પીડા પામતો વિલાપ કરતો હતો ત્યાં કુળદેવતાએ પ્રત્યક્ષ થઇને મને કહ્યું—હે વત્સ, હે વિખ્યાત વીર શિરોમણિ, બહુ ખેદ ન કર; ધૈર્ય ધારણ કર. સંપત્તિ આવ્યે જેને હર્ષ થતો નથી, વિપત્તિ આવ્યે વિષાદ થતો નથી અને સંશ્રામમાં પણ કામ લાગતો નથી એવા પુરુષોજ આ જગતના ભૂખણ રૂપ છે. તારા જેવા ક્ષત્રિયમાં પણ કાયરતા આવી તે ગ્રીષ્મઋતુનાં સૂર્યમાં મંદતા આવ્યા જેવું થયું છે. અમારે આ શાકિનીઓ સાથે વ્યવસ્થા થયેલી છે કે નગરીના બહારના ભાગપર એમનો હક, અને અંદરનો ભાગ અમારો:—આમ સૌધર્મ અને ઇશાન ઇન્દ્રોની જેમ વ્યવસ્થા થયેલી છે. પોણની બહાર શાકિનીએ તારા ઉર પર પ્રહાર કર્યો છે તેમાં મારું કાંઈ ચાલે તેમ નથી; કેમકે પોતાની પક્ષીમાં ભીલલોકો પણ બળવાન હોય છે. પણ તું ચિત્તને વિચે લેશ પણ હુ:ખી થઈશ નહીં, તારો આ ઉર છેદાયો છે તે પુનઃ સાજો થયો.” કુળદેવીએ એ પ્રમાણે કહ્યું કે તત્ક્ષણ જલના સિંચવાથી ગડુચી તાજી થાય એમ મારો ઉર સાજો થયો. એટલે તો મેં કુળદેવીને પ્રજ્ઞામ કરીને પૂર્ણ ભક્તિ અને પરમ આનન્દ સહિત એની સ્તુતિ કરવા માંડી:—હે દેવિ, તું મારા કુળની ચિન્તા કરનારી છે, કુળના સર્વ કદને ચૂર્ણ કરનારી છે, સર્વ આધિ-વ્યાધિ નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન છે, સર્વ તાપનો નાશ કરવામાં શરદ્પૂર્ણિમાના ચંદ્રમા સમાન છે; તુંજ કુળની રક્ષા કરનારી છે, કુળની વૃદ્ધિ કરનારી છે, તુંજ અમારા કુળમાં ચિન્તામણિ સમાન છે, કામપેતુ તુલ્ય છે, કંપલતા જેવી છે; વગી તુંજ અમારા કુળલોકની પિતામહી છે; હે જગજ્જનની, તુંજ અમારા કુળનો ઉદય કરનારી છે તારો જય થાઓ, વિજય થાઓ, ઉત્કર્ષ થાઓ, વૃદ્ધિ થાઓ. હે સ્વામિની, તેં ઉપાય ન કર્યો હોત તો મારું શું થાત ? અમારા કુળની સર્વ વૃદ્ધિ-સમૃદ્ધિ અને કલ્યાણ સર્વ તારોજ પ્રસાદ છે; જળની વૃદ્ધિનો જેમ ધાન્યો ઉપર છે તેમ. મને જીવિત આપનારો હે દેવિ, મારા જેવો સ્ખલિતજીવ્હા અને મંદબુદ્ધિવ.જો તારી કેટલી સ્તુતિ કરી શકે ? અથવા પાંગળો કેટલુંક ચાલી શકે ?

આ પ્રમાણે મેં હર્ષસહિત કુળદેવતાની સ્તુતિ કરી કારણ કે એના પ્રત્યે બીજી કંઈ ન થઈ શકે તો સ્તુતિ તો કરવાની જરૂર જ હતી. પછી જીવતો રહ્યો એટલે પ્રિયાને સઘ મળવાની ઉત્કંઠાથી સસરાને ઘેર પહોંચ્યો તો ત્યાં ઘરના દ્વાર તદ્દન બંધ હતા એટલે દ્વાર ઉઘડાવું છું એમ વિચારમાં હું ઘર નિહાળવા લાગ્યો તો કુંચીના વિવરમાં દીપકનો પ્રકાશ પડ્યો તેમાં મેં શું જોયું ? પેલી મારીજ સ્ત્રી પોતાની માતાની સંગાયે હર્ષપૂર્વક સૂરાને અમૃતસમાન ગળી તેનું પાન કરતી હતી; અને વચ્ચે વચ્ચે હોંશે હોંશે માંસ ખાતી હતી. કહ્યું છે કે મધપાન-ઉપાધ્યાય કઈ કઈ કુશિલા નથી શીખવતો? હું પણ મારી સ્ત્રીનું એ પ્રકારનું આચરણ જોઈ ચમત્કાર પામી ચિન્તવવા લાગ્યો—આ મધપાન કરનારીમાં શીલનો સંભવ નજ દોય. લસણ ખાનારના મુખને વિષે મુગન્ધની આશા કોણ રાખે છે ? માણસને સારાસારનો વિચાર ત્યાંમુખીજ રહે છે કે ત્યાંમુખી અવિચેકનું જ ઘર—એવા મુરાપાનમાં તે લપટાયો નથી. મધપાન એ મહાપાપ છે કેમકે એથી મનુષ્યની જીવિ ઉપરશ્વેત્રને વિષે વાવેલા બીજની પેઠે સઘ વિનાશ પામે છે. વળી એ સર્વ અનર્થનું પણ મૂળ છે, અચાતાવેદનીય કર્મની પેઠે. મધ એકલોજ દાનિકારક છે તો માંસ સાથે દોય ત્યારે તો વિશેષ દોય એમાં પૂછવું જ મું ? વળી એજ મુરા શાકની કે અજીને આપવામા આવે તો તો એક લીજ (માંસ વિના પણ) અધિક અનર્થ તે કરે છે. માતા આવી છે એ ન્યાયે એની પુત્રી પણ એના જેવીજ દોય. નાગાનીની કુખમાંથી ઉપજાય એ વિવનીજ વેણી દોય.

પછી “ આવું એમનું મેહિન તો જોયું. હવે એમની વાત ચિત્ર મંત્રનું ” એમ વિચારીને એકામચિને ને દાઢ્યાચાઢ્યા વિના ત્યાં ને ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. તો માતાએ પુત્રીને પૂછ્યું —“ આવું અદિષ્ટ માંસ ક્યાંથી લાવી ? અથવા તો લાભાદય (કર્મ) થી મુ આપ નથી ? અને તે લાભે છે કે લોકોમાં અમૃતની ખાતી વાતાજ ના. આ જ અમૃત છે. પણ મૃદ લોકો એ જાણતા નથી. ” વિશેષ સ્તુતિ કરીને ત્યારે ને એને વિવર આપત મ જાતી કે—તો માતા, આ તમે અદિ મંત્રિનું મંત્રનું ને તારા જન્મનું જ મ મ એ

સાંભળી વૃદ્ધા બહુ વિસ્મય પામી કહેવા લાગી—પુત્રી, આવું અસંબંધ—સંબંધ વગરનું શું કહે છે ? પછી તેને પુત્રીએ હર્ષસહિત પોતાનો સવિસ્તર હેવાલ કહી સંભળાવ્યો. પાપી લોકોને પાપકાર્યો કરીને પણ અલૌકિક આનન્દ થાય છે. માતાએ એ સાંભળી પુત્રીને કહ્યું—હે પુત્રિ, તોં બહુ ભૂલ કરી છે, તારા પ્રાણપતિને આમ કર્યું તે સારું નથી કર્યું. માણસો ઘણા લોક કરે છે પણ સ્થાન વિચારવું જોઈએ. હાથણી મદોન્મત્ત થઈ હોય તો પણ પોતાની સુંઠનું રક્ષણ તો એ કરેજ છે. આ પ્રમાણે માતાએ પોતાની પુત્રીને શીખામણ આપી. કારણ કે હુદ્ડ હોય એવા વૃદ્ધોની પાસે પણ કંઈક તો (સમજણ) હોય છે પણ અહંકારીને શિક્ષાવચન ગમતાં નથી તેથી પુત્રી ચિત્તમાં ઈર્ષ્યા લાવીને કહેવા લાગી—મેં વાર્ધા છતાં મારા સ્વામીએ શા માટે ઉંચું જોયું ? પોતે કર્યું એનું કુળ એણે જોગવવું જોઈએ. મારા મનમાં તો હતું કે એ શૂળી પર રહેલાનું હું ઘણું માંસ ઘેર લાવીશ. પણ એમ જન્યું નહીં. મારા કદા પ્રમાણે એ વર્ત્યા નહીં તો એને એમજ કરવું જોઈએ. કાન ઉઠેજ્યા વિના શસભને શી ખજર પટે ?

મારી ભાર્યાની આવી ચેષ્ટા અને આવાં વાક્યો જોઈ સાંભળી મારાં તો રામાંચ ખડાં થયાં. મને એમ થયું કે—મને ધિક્કાર છે કે કામદેવના બાણના પ્રહારથી જર્જરિત થઈને હું એને કુળવાન જાણીને હર્ષથી પદ્મયો ! પણ એનાં આચરણ એક મ્હેંજી સ્ત્રી કરતાં પણ અધમ કર્યાં. રૂપમાં તો ઈન્દ્રવરૂણીના કુળ પણ ચઢી જાય છે. મયકુંદના પુષ્પ અને ચંદ્રમાના સમાન ઉજવળ શીલાદિ શુભ ન હોય તો અભગજસ્તનના જેવાં કુળને શું કરવું છે ? રમ્ય શુભ વિના કુળ શા કામનું ? શુભહીન માણસોને કુળ કલંક જેવું છે. કુળને ઈર્ષીએ છીએ તે શુભને માટે; ધેનુ—ગાયને ખરીદીએ છીએ તે દુધને અર્થે—દુધ વિનાની ગાયનો કોણ ભાવ પૂછે છે ? મારો એના પર રાગ થયો હતો એ એને કુલીન જાણીને; પણ જોઈ છું તો એનાં લક્ષણ આવાં નોકળ્યાં ! ભતિદિગન્તરમાં જતી રહો, કુળ પાતાળમાં લય પામે, લક્ષ્મી સંતાઇ જાયો અને રૂપ પણ લલે વિરૂપ થઈ જાયો. મનુષ્યને એમાંની એક પણ વસ્તુ જરૂરી નથી; એને દક્ષ

પરમ ઉત્કૃષ્ટ એવા શીલનીજ આવશ્યકતા છે કે જેથી આ લોક અને પરલોકને વિષે એનું કલ્યાણકલ્યાણ થઈ જાય. માટે છુટા કરનારા પક્ષીઓને જેવો પાશ-જાળ છે તેવો મારે આ ગૃહવાસ છે તે હવે મારે ન જોઈએ. કારણકે પરતંત્રતા રૂપી અગ્નિથી દાઝેલા સૌ કોઈ સ્વતંત્રતાને ઈચ્છે છે.” આમ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી હું સત્વર તેજ પગલે પાછો ફર્યો; કારણ કે આગળ કુવો જોઈને કયો બુદ્ધિ-માન પાછો નથી ફરતો ? પછી હું તેજ ચક્ષુષીના મંદિરમાં જઈને સૂતોઃ અથવાતો ગમે તે મિત્રે પણ દેવની પાસે જઈ રહેવું સારું જ છે.

હું ચિન્તાતુર હતો તોપણ ક્ષણમાત્રમાં મને નિદ્રા આવી. અથવાતો શૂલીપર રહેલાને પણ નિદ્રા આવે છે એમ કહે છે. થોડો વખત થયો એટલામાં અન્ધકારની સાથે રાત્રી પણ ગઈ અને પૂર્વ દિશાનું મુખ વિકસિત થયું. પછી રક્તે રક્તે ણીજ દિશાઓ પણ સ્વચ્છ અને પ્રકાશિત થઈઃ અથવા તો સર્વે પૂર્વ-જોએ ગતા-વેલી સ્થિતિરીતિ અનુસરે છે આમ પ્રભાત થયું એટલે મુનિજનો મધુર-ધીમે સ્વરે પ્રતિક્રમણ કરવા લાગ્યા; કારણકે એઓ અન્યદા પણ ઉંચે સ્વરે બોલતા નથી તો આવે વખતે તો શાનાજ બોલે ? શ્રમજોપાસક-શ્રાવકો પણ પ્રતિક્રમણ આદિ ક્રિયામાં પડ્યા; કેમકે સાધુજનોની ઉપાસના કરવાવાળાઓએ ધર્મમાં તત્પર રહેવું મુકત છે. અન્યજનો પણ ગૃહકાર્યો કરવા માટે સ્વસ્થો ઉઠી ઉભા થયા; કારણકે સર્વજનો સંસારના કાર્યો કરવા માટે નિત્ય ઉત્ક્રાંતિ રહે છે.

પછી હું ત્રિવિધ ત્રિવિધે (મન-વચન અને કાયાએ કરીને) પત્નીનો ત્યાગ કરીને વિષયોને જીતવાની ઇચ્છાએ મારે મામ આગ્યો. ત્યાં મારા બાન્ધવોને મારો વચાસ્થિત અભિપ્રાય નિવેદન કરીને આ સંસારના સર્વ પ્રકારના હુઃખથી મુક્તિ આપનાર એવી રીતમાં મેં મદલ કરી છે મંત્રી, આ “ અનિબલ ” જે મ મ અનુભવવામાં આપ્યો દનો તેનું મને સ્મરણ થઈ આવવાથી એ શબ્દ મારા મુખ મંદી મહેજ નીકળી ગયો દનો. કારણકે આ મન એક વાનર જેવું છે તે મને ત્યારે મને ત્ય. બચ્યા કદે છે.

મંત્રીએ પણ કહ્યું — હે મુનિજન, આજ કદા છે તે મન્ય જ

છે પણ લોકો મોહને લીધે સમજતા નથી. જ્ઞાનચક્ષુવડે તમે સ્ત્રીનું સ્વરૂપ સર્વ સમજ્યા છો. અથવાતો મહાસાગરનો મધ્ય ભાગ નાવિક વિના અન્ય કોઈ જાણી શકતો નથી. સ્ત્રીનો સમાગમ ત્યજી દેનાર તમારા જેવાને ધન્ય છે ! કારણકે લોખંડની શૃંગલા કાંઈ જેના તેનાથી તોડી શકાતી નથી. તમે જ શૂરવીર, તમે જ પરમ સ્થિર, તમે જ પરમ ધૈર્યવાન અને તમે જ ગુણોના ભંડાર છો. તમે જ ક્ષમાવાન, તમે જ યશવાન, તમે જ ગંભીર અને તમે જ ચતુર છો. કામદેવનો પરાજય કરનાર પણ તમે જ છો. તમે જ વિચક્ષણ છો, તમે જ દેવતા છો, તમે જ સુલક્ષણ છો. કારણકે તમે પરિણામના કૃપાની આકાંક્ષાવાળા, પણ કામલોગની આકાંક્ષાવગરના હોઈને ઈન્દ્રિયોત્તું દમન કરી સ્ત્રીજનનો સમાગમ ત્યજ્યો છે.

પછી છેલ્લે (ચોથે) પહોરે, ગુરૂની પાસે જાગરણ કરવાને, ચોથા શિષ્ય બહાર આવ્યા. ગુરૂના કંઠને વિષે લટકતો ચકચકિત હાર જોઈને, અગ્નિ જોઈને કેસરીસિંહ બય પામે તેમ, આ મુનિ પણ બય પામ્યા. “દુર્દુરાંક દેવે આપેલો છે તેજ આ હાર હોવો જોઈએ, આવી બનાવટ મનુષ્યની હોય નહીં. આને માટેજ રાજાએ પુત્રને દુષ્ટ—અનિષ્ટ આજ્ઞા કરમાવી છે; પણ જેનું મૂલ્ય સકળ રાજ્યની તુલ્ય છે એવી વસ્તુ માટે શું ન કરવું જોઈએ ? મુનિઓ જેના તરફ દૃષ્ટિ સરખી પણ કરે નહીં એવો આ હાર ગુરૂરાજના આભૂષણ રૂપ કયાંથી થયો ? એ હારના ચોરે આ કાર્ય ઠીક નથી કર્યું; કારણકે એથી તો આપું નગર એનું શત્રુ થયું છે. પણ એ ચોર આ અમારા ગુરૂરાજ-મુનિના કંઠમાં શા માટે હાર નાખી ગયો હશે ? (એને બીજા કોઈનો કંઠ નહીં જડયો હોય ?) જેને સાળી ન હોય એજ સામુની મરકરી કરવા લાયક. ” આમ સંજમથી વ્યાકુળ છે ચિત્ત જેનું એવા એ સાધુ પાછા વસતિમાં પ્રવેશ કરતાં “અત્યંત બય ” એમ બોલી ગયા; પોતાની અગાંઠિ આવી ગયેલા ત્રણ સાધુઓની સાથે જાલે રૂપદર્શ કરતા હોયની એમ. તે પરથી “પ્રથમના સાધુઓની જેમ આ પણ “બય ” નો ઉચ્ચાર કરે છે, તો શું એઓએ અન્યોઅન્ય એકસંપ તો નહીં કર્યો હોય ? ” એમ વિચારી અભયકુમારે એને પૂછ્યું “તમારે પણ બય

એ નગરીમાં ઉત્તમ ગુણોનો ભંડાર એવો ધનદત્ત નામે એક શેઠ રહેતો હતો, તે નિરંતર સ્થૂણલક્ષવાળો છતાં અ-સ્થૂ-લલક્ષ હતો.^૧ તેને સુભદ્રા નામે, નામ પ્રમાણે ગુણવાળી, પત્ની હતી. તે 'હસ્તિની' એટલે હાથણીની પેઠે ^૨સ-દાના છતાં મદ-વિનાની હતી.^૩ એ બન્ને પોતાનો કુળાચાર પ્રીતિ સહિત આચ-રતા હતા. એમાં એમને કુળપરંપરાનો તન્તુભૂત એક પુત્ર થયો-તે હું. મારે અતિશય પુણ્યવતી-રૂપવતી અને બુદ્ધિમતી એવી શ્રીમતી નામે સ્ત્રી હતી. એનો મારા પર કોઈ લોકોત્તર એટલે અસાધારણ રહેલો હતો. તે શાન્તિસ્નાત્રના જળની જેમ મારા ચર-ણામૃતનું પાન કરતી. મારે હાથે એનું કંઈ અપ્રિય થતું તોપણ તે પોતાનો વિનય કે મર્યાદા ત્યજતી નહીં. અમારાં આસન, લોજન ને શયન એકસરખાં સાથેજ થતાં. મારી પત્નીને હું કેવળ અમૃતમય ને કેવળ કદ્યાણુમય માનતો. આમ કેટલોક કાળ ગયો.

એકદા મારી સ્ત્રીએ મને કહ્યું-મારે મૃગપુચ્છનું મંત્ર ખાવાની ઇચ્છા થઈ છે. કહ્યું છે કે " નવી વસ્તુનું કોને મન થતું નથી ? " મેં એને કહ્યું-હે કમળાક્ષી, એ મૃગપુચ્છ ક્યાં મળશે તે કહે તો હું લાવી દજિં. એણે ઉત્તર આપ્યા કે-નાથ, એ રાજગૃહ નગ-રમાં શ્રેણિક રાજના મહેલમાં છે. એ કોઈ બજાર કે ચોટામાં મળી શકે એમ નથી. એ પરથો હે મન્ત્રીશ્વર, હું તમારા નગર બહી ચાલી નીકળ્યો. ખરું છે કે પ્રાણીઓને સાધારણ રીતે કંઈ મિષ વિના પરદેશ જોવાનું બનતું નથી. પછી હું ચાહી પહોચ્યો. એટલે બહારના કોઈ બગીચાને વિષે શીતળ છાયાવાળા વૃક્ષની નીચે વિશ્રામો લેવા બેઠો; તે જાણે અરણ્યવાસનો અગાધીજન^૪ અનુભવ લેવાને માટે હોયની !

આ સમયે નગરમાં કોઈ મહોત્સવ હશે તેથી ત્યાંની વારાં-

૧. સ્થૂળલક્ષ=૧) ઉંચાર નરભાર, (૨) મન્દસ્થિતિ. ૨. દાન=(૧) કોઈને દાન આપવું તે (૨) લાંથીના કુખમયગમાંથી ઝરે છે ને-મંદ મ-દાન (મદ કરતી) છતાં મદ વિનાની-એ વિરોધ, પણ " સ-દાના " એટલે દાન દેતી છતાં મદ (=અદાંકર) વિનાની-એમ વિરોધ સમાવેલો. ૩. ચરિત્ર-દીપ્ત લેવાને હોય તે લીધા પદેલાં.

આ વારાંગનાઓમાં એક મગધસેના નામે અત્યંત સ્વરૂપ-
વાન હતી; જાણે અસરાઓમાં ધન્દાણી હોય તેવી. એ વખતે
કોઈ યુવાન વિદ્યાધર આકાશમાર્ગે જતો હશે તે એને જોઈને
મોહિત થયો; દીપકની શિખા તરફ એક પતંગીયું લલચાય છે
તેમ. એટલે એણે પરિણામ વિચાર્યા વિના, રાવણ સીતાને ઉપાડી
ગયોહતો તેમ, એને અદ્ધર ઉપાડી લીધી. એ જોઈને ત્યાં કીડા
કરતા સર્વ નરનારીઓમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો કારણ કે એમને એ
સાકર ખાતાં અંદર કાંકરો આવ્યા જેવું થયું. મગધસેના તો રૂદન
કરવા લાગી કે “ અરે, આપાપાત્માનો મને બહુ ભય લાગે છે,
સિંહનો હરણીને ભય લાગે તેમ. અરે, મને આ પાપીના પંજ-
માંથી છોડવે એવો કોઈ કૃષ્ણચતુર્દશીનો જન્મેલો અહીં વિદ્યમાન
છે ? ” એ વેશ્યાને આમ વિલાપ કરતી જોઈ મને દયા આવી
તેથી મેં મારા ધનુર્વેદના જ્ઞાનને લીધે કર્ણપર્યન્ત બાણ એથી
ફેંક્યું એથી એ વિદ્યાધરનો ચરણ વીંધાઈ ગયો; કામદેવના બા-
ણથી હૃદય વીંધાય છે તેમ. ધા વાગવાથી વેદના થયાને લીધે એના
હાથમાંથી મગધસેના વધુટી ગઈ. (કારણ કે અન્યાય કદાપિ
કળતો નથી.) અને એ પડી એવી પાણીમાંજ એવી રીતે પડી કે
એનો એક વાગ પણ વાંકો થયો નહીં, તો પછી શરીરના અસ્થિ
આદિ ભાંગ્યાની તો વાતજ યેની ? તુરતજ પાણીમાંથી બહાર
નીકળી એ મારી પાસે આવી; કારણ કે ઉપકારગુણથી ૨ આકર્ષા-
ઈને સર્વ કોઈ ઉપકારકર્તાની પાસે જાય છેજ. આવીને એણે
હાથ જોડી હૃદય સહિત મને કહ્યું-હે સ્વામી, કાલુષ્ય આ શીતળ
કદલીગૃહમાં ૩ પધારો. એમ કહી ત્યાં લઈજઈ મને પોતાની
દાસીઓ પાસે સારીરીતે સ્નેહ એટલે તેલનું ૪ મર્દન કરાવ્યું તે
જાણે એમ કરીને એણે પોતાનો સ્નેહજ મારા અંગોમાં (ચોળીને)
ઉતાર્યો એમ મને લાગ્યું. પછી યુગથી જગતડે મને સ્નાન કરાવી

૧ કૃષ્ણ ચતુર્દશી એટલે આપણે દીવાળીની “ દાગળોદય ” કહીએ
છીએ તે. અમુક પ્રકારના ઉગમ ગુણોની લાવણ્યવાળા માખણ મારે આપણા
મોઢા રહે છે કે “ દાગળોદયીને ” દિ એનો જન્મ થયો દસે-છે. ૨ (૧)
ઉપકાર એજ (સદ) ગુણ (૨) ઉપકારકર્તા ગુણ-દેવો. ૩ દેગનાટસેનો
મંડપ ૪ સ્નેહ ૧) નવ. (૨) પ્રેમ.

ગનાઓ વસાભૂષણ મળીને નગરની બહાર આવી હતી; અને વ્યભિચારીપ્રમુખ અનેક પુરૂષો પણ કીટાર્થે ત્યાં આવતા હતા. કહ્યું છે કે વિદ્યુત્ક વિના નાટક હોય નહીં. બગીચામાં વિવિધ પ્રકારની કીડા કરીને એ સ્ત્રીપુરૂષો વળી જળકીડાને માટે એક તળાવડીમાં પેઠા. એટલે જળ અતિ વેગથી ઉછળવા લાગ્યા. ખરું છે કે અન્યથા પોતાનો પરાલવ થાય એ જળ(-ક)થી સહન થતું નથી. એ સ્ત્રીપુરૂષો જળમાં ડુબકી મારતાં હતાં અને પાછાં બહાર નીકળી આવતાં હતાં તે પરથી જાણે એમ સૂચિત થતું હતું કે સંસારમાં પણ એમણે એવીજ રીતે કરેલ છે.^૨ ઉછળતા તરંગો-વાળા એ નિર્ભળ તળાવમાં વળી એઓ નૌકાની પેઠે તીરથી ડુબકી પણ મારતા હતા. આમ એઓ પાણી ડોળતા હતા એટલે દીન ચક્રવાક આદિ પક્ષીઓને બહુ ત્રાસ થતો હતો. પણ જેમને જલ (ક)નું કે શરણ હોય એમને નિર્ભયતા ક્યાંથી હોય? વળા એ જળમાં કીડા કરતી સુંદરીઓના કેશપાશ છુટી જઈને આમ-તેમ હાડ્યા કરતા હતા તેથી એમના મુખ જાણે મુંગધને લીધે આકર્ષાઈ આવેલા જમરોવાળા કમળો હોયની એમ દીસતું હતું.^૪ મુક્તાકળ-પ્રવાળા-વૈદુર્યમણિ અને મુવર્ણ આદિના આભૂષણોથી શોભી રહેલી એમની ભુજાઓ જાણે પુષ્પ-પલ્લવ-પત્ર અને ફળથી લથી રહેલી હતાઓ હોયની એમ ભાસ થતો હતો.^૫ તળાવના જળ પણ એમનાં અંગપરના કુંકુમથી રંગાઈ ગયા; અથવા તો સ્ત્રીની સમીપમાં જળ-ક ક્યાંમુઘી વિરાગી રહી શકે? ^૬

૧ સંસ્કૃતમાં જ અને જ ને એક મર્યા છે તેથી જલ ને ધ્યાને જઈ વાંચતા, જડ એટલે અગ્નિ, મૂર્ખ. મૂર્ખ પ્રશસ્ત સદન ન કરતાં ઉછળા પડે છે. (અમૂર્ખ (સમજુ) હોયને શાન્ત રહે છે. ૨ અનેક જન્મમરણ અનુભવ્યા છે. ૩ જળ=જડ: જડ એટલે મૂર્ખની મુંગધમાં ભગ વિના બીજું શું હોય? ૪. રૂપે રૂપે કમળ જેવાં શોભીતાં એમનાં મુખ હતાં. (શરીરનાં કેલ-લાંક અંગોને કવિઓ કમળની ઉપમા આપે છે. જેમકે, ભુષકમળ, હનકમળ, પાદપંકજ (પાદકમળ.) ૫ આવા શરીરના વર્ણનમાં લખા શબ્દ કોમળતા મુલક છે. "ભુજલતા" "દેહલતા" કલ્યાદિ કંઠ્ય= ૧ રાગ-એક-પ્રેમ (૨), રંગ. જળ રાગ ૨ રંગ. વાળા થઈ ગયા તેમા કંઈ અ. ૩૫ નહોતું. જળ=જડ=અગ્નિની જળ એની મમીપે રંગ = પ્રેમ મય થતો જળ છે. વિરાગી=શૂન વિના-પ્રેમવૃન્ધ થવા વિના.

આ વારાંગનાઓમાં એક મગધસેના નામે અત્યંત સ્વરૂપ-
વાન હતી; જાણે અશ્વસરાઓમાં ઇન્દ્રાણી હોય તેવી. એ વખતે
કોઇ યુવાન વિદ્યાધર આકાશમાર્ગે જતો હશે તે એને જોઈને
મોહિત થયો; દીપકની શિખા તરફ એક પતંગીયું લલચાય છે
તેમ. એટલે એણે પરિણામ વિચાર્યા વિના, રાવણ સીતાને ઉપાડી
ગયોહતો તેમ, એને અદ્ધર ઉપાડી લીધી. એ જોઈને ત્યાં કીડા
કરતા સર્વ નરનારીઓમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો કારણ કે એમને એ
સાકર ખાતાં અંદર કાંકરો આવ્યા જેવું થયું. મગધસેના તો રૂદન
કરવા લાગી કે “ અરે, આપાપાત્માનો મને બહુ ભય લાગે છે,
સિંહનો હરણીને ભય લાગે તેમ. અરે, મને આ પાપીના પંજ-
માંથી છોડવે એવો કોઈ કૃષ્ણચતુર્દશીનો જન્મેલો અહીં વિદ્યમાન^૧
છે ? ” એ વેશ્યાને આમ વિલાપ કરતી જોઈ મને દયા આવી
તેથી મેં મારા ધનુર્વેદના જ્ઞાનને લીધે કર્ણપર્યન્ત બાણ એથી
ફેંક્યું એથી એ વિદ્યાધરનો ચરણ વીંધાઈ ગયો; કામદેવના બા-
ણથી હૃદય વીંધાય છે તેમ. ઘા વાગવાથી વેદના થયાને લીધે એના
હાથમાંથી મગધસેના વહુટી ગઈ. (કારણ કે અન્યાય કદાપિ
કળતો નથી.) અને એ પડી એવી પાણીમાંજ એવી રીતે પડી કે
એનો એક વાળ પણ વાંકો થયો નહીં, તો પછી શરીરના અસ્થિ
આદિ ભાંગ્યાની તો વાતજ શેની ? તુરતજ પાણીમાંથી બહાર
નીકળી એ મારી પાસે આવી; કારણ કે ઉપકારગુણથી ૨ આકર્ષા-
ઈને સર્વ કોઈ ઉપકારકર્તાની પાસે જાય છેજ. આવીને એણે
હાથ જોડી હૃદય સહિત મને કહ્યું—હે સ્વામી, શણવાર આ શીતળ
કદલીગૃહમાં^૨ પધારો. એમ કહી ત્યાં લઈજઈ મને પોતાની
દાસીઓ પાસે સારીરીતે સ્નેહ એટલે તેલનું^૩ મર્દન કરાવ્યું તે
જાણે એમ કરીને એણે પોતાનો સ્નેહજ મારા અંગોમાં (ચોળીને)
ઉત્તર્યો એમ મને લાગ્યું. પછી યુગથી જગતડે મને સ્નાન કરાવી

૧ ૧૫૭ ચતુર્દશી એટલે આપણે દીવાળીની “ દાગળોદય ” કહીએ
છીએ ને. અમુક પ્રકારના ઉપમ ગુણોની લાગણ્યતામા માન્ય માટે આપણા
સાંભળે છે કે “ દાગળોદયને દિ એનો જન્મ થયો દરો-છે. ૨ (૧)
ઉપકાર એજ (મદ) ગુણ (૨) ઉપકારકર્તા ગુણ-દેવો. ૩ દેગનાદસેનો
મડલ ૪ સ્નેહ-૧) તથ. (૨) પ્રેમ.

વિલેપન કર્યું અને સુંદર વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં. વળી કોઈ કાવ્ય જેવું ઉત્તમ વ્યંજન યુક્ત,^૧ અને નાના પ્રકારના રસને લીધે મનોહર એવું સુપરિષ્કવ લોજન મને જમાડ્યું. લોજન લઈ આરામ લેવા માટે એક પલંગ પર બેઠો ત્યાં વળી દાસીઓએ આવી શ્રમ ઉતારવા મારી સારીરીતે ચંપી કરી. પણ એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નહીં કારણકે એ મગધસેના જેવી વિદુષી શેઠાણીની તહેનાતમાં રહે-નારીઓમાં ગમે તેવી સરસ કળા હોવાનો સંભવ છે જ. પછી એ વેશ્યાએ પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા પૂરા આદરભાવ સહિત મને પૂછ્યું " આપ કોણ છો ? અને કયા હેતુથી અને ક્યાંથી અત્રે પધાર્યા છો ? તે મને કહો. કારણકે મહાપુરુષોનું ચરિત્ર સજ્જનને જાણવા યોગ્ય છે.

મગધસેનાના એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મેં કહ્યું—હે કૃતજ્ઞ સુંદરી, હું અવન્તી નગરીના એક વેપારીનો પુત્ર છું; મારું નામ xxx છે. મારી શીલ, લગ્ન આદિ શુભોવાળી, પતિભક્તા સ્ત્રીને મૃગપુચ્છનું માંસ જોઈએ છીએ તેણે મને તે માટે અહીં મોકલેલ છે. એ સાંભળીને બુદ્ધિશાળી મગધસેનાએ તો મને કહ્યું કે " હે પ્રાણદાતા, હે આર્યપુત્ર,^૨ ચોક્કસ જાણજો કે તમારી સ્ત્રી દુરાચરણી છે. જો તે સદાચરણી હોત તો તમને આમ મોકલત નહીં. " બુદ્ધિમાન હોકો પરોક્ષવાતને પણ અનુમાનથી જાણી શકે છે. જો તે ભક્તિવાળી હોત તો તમને આવા કષ્ટદાયક કાર્ય—જેખમ—માં નાખત નહીં. કારણ કે ભાવતું લોજન હોય તે કોઈ બહાર (મુખથી બહાર) ફેંકી દેતું નથી. (મુખમાંજ મુકે છે). સ્ત્રીચરિત્ર અમે-સ્ત્રીઓજ સમજીએ: સર્પની ચાલ સર્પજ જાણે. મગધસેનાના આ શબ્દો મારાથી સહન થયા નહીં તેથી મેં તો કહ્યું—હે સુંદરિ, તું એમ ન કહે; મારી સ્ત્રી તો શીલ અને ભક્તિનો ભંડાર છે, એને મેં

૧-૨ પ્રાચીની માથે લેતાં વ્યંજન=વ્યંજન-મંત્રિન સંબંધાય, રમ=કાવ્ય-શરો-શ્વિઓએ કથેલા નવરસ(તીર-કરૂણા મૃગાર-શાન્ત-અદ્ભુત-પ્રીતિભર-રોદ-દારવ અને ભવાનક. બોજનની સાથે લેતાં, રમ=સ્વાદ; વ્યંજન=મસાલા-દાર આવ પદાર્થો. ૩ પોતાના સ્વામીને મનોધન દેવ ત્યાં આંગે એવા પરવાનો એ માનવચો શબ્દ છે; એ ધજોખરો નાટકોમા વપરાય છે. આર્થ=વડીલ=મસરા. આ/૧ પુત્ર=મસરાનો પુત્ર=પતિ

વેઠેલી છે તેથી હુંજ એને બાણું. ચંદ્રિકાના ગુણ ચકોર જ બાણે, અન્ય નહીં. મગધસેનાએ પણ વિચાર કર્યો કે બાણસનો જેને વિષે પ્રેમ હોય છે તે તેના ગુણ જ દેખે છે; દ્રવ્ય ઝડપી લેનારી છતાં અમારા જેવી (વેશ્યાઓ) ને અમારામાં મુગ્ધ થયેલાઓ ગુણ-વાળીજ દેખે છે તેવી રીતે. આમ ધારી એ તો વિચક્ષણ હોઇને મૌન રહી. કારણકે બહુ કહેવાથી સામે બાણસ એનું કદાચિત્ત ખીન્નું કારણ સમજે. પછી એણે દેદિધ્યમાન કાન્તિના સમૂહથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો એવો પોતાનો ઉત્તમ ચૂડામણિ પોતાને મસ્તકેથી ઉતારીને મારા મસ્તકપર મૂક્યો. વેશ્યાને વિષે એવી અપૂર્વ કૃતજ્ઞતા જોઇને મને પણ આશ્ચર્ય થયું. આમ હું તો પૂરા હર્ષ-માંજ હુતો, એવામાં તો સાંજ પડી એટલે એણે મને કહ્યું—હે સ્વા-મિનાથ, ચાલો હવે આપણે નગરમાં જઈએ. એના અત્યન્ત આમ-હને લીધે મેં એનું વચન માન્ય કર્યું, કેમકે કૃતજ્ઞ જનોનું વચન કોઈ ઉત્થાપે નહીં. એના સેવકોએ પણ રથને અશ્વો જોડ્યા કેમકે કોઈ કોઈ સ્થળે વેશ્યાઓ પણ રાત્ર્યકર્ત્રી રાણીઓ જેવી હોય છે. ત્યાં તો વાજિત્રના નાદ થવા લાગ્યા; સ્ત્રીઓ નૃત્ય કરતી ચાલવા લાગી, અને પંડિતો પણ તાળ દેતા દેતા કાવ્યો બોલતા અમારી આગળ ચાલવા લાગ્યા. એટલે હું મગધસેનાની સાથે એના રથમાં બેઠો. અને અમે દન્દ્રરાજના આઠંબરથી નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.

એવામાં સાક્ષાત્ જંગમ^૧ અંજનગિરિ^૨ હોયની એવો એક મહોન્મત્ત હાથી બન્ધનસ્તંભને ઉખેડી નાખીને લોકોની સન્મુખ દોડતો આવ્યો, એટલે સૌ ભયને લીધે જેમ કાન્યું તેમ ચોદિશ નાસી થયા. કહ્યું છે કે હાથીનો વાયુસંચાર પણ કોણ સહન કરી શકે ? એ હાથીએ તત્ક્ષણ મારા રથમાં પોતાનો કર^૩ નાખ્યો—લં-બાવ્યો; જેવી રીતે એક ધાડપાડુ કોઇની દુકાનમાં રહેલા ધાન્યના કુંડામાં પોતાનો કર નાખે છે તેમ. હું તો તત્ક્ષણ રથમાંથી ઉતરી ગયો અને હાથીને એકદમ ભમાડવા લાગ્યો; કારણકે મારી કળા બતાવવાનો આ યોગ્ય સમય હતો. ક્ષણમાં એના દન્તુશગની ઉપર,

૧. ક્ષસતો—આસતો આવતો. ૨. મેઠનો પરંત. જે ઉ કળા અને ઉચા,

૩. એટલાપરંતી અમાનના. ૪ કર=(૧) ધંદ, (૨) દાઘ.

ક્ષણમાં એના પગની વચ્ચે થઈને, ક્ષણમાં એની પાછળ, ક્ષણમાં એની બન્ને બાજુએ, ક્ષણમાં આગળ, અને ક્ષણમાં એનાથી દૂર-એમ મેં ક્યાં કરવા માંડ્યું. અને એમ કરીને, એક ધનવાન વાયાળ શેઠ આશાએ આશાએ આવતા ધણિકપુત્રને આંટા ખવરાવી ખવરાવીને થકવી નાખે છે તેમ મેં એ હાથીને થકવી દીધો. લોકો તો કહેવા લાગ્યા કે “આ મદોન્મત્ત હાથી આ પરદેશીનો અવશ્ય નાશ કરશે કારણ કે બીલાડાની પાસે ઉંદર ક્યાં સુધી ક્ષેમકુશળ રહેશે ? એ ખરેખર લાનવગરનો છે કે આવા હાથીને તિરસ્કાર પૂર્વક હેરાન કરે છે !” પણ મેં તો માફ કર્યું શરૂ જ રાખ્યું તેથી, એક માણસ દેવને લીધે થઈ જાય તેમ હાથી યાત્રીને લોથપોથ થઈ ગયો. એટલે હું તત્ક્ષણ એની પીઠપર ચઢી ગયો. ક્ષપકમુનિ ક્ષપકશ્રેણિને શિખરે અઢે છે તેમ, તેજ વખતે લોકોએ જ્યજ્ય નાદ કર્યા અને મેં મારા કાર્યથી સંતોષ પામેલા મહાવતોને હાથી સુપ્રત કર્યો. પછી હું રથમાં પાછો બેઠો અને એ વારાંગના પણ મારી એ અલૌકિક કળા ભેદને મને અત્યન્ત મહાવા લાગી. થોડીવારમાં અમે એના ચુનાથી ધોળેલા ઉત્તમ મંદિર પાસે આવી પહોંચ્યા તેમાં અમે પ્રવેશ કર્યો અને ક્ષણવાર હર્ષસહિત વિનોદાત્મક ગોષ્ઠી કરી.

આ સમયે એ મગધસેના વેશ્યાએ મને કહ્યું કે—આજે રાજસભામાં નૃત્ય કરવા જવાનો મારો વારો છે; કારણકે અમારો વેશ્યાએનો એ ધધોજ છે. માટે તમે પણ ત્યાં આવો અને મારી નૃત્યકળા નીરખો. કેમકે પ્રિયજનો અને કળાના જાણવાવાળા જ્યાં સુધી જુએ નહિ ત્યાં સુધી એ કળાનું નામ કળા નથી. મેં કહ્યું—હું રાજસભામાં આવીશ નહીં. કારણકે જાગ્ર માણસો હોય ત્યાં ક્યો વિદ્વાન પંચ થવા આવે ? (યોનયમુનિ કહે છે) હે મંત્રીશ્વર, પછી તો તે મને લીધા વિના એકલી રાજમહેલમાં ગઈ. કારણકે ચતુર માણસ પોતાની કુળપરંપરાની પ્રવૃત્તિનું રક્ષણ કરે છે. ત્યાં જઈ તેણે, દેવાંગના મુધર્માસલામાં પ્રવેશ કરે છે તેમ, તમારા પિતા, અમારો, સામન્તો અને શ્રેણીવર્ગ આદિથી શોભી રહેલી રાજસભામાં પ્રવેશ કર્યો અને રંગભૂમિપર આવીને, આશીર્વાદથી મનોહર એવી દેવસ્તુતિ કરી: (કારણકે જુદિમાનોના એવા રીવાજ છે.)

“સ્નાત્રમહોત્સવને દિવસે સુવર્ણગિરિ એટલે મેરૂપર્વતના વિશાલ શિખર ઉપર, જેમની સમીપે હૂં હૂં આદિ નાટકકાર દેવો વ્યવસ્થિત તાલમાત્રાએ કરી રમ્ય અને મધુર ગીતો ગાઈ રહ્યા છે અને રમ્યા-મેના-ધૃતાચી વગેરે દેવાંગનાઓ નૃત્ય કરી રહી છે એવા શ્રીમ-હાવીર ભગવાન તમારું શાશ્વત કસ્યાણુ કરે.” આવો આશીર્વાદ અપાયા પછી કુશળ તળવચીઓ તકાર-ધોંકાર આદિ શબ્દ કરતા ત્રિવિધ મૃદંગો વગાડવા લાગ્યા; ક્રમ અને વ્યુત્ક્રમવાળા અનેક તાન સહિત પ્રવીણ વીણાવાદીઓ વીણા બજાવવા મંડયા; ઘણા સુરવાળી અને અત્યન્ત મધુર વેણુના વાજન્ટ્ર પણ નિપુણ વેણુવાદીઓએ શરૂ કરી દીધા. સાથે સાથે ગાયનવાળી સ્ત્રીઓ વસન્ત-શ્રીરાગ-મધુવાદ આદિ રાગના ગાયનો હાથવટી તાલ દઈ દઈને ગાવા લાગી. ઉત્તમવસ્ત્રાલંકારમાં સજ્જ થઈ આવેલી મગધસેના પણ ક્ષણમાં પૃથ્વી-તરફ અને ક્ષણમાં આકાશ તરફ દૃષ્ટિ કરતી વિચિત્ર ચાળા-નયન અને હાથના પ્રક્ષેપ-નવનવીન હાવભાવ-શરીરના વિવિધ અભિ-નયો આદિ કરતી નૃત્ય કરવા લાગી. એના નૃત્યથી તો સકળ સભા-જન ચિત્રમાં આલેખાઈ ગયા હોય અથવા સ્તંભને વિષે કોતરાઈ ગયા હોય એમ તદ્દન નિશ્ચય થઈ ગયા.

આ વખતે હું મગધસેનાને ઘેર હુતો ત્યાં મને વિચાર થયો કે સર્વ રાજસેવકો આદિ સુંદર સુંદર ચીજો જોવા સાંભળવામાં વ્યથ હશે માટે રાજમહેલમાં જઈને મૃગપુચ્છનું માંસ લઈ આવીને ભારી ભાર્યાની આજ્ઞા સિદ્ધ કરું. કારણ કે એ મારે મને તો પરમ દેવતા છે. એમ વિચારી રાજમહેલે જઈ મૃગપુચ્છનું અંગ કાતરી તેનું માંસ લઈ આવ્યો; કારણકે મોહાંધ માણસ શું નથી કરતો ? આ વાતની રક્ષાપાલોને ખબર પડી એટલે એમણે રાજાને નિવે-દન કર્યું કે—મહારાજ, કોઈ મૃગપુચ્છનો નાશ કરી ગયું છે. પણ રંગમાં ભંગ પડવાના ભયથી રાજાએ તે વખતે કંઈ કહ્યું નહીં; કારણ કે એણે (રાજાએ) એમનું ક્યાન મૃગ વિષય પરથી ચલિત થઈને અન્યત્ર ભાય એવું કરનારને પણ કોઈ વખત સહન કરી લે છે. મેં તો મારું કાર્ય સિદ્ધ થયેલું સમજી વળતે દિવસે

ઉત્તરચિની પ્રયાણ કરવાનું નક્કી કર્યું. અને મગધસેના નૃત્ય કરતી હતી તે જોવા ઉભો રહ્યો. કારણ કે કાર્ય પતી ગયા પછી રહેનારને નિરાંત હોય છે. પછી તો હું સલામાં બેસી ગયો અને મારી તરફ કોઈની પણ દૃષ્ટિ આકર્ષાણી નહીં તેથી મને હર્ષ થયો; પણ એવા મહાન મેલાવડામાં કોણ સજ્જન છે કે કોણ દુર્જન છે એ ક્યાંથી જણાય ? હું તો મગધસેના ભણીજ નજર કરી રહ્યો. મને લાગે છે કે એવું એક ધ્યાન જો કોઈ જીવાત્મા જિનભગવાનની મૂર્તિને વિષે લગાવે તો અવશ્ય મોક્ષજ પ્રાપ્ત કરે. એ વારાંગનાના ચતુરાઈ ભર્યાં નૃત્યને લીધે સંગીતની કોઈ અવશ્ય રમણીયતા થઈ રહી: જુઓ, વસ્ત્રપર પણ સુંદર ભાત પડે છે ત્યારે તે કેવું શોભાયમાન દેખાય છે ! એ વારાંગનાની એવી ચતુરાઈ જોઈ હર્ષ પામી રાત્રીએ એને કહ્યું—હે નર્તકિ, તારો નૃત્ય અત્યંત આકર્ષક છે, તું પણ કળાકૌશલ્યની ખાણ છે, માટે તારે મનપસંદ કંઈ વર માગ. પેલીએ ઉત્તર આપ્યો—હે દેવ, હમણાં એ વર (દાન) આપની પાસે રાખો; સમય આવ્યે માગી લઈશ. (ભવિષ્યને માટે) થોડો ઘણો સંઘડ કરી રાખ્યો સારો. એજ પ્રમાણે બીજી વખત પણ પ્રસન્ન થઈને રાત્રીએ એને વર માગવાનું કહ્યું. પણ એ ચે એણે રાત્રી પાસે જ રહેવા દીધું. છેવટે ત્રીજી વખત પણ માગવા કહેલ વર નાધિકાએ એમની પાસે રહેવા દીધું; કૈકેયીએ ક્યું હતું તેમ.

પછી "હું રાજસભામાં છું કે નહિ" એ શોધી કાઢવા માટે એ વિદુષી નર્તકીએ ઊંચે ઢવરે સભામાં કહ્યું કે—"મૃગપુચ્છનું માંસ લઈ જનાર, મારો ચૂડામણિ ગ્રહણ કરનાર અને મને જીવિતદાન દેનાર જે અત્યારે આ સભામાં હાજર હોય તો તેણે એ બધાં પરાક્રમ જ કરેલાં છે માટે પ્રગટ થવું; વર્ષાકાળના વાદળાથી મુક્ત સૂર્યની જેમ. " હું તે સભામાં હોઈશ તો એનો ઉત્તર આપીશ—એમ સમજીને તે આ પ્રમાણે બોલી, હું પણ એ સાંભળીને રંગભૂમિ પર આવીને ઉભો અને એને કહેવા લાગ્યો કે "એ હું આ રહ્યો; હું પ્રિયવાદિનિ, તારા મનમાં જે અબીદ હોય તે કદી નાખ. " મને જોઈને એ વેશ્યાએ રાગતને કહ્યું—મને ખેચર-વિદ્યાધરથી હોટવી જીવિતદાન દેનાર આ સજ્જન છે. મૃગપુચ્છના માંસ-

નેા ચોર એ છે તોપણ એને તમારા પ્રથમના વરદાનના બદલામાં અલયદાન આપો. તમારા બીજા વરદાનમાં હું એ માગી લઉં છું કે એ મારો ભર્તાર થાય; વારાંગના એટલે અનેક ધણીની સ્ત્રી, એવું જે માટે નામ છે તે હવે મને ન જોઈએ. ”

સુનિ અલયકુમારને કહે છે—હે અલયકુમાર, એ મગધસેનાની સર્વ માગણી તારા પિતા—શ્રેણિકમહીપાળે મંજુર કરી. કારણકે મહાપુરુષો એકવચની જ હોય છે. ત્યાર પછી સંગીત બંધ પડ્યું એટલે રાજા શ્રેણિક ઉઠીને ઉભા થયા. અને સર્વ સભાજનો પણ પોતપોતાને સ્થાને ગયા. આનન્દના ઓઘ છૂટયા છે એવી એ સ્ત્રી મને પોતાને ઘેર લઈ ગઈ; સ્વતચ્છેદનીયામૃતકૃતિ જેમ નરને—માણસને સુખને વિષે લઈ જાય છે તેમ. તેના સંગાથમાં રહીને નવનવીન ગીત આદિ સાંભળીને હું તો આ જ દેહે પ્રતિદિન સ્વર્ગમુખ અનુભવવા લાગ્યો.

આવા ઉત્કૃષ્ટ આનન્દમાં રહેતાં છતાં મને એક દિવસ મારી શ્રીમતી સાંભરી આવી. કહું છે કે ધી પીવરાવવા છતાં ઉન્મત્ત માણસ વિશેષ બુત્કાર કરે છે. મેં કહ્યું—પ્રિયે, બહુ દિવસ થયા માટે શ્રીમતી મારી અત્યન્ત ચિન્તા કરતી હશે. માટે મને રાજી થઈને રજા આપ તો જાઉં. તે વિના જવું નથી કારણ કે વિચક્ષણ લોકો બેઠે પક્ષની સન્મતિ લઈને કાર્ય કરે છે. ધૂતારી શ્રીમતી અવસ્થા આની સાથેસાથી ફિકર કરતી હશે એમ ચિન્તવતી મગધસેનાએ મને ઉત્તર આપ્યો કે—હે સ્વામિનાથ, જે તમારે અવસ્થા જવું જ હોય તો મને પણ તમારી સાથે લઈ જાઓ; કારણકે દેવમંદિર કયાંય પણ દેવની મૂર્તિ વિનાનું હોતું નથી. તે સાંભળી મેં કહ્યું—તું રાજાના આધીનમાં છો માટે એની રજા લે; કારણ કે સામાન્ય માણસના કબજામાં હોય તેવી વસ્તુ ન લેવાય, તો પછી એક રાજાના કબજામાં હોય તેની તો વાતજ શી કરવી ? એપરથી એણે રાજમન્દિરે જઈને રાજાને વિદ્વસિ કરી કે મારે આપનું આપેલ ત્રીજું વર માગવાનો અવસર આવ્યો છે માટે એ આપો. રાજાએ હાજ કરી. કેમકે, હે અલયકુમાર, તારા પિતા કદિ પણ અન્યાય કરે એવા નથી. એપરથી મગધસેનાએ કહ્યું—મારા સ્વામી-

નાથની હવે પોતાને વતન પાછા ફરવાની ઈચ્છા થઈ છે. માટે આપ આજ્ઞા આપો કે હું પણ એની સંગાથે જાઉં, મારા જેવી એક વેશ્યા હવે એક કુલીનજનની સ્ત્રી થઈ રહે છે તે શું ખોટું છે ? રાત્રીએ પણ એને જવાની અનુરૂપા આપી; કારણકે એકવાર વરદાન કર્યું હોય તે ઉચિત હોય કે અનુચિત હોય પણ તે પાછું ખેંચી લેવાતું નથી—પાળવું જ પડે છે. પછી વાહનાદિ વિવિધ સામગ્રી તૈયાર કરીને નવપરિણીત કુળવધુની જેમ તે મારી સાથે ચાલી. રસ્તે નાનાં ગામડાં—શહેર—નગર આદિ જોતાં ખુશી થતાં અમે ઉત્તમચિની પહોંચ્યાં. ત્યાં મેં એને નવી પરણી લાવેલી સ્ત્રીની જેમ મુહૂર્તના કારણે સપરિવાહ નગર બહાર રાખી. મારી સ્ત્રીને મળવા માટે અત્યંત ઉત્સુકતા હતી છતાં મગધસેનાના કહેવાથી શંકા ઉત્પન્ન થઈ એટલે હું પછી હાથમાં ખડ્ગ લઈને એકલોજ મારે ઘેર ગયો. તો ત્યાં રાત્રે મેં મારી પત્નીને કોઈ પુરૂષની સાથે એકજ શય્યામાં સૂતેલી દીડી. એ જોઈ મને ક્રોધ ચઢ્યો; અથવાતો જે માણસ પોતાની પત્નીને અન્યપુરૂષની સાથે વાત કરતી જોઈ સહન કરી શકતો નથી તે આવો બનાવ બનતો જોઈ ક્યાંથી સહન કરી શકે ? તેથી મેં તો તત્કાળ ધ્યાનમાંથી ખડ્ગ બહાર કાઢીને દયા લાગ્યા વિના પેલા પુરૂષનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું. ખરેખર પ્રાણીને ક્રોધ ચઢે છે ત્યારે એનામાં અને યમરાજમાં કંઈ ફેર રહેતો નથી.

પછી “ હવે એ પાપિષ્ઠ સ્ત્રી શું કરે છે ” તે જોવાના ઈરાદાથી હું, દિવસના બાગમાં ધુવડપત્ની સંતાઈ રહે છે એમ જોઈ લામાં અધાશમાં સંતાઈ ગયો. એટલામાં પેલા પુરૂષના શરીરમાંથી પુષ્કળ લોહી વહેવા લાગ્યું હતું તેના સ્પર્શથી તત્કાળ દુષ્તાની વેલી નંવી મારી સ્ત્રી જાગી ઉઠી. તો પોતાના પ્રિયજનને શિરચ્છેદ થયેલો જોઈ એને બહુ ખેદ થયો દેખાયો; સોનું ખોવાઈ જવાથી એક ઉદરગ્રીને થાય તેમ. પણ એ વાતની કોઈને ખબર ન પડે માટે એણે એક સ્ત્રીકાર મુઠ્ઠાં ન કર્યો. અથવા તો ત્યારે કોઈ ધુતાદો પોતેજ ઉત્તરાય છે ત્યારે તે હમેશાં નાગ્રી જ જાય છે. એણે આદિશ જોયું કે આસપાસ કોઈ નથી એટલે પેલા મૃતકને એક ખાટો ખોદીને તેમાં દાટી દીધું. ઉપર ધુળ નાખી ખાટો પૂરી દીધા

અને લોહીથી ખરકાયલી ભૂમિ છાણથી લીંપી કાઢી. પછી એ દુધા પાછી સૂઈ ગઈ; પણ ઘડીક પહેલાં ખરી નિદ્રા લઈને ઉઠેલી એ સ્ત્રીને ફરી નિદ્રા આવશ્યકતા વિનાની હતી.

હું તો મારી સ્ત્રીનું આવા પ્રકારનું ચેષ્ટિત જોઈ બહુ વિસ્મય પામ્યો. અને ચિન્તવવા લાગ્યો કે—ખરેખર ભુજંગી-ની? જેમ આ સ્ત્રીઓનો ગતિ પણ કુટિલ એટલે વાંકી ચુંકી છે. સકળ સ્ત્રીજાતિને શસ્ત્રની—અગ્નિની—વિષનો—વાઘ, સર્પ ને વીંછીની, ને વેતાળ, ભૂત ને પ્રેતની, ઉપમા આપી શકાય. અથવાતો આ ઉપર કહ્યાં તે તો, એમની સામે થઈએ તોજ આપણને મારે છે; અન્યથા નથી મારતા; પણ આ સ્ત્રીજાતિ તો આપણે એને પ્રતિકુળ રહીએ કે અનુકુળ રહીએ તોયે આપણા વિનાશ કરે છે. અનેક શાસ્ત્રો આદિ જાણ્યા છતાં, મારી સ્ત્રીનું હૃદય હું પરખી શક્યો નહીં; અથવા પાતાળકુવાનો તાગ કોણ લાવી શકે છે? બહુબહુ જોયેલું હોય એવો પુરૂષ પણ નારી જાતિનું હૃદય જાણી શકતો નથી; કારણકે આકાશ પ્રદેશનું અન્તર^૧ કોણ દેખી શકે છે? ઉંચા ગોત્રમાં^૨ જન્મેલી, શસ્ત્રખરથી^૩ પોષાતી અને તટપ્રદેશના મધ્યમાં રહેલી^૪ એવી પણ સ્ત્રીજાતિ નદીની પેઠે નીચ^૫ તરફ વળનારી છે. નારી-જનની મનોવૃત્તિ પવન કરતાં પણ અપગ છે; કારણકે પવનને તો ધમ્મલુથી પણ કબજામાં રાખી શકાય છે પણ સ્ત્રીને કોઈ પ્રકારે રાખી શકાતી નથી. અત્યન્ત જડના^૬ સંગને લીધે, કુત્સિત માર્ગે^૭ પ્રવૃત્ત થયેલી સ્ત્રી નદીની જેમ બેડફ કુળનો નાશ કરે છે. ઉત્તમ કુળમાં જન્મેલી, મેં વારંવાર પ્રશસેલી અને મારા પિતાએ મને પરણાવેલી એવી છતાં પણ હા! આ આવી નીચ નીવડી; તો પછી વેશ્યાને વિષે તો વિશ્વાસ જ કેમ કરાય? પુત્ર પણ ન્યારે પોતાનો નથી,

૧. સાપણ-નાગણી. ૨. મધ્યમાન-અન્તરનોખાન ૩-૪-૫-૬ આ ચારે વિશેષણ સ્ત્રી અને નદી બેડેને સંબોધીને કહેલાં છે. સ્ત્રીના સંબંધમાં [૩] કુળ; [૪] દ્રવ્યથી પોષાતી; [૫] અપ્રસન્નમાં રાખી દોષ તોયે; [૬] નીચ-દુષ્ટપ્રવૃત્તિ. નદીના સંબંધમાં [૩] પરત; [૪] મેધનું જન; [૫] બેકાંડાના મધ્યમાં રહેલી. [૬] નીચણ-તાગ. ૭-૮-૯ સ્ત્રીના સંબંધમાં, [૭] અજ્ઞાન; [૮] દુષ્ટ માર્ગે; [૯] અગરનું અને તાનનું એમ બેડે કુળ. નદીના સંબંધમાં [૭] જન; [૮] આડે અગરને વાડે માર્ગે; [૯] બેડે કાંડા-તીર.

ત્યારે અન્ય જનની તો વાત જ શી કરવી ? ત્યારે અનેક બરપુર-
પોએ સેવેલી આ વેશ્યા પણ મારા ગૃહને વિષે ક્યાંસુધી રહેવાની ?
કારણકે સ્વચ્છન્દપણે રહેલાને પરન્વત્તા ગોઠવી જ નથી. માટે
રોગના જેવા દારૂણ આ લોગ મારે ન જોઈએ. તેથી આ વેશ્યાને
એને ઘેર સુકી આવીને હું મારું સાચું કાર્ય સિદ્ધ કરું.

(યોનયમુનિ અભયકુમારને કહે છે) આ પ્રમાણે ચિન્તન
કરતો હું ઘરમાંથી ગુપ્તપણે નીકળી, મગધસેના નગર બહાર બગી-
ચામાં બેઠી હતી ત્યાં જઈ કહેવા લાગ્યો “તે” ભવિષ્ય ભાષ્યું હતું
તે પ્રમાણે મારી સ્ત્રી કુલટા કરી. ખરું છે કે સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ સ્ત્રીઓ
જ જાણે છે. માટે ચાલ આપણે રાજગૃહે પાછા જઈએ. વિધની
ખાતરી થયા પછી એની પાસે કોણ ઉભું રહે ? મગધસેનાએ હા
કહી એટલે અમે તત્ક્ષણ પાછા વળી નીકળ્યા; પાટીવાળો મનુર
બોલે સુકીને તુરત પાછો આવ્યો જાય છે તેમ. અમે પાછાવળી
રાજગૃહ આવ્યા અને ત્યાં હું શ્રદ્ધા વિના પણ એ વેશ્યાના ઘરમાં
રહ્યો; કારણકે એકદમ બંધન ત્રોડી નાખવું અશક્ય છે. એના જેવી
અનેક કળાઓમાં પ્રવીણ વારંગનાના સહવાસમાં મેં કેટલાક દિવસ
તો નિર્ગમન કર્યા.

(પણ) એક દિવસ મેં એને કહ્યું—હે મૃગનયની, મારે
ઉત્તમયિની જવું છે. તો જવાની હા કહે. એ સાંભળી એણે કહ્યું—હે
નાથ, આમ જ આવ શું કરો છે ? વણકર પાતાના કાટલાંને ફેંકે
છે અને પાછું લાવે છે એમ નિરંતર કર્યા કરે છે તેની પેઠે તમે
પણ ક્યાંથી શીખ્યા ? હે સ્વામિ, તમે ત્યાં ન જાઓ તો શું બગડી
જવાનું છે ? તમારી વ્હાણીના આવરણ શું એક ઘડીમાં જ તમે
બૂઝી ગયા ? મેં કહ્યું—ત્રિયે, તું કહે છે તે સત્ય છે, પરંતુ આપણે
ત્યાં ગયા દૂતા તે શત્રે મારા માતૃપિતાને પણ હું મળ્યા નહોતો
એઓ મારા વિયોગને લીધે અતિ કષ્ટમુદન કરતા હશે. જા નથી
છંટાતું તો વેડા પણ મૂકાઈ જાય છે. બુધના શ્રદ્ધાની જેમ જેને
પિતાની સાથે હમેશા મળવાનું બનતું નથી એવા પુત્રને કુપુત્ર
સમજવો, અને એ સ્વારની જેમ અસ્પૃશ્યવિષ છે. વળી જે માતૃ
પિતાના ચરણમાં નમન કરતો નથી તે પુત્રથી માતૃપિતા પુત્રવ ગા

નથીજ કહેવાતા. એમની આઠે પહોર સુધી લક્ષિત કરવાનો જેને પ્રસંગ મળતો નથી એવો પુત્ર હોય તે ન હોવા જેવો છે, એવાએ તો માતાતું નિષ્કુળજ યૌવનહયું કહેવાય છે. માટે મને રાજી થઈને રજા આપ કે હું જઈને મારા માતૃપિતાને સઘ મળું. કેમકે મહા ભાગ્યશાળીને જ વડીલની સેવા કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે.

મારાં આવાં અસરકારક વચનોથી પીગળીને એણે કહ્યું—હે સ્વામીનાથ, જો એમ છે તો તમે લલે જાવ; સુખે સમાધિએ ઘેર પહોંચો. પણ પાછા આવજો સત્વર. કેમકે જળ વિના મત્સ્ય રહી શકતું નથી તેમ મારું તમારા વિના થશે. મેં કહ્યું—હે પ્રિયે, એમ કેમ કહે છે ? મારી પણ તારા વિના એવીજ સ્થિતિ કંઈપણે. જો, ચંદ્ર અને ચંદ્રિકાની પ્રીતિ પણ અસ્પર્શ સાધારણ છે. માટે હું સઘ પાછો ફરીશ, હૃદયમાં જરા પણ અવિશ્વાસ રાખીશ નહીં. કલહસંહાર ગયો હોય ત્યાંથી પાછો કમલિની પાસે શું નથી આવતો ? આવાં અમૃતરસ જેવાં મધુર વાક્યો વડે વેશ્યાને સારી રીતે સમજાવીને રજા લઈ નીકળી જન્મિષ્ઠાનામાંથી નાસી છુટયો હોઈ એમ ઉતાવળે પગલે ઉજ્જયિની લેગો થયો.

ઘેર જઈ વિયોગાગ્નિથી પીડાતા મારા માતૃપિતાને મારા સં-યોગરૂપી શીતજળજળથી ઠાર્યા. પછી એમનો આજ્ઞા લઈ મારી સ્ત્રી પાસે ગયો; અને પહેલાંની પેઠે કંઈ જાણતો જ ન હોઈ એમ અ-જાણ્યો થઈને રહ્યો. ધૂતારીએ પણ મારી સાથે પહેલાના જેવું વર્તન રાખ્યું. આમ અમે બેઝી ધૂતારેધૂતારા લેગા મળ્યા. પછી લોજન સમય થયો એટલે એણે બનાવી રાખેલા ઘેબરમાંથી એક પેલા ખાડા પાસે મૂક્યું અને પછી શેષજનોને લોજનાદિ પીરસ્યું. માટીના ઢગલા નીચે રહેલા એના પ્રિયજનની તરફ એની અદ્યાપિ આવી લક્ષિત જોઈ મને તો જાદુજ આશ્ચર્ય થયું. પણ એણે તો રોજ નિઃશંકચિત્તે એમજ કરવું શરૂ રાખ્યું. કારણકે એવા કાર્યમાં પાસ થયેલા પાત્રોને લાજ કે બય હોતો નથી. એકદા તો પૂરેપૂરી ખાત્રી કરવા માટે મેં એને કહ્યું—આજે તો આકર નાખીને પાતળા નાના નાના ઘેબર બનાવ. શાદપર જેવી શ્રાદ્ધજ્વને પ્રીતિ હોય છે

તેવી મારે આ ઘેબર ઉપર છે. વળી હે પ્રિયે, મારા જમ્યા પહેલાં તારે એમાંથી કોઈને પણ આપવા નહોતું.

મારાં એ વચન સાંભળીને કપટનાટકની આચાર્યા-મારી સ્ત્રી પોતાના ઉત્તમભક્તિભાવનો અભિનય કરતી કહેવા લાગી-હે સ્વામીનાથ, એમ કેમ કહેવું પડે છે ? પ્રિયનાથ, શું મારે આપના શિવાય બીજું કોઈ પ્રિયજન છે ? પશ્ચિમીને સૂર્ય શિવાય અન્ય કોઈ પ્રિય છે ? અન્યકોઈને કંઈ આપું છું તે આપને ભોજન કરાવ્યા પછી જ આપું છું; કારણ કે પહેલું આતિથ્ય વડીલનું કરવાનું કહ્યું છે, અને નારીને પતિ એજ વડીલ છે. તોપણ આર્ય-પુત્રે આગનો અભિપ્રાય જણાવ્યો તે બહુ સારું કયું; કેમકે, નહિં તો અભણપણે ભૂલ યઈ જવાનો સંભવ રહે છે. પછી ઘેબર બનાવી રહ્યા પછી મારાં ચરણ પખાળી મને બેસવાને માટે વિશાળ આસન આપી મારી સમક્ષ થાળ મૂક્યો. પછી એ નિર્લજ્જ સ્ત્રીએ પેલા ખોદેલાની ઉપર અતિઆદર પૂર્વક સાક્ષાત્ પોતાનું હૃદય હોયની એવો ઘેબર મૂકીને બાંધી રહેલા મને પીરસવાને મારી પાસે લાવીને મૂક્યા. એની એવી આશ્ચર્યકારક ધૃષ્ટતા જોઈને મેં કહ્યું-શું હજી પણ- ? પણ એટલામાં તો તે બોલી ઉઠી-તારે શું કહેવું છે ? મેં કહ્યું-હે કલાંકિની, આ તારો બાપ.....

એ સાંભળી અતિશય ક્રોધથી ધમધમતી તેણે મને બહીરાવવા માટે લલાટમાં જ્રકુટી ચઢાવી ને તેનાં નેત્ર અને શરીર લાલચોળ થઈ ગયાં તે જાણે તેના ઉપપતિ ઉપરના રાગને લીધેજ હોયની ! તેના અંગોપાંગમાં ચરચરાટ છુટ્યો અને તે ઉતરી ગયેલ હાંસીની જેમ અતિશય કંપવા લાગી. તોપણ મને મ્હેણ માર્યું કે-રે દુધ, મારા પ્રિયજનનો તે ઘાત કર્યો છે તો તેનું વેર હું આજે લઈશ. બીજાં પણ અનેક કટુ વચનો મને કહ્યાં. કારણ કે “નાચવા ઉત્તા યયા પછી ધુંધટો ચો કાટે ?” પછી તો અત્યંત તપી ગયેલા ધીધી બરેલી લાલચોળ કહી લઈને મારી સામે દોડી તે જાણે યમરા જાતની સેવિકા હોયની ! એનું સ્પર્શસ્વરૂપ જોઈને બયપાત્રી હું તો ત્યાંથી નાકો પણ નામત્યાં નામત્યાં દ્વારપાસે પહોંચ્યો નહીં ત્યાં તો તે દુષ્ટ પણ આવી પહોંચી, લોભપ્રદૃતિ જેમ ગુણમયપરાય

ગુણઠાણે રહેલામુનિની પાસે આવે છે તેમ. ૧ તુરતજ એણે તે કડછી મારી ઉપર ફેંકી; પણ આવી રૂકી (?) સ્ત્રી મળી હોય ત્યાં શી સારાવાટ હોય ? અરધા દાઝેલે શરીરે મહાકપ્ટે મારા તાતને ઘેર પહોંચ્યો; અથવાતો મરણપથારીએ પડેલાએ સંજીવનીનું સ્મરણ કરવું જોઇએ. મારી માતા પણ અન્ય સર્વ કામકાજ પડતા મૂકી મારી સારવાર કરવા લાગી; જેમ એક માળી પોતાના બગીચાની સારવાર કરે છે તેમ. એ મારી માતાની કૃપાથી જ હું સારો થયો. જેમના માતૃપિતા ચિરકાળપર્યન્ત હયાત હોય છે એમને ખરેખર લાગ્યશાળી સમજવા. સારા થયા પછી મેં વિચાર્યું કે સ્ત્રી કુમારે જાય એને " તર્જના કરવી " એ શિવાય અન્ય કોઇ શિક્ષા નથી. કુળને દૂષણ દેનારી કુલદાનો પાંડ અને ભાંડની પેઠે ત્યાગ કરવો ઠહો છે. કારણકે ગાડર સગગુણ હોય એને દૂર રાખવું જ સલામતી ભરેલું છે. માટે આવી આવી પીડાઓવાળા ગૃહસ્થાશ્રમથી ચાલી નીકળવું સારું છે. અથવાતો મદ્યપાનને વિષે ખીલું શું હોય ? કંઈ અસાધારણતા-વિચિત્રતા જ હોય. વગી જો જુદવાસને વિષે સુખ હોત તો તો જિનેશ્વરો, ચકવર્તીઓ કે વાસુદેવો એને લીલામાત્રમાં ત્યજ દેત નહીં. પછી મેં મારા બન્ધુવર્ગને ઝોલાવી મારા હૃદયનો ભાવ એમને જણાવી પ્રત્યક્ષ કર્યું; ને સર્વ ઉપાધિને દાખી દીધી.

(યોગયમુનિ અભયકુમારને કહે છે) હે મહાભાગ કુમાર, આ મેં પૂર્વે અનુભવેલો ભય મને આજે સાંભરી આવ્યો કારણ કે પૂર્વે અનુભવેલી વસ્તુઓ ક્યારેક ક્યારેક કોઇવાર સાંભરી આવે છે ખરી.

એ મુનિનું આવું કથન સાંભળી અભયકુમારે વિસ્મય પામી વારેવારે માથું ધ્રુણવતાં કહ્યું-હે મુનીશ્વર, જુદવાસ આપે

૧ મોક્ષમહેસે ચર્યાના શાસ્ત્રોક્ત ચૌદ ગુણાણા (ગુણસ્થાન) ૩૫ ઉપરોક્ત ચર્યા ચર્યા કમ (પચમીઆ) નાનું આ " મુદ્ધમત્રપરાય " અથવા " મુદ્ધમત્રાજ " નામનું દશમું છે. આ ગુણસ્થાને મુનિને હજુ મુદ્ધમત્રોક્તો અંત ઉદયભાવથી દોષ જ છે.

કહ્યો તેવોજ પ્રાય: હોય છે; તોયે એ પ્રાણીઓને બહુ પ્રિય છે. કારણકે તેનું સ્વરૂપ જાણતાં છતાં પણ જેમ મધપાનની ટેવવાળા એને વિષે રમ્યાપમ્યા રહે છે તેમ, અમારા જેવા નિરંતર એ જુહવાસને વિષે રક્ષા થઈ બેઠા છે. એનું સ્વરૂપ ન જાણનારા એમાં લોભાય એ વિચિત્રતા નથી. કારણકે પતંગોને તો દીપકને વિષે પડતા આપણે કાયમ જોઈએ છીએ. તમેજ ખરા સત્ત્વવાન છો કે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. કારણકે ઘોર રણને વિષે જેવાતેવાથી પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. તમારા જેવા યુદ્ધવાનોને ધન્ય છે કે મોક્ષનો માર્ગ સ્વીકાર્યો છે, કારણકે હર્માર્ગે ચાલનાર સર્વ કોઈ અધોલોકમાં જાય છે. તમે દીક્ષા લીધી તેથી તમેજ તત્ત્વને ઓળખ્યું છે એમ કહેવાય. અથવા તો અતિ કઠિન એવી ત્રયોદશી માત્રા નો અવબોધ કોઈક સામ્યશાળીનેજ થાય છે.

મુનિની સાથે આ પ્રમાણે ધર્મચર્યા કરતાં રાત્રી જતી રહી (પૂરી થઈ). અથવા તો અન્ધકારથી કલુષિત થયેલાઓને ધર્મચર્યા રૂચતી નથી. મારા જેવો જ્યોતિરૂપ કલાનધિ વિદ્યમાન છતાં રાજપુત્રને હાર ન જ જાયો માટે મને ધિક્કાર છે ! એમ ખેદ કરતો ચંદ્રમા પણ અસ્ત પામ્યો. વળી નક્ષત્રો પણ એક પછી એક ઝંખા થવા લાગ્યા. કારણ કે વૃદ્ધ એટલે મોટાંટરાના જવા પછી શેષ જે ન્હાનેરા રહે છે તે બહોની પેઠે કદિ સ્ફુરણમાન થતા નથી. પછી વિદુમ એટલે પરવાળાના જેવી લાલ કાન્તિવાળી સન્ધ્યા ઉદય પામી વિરાજવા લાગી; જાણે પોતાના પ્રિય સૂર્યદેવના આગમનને લઈને કમુખાના વત્રો પહેરીને તૈયાર થઈ રહી હોયની એમ.

આ વખતે સ્વસ્થાને જવાને તૈયાર થયેલો અભયકુમાર મુનિ-ઓને વન્દન કરી ઉભો થયો. અથવા તો ધર્મનીતિ પણ કોઈ વખત રાજનીતિની સમાન હોય છે. ઉત્તમ મંત્રો જેવા પવિત્ર સાધુઓના આવા આવા ચરિત્રોનું ચિન્નવન કરનાં તે જેવો વસન્તિની બહાર નીકળ્યો તેવાજ સૂરિમદારાજના કંઠપ્રદેશને વિષે રહેલો દાર એની દૃષ્ટિએ પડ્યો. એને એ વખતે અત્યન્ત દય થયો. જેના ગુમ થવાથી તેની જીન્દગી સંચયમા આવી પડી હતી તે (વસ્તુ) ની પુનઃ પ્રાપ્તિથી એને આનન્દ કેમ ન થાય ? (યંવાજ જોઈએ). એ

હારને માટે એણે સાત સાત દિવસ મુઠી અનેક ઉપાયો ચોજ્યા હતા છતાં વન્ધ્યાપુત્રની જેમ એની ક્યાંઈ લાળ લાગી નહોતી. પણ આજે ક્યાંયથી વિનાઉપાયે મળી ગયો. ખરું જ કહ્યું છે કે ઉદ્યોગ નથી ફળતો; સમયજ ફળે છે.

અહો ! ઉત્તમ મુનિઓની કોઈ અસાધારણ નિર્લોભતા હોય છે. આકાશની સ્ફટિકમણિના જેવી સ્વચ્છતા ક્યાં દૃષ્ટિગોચર થાય ? આવો હાર જોઈને અન્ય કોણ જવાદે ? સ્વાદિષ્ટ ફળ કોણ મુખને વિષે ન મૂકતાં પાછું ઠેલે છે ? સકળ જગતને વિષે દેવ, દાનવ, મનુષ્ય કે પશુ-એમાંથી કોઈ આ મુનિ સમાન નથી, કે જેઓને કંચન કે કામિની-કોઈને વિષે મોહ નથી. કેમકે એમને પરિગ્રહ આદિ સંજ્ઞાનો ભવે ભવે અભ્યાસ થયો છે. એમને ધનનો લોભ નથી માટે એમને ધન્ય છે, એઓ પુણ્યવાન છે, પવિત્રતાના હેતુ છે અને પૃથ્વીના ભૂવણરૂપ છે. અથવા તો એમના મનથી મહેલ તો અનેક પર્ણકુટીનો સમુદાય છે, લાવણ્યવતી સ્ત્રીઓ શણગારેલી પુતળીઓ છે, સુંદરવર્ણવાળું સુવર્ણ તૃણ સમાન છે, અગણિત મણિમાણિક્ય રસ્તામાં અથડાતા કાંકરા સમાન છે, મુક્તાફળનો હાર વમન કરેલા આહાર જેવો છે, મુકુટ મૃત દેહની ખોપરી જેવો છે, અને સર્પના શુંછળા જેવા સુવર્ણ કુંડોનો દોરડાના શુંછળાજ છે ! આવા મુનિજનો કેમ વંદનિક ન હોય ? નિરપૃહતાવાળો સામાન્ય માણસ પણ લોકોને વિષે આદર પામે છે.

મને ધન્ય છે ! મેં પૂર્ણ પુણ્ય કર્યા હશે કે આજે મને આવા મહાત્મા મુનિઓની ઉપાસના કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો ! આ હાર પ્રાપ્ત થયો તે આ સાધુ-મુનિઓની સેવારૂપ ધર્મનું જ આનુષંગિક ફળ છે. હું તો એમજ સમજું છું કે શિષ્યો “ભય,” “મહાભય” આદિ જોડ્યા હતા તે આ હાર જોઈને સૂચના આપવા માટે જ જોડ્યા હતા. કારણકે દ્રવ્યનો સ્પર્શ એમને વ્યાજબી રીતે ભયનું કારણ છે. સર્વદા અસહ આચરણથી દૂર રહેતા, શુદ્ધ આત્મભાવને વિષે રમણ કરતા અને સમચક્રિયાકાંડમાં દૃઢ એવા જિનક્રદ્ધી આચાર્ય જે શિષ્યોના શરૂ છે એ શિષ્યો આવા હોય એ મુદ્દા જ ઉં કારણકે શમ્ભિવાન સ્વામીના નેવડો કદિ શમ્ભિદીન હોય નહીં.

પછી લબ્ય પ્રાણીઓના તારણહાર એવા સુસ્થિત આચાર્યને પરમ ભક્તિ સહિત વંદના કરી એમના કંઠમાંથી સકળ રાજ્યની સમસ્ત લક્ષ્મી નેટલો મૂલ્યવાન હાર અભયકુમારે લઈ લીધો. અને તે લઈ જઈને એણે શ્રેણિકરાજાને, જાણે તેના ખીજ પ્રાણ હોયની એમ અર્પણ કર્યો. તેથી તેને અત્યન્ત સંતોષ થયો; કેમકે નવી વસ્તુની પ્રાપ્તિથી નેટલો હર્ષ થાય છે તેથી સવિશેષ, ખોવાયલી વસ્તુ હાય આવવાથી થાય છે. એણે પછી એ એણેજાને મોકલાવ્યો કેમકે વિવેકી માણસો પોતાના પ્રિયજનોને આનન્દ પમાડવામાં લેશમાત્ર વિલંબ કરતા નથી. વળતી એણે અભયકુમારને કહ્યું—હે વત્સ અભય, તું ખરે જીવિનો ભંડાર છે, તું અત્યારે સર્વ આમાત્યોનો શિરોમણિ નીવડ્યો છે. તારી માતાએ તનેજ જન્મ આપ્યો છે. અને અગત્ય ઋષિની જેમ સર્વ કળાઓના સમૂહરૂપી મહાસાગરનું તેજ પાન કર્યું છે. કારણકે જેને કોઈ સંભારતું પણ નહોતું એ હાર તું શોધી લાવ્યો; જેમ ચૂડામણિ ગ્રંથનો જાણનાર ખોવાયલી વસ્તુને શોધી આપે છે તેમ.

આ પ્રમાણે બહુ બહુ પ્રશંસા કરીને પિતાએ પુત્રપર કૃપાનો વરસાદ વરસાવ્યો; અથવાતો કયો પંડિત પુરુષ પુત્રના આવા પરાક્રમપર કળશ ન ચઢાવે? વળી “ત્યાં સુધી ચંદ્રમા, સૂર્ય, પર્વતો, પૃથ્વી અને સમુદ્રો હયાતી ભોગવે ત્યાં સુધી પ્રજાના સર્વ મનવાંછિતને પૂર્ણ કરતો તું ચિરંજીવી રહે” એવો આશીર્વાદ આપીને દેવજા રાણીએ પત્ર પુત્રપર કૃપા દર્શાવી તે પણ જાણે એના ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમપર “વન્નનું આદાપણ કર્યું” (શ્વન્ન ચઢાવી) !

સર્ગ આઠમો.

આ પૃથ્વી ઉપર માલવ (માળવા) નામનો પ્રખ્યાત દેશ છે. ધાન્યની મોટી નીપજને લીધે તેનું “ શોભન ” એવું નામ પડેલું છે; અને તેનું અદારલાખ બાહ્યું હ્રસ્વ પ્રમાણ કહેવાય છે. અતિ સમર્થપણને લીધે વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રો પહેરવા માટે મળવાથી અને ગોધમના બંદુ સારા પાકને લીધે પૂરતો ખોરાક ખાવા માટે મળવાથી દીનજનો પણ ત્યાં સુખી હતાં. અથવા પહેરવાને વસ્ત્ર અને ખાવાને અન્ન—એ બે વસ્તુજ ખરેખર જરૂરની છે. ઊંચા ઉછળતા મોજાંઓના સમૂહને લીધે સયાનક દેખાતા—પોતાના વૈરી—જળના ગંભીર જથ્થાથી ભરેલી નદીઓનેજ ભણે જોઈને અત્યંત ભય પામ્યો હોય એમ દુષ્કાળ તો ત્યાં કદિ આવતો જ નહીં. ત્યાં ઉત્તરચિની નામે એક મહાપુર^૧ છે. કારણ કે જેની આગળ અવર ર શાન્તધર્મ નમી પડે તેજ મહાપુર. આ ઉત્તરચિની નગરી માલવગતા^૩ છતાં ત્યાં લક્ષ્મી અનર્ગળ હતી; અને ચિત્રને વિષે એક રૂપયુક્ત છતાં તે વિચિત્ર રૂપવાળી હતી. શેવાળ રૂપી નીલવસ્ત્રવાળી, નાદકરતા ચક્રવાકપક્ષીઓરૂપી નૂપરવાળી, અતિશય ઘનરસને લીધે આર્દ્ર^૪ છે મધ્યભાગ જેનો એવી^૫, વિસ્તારવાળા તરંગરૂપી ભૂમવાળી, ક્રમળસુખી^૬ સિપ્રાનદી એની (એ નગરીની) એક સખી જ હોયની એમ એનું સામીપ્ય

૧ “ પુર ” શબ્દના (૧) ‘ પુરી-નગરી ’ અને (૨) ‘ જુદી ’ એ બે અર્થ ઉપર અહીં કવિએ સ્થેય રચ્યો છે. ૨. અવર= (૧) અન્ય નગરી; (૨) અન્યજુદી. ૩. મા=મહત્ત્વી: સવ=અપના. માલવગતા=મહત્ત્વીની અપનાવાણી=નિર્ધન જેવી. “ નિર્ધન જેવી છતાં અનર્ગળ દ્રવ્યવાળી ” એ વિરોધ. પણ “ માલવગતા ” નો “ માળવા દેશમાં આવેલી ” એવો અર્થ લઇને વિરોધ રાખાવેલો. [વિરોધાભાસ અવગ્રહ.] ૪. સખીપણે ધન=પદ; રમ્ભ=શરીરમાં રહેલો ‘ રસ ’ નામનો પ્રવાદી પદાર્થ; આર્દ્ર=નરમ, પોચું; મધ્ય=કટિપ્રદેશ નદીપણે ધનરસ=અગ્રાધગત; આર્દ્ર=નીનો, નિરન્તર જળવાળો; મધ્યમાન. ૬. [૧] ક્રમળ સમન છે મુખ જેનું એવી સખી; [૨] ક્રમણ: પા મુખવાળી નદી.

અને અત્યન્ત તીવ્રગતિવાળા રથો ચાલી નીકળ્યા તે જાણે દેવતાઓના
જંગમ ગૃહોજ હોયની ! પુષ્કળ સિન્દુરથી વિભિન્ન કુન્દલસ્થળવાળા,
અને તમાલપત્ર જેવા કૃષ્ણ શરીરવાળા હસ્તિઓ પણ રાજાની સાથે
ચાલ્યા તે જાણે ઇન્દ્રમહારાજાએ પોતાના જ વાહનો જે-મેઘ-
તેમને વિદ્યુત્ (વીજળી) સહવર્તમાન એને ત્યાં મોકલાવ્યા હોયની !
ખડ્ગ-ધનુષ્ય-ખાણુ આદિ નાના પ્રકારના શસ્ત્રો ઉછાળતા એ રાજા-
ના પાયદળને જોઇને જાણે યમરાજા “લોકોને સંહાર કરતા મારા
જેવાના પણ એઓ કદાચિત્ પ્રાણુ લેશે” એવા ભયથીજ જાણે અ-
દૃશ્ય થઈ ગયો હોયની ! અશ્વસૈન્યે તો તીક્ષ્ણ ખરીઓવડે પત્યર-
વાળી ભૂમિમાં રહેલા શત્રુઓને સમૂળ ખોદી કાઢ્યા તે જાણે ત્યાં ચક્રની
અત્યન્ત તીક્ષ્ણ ધારવાળા રથોએ તે ભૂમિને હળોવડે ખેડી હોયની !
(અશ્વોની પાછળ) મંડુકની^{૧૧} જેમ પગલાં મૂકતા હસ્તિઓ
ચાલતા હતા તેમના ગંડસ્થળમાંથી પુષ્કળ મદ અસ્તો હતો તે જાણે
ભાદ્રપદના મેઘ વર્ષાદ વર્ષાવતા હોયની ! એની પાછળ જથ્થાખંધ
ધાન્યની ગુણ્થોએ લાપેલાં ગાડાં બગદો ખેંચતા હતા એમાંથી ભૂમિ-
પર દાણા વંરાતા હતા તે જાણે ત્યાં સુખેથી ખેતી થતી હોયની !
સેનાના અશ્વોની ખરીઓના આઘાતથી ઉડેલી ધૂળીએ આખા
સૈન્યને અંધ બનાવી દીધું, તે જાણે પોતાની સ્વામિની-સમસ્ત
જગતના આશ્રયરૂપ-પૃથ્વીને એ સૈન્યે હેરાન કરવા માંડી માટે
એ (ધૂળ) ને ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી એમ કરવી હોયની ! અત્યન્ત
પ્રચંડ પવને ચોતરફ ઉઘે ઉડાડેલી ધૂળનો સમૂહ વળી આખા
આકાશ-પ્રદેશને વિષે પણ બાપી ગયો તે જાણે પૃથ્વીનું એકછત્ર
રાજ્ય કરવાને માટેજ હોયની ! વળી પાછળ પણ પોતાનું જ પૂર
હોવાથી અત્યન્ત ઘટ્ટ થતી એ ધૂળીએ સૂર્ય અને ચંદ્રમા બેઝીની
પ્રકાશ આપનારી કાન્તિને આંધારન કરી નાખી; અથવા તો નીચ
હોય છે તે ઉચ્ચ થાય છે ત્યારે એવું જ કરે છે. (એમાં કંઈ
આશ્ચર્ય જેવું નથી.) એ ધૂળીએ વળી પર્વતોના શિખરોને, જળા
શયોને તથા દિશાઓને પણ મલિન કરી નાખી; અથવા તો રજ
(રજેશુલ) સ્ફટિક જેવા નિર્મળ શુભને પણ મલિન કરી દે

ઉતારાની ભૂમિ ખોદી જોવી તેથી તમને સત્યાસત્યની ખાત્રી થશે. સૂર્ય જેવું ખુદ્ધું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હોય ત્યાં બીજા પ્રમાણની તમારે જરૂર નહીં રહે. ”

અભયકુમાર નો એ પત્ર વાંચીને ચંદ્રપ્રદ્યોત રાજાએ પોતાના મુકુટધારી રાજાઓમાંના એકની નિવાસભૂમિ પોતાના વિદ્યાસુ જનોની પાસે ખોદાવી જોઈ તો તેમાંથી સુવર્ણમહોરનો દાખડો નીકળ્યો. તે જાણે પૃથ્વીએ પુષ્કળ દ્રવ્ય પ્રસન્નું હોયની ! એ પરથી વિસ્મય અને ભયથી બ્યાકુળ થયેલ રાજા ચંદ્રપ્રદ્યોત વિચારવા લાગ્યો—“ શું મારા સેવકોને પણ શ્રેષ્ઠિકે દ્રવ્ય આપીને પોતાના કરી લીધા ? એ વૃદ્ધ શ્રેષ્ઠિક નિત્ય આવું જ કરતો હશે. જો અભયકુમારે સગપણની અવગણના કરી (ઉવેળી મુકી) આ બીજા જણાવી ન હોત તો આ લોકો મને યતુના હાથમાં જ સોંપત. ખરી વાત છે કે સમજી દુરમન સારો. દુરમન ભલે હોય, પણ તે અકલ્પ બુદ્ધિવાળો હોય તો. ચંદ્રમાની જેવો શીતળ અને અમૃત જેવું મિષ્ટ વચન બોલતો આ અભયકુમાર જેવો મારો બંધુ ન હોત અને એ લોકો મને બાંધીને યતુના હાથમાં સોંપત, તો આ રાજ્ય કોણ ભોગવત ? શું મારા પિતૃઓ આવત ? ” આટલી બધી ચિન્તાનો ભાર આવી પડવાથી, ભયને લીધે એનો કંઈ પણ શિથિલ થઈ ગયો તેથી તે ત્યાંથી પલાયન કરી ગયો. અભયકુમારના મંત્રજગથી બ્યાકુળ થતા રાજાહંસ પણ શું મ્હોં લઈને પડ્યા રહે ! વળી પાછળ સૈન્ય લઈને રાજાગૃહના સ્વામી શ્રેષ્ઠિકે નગર બહાર નીકળી પ્રદ્યોતરાજાના સૈન્યનું અમીરી રીતે મન્યન કર્યું, સૈન્યથી દહીંનું મન્યન કરે (દહીં વસોવે) તેમ. અર્થાત્ ઇત્તભિન્ન કરી નાખ્યું. તે વખતે કોઈ પણ મુબત્ત ધનુષ્ય પર બાણ પણ ચઢાવવાની દિશ્મન કરી ચક્ર્યો નહીં. સૈનિકો જો મનાધિપતિ ન હોય ને યુદ્ધ કરે તો પછી આજ્ઞા આપનાર મેનાપતિને કોણ ગતો ?

વળી પ્રદ્યોતરાજાના સૈન્ય પામેથી શ્રેષ્ઠિકાજાએ પુષ્કળ દ્રવ્ય, અન્ન, રથ આદિ પણ લઈ લીધા; પણ આવો અપરાધ કર

વામાં શું મહાજનોની મ્હોટાઈ છે ? અથવા એમનો અધિકારી વર્ગ નિર્ભય રહે છે ? ચંડપ્રદ્યોતરાજ શ્રેણિકરાજની ભૂમિ-દેશ ઓળંગતો ઓળંગતો ચાલ્યો તે એને મન બહુ અદ્ય લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં તે પોતાના નગરમાં પહોંચી ગયો—પ્રાણ જવાનો ભય હોય એવે પ્રસંગે એક સસલો જેમતેમ કરીને પોતાના દરમાં પેસી જાય છે તેમ. અન્ય સુકુટધારીઓ અને મહારથિઓ પણ “આ શું થયું ?” એમ ચિન્તવતા પ્રદ્યોતરાજની પાછળ નાસી આવ્યા; કારણકે પોતાનો સ્વામી નાસી જતો રહે ત્યારે શુકર એટલે બૂંડ કેમ ઉભા રહે ? એઓ કહેવા લાગ્યા—આપણે અને આપણા સુભટો યત્રુનો પરાજય કર્યા પછી જ પાછા ફરવાનો નિયમ કરીને આવ્યા હતા, છતાં આ પ્રમાણે નાસી આવ્યા તે લેશપણ શોભા ભર્યું થયું નથી. એમ પરસ્પર વાત કરતા મહાપ્રયત્ને ઉજ્જયિની પહોંચ્યા.

ઉજ્જયિની આવીને એમણે અંજલિ લેડીને માલવપતિ-પ્રદ્યોતરાજને પૂછ્યું—હે રાજન, આ શું થયું ? અમે તો દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરીને નીકળ્યા હતા તે આમાં સત્યવાત-ખરી હકીકત શી છે તે કંઈ સમજી શકતા નથી માટે કૃપા કરીને આપ સમજાવો. એ સાંભળીને, વ્યાધિચસ્ત માણસ વ્યાધિનું મૂળ કારણ વેધને કહે તેમ, રાજાએ પોતાના મનના વિકારનું કારણ એમને કહી સંભળાવ્યું. એટલે એઓ બોલ્યા—હે સ્વામી, અમે આપના ચરણના સોગન પૂર્વક કહીએ છીએ કે આ બાબતમાં અમે લેશ પણ જાણતા નથી. એ સાંભળીને પ્રદ્યોતરાજ હાથ ધસવા લાગ્યો અને બોલ્યો કે—ખરે, અભયકુમારે મને પ્રખંધ કરીને છેતર્યો છે. અથવા તો એણે નિરન્તર આ સમસ્ત પૃથ્વી કુટખુદિથી જ લોગવી છે. “શિવારાણી મારી માતા ની જ્ઞેન-મારી ઘાય છે” એમ કહીને એ કપટીએ મારા જેવા સરલ ખુદિવાગાને છેતર્યો છે. ખરું જ છે કે ધૂર્ત પુરૂષો ખરું જોડું સગપણ શાદોને શ્રીમંતોને મુખેથી ફેલી ખાય છે. માટે ત્યારે હું એ અભયકુમારને પોતાને જાંધીને અહીં લાવીશ ત્યારે જ આ જગતમાં મારો જન્મ હું સાર્થક ગણીશ. આ પ્રમાણે એણે પોતાના મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. કારણકે અસહિષ્ણુ છવો કદિ યત્રુએ કરેલા પ્રદારને જૂલે નહીં.

પછી એણે ઇંદ્રરાજની જેવી—પોતાના સામન્ત, સચિવ આદિની—મહાસલા ભરી તેમાં નવીન એવની ગર્જના સમાન વાણીવડે જાહેર કર્યું કે—આ મારી સલામાં એવો કોઈ પણ છે કે જે અભયકુમારને બાંધી લાવીને મને સોંપે ? તે વખતે ફક્ત એક ગણિકા જ ઉઠીને બોલી કે “હું” એ કરીચ. ” અથવા તો ખરું જ કહ્યું છે કે દગાબાજ—દંભી માણસો જ્યાં જોઈએ ત્યાં પુષ્કળ મળી જ રહે છે. એ સાંભળીને રાજાએ ગણિકાની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું—મારા રાજ્યમાં ફક્ત તું જ (એકલી) છે; શૌર્યવતી પણ તું જ છે; ચતુર પણ તું જ છે; વિદુષી અને કળાવાન પણ તું જ છે. અથવા તો વધારે શું કહ્યું ? મારું સર્વસ્વ તું જ છે. આ હુંકર કાર્ય તારાથી જ થઈ શકશે. આવી પ્રશંસા કરી એની આવશ્યકતા પણ હતી કારણ કે એક ગાડીને પણ ચાલતી કરવા માટે તેલ ઉજવું પડે છે. પછી વળી એને કહ્યું—હે કળાનિધિ, તારે દ્રવ્યાદિતું સાધન જે જોઈને તે કહે એટલે પૂરું પાડું; કારણ કે વણકર પણ તનતુ, શાળ અને કાટલાં વિના વસ્ત્ર વણી શકતો નથી.

વેશ્યા જો કે ચતુર હતી તોપણ વિચારમાં પડી કે “મેં રાજાની સમક્ષ આ પ્રતિજ્ઞા તો કરી, પરંતુ એનો નિર્વાહ કેવી રીતે થશે ? કારણ કે બોલવું સહેલું છે, પણ કરવું બહુ દુષ્કર છે. શ્રેષ્ઠ મહિપતિનો પુત્ર અને મંત્રી અભયકુમાર ધૈર્યવાન, સ્થિર ચિત્ત વાળો અને સકળ શાસ્ત્રનો પારગામી છે; દુષ્ટ અને ગર્વિષ્ઠ શત્રુ એના ગર્વને ભેદી નાખવાની એનામા સત્તા છે; અને અન્ય પણ અનેક ઉદ્દૃષ્ટ શુભો એનામાં છે. એની પાસે ગમે તેટલી વાર જથ્થા આવવા છતાં પણ મારા જેવી અનેક ભેગી મળીએ તોયે એને બાંધી શકીશું નહીં; ગમે એટલા ઉદર એકઠા થાય તોયે એનો કંઈ ખિલાડીને ગળે ઘંટા બાંધી શકે નહીં. પણ એને જો ધર્મના છગામી બાધ્યાં દોષ તો બાંધી શકાય. દાસીને ખાદામા ઉતારીને કપટથી બન્ધનમાં લે છે તેમ. તે ગિચાય તો એને મનુષ્ય તો શું પણ દેવ ને દાનવ મુદ્દા બની શકે તેમ નથી. એટલે મારે હવે કંઈ ધર્મનું નિર્ણય લેવાની પણ આવશ્યકતા છે. વડી સદાચમ મારે મહેતવની શી—નિન્ના સમજ નોન્દવં વાન ને શ્રીઆ લેવી પડે.”

આમ વિચારીને એણે ચંદ્રપ્રદોતરાજ પાસે સમાન રૂપવાળી બે યુવતીઓની માગણી કરી. એ એના કહેવા પ્રમાણે એને આપવામાં આવી; અને સાથે પુષ્કળ દ્રવ્ય પણ આપ્યું. અથવાતો પોતાનું સાધ્ય સિદ્ધ કરવું હોય તો દ્રવ્યના વ્યયની ગણતરી કરવી કામ આવે. નહીં. પછી કપટકળાની નિવાસભૂમિરૂપ એ ત્રણે, સાધ્વીઓની સેવા-ભક્તિ કરતી, પ્રતિદિન પ્રકટપણે શાસનો અભ્યાસ કરતી એમની વસતિમાં રહેવા લાગી; જાણે મોહનીયકર્મની ત્રણ પ્રકૃતિ હોયની એમ. સાધ્વીઓની ઉપાસના કરવાવડે શીઘ્ર બહુ જ્ઞાન મેળવી, માયાકપટવડે આચાર પાળી ઉત્તમ શ્રાવિકાઓ હોયની એવી બની ગઈ; કેમકે કાચના મણિઓમાં ઈન્દ્રનીલમણિની છાયા શું કદિ નથી દેખાતી ? પણ એવી ઉત્તમ સંયમ પાળનારી સાધ્વીઓની તથાપ્રકારની પરિચર્યા કરતાં છતાં પણ એઓનાં અન્તઃકરણમાં ધર્મામૃત પરિણમ્યું નહીં, કારણકે ઉત્તમ શેરડીના વાદની વચ્ચે ઉઘ્યાં હોય એવાં જે બડ-તેમાં શેરડીની મધુરતા કદિ પણ આવતી નથી.

એમ કરતાં કરતાં એકદા એકલાકપટથી ભરેલી એ ત્રણે જણી એકદમ સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી રાજશૂહ નગરી ભણી જવા નીકળી, તે જાણે સર્વ ધાતિકર્મની સાક્ષાત્ મૂર્તિઓ હોયની ! પરને ઉતરવામાંજ રોકાયલા રહેતા ચિત્તવાળી પ્રોઠા ગણિકા નિત્ય પ્રયાણ કરતી, બેઝી તરણીની સંગાથે રાજશૂહ આવી પહોંચી; ઉત્તમ લાભ સાંભળીને એક સંઘ આવે એમ, ત્યાં પોતાના પરિવાર સહિત ક્યાંક વનને વિષે થોડો વખત થોભી પછી ત્યાંના ચૈત્યો જુહારવાને ઉત્કંઠિત એવી એ ગણિકાએ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે જાણે અભયકુમારને બાંધી પકડી લાવવાની વિધિ દેખાડતી નાટ્યભૂમિ (સ્ટેજ) ને વિષેજ તેનો પ્રવેશ હોયની ? સકળ ચૈત્યોને જુહારી પછી ખુદ એણિક રાજાએ બંધાવેલા એક ઉચા જિનમદિરને વિષે એ નિર્મળ ને શ્વેત વસ્ત્રધારી વેશ્યાએ ત્રણ નેપથિદી કહેવાપૂર્વક પ્રવેશ કર્યો.

આ માન્દરને, પ્રથમ પાયો ખોદતાં તદ્દન નક્કર જમીન આવી ન્યામુખી ખોદી, પાયો પૂરી, તે પર બહુજ સુદૃઢ-મજબુત બનાવ્યું

હતું. અથવાતો ભૂમિ શુદ્ધ કર્યા વિના આળેજેણું ચિત્ર પણ સુ-
સ્થિર થતું નથી. એ ચૈત્યનો ચોક પણ તેજસ્વી પ્રતિબિम्બને
ચોગ્ય અને સમસ્ત સમાન તળીઆવાળો હોઈને બહુ સુંદર દેખાતો
જાણે એમ મુચવતો હતો કે “અહીં આવતા સર્વ જનો ભારા
જેવા નિર્મળ અને સમતાવાળા થાઓ”. એના નાનાપ્રકારની
ચંચળાવાળા પહોળા અને લાંબા પગથીઆની શ્રેણિ પણ બહુ શોભી
રહી હતી. એ પગથીઆ પર ચઢનારાઓને સદા મોક્ષ મહેલના શિખર
પર રહેતા હોય એમ જણાતું હતું—એ ખરે જ વિચિત્રતા હતી.
શોભિતી બારસાખ, સુંદર કમાડ અને ઉત્તમ ઉત્તરંગવાળા,
તેના ત્રણે બાજુએ આવેલા ઉંચા અને પહોળા દ્વાર જાણે મનુષ્ય,
દેવતા અને સિદ્ધની સફળતાના દ્વાર હોયની એમ વિરાજ રહ્યા
હતા. એ મંદિરમાં વળી જાણે જિનધર્મી રાજા—શ્રેણિકના કીર્તિ-
સ્તંભો હોયની એવા જે શ્વેત અને ઉત્તત સ્તંભો હતા તે “ચંદ્રમા
એક જ છે” એ વાતને અસત્ય ઠરાવવાવાળા જાણે અનેક ચંદ્રમા
હોયની એવા (શોભાયમાન) જણાતા હતા. વળી ત્યાં એકકમ
ઉત્કૃષ્ટ કારીગરીથી બનેલા, બન્ને બાજુએ મુખવાળા કેસરી-શુક
આદિના ચિત્રામણવાળાં, જાણે કોઈ સંઘ પ્રવેશના મહોત્સવ પ્ર-
સંગે રચાયેલાં હોયની એવાં, લક્ષ્મીની પ્રતિષ્ઠિતિઓ રૂપ, તોરણો
સાંભોળી વચ્ચેવચ્ચે બહુજ શોભા આપતા હતા.

વળી ત્યાં મુખર્જીકગશયુક્ત પ્રેક્ષામંડપર, અક્ષતત્રિકમંડપ^૧
અને વિયતમુખમંડપ^૨—એ ત્રણ મંડપો બહુ શોભી રહ્યા હતા.
તે જાણે તીર્થકર મદારાજાએ કર્મપરિણામ^૩ રાખેલો પરાજય
કરીને એની પામેળી લઈ લીધેલાં શ્રેષ્ઠ પદ્મકુટી-ગુરો^૪ હોયની !
આ મંડપમાં વળી શ્રીકીર્તિમાં, પત્રોએ સદિત, દીર્ઘ, વિનાશ નામના
કમળો લટકતા બનાવેલા વિરાજ રહ્યા હતા તે જાણે સંસારરૂપમાં

૧ સુરજીકગલ મંડપમાં નોંધા અને તમ્બુએની રોયપર રેને
૨-૩-૪ જિનચરિત્રને વિષે આગ મંડપો દે.૫ (૨)=૨૨મમંડપ. (૩)=૧૧મ
મંડપની આગળના મંડપ-અક્ષતત્રિક (૪)=૧૨મ પુણ્ય મંડપ. ૫ ઉર્ધ્વ
૧૧૨૫૨૫ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨
૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨ ૧૨૫૨

હેલા-જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાને હસ્તનું અવલમ્બન આપતા
 યાત્રી ! વળી ચરણને વિષે કડાં, કર્ણને વિષે કુંડળો અને હસ્તને
 વિષે કંકણોથી ઉત્કૃષ્ટસૌન્દર્યવતી દેખાતી પુતળીઓની રચના પણ ત્યાં
 જોઈએ પડતી હતી ! કેટલીકના હસ્તમાં તો ધનુષ્ય, ભાલાં, તરવાર,
 ત્રિશૂળ, ગદા આદિ શસ્ત્રો દેખાતાં હતાં તે જાણે મોહ-
 નાશક બીલનો નાશ કરવા માટેજ હોયની ! વળી કોઈકોઈના
 હાથમાં કાંસી, વેણુ, બીણા, મુરજ, શંખ વગેરે વાજિત્રો હતાં તેથી
 તેઓ જાણે સ્વર્ગીય નાટક કરવાને માટે અહીં ઉતરી આવેલી
 દેવાંગનાઓ હોયની એવી લાગતી હતી ! વળી વિવિધ પ્રકારનાં,
 હસ્તી, મનુષ્ય, અશ્વ આદિનાં વાહનોની પણ ઉત્તમ સુધટિત
 રચના કરેલી દેખાતી હતી તે જાણે એઓ પ્રભુના સમવસરણની
 ભૂમિ સમજીને ત્યાં હર્ષથી પ્રભુની વાણી સાંભળવાને આવેલા
 હોયની ! એ મંદિરનું, કેલાસપર્વતના શિખરની સાથે સ્પર્ધા કરતું
 શિખર, અન્ય ધવળ શિખરોથી પરિવેષિત હોઈને, જાણે પોતાના
 પરિવારથી દીપી નીકળતો રાજા હોયની એવું જણાતું હતું !
 નીલવર્ણના પત્થરનો બનાવેલો એનો આમલસાર^૧ જોઈને તો
 ભુદ્ધમાન્ માણસો એમ કહેતા હતા કે એ તો કોઈની હાથ ન પડે
 એટલામાટે જાણે વિધાત્રાએ મંદિરપર વલયના આકારનું નીલ
 વર્ણનું વસ્ત્ર મૂક્યું છે ! એ મંદિરના અત્યન્ત ઉંચા શિખરપર
 આવી રહેલ સુવર્ણનો ઇન્ડાના આકારનો કુંભ (ઇન્ડું જ) ચોદિય
 પોતાના કિરણોવડે આકાશને પુરી દેતો હતો તે જાણે ઉદ્યાચળના
 શિખરપર રહેલો ચરત્પૂર્ણિમાનો ચન્દ્રમા જ હોયની ! મન્દ પવનમાં
 દહોકતી એ મંદિરપરની ધ્વજ સાથે રહેલો સુવર્ણદંડ જાણે કીર્તિ-
 રૂપી જ્ઞેનને નૃત્યકળાનું શિક્ષણ આપતો મગધેશ્વર-શ્રેણિકનો
 પ્રતાપ હોયની ! એ સુવર્ણદંડપર વળી નાનીનાની ધંટા એટલે
 ટોકરીઓ હતી તેનો ટણટણકરતા નાદનો ચોદિય પ્રતિધોષ
 (પડધો) પડતો હતો તેથી જાણે એમ કરીને એઓ સમસ્ત ભવ્ય
 જનોને શ્રી નિનેશ્વરની નિરૂપમ પ્રતિમાનું પૂજન કરવાને બોલાવતી
 હોયની ! વળી ત્યાં નિરન્તર વીણા-મુરજ આદિ વાજિત્રોના સ્વર
 ધવણોચર થતા હતા તે ભિન્ન ભિન્ન છતાં એ ભિન્નતાને નહીં

દાસી સંયુક્ત એવી ચંદ્રમૂર્તિ હોયની એવી ચોલી રહી છે. બુની મૂર્તિના મુખકમળની સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખી, વૃદ્ધિ પામતી હૃદ્દા-અનુચિન્તન-મનન અને ધારણા સહિત ધીમેરવરે બુના ગુણગાન કરતી આ બાલા ખરેખર કલ્પેન્દ્રિયને વિષે અમૂનીજ વૃદ્ધિ કરે છે ! જો હું અંદર જઈશ તો નિશ્ચયે એની પ્રભુ-નાકતમાં અન્તરાય પડશે એમ ધારીને અભયકુમાર બહાર જ ગયો; જો કે અમસ્તુયે એવી સીએથી દૂર જ રહેવું ઉત્તમ હતું છે. એક મુહૂર્ત સુધી એકાગ્રચિત્તે ધ્યાન ધરી પછી પોતાની સાંજની ભૂમિને પ્રમાણ સાવધાન થઈ એ ધીમેથી ઉભી થઈ. કહ્યું છે કે પ્રપંચ રમનારાઓ હૃદયમાં બકવૃત્તિવાળા (બગલાભગત) જ હોય છે.

એ વખતે આનન્દથી રોમાંચિત થયેલો અભયકુમાર અંદર ગયો. ઉત્કૃષ્ટ ધર્મરૂપી ધનનો વિનાસ કોયે વ્યય કરનાર એ એની સાથે સંભાષણ કરવા બહુ હર્ષસહિત એની પાસે જઈ ઉભો; અને “ મારી વન્દના છે, હું વન્દન કરું છું ” એમ કહેતો આદર-પૂર્વક વાત કરવા લાગ્યો. કારણકે આગમ-શાસ્ત્રના બાણકાર પુરૂષો સાધર્મી બંધુઓના સમાગમને ઉત્સવતુલ્ય માને છે. હે ધર્મિષ્ઠ શ્રાવિકા, તમે કોણ છો ? અહિં ક્યાંથી આવો છો ? અને આ ભલી બાલાઓ તમારા સમાન ગુણ-શીલવાળી તમારી સાથે કોણ છે ? તમે ત્રણે નિશ્ચયે સંવર-વિવેક અને શાન્તગુણની લક્ષ્મીને ધારણ કરો છો. એ ગણિકા એ સાંભળીને, કોઈ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદારનો સંવેગ-વૈરાગ્ય પોતાને થયો હોય એમ અભિનય કરતી સુંદર શબ્દોમાં કહેવા લાગી—

હું અવન્તીનગરીના એક ઉત્તમ વ્યવહારના પાળનાર ધન-વાન સુધાવકની પત્ની છું. કેટલોક કાળ થયાં મારા પતિ મૃત્યુ પામ્યા છે; કેમકે આ મનુષ્યદેહ કંઈ સ્થિર નથી. ત્યાર પછી મેં કેવળ ધર્મનો આશ્રય લીધો છે અને બહુ બહુ તપશ્ચર્યા કરી કાયાને કષ્ટ આપ્યા કરું છું. વળી આ મારી સાથે એ જે ત્રણ મારી પુત્રવધુઓ છે. એઓ પણ સ્વાધ્યાય, વંદનક આદિમાં બહુ

પ્રવીણ છે. મારા પુત્રનો પણ દેહાન્ત થયો છે. પણ એવું તો આ સન્ધ્યાના વાદળાના રંગ સમાન ક્ષણભંગુર હૃદયગાનીમાં કંઈ નવું નથી. હે રાજપુત્ર-અભયકુમાર, અમે કોઈ પૂર્વજન્મને વિષે કોઈ એવું કુશ્વૃત્ય કર્યું હશે-નાહિતો અમારા જેવા ધર્મપરાયણ જીવોની આવી અવસ્થા થાય નહીં. પતિનો દેહાન્ત થવાથી એ મારી પુત્ર-વધુઓએ લવલીઝ થઈને મારી પાસે પોતે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા જણાવી. અથવાતો જેમને સિદ્ધિ નહીં છે એવા એમનાજેવા જીવોને એવી ઇચ્છા થાય એ વ્યાજબી છે. અનેક મુશ્વૃત્યો કરેલા હોવાને લીધે ઉજવળ છે દેહ જેમનો એવી એ બેઝી ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાને ઉત્સુક થઈ રહી છે તેથી એમને ધન્યવાદ ઘટે છે. પરંતુ એમની સાથે હું એ દીક્ષા લઈએ કારણકે પછી સંસારમાં રહીને હું શું કરું ? હવે ચારિત્રને માટે જે જે સામગ્રી જોઈએ તે તે તૈયાર થાય એટલામાં અમે તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યા છીએ. હે શ્રાવકચિરોમણિ, જેમ ચૂર્ણ અને વિવૃત્તિ ટીકાઓ સૂત્રના અર્થનું પ્રતિપાદન કરે છે તેમ એમણે માઈ વચન પ્રતિપાદન કર્યું-માન્ય શાષ્ટ્યું. હે રાજપુત્ર, સંમેતચિખર-જગુકમ્ભ-ઉજ્જયન્ત-શત્રુજય આદિ પ્રસિદ્ધ તીર્થોની વિધિ-પુરસ્કાર યાત્રા કરી અમારા સર્વ દ્રવ્યનો વ્યય કરી અમે ખરે જ બહુ ફુલાર્થ થયા છીએ. યાત્રા કરી ઘેર પાછા ફરતાં અમે સાંભળ્યું કે મગધેશ્વર-શ્રેણિકરાજાએ જિનમંદિરો બંધાવ્યા છે તેમાં ઉત્તમ-રત્નોનાં જિનગિરિ પધરાવ્યા છે. એટલે એ દેવમંદિરોનાં દર્શન કરવાની અમને અત્યન્ત ઉત્સુકતા થઈ તેથી અમે અત્રે આવ્યા છીએ. " આવી આવી તદ્દન અસત્ય વાતો એ વેશ્યાએ અભયકુમારને કહી પૂરેપૂરે ચાતુર્ય દાખવવાની આવડત દોષ તો પછી વાંધા શુંનો આવે ?

એ ચાતુર્ય વેશ્યાની વાત સંભળીને ઉદાસ પ્રકૃતિના અમલકુમારે એને કહ્યું " તમે આ વાતોને મન કાઢ કર્યાં તે બહુ સારું કર્યું છે. મને હવે તમે આજે માના અનિધી થાઓ-મારે જોજીવનનાં નહણ કરે. કાનડુકે આ તો પશ્ચાદિવચન દર્શનો મળે. એટલે કે. હવે મને આજે જીવનનાં વેશ્યાએ મળે. "

કહ્યું કે આપના જેવા ઉદાર સંજ્ઞનોને એ ઉચિત જ છે. પરંતુ આજે તો મેં પ્રભાતના પ્રતિક્રમણ સમયે ઉપવાસનું પર્યવશાણુ લીધું છે. (આજે મારે ઉપવાસ છે). હે બુદ્ધિમાન શ્રાવકશિરો-મણિ, દેવગુરૂની કૃપાથી માર્ગને વિષે-યાત્રામાં પણ હું મારાં ધર્મ-કૃત્ય ચુકી નથી. એમ કરવાથી જો મારે દીક્ષાનો મનોરથ સત્વર પૂર્ણ થશે તો હું મને સમસ્ત વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ સમજીશ. આવું આવું કહીને એણે અભયકુમારનું મન પૂરું કરી લીધું. પછી એણે એને છેવટે વળતે દિવસ પોતાને ઘેર પારણું કરવાને નિમંત્રણ કર્યું—એમ કહીને કે મુનિવર્ગનું પારણું ગૃહસ્થને પુણ્યબંધ કરનારું છે, તેમ, તમે જો કે હજી દીક્ષા લીધી નથી તોપણ અદ્ય સમયમાં તમે એ અંગીકાર કરવાના છો જ માટે એ હિસાબે, તમારું પારણું મારે ત્યાં થશે તે મને પુરા પુણ્યનો હેતુ થશે. એ સાંભળીને મહા દંભવાળો એ વેશ્યા કાને હાથ ચુકી કહેવા લાગી—હે મંત્રી, તમે જનશાસનના જાણકાર હોવા છતાં એ શું બોલ્યા ? સંસારસાગરની વિષમતા જેઓ સમજતા નથી એવા મૂઠ-અજ્ઞાન જનોજ “ આવતી કાલે હું અમુક કામ કરીશ ” એમ કહે. આપણા જીવનની આવતીકાલ સર્વથા ક્ષેમકુચળતાયુક્ત થશે કે દેમ તે કોણ જાણે છે ? મૃગરાજ-કેસરીસિંહની લાલચોળ જીહ્વાની જેવી અસ્થિર જીન્ડગીને વિષે પ્રાણીઓ રાત્રે નિદ્રા લઈને સવારે જીવતા-જાગતા ઉઠે છે એ એક વિચિત્રતા છે ! અને એટલા માટેજ મુનિઓ હૃદયેશાં સર્વ કાર્યોને વિષે “ વર્તમાન યોગ ” એમ કહે છે; અથવાતો વિદ્વાન્ સાધુઓ શિવાય અન્ય કોઈ ભાષાસમિતિને અસાધારણ શુભ ધરાવતું નથી. એ સાંભળી અભયકુમાર પણ “ત્યારે હવે સવારે એને ફરી વખત નિમંત્રણ કરવા જઈશ ” એમ મનમાં વિચારીને વિશેષ કંઈ બોલ્યાઆદ્યા વિના શાન્ત રહ્યો. અને ઉત્તમ અને નિર્વિકારી વસ્ત્રમાં સજ્જ થયેલી છતાં માયાપ્રપંચનું જ ધર એવી એ વેશ્યા સપરિવાર પોતાને સ્થાનકે ગઈ.

અભયકુમાર પણ શુદ્ધ વિધિ પ્રમાણે ચૈત્યવંદન કરીને દેશ-સરથી પેર જતાં માર્ગમાં એના ગુણાનુવાદ કરવા લાગ્યો, કારણ કે મનુષ્યમાત્રને સ્વાભાવિકરીતે ગુણીજનોપર પ્રેમ થાય છે. “ એનો

ઉત્તમ વેપજ પ્રથમ પંક્તિનો છે. સર્વ કોઈની વિકારી ચેષ્ટાને શાન્ત કરી દે એવો એનો શ્રેષ્ઠ ગુણ (શાન્તિ) ગુણ છે. એનો આત્મ-સંયમ પણ કોઈ લોકોત્તર —અસાધારણ—સામાન્ય મનુષ્યને વિષે ન હોય એવો છે. એની વાણી તો હૃદયસ્પર્શી વૃક્ષની શાખાઓને તોડી પાડવાને પુરેપુરી સમર્થ છે. વસ્તુમાત્ર ક્ષણભંગુર છે એમ જાણ આપતી એની “ ક્ષણિકતા ” આદિ ભાવના પણ પહેલે પદે છે. એનો વિષયત્યાગ સુદ્ધાં અવર્ણનીય છે. વિશેષ શું કહેવું ? કાંતો એ સાક્ષાત્ કોઈ યોગીશ્વરની પુત્રી છે અથવા ધર્મનીજ મૂર્તિ છે !” અભયકુમારમંત્રીશ્વર જ્ઞાનવાન છતાં સરલસ્વભાવી હોવાને લીધે એ વેશ્યાના પ્રપંચથી અજ્ઞાત હોઈ એની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરતો ઘેર પહોંચ્યો. અથવાતો ગમે તેવા તેજસ્વી નેત્રો હોવા છતાં કોઈ પ્રાણી વૈતાલ્ય પર્વતની ગુફામાં રહેલી વસ્તુને કેવી રીતે જોઈ શકે ?

સવારમાં એને અને એની ધર્મિષ્ઠ સહચરીઓસમાન પુત્ર-પુત્રીઓને હું જાતે જોજન કરાવીશ—એવા એવા મનોરથોમાં અભય-કુમારે સમસ્ત રાત્રી વ્યતીત કરી. કારણકે સાધર્મિક—સમાનધર્મ-વાળા બંધુ જેવો અન્ય કોઈ બંધુ નથી. પછી પ્રમાણ થયું એટલે એણે એ ત્રણે ધર્મભગિનીઓનો ઉત્તમોત્તમ જોજનથી ચક્રાર કયો. અથવાતો ધર્મરસિક જનો સકળ જગતને પોતાના જેવું ગણે છે; અને પોને જુદિયાગી હોવા છતાં તેણે પણ ઉદ્દાપેદ કરતા નથી કે શંકા પણ ઉડાવતા નથી. વળી “ એણે દમણ અને તીર્થાની યાત્રા કરી એમા બહુ દ્રવ્યનો વ્યય કર્યો છે નેથી દયે એની પામે કંઈ નહીંજીવું રજુ દશે તો એ નવની ભક્તિ કયાથી કરી શકશે ” એમ વિચારીને અભયકુમારે એને બહુમતી ભક્તિમાં પણ આપી.

કેટલાક દિવસ પછી એકવાર એ પ્રયત્ન પાલિતીએ ગજ પુત્ર અભયકુમારને પોતાને નવ જોજનમાં જોવાનો અભયને એક નિહાળીને ઉત્કણ્ઠ પણ થોડા જણનમાં કે જ ન થાય કે—
૧૭૪૨ છે “ રાત્રિવિજય મુદ્દત કાલે ” એમ નિમજ્જન કરી
આ મુદ્દતી ધર્મભક્તિને મનમન ન થાય એ જાણ વિચારીને

એનું આમંત્રણ સઘ માન્ય કર્યું; અને “ જો હું ત્યાં મારા સર્વ રસાલા સહિત જઈશ તો એને વિશેષ દ્રવ્યવ્યય થશે ” એમ સમજી બહુ થોડો પરિવાર લઈ એને ત્યાં જમવા ગયો; (અથવાતો સાધર્મીઓનું મ્હોટામાં મ્હોટું દુઃખ છે). નાના પ્રકારની રસવતી જમાડી પછી ઉત્તમ પેય (પીવાના) પદાર્થ તરોંકે પાપિષ્ઠ દુષ્ટાએ એને ચંદ્રહાસમદિરાનું પાન કરાવ્યું એટલે લોજન કરી ઉઠ્યા પછી તરતજ રાજપુત્રને એવી નિદ્રા ભરાણી કે એને ત્યાંથી એક પગલું પણ ભરવું અશક્ય થઈ પડ્યું. ખરેખર મધપાનને નિદ્રાદેવીની સાથે હાડોહાડ સંલગન છે. “ હે ધર્મજન્યુ, આ સર્વ આપનુંજ છે, માટે નિશ્ચિંતપણે અહીં સુખે શયન કરો ” એવાં વેશ્યાનાં વચનથી એની સર્વ બુદ્ધિ જતી રહી અને પોતે ત્યાંજ સૂતો-નિદ્રામાં પડ્યો. વેશ્યાના અંગમાં તો હર્ષ સમાયો નહીં: સઘ શીઘ્રગામી અશ્વોવાળા એક ઉત્તમ રથમાં એને ઉપહાવીને સૂવરાવ્યો અને પોતાના સેવકવર્ગ સંજાથે પ્રદ્યોતનરાજના નગરભણી એકદમ ચલાવી દીધો. જુઓ, પાપિષ્ઠજનોના મનોરથરૂપી વૃક્ષો પણ કેવાં ફળે છે !

[હવે અહીં રાજમહેલમાં અભયકુમારની બહુ વખત સુધી ગેરહાજરી જોઈ] શ્રેણિકશાળાએ એને શોધવા નગરમાં ચોતરફ માણસો મોકલ્યા એઓ તુરતજ પેલી દુષ્ટાને ત્યાં આવ્યા. કારણકે એવો રીવાજ છે કે ખોવાયલી વસ્તુ માટે ખડેલવડેલો એનો જ્યાં હોવાનો વિશેષ સંભવ હોય છે ત્યાંજ તપાસ કરવામાં આવે છે. માણસોએ પૂછ્યું—માતૃધી, રાજપુત્ર અત્રે પધાર્યા છે કે? ઉત્તરમાં પેલી દુષ્ટાએ કહ્યું—પધાર્યા હતા પરંતુ તુરતજ ઉતાવળે પાછા ગયા છે; કારણકે એમનાજેવા જો કોઈ રથજો વિશેષ વખત સ્થિત થઈને રહે તો રાજ્યના કાર્ય જગદી જાય છે. માણસોએ વિચાર્યું કે આવી ખારમતધારી શ્રાવિકા અસત્ય વાત કહે નહોં એટલે એના વચનપર વિશ્વાસ રાખી અન્યત્ર શોધવા ગયા. (ખરેખર માયા પ્રપંચથી પુરા ભરેલા મનુષ્યો સારા જગતને છેતરી શકે છે.)

હવે એ વેવધારી મુદ્રાવિકા બનેલી વેશ્યાએ વિચાર કર્યો કે જો હું વિશેષ વખત અહીં રહીશ તો કદાચ દૈવયોગે સર્વ વાત

ખુદ્દી પડી જશે. માટે આજેજ ભદ્રા તિથિ^૧ છે એમાં હવે અહીંથી જતા રહેવું સારું છે. એમ ધારી પોતાના સુંદર રથને વિષે બેસી ઘર તરફ પ્રયાણ કરી ગઈ. પ્રથમથી તૈયાર રાખેલા અનેક વાહ-
નોની સહાયથી એ કપટબળથી ભરેલી વેશ્યાએ અભયકુમારને ઊત્તરગિરિની નગરીમાં લાવી અત્યન્ત હર્ષ સહિત પ્રદ્યોતનરાજને સોંપ્યો; અને કેવી ચતુરાઈથી પોતે એને પાશમાં નાખી બાંધી લાવી એનો સવિસ્તર વૃત્તાન્ત એને કહી બતાવ્યો. (એક શૂની-
કુતરી પણ શું રોટલાના કટકા માટે પોતાના ધણી પાસે પુછડી હલાવી હર્ષ નથી બતાવતી ?). પણ એ મહીપતિએ તો એને કહ્યું કે—હે ચતુરા, તું એને ધર્મકપટ કરીને બાંધી લાવી એ ઉચિત નથી કર્યું. અથાતો અભિમાનમાં રાથી રહેલા આવા નરપ-
તિએને પણ લોકનિન્દાનો ભય હોય છે. પછી એણે અભયકુમારને કહ્યું કે જેવી રીતે શીતેર પ્રધાનની વાર્તા કહેનારા ચતુર પોપટને એક બિલાડી ઉપાડી ગઈ કહેવાય છે તેવી રીતે તમારા જેવા મહા બુદ્ધિશાળીને આ વાણંગના ઉપાડી લાવી છે.

પછી અભયકુમારે પણ એને સામે જવાળ આપ્યો કે “તે રાજધિરાજ, આપની વાત શી કરવી ? વિચક્ષણ પુરૂષોએ પણ શાસ્ત્રમાં કયાંયે દીડી નથી એવી આ અપૂર્વ અને ઉત્તમ નીતિ આવા વિષમ સમયને વિષે આપના ગ્રિવાય અન્ય કોઈની નચાલે ! આપના જેવાનુંજ એવું અપૂર્વ ચાતુર્ય અને ઉત્તમ રાજધર્મને ભોળને મૂઠપતિ-સિંદ બનને વિષે અને ધર્મરાજ દિગ્ગન્ત વિષે જતા રહ્યા ॥ ! વળી આપની સભામાં આ વાણંગના જેવા રાજ્ય-કાર્યની ચિન્તા કરનારા કાર્યભારીઓ છે ત્યાં પછી આપને વિષે શું અસંભવિત હોય ? આપનામાં શું અપુરું હોય ? આ પ્રમાણે કટાક્ષનાં વચનો સંભળાવીને અભયકુમારે એનો પૂનો ઉપદામ ક્યો કારણે બન્ધનમાં રોય છતાં પણ સિદ્ધ ને મિંદ જ છે

અભયકુમારના એવાં પોતાના ઉપદામરૂપ વચનોના નામની

૧ મ. રે. વિષમ કુલપતિ. મં. જ. અનમ અને અનમ જ. નં. ૧૪
૨૫ છે. (એજ પ્રકારે મ. રે. નવ. અને મ. ર. રે. વિષમ વિધિ ૧૬૧૨ જ
એ મં. વિ. નં. ૧)

પ્રઘોતન રાજા બહુ શરમાયો અને ક્રોધાયમાન થયો; અને તેથી એણે એને એક રાજકીરની પેઠે કાષ્ટના પાંજરામાં પૂર્યો.

હવે શિવાદેવીએ પૂર્વે એક વિદ્યાધરની પુત્રી અભયકુમારને આપી હતી તેનું રાજગૃહ નગરીથી અહીં (ઉજ્જયિનીમાં) કેવી રીતે આવવું થયું તે વાત હવે એકચિત્તે શ્રવણ કરો. ઉત્તમશીલ આદિ અન્તર્ગુણો અને રૂપ-સૌન્દર્ય આદિ બાહ્યગુણોને હીધે એ શ્રેણિકપુત્ર-અભયકુમારને સર્વ સ્ત્રીઓને વિષે સૌથી અધિક પ્રિય થઈ પડી હતી. કારણકે ઉત્તમ પાણીદાર મોતીઓની માળા શું મનુષ્યોના હૃદયપર સ્થાન નથી મેળવતી ?

એવામાં વાત એમ બની કે એનાપર પતિનો અધિક પ્રેમ જોઈને એની સપત્નીઓને બહુ ઈર્ષ્યા આવી. અથવાતો એક રાજા કે બૃહસ્થ આદિની અનેક સ્ત્રીઓને વિષે પરસ્પર વૈરભાવ સ્વાભાવિક રીતે હોય છે જ એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. એને અભયકુમાર વસ્ત્ર-અલંકાર-વિલેપન-મિષ્ટ વચનો-તાંબુલ-પુષ્પ આદિ આપી એના સન્માનમાં સદૈવ વૃદ્ધિ કરતો. તેપરથી “ બન્ધુજનો આપણે માથે લેશ પણ અપવાદ ન મૂકી શકે એવી રીતે આપણે કોઈ એવી સુક્તિ કરીએ કે જેથી આપણા સ્વામી અભયકુમારને એના પ્રત્યે વિરક્ત ભાવ (અણુગમો-દ્રેષ) થાય; કારણકે વિષને ચઢવા હીધા પહેલાંજ (એનું) નિવારણ કરવું જોઈએ—“આમ વિચારી એની સર્વ સપત્નીઓએ પોતાની ચતુર દાસીઓની મારફત વસ્ત્રાદિક અનેક વસ્તુઓ આપી, મેલી વિદ્યાઓની જાણકાર, શક્તિવાળી કોઈ માંતગીઓને પોતાના હેતુની સિદ્ધિને અર્થે રાડી. કહેવાય છે કે ગરજે ગધેડાને પણ કાંકો કહેવો પડે છે.

એ માંતગીઓએ પેલી દાસીઓને વિનયપૂર્વક કહ્યું—તમારી બાઈઓએ અમને આજે બહુ દિવસે યાદ કરીને અમારા મહાભાગ્યે અમને હચિત માન આપ્યું છે. કારણકે અદ્યપુણ્યવાળાને મોટા માણસોની ચાકરી પણ હર્લભ છે. પછી દાસીઓએ એમને પોતાની બાઈઓની ચોકસ ને વિદ્યાધરપુત્રી હતી તેના સંબંધી સ્વરૂપ સમજાવીને કહ્યું—તમે તમારી વિદ્યાના બગથી કંઈ એવી સુક્તિ કરો

કે જેથી એના પરથી એના સ્વામીનો ગ્રેમ ઉઠી જાય. એ સ્વામીને પોતાને વશ રાખીને પોતાની શોક્યોને હુઝાર દે છે. સ્ત્રીઓને પતિ ઉપર એજ સર્વસ્વ છે તો એ જ્યારે પરવશ હોય ત્યારે સુખ ક્યાંથી હોય ? તમારામાં મંત્રતાંત્ર આદિ કુશળતા રહેલી છે માટે તમે એ કાર્યમાં જરૂર સફળ થશો. એ સાંભળી માતાંગીઓએ “એતું અમે પુરેપુરું એસડ કરશું” એમ કહીને એમને રાજી કરી વિદાય લીધી.

પછી એ માતાંગીઓએ પ્રથમ કાર્ય એ કયું? કે, આખા નગરને વિષે, મનુષ્યના હૃદયમાંથી દયામાત્રનો લોપ કરનારી એવી મરદીનો ઉપદ્રવ ઉત્પન્ન કર્યો. (ધિક્કાર છે એમને કે આવા એક ક્ષણભંગુર-નશ્વર દેહને માટે એમણે અનેક પાપ કાર્યોનો આરંભ કર્યો !) પોતાના નગરને વિષે એ મરદીનો ઉપદ્રવ શરૂ થયેલો જોઈને અભયકુમારે, પેલી મનમાં હર્ષયેલી થયેલી માતાંગીઓને બોલાવી પૂછ્યું— આ મરદી ઉત્પન્ન થવાનું શું કારણ છે તે તમે ગ્રાધી કાઢીને કહો; કારણકે તમે એ સપણું જાણો છો. એ પરથી એમણે કહ્યું—હે રાજપુત્ર, અમે નીચ જાતિ એમાં શું જાણીએ ? પરંતુ આપ અમારા પૂજ્ય હોઈ અમારી સંભાવના કરો છો તેથી અમે કહી શકીએ છીએ કે યમરાજ એ મરદીનો ઉપદ્રવ કાંઈ જ્યાં ત્યાં કરતો નથી. આપની દૃષ્ટાન્તા પ્રકાશથી સર્વ જાણી નિર્ભય કરીને આપને નિવેદન કરશું. સાધારણ માણસોને પણ પ્રયામતાનાં વચનો કહેવામાં આવે છે તો પછી એમણે આવા રાજપુત્રને (એનાં પ્રયામતાનાં વચનો) કદાં તે ઠીક જ કર્યું કહેવાય—એમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી.

પછી એક રાત્રીએ એ માતાંગીઓએ એ અભયકુમારની માનીતી રાત્રીના આવાસમાં જઈ એના મુખને લોનીથી ખરડ્યું અને ત્યાં દાડના-કેશ આદિ વેંચ્યાં. અરો ! આમ અગુચિ કેં કન્યા એઓ રચનારચન એના નથી એટલે એઓમાં ને કાકપણીઓમાં નિરાશ નથી. આટલું કરીને એ એકત્ર થઈને રાજપુત્ર અભય પામે જઈ રહેલા લગ્ન-મદાનાજ, અપના જ મહેનમણી આ કોપ ઉત્પન્ન થયો. એ આ મરદી આપના જ પરચ છે એ એથી નીચ કાંઈ નીચે ને. અમરું “વિજ-વિજવાન” નામ છે ને અમે પાંડુ

મુકશું. મંત્રેલો ઘડો જેમ અન્ય સ્થાન મુકીને ચોરને ઘેર જ જઈ સ્થિર થાય છે તેમ આ એક વિષયનું અમારું જ્ઞાન પુનઃપુનઃ આપના જ ઘરમાં જઈ ઉભું રહે છે. એ સાંભળી એણે તપાસ કરી એમાં એને એમની વાતની સત્યતા જણાઈ: પ્રિયાનું-મુખ લોહીથી ખરડાયેલું અને મંદિર અસ્થિ-આદિથી વ્યાપ્ત જેમ એને પરમ ખેદ થયો; અને એનું અતિશય અનુરાગથી મોહિત થયેલું હૃદય છિન્નભિન્ન થઈ ગયું. “અહા! વિદ્યાધરની તનયા અને વળી મારા ક્ષધખાની પુત્રી થઈને એ આવી ક્યાંથી નીકળી! પણ સંસારની વાસનાથી અતિશય વાસિત થયેલા ચિત્તવાળા સંસારીઓને વિષે આ સર્વ સંભવિત છે. મારે પણ હવે આ પ્રમાણે સમસ્ત નાગરિકોના પ્રાણને લયમાં નાખનારું કાર્ય કરનારી આ નારીને, એ ઉત્તમકુળને વિષે જન્મેલી છે છતાં, અવશ્ય પરિહરવી જોઈએ; કારણકે ઉત્તમ રાજવીઓ પોતાની પ્રજાના હોમકુશળને અર્થે ગમે તે પ્રકાર લેવો પડે તે સતત લે જ છે.” એમ વિચારી માતંગીઓને બોલાવી રાજપુત્રે આજ્ઞા કરી કે તમે જ હવે એને ઉચિત શિક્ષા દો; એટલું કરજો કે લોકમાં અપવાદ ન થાય, કારણકે શિક્ષા કરીએ એ સૌ ન બાણતાં ગુપ્ત રહે એમાં જ શોભા છે.

અલયકુમારની આજ્ઞાથી એ માતંગીઓએ એની પત્નીને નગર બહાર લઈ જઈ બહુબહુ કહું-તારો સ્વામી જેમજેમ તારાપર અધિકઅધિક રાગ બતાવતો ગયો તેમતેમ તું અતિશય મદોન્મત્ત થતી ગઈ; કારણકે કોઈ વિરલા જ ખાધેલું જીરવી શકે છે. કહે તો ખરી કે તું આટલી અદ્યવયમાં કયા ગુરૂ પાસેથી આ કુવિદ્યા શીખી આવી? તેં એ વિદ્યાવડે મરદી ફેલાવી એ કાર્ય નીચજ્ઞતિ ના લોકો કરે એવું કયું છે.” ઈત્યાદિ હુદ વચનો સંભળાવતી એને મૂંઢેણું મારતી, છતાં એ નિર્દોષ છે એમ જાણતી હોવાથી હૃદયને વિષે દયા ધરાવતી માતંગીઓ ધીમેધીમે એને સીમાડા મુખી લઈ ગઈ-જેમ ચરટ લોકો એક કેદીને વિકટ એવા વનને વિષે લઈ જાય છે તેમ. પછી એના શરીરને કોઈ પણ પ્રકારની ઇજા કર્યા વિના ત્યાં વનને વિષે એને મુકી દીધી. પણ એ યે એમ માનવું

કે બહુ સાફ થયું. કારણ કે દેવતાની પ્રતિમા પણ જો અશ્વત્થ હોય તો કોઈ વખત મંદિરને વિષે પ્રતિષ્ઠિત થવાનો પ્રસંગ આવે છે. પછી સાક્ષાત્ દુષ્ટ કર્મ પ્રકૃતિઓ જેવી, એ માતંગીઓ ત્યાંથી પાછી વળી

અહિં, એકલી પડી એટલે અતિશય દુઃખને લીધે મુંઝાઈ જતી રાજપુત્રવધુ પણ વિવિધ પ્રકારના વિલાપ કરવા લાગી:—

અરે, મારા જેવી પાપિણી માતાના ગર્ભને વિષે જ કેમ ન ગળી ગઈ?—એકમાળા પુષ્કળપવનને લીધે આકાશમાં ગળી વીખરાઈ જાય છે તેમ. દિવ્ય કરતી વખતે મંત્રતંત્ર જાણનારો જેમ અગ્નિને થંભાવી દે છે તેમ મને પણ મારાં પાપોએ કેમ થંભાવી ન દીધી? કોઈને પણ નહીં પડ્યાં હોય એવાં દુઃખોથી ઘેરાયેલી હું માતાના ઉદરમાંથી નીકળતાંજ કેમ મૃત્યુ પામી નહીં? અથવા અપરમાતાઓએ મને મારી ભલી માતાની સાથે જ કેમ મૃત્યુશરણ ન કરી? હે અધમમાં પણ અધમ વિધાતા, મેં તારો એવો શો અપરાધ કર્યો છે કે તેં મારા જેવો નિર્દોષ સ્ત્રીપર, લોકોએ જનકરાજપુત્રી સ્ત્રીતાઉપર મૂક્યું હતું તેમ, કલંક મૂક્યું? મનુષ્યના મનના ભાવને જાણનારા તેમજ સર્વ દોષોને પણ જાણનારા હે વિધાતા દેવ, પ્રતિકુળવાયુ જેમ નોકાને સમુદ્રના જંગને વિષે ડુબાવી દે છે તેમ તું મારો બીલકુલ દોષ ન હોવા છતાં પણ શામાટે મને આવા દુઃખસાગરમાં ધકેલે છે? અથવા તો હું જૂલું છું, મારે શા માટે આ આદ્યને વિશેષ કહેવું જોઈએ? મારે તો મારા પ્રિય નામની પામે મારું દુઃખ કહેવું યોગ્ય છે, કારણકે કુળવાન વપુઓના અસાધારણ દુઃખ એમના પતિ વિના અન્ય કોણ જાણે? હે પ્રાણેશ, હે સુભુદિધિ, હે મેલિકરાજના કુળરૂપી આકાશના પ્રતાપી સૂર્ય, હે નન્દાના ઉદરરૂપી નરોચરના નાજદગ્ય, હે અનેકમહાપુરુષો શાની મંત્રીશ્વરના શિરોમણિ, હે નીતિજ્ઞ, હે નીતિપાત્ર, મારા જેવી નૃત્ન નિરપેક્ષીને વિષે અનન્ય દોષોની સંભાવના કરીને તમે મને અનન્ય વિષય વદમા ભાવના દીધી ને તમને શું ઉચિત હશે? જો: હેઠ પડે દેવ તમે નજરે એવો નયન એટલે મારા જેવો જોને તમને શું સંજ્ઞા? દિવ્ય કુળનો તરુ નરે અપરો એવો? જો: તમે ન જાણો: હે દેવ અપર ન

સંજ્ઞામાં ખાતરી કરવી ઘટતી નથી શું ? શુદ્ધ બુદ્ધિવદે આપ વિચાર કરી જુઓ. “ દોષના ક્રૂર અચિન્હ માત્રને જ જોઈને હું શિક્ષા કરું છું ” એમ તમે કદાચ કહેતા હો તો તે પણ યોગ્ય નથી. કારણકે હે આર્યપુત્ર, એવી સુઠીની નીતિ તો માત્ર સામાન્ય-જેવા તેવા-લોકોને વિષે જ શોભે; આપના જેવા શાસ્ત્રાર્થમાં નિર્ભળ મતિવાળાને વિષે શોભે નહીં. દ્રવ્યવાનની દ્રવ્યની ઘેલીઓ ઉપર જેમ વ્યાપારી વર્ગ આજીવિકા ચલાવે છે તેમ, હે સ્વામીનાથ, આપના બુદ્ધિબળ ઉપર સર્વ કોઈ જીવે છે. જે આપનો પોતાનો ખાસ વિષય છે તેમાં જ આપે કેમ ભૂલચાપ ખાધી ? એક વૈદ્ય પણ જો પોતાને સમજણ ન પડતી હોય તો, અન્ય વૈદ્યની સહાયથી ચિકિત્સા કરે છે. અથવા તો હે નાથ, મારાં અનેક પાપકર્મોને લીધે જ આર્યપુત્રની આવી બુદ્ધિ થઈ હશે; એમાં કોઈ વાતે સંશય નથી. કારણકે બુદ્ધિને કર્માનુસારિણી કહી છે. હવે જો હૈં વને યોગે કોઈ સ્ત્રીને એનો પાતકેવ ત્યજ દે છે તો એને કાં તો પિતાનું ઘર અથવા તો મોસાળ-એ જોજ આશ્રયસ્થાન છે. એમાંથી પહેલું -મારા પિતાનું ઘર વૈતાલ્ય પર્વતપર છે, અને બીજું એટલે મોસાળ-તે આપનો જ સકળ પક્ષ છે. આમ વાત છે એટલે જ્યારે સકળ જગતના શરણરૂપ-આર્યપુત્રે મને ત્યજ લીધી છે ત્યારે હું અશરણ છું. હવે ક્યાં જઈને રહું ?

આ પ્રમાણે વનમાં બહુબહુ વિલાપ કરી સકળ દિશાઓને વિષે પણ શૂન્યકાર જોઈ એ ઉંચે સ્વરે રૂદન કરવા લાગી એથી એનો કંઠ, ઓઘ, તાણ, જીભ અને હૃદય પણ ચોખાવા લાગ્યા. છતે સફ-શુભો, નથી એમ કહે, અને અછતા દોષનું આરોપણ કરે, એથી જે દુઃખ ધાય છે તે દુઃખ મહાસાગરનાં નીર પણ ચોષી હો છે; તો પછી મનુષ્યમાત્રના હૃદયની તો વાત જ શી કહેવી ?

એવામાં જલ્દી એના પુરયને લીધે શીઘ્ર આકર્ષાઈ આવ્યા હોયની એમ કેટલાક ત્રાપસે ત્યાં આવી. એને “ પુત્રવા લાગ્યા-હે બહી બાઈ, તું કોણ છે ? અત્રે ક્યાંથી આવી ? અને કેમ રૂદન કરે છે ? જેના અનેક કાર્યો નિન્દાય છે એવો દયાહીન દેવ તારા પર રૂઝો જણાય છે ”. સતત નિઃશ્વાસ નાખતી વિદ્યાધર પુત્રીએ

એમને જોઈ, એમના ઉપર પોતાના શુરુ જનના જેવો વિશ્વાસ આવવાથી પોતાનું સમસ્ત વૃત્તાન્ત કહી બતાવ્યું તે સાંભળવાથી એ મુનિજનોને પણ અત્યન્ત ખેદ થયો. એમણે એને આશ્વાસન આપીને કહ્યું કે હે પુત્રી, તું બહુ અધીરી ચર્મચ નહીં; ધૈર્ય ધારણ કર. કારણકે જેણે નિષ્કર્ણોને વિષે અથપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા તારા કર્મનું આ ઉચ્ચ પરિણામ છે. એ કર્મે જગતને વિષે કોની વિઠમ્બના નથી કરી? કોને દુઃખમાં નથી નાખ્યા? એણે કોની લક્ષ્મી નથી હરી લીધી? વગી એણે કોને અપવાદિત નથી કર્યા? વિધિનું આ સ્વરૂપ સર્વસાધારણ છે એટલે હે વિદુષીબાઈ, બુદ્ધિશાળીઓએ ખેદ શો કરવો? વગી તે કદાપિ ક્યાંક નથી સાંભળ્યું કે પાંચ માણસોની સાથે રહેવાથી દુઃખીનું દુઃખ ઓછું થાય છે? માટે અમારી સાથે ચાલ તું શ્રેષ્ઠિક રાજાની બાહોજ છે અને વગી પુત્રવધુ પણ છે તો અમારી સાથે પણ તારો અમે એજ સમ્બન્ધ ગણ્યું કારણ કે “ રાજા ” “ બન્ધુ ” કહેવાય છે અને અમે ૧૧ બન્ધુજન હીએ એટલે સમાન ગણાઈએ માટે અમારી સાથે આવી રહે. અહીં જમીન પર દર્ભ ઉગ્યો છે તો હાળવાં હાળવાં પમણું મુકળે. વગી તારા પણ પુષ્કળ છે માટે ચિરપર વસ્ત્ર બરાબર કર. આવાં દયાભર્યાં વચનો કવિઓના સાંભળી, ગયેલી આશાવાનીની આશા પુનઃ આવી અને એમની સગાએ એ નજીકમાં એમનો આ સમ દત્તો ત્યાં ગઈ.

એ તાપનોના આશ્રમમાં રાજપુત્રવધુ પોતાના આત્માસમર્પણ રહેતી હોય એમ મુખમાં દર્પ મલિન રહેતી હતી એવામાં ઉજ્જવિની જ્યાં નીકળેલા એક સંપ વળે એના દર્શનામૂળ માટે આનુરોધાવતી એમ ત્યાં આગળ શર્મિ જતા જણાયે. એટલે એ તાપનો અને જમને શિવાદેવીને ને પગ માટે મારે તમ એ મવાની મ તારે ચાલી નીકળ્યા:— ને જલે કોઈ આવેજા પ્રમત પ્રાપ્ત થયે એ પાતાના સ્વમીનામને પુનઃ મેળવતી મારે એવા રોનુદેજ દોષવતી.

આપરીએની ને પાની વન્ધુએ અહિં મ માનને જ ઉપાદિને સાંભળ મેળ મિત્રા. તપને, જેન અને વાનને અહિં જન્મવો સદિન સ્વેચ્છા મને. અંધ, દંધ અંધ, નવજન અહિં

આવાળા વિકરાળ રક્ષપાળોની સહાયથી આગળ આગળ કુચ કરતો ચાલ્યો. હિંગ-પ્રવાળા-લવણ આદિ કરીઆણાથી ભરેલી ગુણ્યોથી લધાયલા, પહોળા પૃષ્ઠભાગ અને દીર્ઘ શૃંગોવાળા વૃષભો ઘણ્ટાનો ટણત્કાર કરતા આવતા હતા તે જાણે માર્ગને વિષે આવતાં ગામડાના લોકોને બોલાવવા માટે જ હોયની ! વળી નાનાં પ્રકારની અનેક અન્ય વસ્તુઓથી ભરેલા ગાડાના ચાલવાથી થતા ચીચીત્કારરૂપ અવાજને લીધે જાણે એટલા બધા ગાડાઓના ચકો-પૈડાંઓનો ઘસારો સહન ન થઈ શકવાથી પૃથ્વી રૂદન કરતી હોયની એમ દેખાતી હતી ! બહુ મૂઠ્યવાન વાસણો અને વજનદાર યન્ત્રો આદિ આવા ગાઢ માર્ગે લઇને ચાલતા જિંટો પોતાની શીવા-ડોકને વાળી વાળીને વૃક્ષોની શાખાઓને તોડી ખાતા હતા. (કહ્યું છે કે મહોટા શરીરવાળાઓનું ત્યાં ત્યાંથી પણ બધું પૂરું થઈ રહે છે). " આપણને લોકો અપશુકનમાં ગણે છે તે આપણે એમને એવી રીતે સંતોષીએ કે પાછા એઓ આપણાજ શુકન જોઈને ચાલે " એમ વિચારીને જ હોયની એમ મહિષો-પાડાઓ જળની પખાલો વહીવહીને લોકોની તૃષા છીપાવતા હતા. વળી કાનને ઉંચો અને કન્ધરા-ડોકને સીધી રાખીને રાસલો પણ માર્ગને વિષે દાંત ડસતા-કચકચ કરતા હતા : ખરું જ છે કે દુઃખને વિષે પણ જાતિસ્વભાવ જતો નથી. આ પ્રમાણે દડમજલ કરતા તે સંધની સાથે તાપસો પણ વિદ્યાધરપુત્રીને સાથે લઈ ધીમે ધીમે ચાલતા મુખે પ્રદ્યોતનરાજની ઉત્તજયિની નગરીએ પહોંચી ગયા. સમજી લોકો સાથે ચોધે છે તે આજ કારણે લીધે.

ઉત્તજયિની પહોંચ્યા એટલે તાપસોએ રાજપુત્રવધુને શિવા-દેવીને મુપ્રત કરી અને સર્વ વૃત્તાન્ત અયેતિ કહી બતાવ્યો : રત્ના-કરે તો રત્ન કાઢી નાખ્યું પરન્તુ એ રત્ન પાછું પરીક્ષકના હાથ-માંજ આવી પડ્યું ! પોતે ચેલણની જ્ઞેન હોવાથી ચેલણની ચોકચ જે નન્દા-તેના પુત્ર અભયકુમારને પોતાનો ભાણેજ જાણી એની સીને ભાણેજવદ્દુ તરીકે બહુ ગૌરવ સહિત રાખી. એટલાજ માટે બહુસખ-પીઓવાળા માણસોનું સાડું કહેવાય છે. વળી અભય-કુમાર પણ અહીં હતો એવે એની નિર્દોષતા અને નિષ્કલંકતા

જાણી એને જોલાવી એની સાથે મુખ લોગવવા લાગ્યે. અથવાતો સૂર્ય કાંઈ હુમ્મેશાં ધૂળથી છવાયેલો રહેતો નથી. પ્રદ્યોતનરાજ્યએ પણ ચંદન-બરાસ-કસ્તુરી-ઉત્તમ બગીચો આદિ સમસ્ત લોગની વસ્તુઓ અભયકુમારને પુરી પાડી: અથવા તો બન્ધનમાં સપડાયેલા એવા યે હસ્તીને મહીપતિ-રાજ્યો સદા ઉત્તમોત્તમ લોભ્ય પદાર્થો આપેજ છે.

હવે પ્રદ્યોતન મહારાજના રાજ્યમાં (૧) રાણી શિવાદેવી (૨) અનલગિરિ નામનો હસ્તી (૩) અગ્નિલીક નામનો રથ અને (૪) લોહજંઘ નામનો કાસદ-એ ચાર એનાં સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરનારાં અમણી રત્નો ગણાતાં હતા; અને એજ એનું સૈન્ય છે એમ કહેવાતું. આ મહારાજ લોહજંઘને નિરન્તર મંડળિક રાજાના જુગુકમ્બ નગરે મોકલ્યા કરતો. (એટલા માટેજ કહેવાય છે કે રાજધિરાજ હોય તે અન્ય નાના રાજ્યોને લેથ પણ ગમતે નથી). એ લોહજંઘના જવાબાવવાપ્રસંગે ઉતારા આદિની સર્વ ગોઠવણ કરવાની પૂરી ચિન્તા કરવી પડતી હોવાથી એ રાજ્યોના મન સદા ઉદ્દેગમાં રહેતા એટલે સર્વ મગીને કહેવા લાગ્યા—આ પાપિષ્ઠ એક વડાજની પંડે દમ્મેશાં એક દિવસમાં પચનીશ યોજનને પ્રવાસ કરીને કેવી રીતે આવે છે? અન્ય કોઈ જાય તો તો તે મદિને મ.એ, કે પખવાડીએ આવે; અને તેથી આપણને થોડા દિવસ તો નિરાંત રહે પણ આ સત્યાભિષા તો હુમ્મેશાને હુમ્મેશ આવીને ઉમેજ છે તે આપણને પુરેપુરા દેરાન કરે છે માટે આપણે એના મનર પ્રાણ જ લેવા". આમ વિચાર કરીને એમણે હાજમાં એનું બાનુ મુમપણે લઈ લઈને એની જગ્યાએ વિપવાળા મિદા મુડી દીધા. કૌણ છે કે નિર્મળ માણસ ગંડાતો તોડેને પાંજ પાડે છે. હજારે મંજ પાડે હોય છે. લોહજંઘ તો આ કંઈ બળને: નહોતે. એટલે વિપમર મિદાથી કહેવા લાગ્યો. ખતે મુડિને નજર પડાર ચાલી નીકળે. —માણુક અને મન્યોપી ભરેલ. મહામાયમ. એ એમ બગડીમમયે પ. ડિ. બદ. નીકળી બાજ છે તેમ પાડી બાજે એ જાનને. જમણ કહે. જ. : કે. જ. જ. જ. જ.

તીરે બેસી દાંતણું કરી એણે નહાઈ લીધું. કારણકે ઘણા માણસો માર્ગને વિષે જતાં આવતાં પણ નહાવા ધોવાનું ચુકતા નથી. પછી જમવા માટે જેવો તે દાબડો ઉઘાડવા ગયો તેવો કાંઈ અપશુકન થવાથી અટકી ગયો; વૈતાલ્યપર્વતની શુદ્ધ ઉઘડાવવા જતાં જેમ તેના અધિષ્ઠાયક દેવેના કહેવાથી પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીનો પતિ કૃષ્ણિક અટકી ગયો હતો તેમ. લોહજંઘ પણ આવાં શુકનનો મર્મ જાણતો હતો તેથી એણે લોજન કરવું બંધ રાખ્યું. આવા પ્રસંગો બને છે માટેજ બુદ્ધિમાન મનુષ્યો સમસ્ત વિષયોનું જ્ઞાન મેળવે છે. પછી એ ત્યાંથી ઉડીને આગળ દૂર ગયો તો ત્યાં એ એજ અપશુકન થવાથી જમવાનો વિચાર કરતો અટક્યો. કહે છે કે શુકનશાસ્ત્રના જ્ઞાનના બળે માર્ગમાં પ્રવાસીઓના પ્રાણ બચે છે. ત્રીજાવારના પ્રયત્ને પણ એજ અપશુકન થયા તેથી એ છુધાતુર છતાં જમ્યોજ નહીં. (લાભ કરનારા શુકનનું સ્વરૂપ એવું છે કે ફરીફરીવાર તે એકજ જાતનાં થાય છે.)

ઘેર આવીને લોહજંઘે એ સર્વ હકીકત રાજાને કહી, અને રાજાએ પણ પાછી અભયક્રમારને કહી. સાથે એટલું વધારે કહ્યું કે “હે બુદ્ધિના ભંડાર, આમાં શું હેતુ છે તે શોધી કાઢ. કારણકે તારા શિવાય અન્ય કોઈ ગઢ વસ્તુને જાણી શક્યો નહીં. એટલે એણે પણ, જેવી રીતે પડિલેહણવખતે સાધુઓ પાત્રો સુંઘી જીએ તેવી રીતે, એ ભાતાનો દાબડો સુંઘી જોયો અને કહ્યું કે, હે નરેન્દ્ર—આ દાબડામાં કોઈ એવી વસ્તુઓનો સંયોગ થયો છે કે તેમાં દૃષ્ટિવિષ સર્પ ઉત્પન્ન થયો છે. જો અણસમજથી એણે એ ઉઘાડ્યો હોત તો એ એજ સમયે એની અગ્નિસમાન જ્વાળાથી દગ્ધ થઈને મૃત્યુ પામ્યો હોત. એજ કારણને લઈને સ્થિરબુદ્ધિવાળા મનુષ્યો પ્રાણને ભયમાં નાખનારું કાંઈ કાર્ય આરંભતા જ નથી. હે રાજન્, આ લોહજંઘ મહા ભાગ્યશાળી કે આવું અનર્થનું કારણ એની સમીપ છતાં એ સઘ અત્રે હેમકુશળ આવી પહોંચ્યો. એમાં કારણભૂત કાંતો એના આવાં બલવાન ચરણ, અથવાતો આપમહારાજનું પુણ્ય. માટે હવે એ દાબડાને નીતિપ્રિય રાજાએ તો પોતાના દેશમાંથી બગ પુરૂષને દૂર કરે છે તેમ, વનમાં લઈ જઈ

ફેંકી આવવો જોઈએ. નિરન્તર અભયકુમારના વચનોવિષે વિશ્વાસ ધરાવતા રાજાએ આ વખતે પણ એનું કહ્યું કયું. પછી સમીપમાં રહેલા તૃણ, વૃક્ષના પત્રો અને વેલા આદિ સળગાવી એના અગ્નિમાં પેલા દાહકામાંથી વિપસર્પને કાઢીને તુરતજ બાળી મુકયો. સત્યજ કહેવાય છે કે અગ્નિ, ઇન્ધનના ભારાનેભારા ખાઈ જઈ (નો નાશ કરી-સળગાવી દઈ) જાજ્વલ્યમાન બળતો હોય છતાં ભૂખ્યો ને ભૂખ્યો જ છે.

પછી કોઈકે સમયે એકવાર પ્રદ્યોતનરાજા આત્મગત કહેવા લાગ્યો—“ આ અભયકુમાર કાંઈ આ વારાંગનાના પ્રયાસથી નથી આવ્યો. પરન્તુ એવાં મારાં શ્રેષ્ઠ ભાગ્યદેવતા એને અહીં ખેંચી લાવ્યા છે. જો એ ન હોત તો એ સર્પરૂપી ચમરાજને પહોંચે નિશ્ચયે અકસ્માત મારો. પ્રલયકાળજ આવી પહોંચ્યો હોત. સર્વ રાજાઓમાં મગધરાજશ્રેણિકના ધન્યભાગ્ય સમજવા કે એને મરે અભયકુમાર જેવો પુત્ર છે—જે સંકટપમાત્ર કરતાં સર્વ મનવંગિ પૂરાં કરે છે. પરન્તુ કંઈપણ કંઈ યેરયેર હોતા નથી. જેને મારો શ્રેષ્ઠ ભુદિયાળી મંત્રી છે એવા એ શ્રેણિકરાજાની સામું હવે હું આવી નજરે પણ જોઈ શકીશ નહીં. કારણ કે જેના મનોમહિમ પરમેષ્ઠીમંત્ર વાસ કરી રહ્યો છે તેને બૂતપિયાચ ગું કરી શકે ! ” આમ વિચારતાં એના અન્તઃકરણમાં અત્યન્ત હર્ષ થયો તેથી એ અભયને કહેવા લાગ્યો—“ હો રાજપુત્ર, તું નિઃશંક થઈને ગમે તેડું દુર્લભ પણ વર મારી પામે માગી લે. એટલુંજ કે તને મુખ (૧૨૯) કરવાનું માગીશ નહિ, અન્ય ગમે તે માગજો. એ સાજાગીને જેને ખેદ જનો રહીને એને સ્થાને ઉન્નાદ આવ્યો છે એવો પ્રવરમનિ માન અભયકુમાર પોતાના હૃદયનાવને તીર્થ મનમાજ રાંતે તુલકારને કહેવા લાગ્યો. એ જે વર તને મને આપાંગને દમજ તમારી પાનેજ રહેવા દો તું જોઈ ન્યાને માગી લાગ ને રા. ૧૨૯. ૧૦ તેને આ અભય પોતાની જ નીજેરીઝ પડેજ નમાજ છે.

તેને આ પૃથ્વીપતિને પોતાની આ માગવની નામની વરને રહે અવરોડી વામવરના નામની કન્યા દર્શી ને વા. ૧૨૯. ૧૧ તેને આ અભય પોતાની જ નીજેરીઝ પડેજ નમાજ છે.

સમસ્ત બન્ધુજનોની માનીતી હતી. કમળપત્રોને વિષે જેમ હંસી શોભે તેમ એ સર્વ પરિજનોના અંકમાં રમતી શોભતી હતી. ધાત્રીઓ એનું નિત્ય પરિપાલન કરતી હતી; અને પિતા પોતે એને સદા લાડ લડાવતો હતો. બાળકના તોતડા-બોખડા શબ્દો બોલતી, પિતાના વાળ ખેંચતી અને એના અંક-બોળામાં બેસતી. (ખરૂં જ છે કે બાળકની સર્વ એટલાઓ સુખ આપનારી હોય છે). પિતાના સેંકડો મનોરથની સાથે વૃદ્ધિ પામતી, ચોખ્ખુ સમાનશરીરમાન વાળી એ કન્યાને લોકો વિકસિતનેત્રે જોઈ રહેતા હતા.

અનુક્રમે બાલ્યાવસ્થા ત્યજી કૌમારાવસ્થામાં પ્રવેશ કરતાં એ બુદ્ધિમાન અને શાસ્ત્રને વિષે અનુરાગવાળી કન્યાએ, ચંદ્રમા જેમ પૂર્ણિમાની રાત્રીએ સર્વ કળા પ્રાપ્ત કરે છે તેમ, પ્રવીણ શુરૂ પાસે વિનાપ્રયાસે સત્વર સર્વ નિર્મળ કળા પ્રાપ્ત કરી. પરંતુ ગાંધર્વ વિદ્યામાં નિપુણ એવા કોઈ શુરૂનો યોગ ન થવાથી તે ઉત્કૃષ્ટ સંગીત કળાના અભ્યાસ વિના રહી. અથવાતો અમર્યાદિત જ્ઞાન તો સર્વ-શત્રુંજ હોય છે; બાકીના અન્ય સર્વ જનોનું તો એમની બુદ્ધિની શ્રદ્ધા કરવાની શક્તિ પ્રમાણે અમુક મર્યાદા-હદ સુધીનું જ હોય છે. એ કન્યામાં અનેક ઉત્તમ લક્ષણો જણાતા હતા તેથી, અને એની વાણીમાં મધુરતા, સ્વભાવમાં દક્ષતા-વિનય-ધૈર્ય આદિ શુભો હતા એને લીધે એનો પિતા એને પુત્રથી પણ અધિક ગણતો; અથવા તો પુત્રી કે પુત્રનું કંઈ મૂલ્ય નથી; મૂલ્ય છે એમનામાં (સદ) શુભો હોય તો એ શુભોનું.

એકદા રાત્રીએ પોતાના અમાત્યને પૂછ્યું-હે શાસ્ત્રના પાર-ગામી મંત્રી, ગાંધર્વ વિદ્યામાં પ્રવીણ એવો કોઈ પુરૂષ તમારી નજરમાં છે કે ને આપણી વાસવદત્તાને સંગીતવિદ્યાનો અભ્યાસ કરાવી શકે ? સાસરે-પતિને ઘેર રહેનારી રાજપુત્રીઓને પતિરંજનાર્થે એ સંગીતવિદ્યાકળા સંપાદન કરવી અવશ્યની છે; વલ્લિક-જનની વધુઓને જેમ રસવતી-રસોઈના જ્ઞાનની જરૂર છે તેમ. હે અમાત્ય, આ રાજપુત્રીઓને નાટ્યકળા-સંગીતકળા આદિ વિનોદકારી વિદ્યાઓમાં પ્રવીણ હોય છે તો એઓ મુખે-આનન્દમાં

દિવસો નગર્ગમન કરે છે; જેવી રીતે પંડિતજનો શાસ્ત્રાભ્યાસમાં હર્ષથી સમય વ્યતીત કરે છે તેમ.

એ સાંલજીને જોલવામાં વાચાળ એવા મંત્રીએ કહ્યું—હે નરેન્દ્ર, કૌશામ્બી નગરીનો ઉદયન રાજા સંગીતમાં બહુ પ્રવીણ છે; જાણે એ કગાનો એ જીજ્ઞે સદાજ હોયની એવો છે. પરમ તત્વ જાણનારો આ ઉદયનરાજા ઇન્દ્રના હાહા-હૂહૂ નામના ગન્ધર્વોની ગાયનવિદ્યાનું રહસ્ય ગુપ્ત રીતે શીખી લાવ્યો છે એમ મને લાગે છે. એ એવું મધુર ગાય છે કે ગીતરસિક મનુષ્યોની જેમ મહોન્મત હસ્તીઓને પણ લીલાભાવમાં સ્થિર કરી વશ કરી લે છે; સાધુઓ ઇન્દ્રિયોને વશ કરી લે છે તેમ. માટે એ અનેક હસ્તીઓને ગીતના પ્રયોગે મુલ્લતાથી બન્ધનમાં નાખી પકડી લે છે તેમ આપણે કોઈ નિર્દોષ પણ ઉત્તમ ઉપાય કરી એને બન્ધનમાં નાખી શીખ અહીં લઈ આવીએ.

(મંત્રી વગી એ માટે શું કરવું તે કહે છે) જુઓ:—આ પણ વનમાં એક કાદનો દાથી બનાવરાવ્યો. એ બરાબર માપસર તૈયાર કરાવ્યો અને રૂપરંગ પણ જોઈએ એવું કરાવ્યું. વગી યંત્રા દિની રચનાથી એ ગમનાગમન કરી ગઈ એવા બનાવ્યો કે જેથી એને લોકો સાનુંજ પ્રાપ્તી થાય. એક વદાણમાં રાખવામાં આવે છે એવા શસ્ત્રપારી બળવાન મુમટો એ દાથીના ઉદરભાગને વિગે રદી શકે એવી રચના કરવી. પીડના થવાથી વદાણ ચાલે છે તેમ એમનાથી અલગપણે એ કૃત્રિમ દાથી ચલાવી શકાય. એ અદૃષ્ટી માટે સર્વત્ર દરેક રૂપે દેખાયું કરે. એટલે એની કૃત્રિમતાને નહિ જાણનાર ઉદયનરાજા એને પકડવાને પ્રવૃત્ત થયે કે ઉરજાજ અંદર રહેલા મુમટો બહાર નીકળીને એને પાંદળે જ પકડી ખાઈ લે. આપણે દેવદાસ એ મજબૂતપણે તો દેવ ના. ગામા નથી મળે શું ? આ પ્રમોદે ૫૨ કરીને એને આપણે અહીં લાવ્યું. એટલે એને આપણે મદદ કરી દેવાને અગત્ય નથી. આપણે ૫૨ કરીને એને આપણે મદદ કરી દેવાને અગત્ય નથી. આપણે ૫૨ કરીને એને આપણે મદદ કરી દેવાને અગત્ય નથી.

૫૨ કરીને એને આપણે મદદ કરી દેવાને અગત્ય નથી. આપણે ૫૨ કરીને એને આપણે મદદ કરી દેવાને અગત્ય નથી. આપણે ૫૨ કરીને એને આપણે મદદ કરી દેવાને અગત્ય નથી.

પ્રમાણે બધી જોઠવણ કર. એ પરથી એ મંત્રીએ શીઘ્ર એવો હાથી બનાવરાવ્યો. અથવાતો રાજાની આજ્ઞા થાય તો પાણી પણ શું જોલતું નથી થતું ? આ કૃત્રિમ હાથી સાચા હાથી કરતાં પણ દેખાવમાં શ્રેષ્ઠ થયો. અથવાતો સાચા બનેલા બનાવો પરથી લખેલા ચરિત્રઅંથ કરતાં, મહાકવિની કલ્પનાથી ઉપજાવી કાઢેલી કથા શું નથી ચઢી જતી ? ઉંચી સૂંઠ-કદાવર અંગ-મોટા દંત-શળ આદિથી અનેક એટાઓ કરતો એ હાથી, કે જેના પેટામાં મહા શસ્ત્રધારી મુલટો સંતાયલા હતા તે, વનમાં અહિંતહિં બમ્યા કરતો વનવાસિઓની દૃષ્ટિએ પડ્યો એટલે એમણે જઈને હુર્ષ સહિત પોતાના રાજા ઉદયનને ખબર આપ્યા કે-હે દેવ, જાણે સ્વર્ગમાંથી ઇન્દ્રરાજાનોજ હસ્તી ઉતરી આવ્યો હોય એવો એક ઉત્તમ હાથી આજે વનમાં કીડા કરતો વિચરતો અમારા જોવામાં આવ્યો છે. એમનાં આ વચન સાંભળી જેને અમૃતપાનથી થાય તેવો હુર્ષ થયો છે એવા આ રાજાએ એને પકડવાને મિથ્યાત્વમોહિની જેવા ઘોર અન્ધકારવાળા વનમાં પ્રવેશ કર્યો.

પોતાના સકળ પરિવારને દૂર પડતો મુઝી એ રાજા એકલો એકચિત્તે હુર્ષસહિત ધીમેધીમે એ હાથીની સામે ગયો; એક સિંહ જેમ મૃગલાને પડડવા બાથ તેમ. પોતાની કળાતું જેને બહુ અભિમાન હતું એવો એ ઉદયન રાજા એની નજીક જઈ અતિ મધુર સ્વરથી ગાવા લાગ્યો. ખરેખર મનુષ્યનું કળાચાતુર્ય કલ્પિત કૃષ્ણને માટેજ જાણે કલ્પેલું છે ! જેમ જેમ એ વિશેષવિશેષ આકર્ષક ગીતગાન કરતો ગયો તેમતેમ હસ્તીના પેટામાં રહેલા મુલટો હસ્તીને, તે ન હાલે કે ન ચાલે એમ સ્થિર કરતા ગયા. એથી ઉદયનનું ચિત્ત પણ નિશ્ચિન્ન થયું. ત્યારે એણે જોયું કે હસ્તી એના ગાયનથી મોહિત થઈ ગયો છે ત્યારે એને પકડવાને સમજ થઈને એ એની અત્યન્ત નજીક ગયો; પોતાના રોસાયલા બન્ધુને મનાવવા જતો હોય તેમ. રાજાની કૃપાથી ઉન્મત્ત થયેલા અધિકારીની જેમ એ હાથી એકદમ સ્તર્ણિત થઈ ગયો છે એવો જ્યારે ઉદયન રાજાને નિશ્ચય થયો ત્યારે એ સિંહની જેમ ફૂટકો મારીને હુર્ષસહિત એની પર ચઢી બેઠો.

અમારે માથે ચઢી બેઠો એ વળી કોણ આવ્યો એમ બરાચા હોયની એમ સુભટો એ કૃત્રિમ હસ્તીના પેટામાંથી આવ્યા અને ઉદયનને એના પરથી નીચે પાડી દીધો; અને એ હોવાથી એને બાંધી લીધો. દૃઢ અને મહા બળવાન બુદ્ધવ્રત્તાં એકલો હતો, પોતાની પાસે કંઈ શસ્ત્ર હતું નહીં, અને પારકા હાથમાં સપડાયો હતો તેથી વત્સરાજ-ઉદયન સુભટો સાથે યુદ્ધ કરવા લલચાયો નહીં. એક સિંહ પણ આવી સ્થિતિ બીજું શું કરે ? આમ માયાપ્રપંચ કરીને પકડેલા વત્સરાજ સુભટોએ હર્ષસહિત પોતાના રાજાના મહેલ પાસે લાવી ખેંચ્યો. કલ્પું છે કે રાજાને ત્યાં હજી નથી કામ કરતા, હજી કામ કરે

વત્સરાજને ભેદ પ્રદોષ રાજાએ કહ્યું—તમે મારી પુત્રી
ગાંધર્વ વિધાનો અભ્યાસ કરાવો અને મારા મહેલમાં મુજે રહે
અન્યથા સાડે દૂગ નહિ આવે. એ સાંભળી સમયને જાણી
ઉદયને વિચાર કર્યો કે હમણાં તો રાજપુત્રીને અભ્યાસ કરાવે
પડશે; કાળે સૌ સારાં વાનાં થઈ રહેશે; કારણકે કાંઈ એક જ સ્થાને
સવાર પડતી નથી. પોતાની માઠી સ્થિતિમાં રમોડ્યા તરીકે રહેવું
પડ્યું હતું એ નગ પજ પાછો “ નગ રાજ ” નહોતો થયો છું
એમ વિચારી એણે પ્રગોળરાજાનું એવું (અયોધ્ય) કહેવું પણ
માન્ય કર્યું. કારણકે સમજી મનુષ્યો કદિ એકામદી હોતા નથી.

વિજયશાહી રાજ્યએ બંધાયલા રાજ્યને વળી યોગ્ય વિદેશ
 રહેવાનું દશે તે એ ૧૫ કેન્દ્રે ઉદયન, સાબર-મારી પુરી એ
 આંખે કાઢી છે. કોટકથી પણ એની સામું બીલગુજ ભેગા નહા
 કાણો એમ કથાથી એ બદલ શરમાશે એના બાબતમાં નહે તે
 તમિ એને સીમવશે એ સંજીવનદાજ એને દિનીય નેર બજાર
 એને એમ આરોગ્ય કીને પાત્ર પાને આંત પુરમ. પુરી પામે નવે
 ત્યાં જાને ૧૫ કેન્દ્રે આંત પુરમ. પુરી પામે નવે
 ૧૫ કેન્દ્રે પણ એને કુરુને મેલ છે. કાણ કે કાણાન મનુષ્યે
 ૧૫ નહોને કોઈ કાણ ને રેવ છે. ૧ ને દરે તને રહેવાનું
 હું એટલે પાને કાણ મ કાણ. વિજય શાહ નું બાન. સામું બીલગુજ
 એટલે નહો કોઈ એ નહે નહો. નહો વળી ૧૫ કેન્દ્રે કાણ નહ

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર. ભા. ૨ બે.

વત્સરાજ વાસવદત્તાને ગાંધર્વ કળાનું શિક્ષણ આપે છે. —પૃષ્ઠ ૧૩૩

હોય તે નીરખીએ તો તો બહુ ઠીક. પણ આવા અભાંગલિક તરફ દૃષ્ટિ પણ શા માટે કરવી ? એ ઉપરાંત વળી, તારાં નેત્રો કેાઈ શ્રેષ્ઠરૂપ આદિ જોવાને યોગ્ય છે, નહિં કે આલું ખીલતસ કુદિતું શરીર. ખીલું, સુરેન્દ્રના અશ્વરત્નને નિરન્તર જોનારી દેવકન્યા કદિ પણ પામર ધ્યાન તરફ આડી નજરે ચે જુએ ખરી ? પિતાના વચનોને શિરસાવંધ માનનારી હે પુત્રી, હું તને વારી વારીને કહું છું કે તારે સ્વપ્નને વિષે પણ એ તારા અધ્યાપક-ગુરૂના તરફ દૃષ્ટિ સરખી પણ કરવાની ઈચ્છા ન કરવી. હાહા માણસો જે વસ્તુ પોતાને કંથાણકારી હોય નહીં તે તરફ લલચાતા નથી. હે પુત્રી, નિરન્તર એકચિત્તે એવી રીતે અભ્યાસ કરજે કે અદ્ય સમયમાં તું એ કળામાં પ્રવીણ થઈ જા. એ કુદીને પણ પછી તુરતજ રજા આપવાની છે કારણ કે એવાઓનો પરિચય ઝાઝો સારો નહીં. "

કનાતનો પડદો રાખીને રાજપુત્રીને અભ્યાસ કરાવવા માટે ઉદયનરાજને પસંદ કરી રાખ્યો એ અમને તો દુધની થાળી બિલાડીને સાચવવા આપ્યા જેવું થયું એમ લાગે છે !

આ પછી રાજપુત્રીએ તો વત્સરાજગુરૂ પાસે સાત સ્વર, સર્વ રાગ, અનેક ભાષા, ત્રણ આમ, અને એકવીશ મૂર્છનાવાણું; તથા મેધને પણ લેદી નાખનારું એવું મધુર સંગીત પરમ આદરપૂર્વક શીખવું શરૂ કર્યું. પરસ્પર ગુરૂશિષ્યભાવ ધારણ કરતા અને એક ખીલ સામું દૃષ્ટિએ ન કરતાં મુગ્ધપણે રહેતા એવા-એમનો કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો. પણ આવો સમય વૃથા નિર્ગમન કરે એવા તો કેાઈકજ હોય છે. એમાં એકવાર રાજપુત્રીને પાઠ કરતાં કરતાં વિચાર થઈ આવ્યો કે આ ભાશ સંગીતકુશળ ગુરૂ કેવાક છે તે જોઉં તો ખરી ! અથવાતો બાળકો પોતાની સ્વાભાવિક ચપગતા કેટલીક રાકી શકે ? આમ એનું મન જૂદા વિષય તરફ આકર્ષાવાથી ગુરૂ શીખવતા હતા એમાં એનું ધ્યાન ન રહ્યું એટલે એ અન્યથા (ખીલું જ કંઈ) જોલવા લાગી તે પરથી ગુરૂ-વત્સરાજે એને ઉપાલંબસહિત કહ્યું-હે કાણે, આ અપૂર્વ ગીતશાસ્ત્રને તું આમ દેખ ખરાબ કરી નાંખે છે ? પ્રાચીન ઋષિરાજેએ મહાકષ્ટપૂર્વક મેલેા રચ્યા છે તેને મૂર્ખ લોકો દેંદી રે છે. હે મૂર્ખો, તને તારા ગુરૂજનોએ

(વડીલોએ) બહુ માથે ચડાવી જણાય છે એટલે તું બરાબર પા કરતી નથી. કહ્યું છે કે બાળકોને પૂરો ભય બતાવીને શિક્ષણ આપવામાં આવતું નથી ત્યાં સુધી તેઓ કદા પ્રમાણે વર્તતા જ નહીં. પોતાનો તિરસ્કાર ચવાથી એને ક્રોધ ચઢ્યો એટલે એણે પણ કંઈક સાચું કહ્યું—હા કુદી, તું તો મને આમ કાણી કહી રહ્યો છે ત્ય ભોલો છે. પણ તારું તો તું તપાસ. સર્વે લોકો સામને પોતાના જેવા જીએ છે એટલે ઉદયને કંઈપણ કરી કે આ રાજ પુત્રી મને જેવો કુદી કહે છે એવીજ એ કાણી હશે; કારણ કે કોઈ કોઈ જે કહે છે તે અનુમાનથીજ કહે છે. માટે એ કેવી છે ને ભેડ-એમ વિચારી, મેળાપ ન થયા દેનારું મૂર્તિમાન કર્મ હોયની એવું ને પોતાના બેઝના વચ્ચે ઠનાતનો પડદો હતો તે એણે ખસેડી કારણ કે પુરોમાં સ્વાભાવિક રીતે પ્રગટ્ય-લિંગમ હોય છે પડદો દૂર થતાંજ, જાણે દેવકન્યા હોયની એવી, તાંદુરસ્ત કંઈક યુગલવાળી રાજપુત્રી ઉદયનની દૃષ્ટિએ પડી. એણે પણ સિદ્ધિ નયનોવડે, દેવતાઓ કરતાં પણ રૂપમાં ચંદ્રી ભય એવા, પે. ૧૦૧ ગુરૂ તરીકે કહેલા ઉદયનને બાળ્યો.

પાછી તો મુંદર-કોમળ-દરજવાળો રાજા ઉદયન, અને અન
ન્ય મુલાને બહેલી રાજપુત્રી વ.અવદતા, જેણે પરસ્પર દાસ્યવિનિ
કરવા લાગ્યા; રાત્રીને અમરે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર અને કુમુદિની જે
તેમ. દર્શને લીધે પ્રમળ એવી રાજનન્દિની કહેવા લાગી-હો દે મ
આનનામામગ, અને પિતાએ બહેન પર દગી છે. તેથીજ, એવાજ
નિર્ગુનિ-મુખ આપનારું નમરું રમ્યન અને આદતા રિવમ મુની
મયુ નદી. આ કલાવની પાછળ મંડાયતા જેવી રહેલી એટી અને
એ કલાવનોજ નંબર થયો. પણ નમાને નિર્ણય સમાપ્ત
રહે. નદી પણ રે દિગ્ગમે જે ફુલિયા? આવી આપવી નહીં
પાવના. નિષ્ક એવા ચાકરને. પેલું કવ. કાવ છે કે તે નમ. જે
કાવ છે. તેને અને અકલ મ. નમો છે તે દર્શે મ. જે ઉપર વળે
નમ. તેને દર્શે અકલ મ. નમોજ અકલપે ન કવો દર્શે નમ. કાવ
નિષ્ક અકલ મ. નમો. તે અ. અ. અ. અ. અને અ. અ.

યોગ્ય યુગલ થાય છે એના કારણરૂપ જે આ સૃષ્ટિકર્તા છે તેની એ રીતે ખ્યાતિ વૃદ્ધિ પામે ! પછી પુલકિત થયેલા રામરાયરૂપી હીરકવઓથી વિભૂષિત થયેલું છે અંગ જેનું એવો ઉદયનરાય પણ બોલ્યો-હે અંદ્રવદના રાજપુત્રી, તારા પિતાએ તારા લોચન સંબંધી દોષ કહીને મને પણ કહ્યો છે. વળી હું તને મારે ત્યાં સમય આવશે ત્યારે કૃષ્ણવાસુદેવ રૂકિમણીને લઈ ગયા હતા તેમ લઈ જઈશ. જૃહસ્પતિની જેવી તારી પણ બુદ્ધિ છે તેા તું કંઈ પણ અન્યથા ચિન્તવીશ નહીં. અહીં રહ્યા છતાં પણ આપણો કામાર્થ સિદ્ધ થશે. ન્યારે હૃદય અન્યોન્ય મળી ગયાં હોય ત્યારે પછી ગોપવવાનું કંઈ રહેતું નથી. ચતુરાઈભરેલાં સુંદર બાપણ કરતા એવા એ બેઝિની વચ્ચે દૂતીનું કાર્ય પણ એમણે પોતેજ કર્યું અને એમનો પરસ્પર અનુરાગ બહુ વૃદ્ધિ પામ્યો એટલે શરીર સંબંધ પણ થઈ ગયો. કારણકે યુવાવસ્થા હોય ત્યાં વિવેક રહેતો નથી. આ સર્વ વૃત્તાંત રાજપુત્રીની ધાત્રી કાંચનમાળાના સમજવામાં આવ્યો હતો. રાજપુત્રીએ પોતેજ એને કહ્યો હતો. કારણકે ન્યાં હૃદયની એકતા હોય છે ત્યાં ગુપ્ત રાખવાનું કશું હોતું નથી. પછી તો એક બાગવાન બગીચાને વિષે કહલી અને આશ્રવૃક્ષની જેવી રીતે પરિચર્યા કરે તેવી રીતે કાંચનમાળા એ દંપતીની પરિચર્યા-સેવા કરતાં છતાં એઓ સુખે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

એવામાં વાત એમ બની કે રાજ્યમાં નક્ષત્રિરિ નામનો હસ્તી હતો તે એકઠા એરંડાના થડ જેવો દંડ આલાનસ્તંભ મૂળમાંથીજ ઉભેરી નાખી એકદમ છુટો થઈ નાસવા લાગ્યો. મહાવતને પણ ગણ-કાર્યો નહીં લોકોના ધરબાર તોડી પાડી નાખતો અને સોને ફોલ પમાડતો દૂરદૂર ભ્રમવા લાગ્યો. એ ભેધને લોકો કેટલાક ઊંચી હવેલીઓ પર ચઢી ગયા; યુવાન વર્ગ દેવતાના મંદિરમાં પેસી ગયો અને કોણ ગેહોટા વૃક્ષપર ચઢી એના પાતરા અને ડાળીઓમાં ભરાઈ બેઠા. વળી કોઈ કોઈ તો નજીકની વિકટ અટવી સુધી જઈ પહોંચ્યા. જેઓ વૃદ્ધ હતા તેઓ બિચારા ક્યાંઈ પણ જઈ ન શકવાને લીધે ભયમાં ને ભયમાં હાટડાં-મઠ-ઘર-મારા અને પરબની જગ્યાઓમાં ખુલ્લેખોચરે સંતાઈ ગયા. રૂઝા વૃદ્ધોજ બિચારા ભેગી

રહ્યા ! એમના અંગે ઘણાંયે તાપથી ચેકાઈ જતા હતા પણ ક્યાં ? વળી દોડાદોડ કરી મુકતા અપજાનાંકો ભયને લીધે ના જતાં ભૂમિપર પડવા આખડવા લાગ્યા; બધે દડાની રમત રમી હોયની તેમ. સ્ત્રીઓ પણ એકઠી મળીને માંહોમાંહે બોલવા લાગી—અરે બાઈઓ, આ પર્વત જેવડો નલગિરિ છુટો થઈ જાય કેણુ બધે શુંયે થશે ? અથવાતો પર્વતપરથી પડતા પોધનો પ્રવાહ કેવી રીતે રોકી શકાય ? કેટલીક વળી એમ પણ કહેવા લાગી કે—બહેનો, આ હસ્તીનો આટલો બધો ભય શા માટે રાખો છો ? હવે તો ભય ત્યજીને ધૈર્ય ધારણ કરો. કારણકે ભયને ઉક વશ થશું તો આપણા ગાત્રો દીલાં થઈ જશે અને પછી આપણાં નામી જઈ શકાશે નહીં. આ ઉચ્છ્રંખલ હસ્તી નગરમાં શોભ પામી રહ્યો છે એખરું, પણ એ એમ ક્યાં મુખી કરશે ? શું તમે નથી સાંભળ્યું કે ધનાઢ્ય જનોનું પુણ્ય જેટલું જોર કરે છે તેટલું ઠગારા અને તસ્કરોનું પુણ્ય જોર નથી કરતું ?

એ વખતે નગરમાં રાત્રીને વિશે અગ્નિમાતાનો કોપ થાય ને
જેવો સંજોગ થઈ રહે એવો સંજોગ બોલિય થઈ રહેતો. ભેખતે
ભયभीન થઈ પ્રયોગન રાત્રીએ સત્વર અભયકુમારને જોતાં પીને
કહ્યું—“ હે સમયમૂગક બુદ્ધિના ભંડાર, આ નભગિરિ મુઠો થઈ
ગયો છે તે કેવી રીતે પકડશે એ કહે. (કહેવાય છે કે કેમ નીપગઈ
મયા દોષ છે ત્યારે ઠાંતીઆને સંભાલવો પડે છે). એનો સમય
મૂગક અભયકુમારે દાજર જવાગ આપ્યો કે એની સમીપમાં જઈ
એ આપણા જન્મરાજ નાથ તો એ અવશ્ય જરૂર થશે. ભારે કષ્ટ
કરવાથી જોને એનો પતિ વગર થાય છે તેમ એ માનસી રાત્રીએ
જન્મરાજ-ઉદયનને ભેટાની દાઢીની પાને નાખતું કહ્યું એટલે એને
પણ મીઠા જન્મજન્મની માથે માનુ મરુ કહ્યું. કાન્તુને પચ્ચ, દેવ
એને મું નહીં કાન્તુ પાનું ? જન્મપુરો અને ઉદયન નેર મ થે વગ
દેવો એટલે એમ અદ્ અપુરુષ આવી પુત્રાગિરિનું જન્મ
ને એમ સારું એવી દેવ, પર્વ, એની મીઠા મીઠા રીતે
મન્વન્દ, મિત્રની જેવા દેવ. નગરમાં જન્મ મન્વન્દ

થઈ ગયો ત્યારથીજ, અમને લાગે છે કે એ હાથીનું પ્રથમનું
“કુંજરરાજ” નામ બદલાઈને, “નગગિરિ” પડ્યું છે. સ્થિર ઉભા
થઈ રહેલા નગગિરિપર વત્સરાજ ચઢી ગયો. પણ એની કીર્તિ તો
ગગનમાં ચઢી ગઈ-પહોંચી! એમ એને વશ કરીને મહાવતને સોંપ્યો.
જેની બુદ્ધિ, કામદેવની બુદ્ધિની પેઠે, હર્ષે અને પણ લેઈ શકે એવી
છે; અને જેની ન્યાયપુરસ્કાર વાણી, કામદેવની વાણીની જેમ,
પંચવા[ગા]ણી છે; એવો જે અલયકુમાર-તેનું નામ ચન્દ્ર, સૂર્ય,
સમુદ્ર, પૃથ્વી અને પર્વતો હયાતે હોય ત્યાંમુખી વિજયવંત રહો.

અલયકુમારના આ કાર્યથી હર્ષ પામી રાજાએ અંગાઈની
જેમ બીજું વર (વચન) આપ્યું પણ તે યે એણે એની પાસે
રહેવા દીધું કારણ કે એનો મોક્ષ એટલે છુટકારા શિવાયનાં અન્ય
દળ શા કામના?

એકદા તારા, શ્રદ્ધ અને નક્ષત્રો સહિત જાણે ચંદ્રમા આવ્યો.
આવતો હોય એવો ચોલતો પ્રદ્યોતનરાજા પોતાના અંતઃપુર,
નાગરિકો, સામંતો, મંત્રી તથા સૈન્યાધિપતિ સાથે બગીચા
તરફ ફરવા નીકળ્યો હતો. એવામાં ઉદયનરાજાનો મંત્રી યોગન્ધ્ર
રાયણુ માર્ગમાં ભ્રમતો હતો તે મ્હોટે સ્વે જોયો “તપી ગયેલી
પૃથ્વીની જેમ ગૂઢ અગ્નિવાળી વરાળ હું મારામાં માંડમાંડ સમાવી
રાખું છું; જે મારા રાજાને માટે હું એ કમળનયના ચંદ્રમુખીનું
હૃદય ન કરી જાઉં તો મારું નામ યોગન્ધ્રરાયણુ નહિ.” યોગન્ધ્ર-
રાયણુના આ શબ્દોનું શ્રવણ અને તેની સાથે એની ઉશ્ચ પ્રતિજ્ઞા
એ એજના સંપર્કથી પ્રદિસ થયો છે કોપાગ્નિ જેનો એવા પ્રદ્યોત-
નરાજાની કરડી દૃષ્ટિ, જાણે તે શનેશ્વરની દૃષ્ટિ હોય તેમ, એ (યો-
ગન્ધરાયણુ) ની ઉપર પડી તે મુઠ્ઠા યોગન્ધ્રરાયણુ સમજી ગયો.
એટલે એને વિચાર આવ્યો કે આમ કરીને તો હું મારા ઉદયનને

૧ બુદ્ધિ=અલયકુમાર પસે) મતિ: (કામદેવ પસે)=ભ્રમતિ. ૨ વાણી=
(અમય પસે) શબ્દો: (કામપસે)=નાદ. ૩ અમયની વાણી, પંચવાણી એટલે
૪મની વાણી જેની નિષ્પ્રજ્ઞતા. કામદેવની વાણી એટલે એનો નાદ, પંચ-
વાણી-પંચવાણી-પાંચ વાણીકુળ. (કામના પાંચ વાણી કરેલા છે.)

અને કંચનમાલા એ હાથણી ઉપર ચઢી બેઠાં, તે બંને રાત્રી પ્રવેશી-
તનેની કીર્તિ. ઉપર જ ચઢી બેઠા હોયની. બેસી જઈને હાથણીને
એકદમ ચલાવી. એ વખતે યોગધરાયણ પણ એટલામાં રહ્યો હતો.
સર્વસ્વરૂપાની હાણી રહ્યો હતો તેણે હાથવતી સંજ્ઞા કરીને કહ્યું—
મહારાજા, હવે સત્વર જતા રહો. અને એવે એજ વખતે નાસી
જવાનું કરતા હતા તેથી યોગધરાયણને અત્યંત આનંદ થયો.
જતાં જતાં ઉદયને કહ્યું—અરે, સુભટો સાંભળો, તમે પાછળથી
કહેશો કે અમને કહ્યું નહોતું—પણ હું કહીને જાઉં છું કે હું—વત્સ-
રાજ સોના દેખતાં ધોળે દિવસે રાજપુત્રી—ગજપાળ—વીણા—કંચન-
માળા અને આ હાથણી બધાંને લઈને જાઉં છું. આ પ્રમાણે ઉચ્ચ
હાથ કરીને છટેચોક ખબર આપી. પવનવેગી હાથણીને એકદમ
પ્રેરણા કરી વત્સરાજ ત્યાંથી ચાલતો થયો. કારણ કે પ્રતાપી પુરુષો-
ની ચોરી આવાજ પ્રકારની હોય છે.)

વત્સરાજ નાસી જવાના ખબર સાંભળી, કોધરૂપી વડવા
નાંથી બળતો, હઃખદરીઆંમાં ડુબેલો પ્રવેશનરાજ હાથ ધરતો
ચિન્તવવા લાગ્યો. “મેં પુત્રીને અભ્યાસ કરાવવા આણેલો એજ
વત્સરાજ એને ધોળે દિવસે ઉપાડી લઈ જાય છે! પોતાની ઘંટા
પારકી ગાયને ગળે બાંધી તો એ ગાય ઘંટા મુંઝાં લઈને જતી
રહી. હું ખરે હોઉં તો એને હમણાં હમણાં સત્વર પકડી મંગા-
વું છું. મારી પાસે એ નાસીને કેટલેક જશે? આકાશમાં ચંદ્રવાની
બાજની શક્તિ આગળ ચકલીની શક્તિ શી વિસાતમાં છે? એણે
આજ્ઞા કરી તેજ હણે એના મહા પરાક્રમી સુભટો શસ્ત્રબદ્ધ યૌ-
નહગિરિ હાથીને સજ્જ કરી એનાપર આરૂઢ થઈ ચાલી નીકળ્યા
તેબંને ગિરિનિવાસી સિંહો હોયની એમ ચોલવા લાગ્યા. પવનના
તેમજ મનના વેગથી પણ અધિક વેગે માર્ગ કાપતો નહગિરિ
હસ્તી બંને મહાસાગરનું દરીવખત મંચન કરવા પ્રવૃત્ત થયેલો.
મંદરાચળ પર્વત હોયની એવો જણાતો હતો. બહુ ઝડપથી ચાલતાં
વત્સરાજ, ચૌવનાવસ્થાના વર્ષની સંખ્યાના આંકડા જેટલાં અર્થાત્
પચવીસેક ચોજન થયો હશે ત્યાંતો નહગિરિ એની લંગોલગ આવી
પહોંચ્યો. એટલે મહા પ્રવીણ અને જુદિયાળી વત્સરાજે વેગમાં

(૧૪૦)

અભયકુમાર મંત્રીશરણુ શ્રવણ ચરિત્ર.

આજ્યા આવતા એ હસ્તીને રોકવાને માટે, પોતાની હાથલીની
બાંધુમાં બાંધેલી મૂત્રની ઘટિકાઓમાંથી એકને છોડી, પોતાની
આપત્તિનેજ સાંગી નાખતો હોય એમ, પૃથ્વીપર પછાડી સાંગી
નાખી. એમાંથી મૂત્ર નીકળ્યું તે મુંઘવા હાથી ઉભો રહ્યો ઉપર
સવાર થયેલા રક્ષકોએ એને પ્રહાર કર્યો પરંતુ ખસ્યો નહીં. કેમકે
ઘણીનું કામ બગડતું હોય એ પશુઓ શું જાણે? ત્યારે આર-
મ્કુશ વગેરેનો એને સારી રીતે સ્વાદ ચખાડ્યો ત્યારેજ મહા
મહેનતે પુનઃ આગળ ચાડ્યો. કારણકે વહાણ ભલેને ઘણું ભારે
હોય તોપણ નાવિકો એને ગમે તેમ કરીને પણ ચલાવ્યા વિના
રહેતા નથી. જાદુ વેગથી ચાલતાં છતાં પણ પથવીય યોજનને
પ્રવાસ થયો ત્યારેજ તે હાથાળીની નજીક પહોંચ્યો. કારણકે એ
પગલું પણ આગળ હોય છે તે સૌ પગલાંની મુસાફરીમાં પણ આગળ
ને આગળજ રહે છે. આ વખતે પણ પૂર્વની પેઠે વતસરાજે મૂત્રની
એક ઘટિકા જમીનપર ફેંટીને ફેડી નાખી. અને તેની સાથે યજુ
રાજના મુલતોની આથા પણ ફેડી નાખી કરી. એટલે હાથી
પૂર્વની પેઠે મૂત્રની અશુચિ મુશવામા નિમગ્ન થયો તે જાણે એમ
સૂચવવાને કે મનુષ્ય માત્ર મારી જંમ અશુચિમાત્ર નિમગ્ન રહે છે.
એ અપકાળ ત્યાં રોકાયો એટલામા ત્યાં કિલ્લી (હાથાળી) હરિ
લીની જંમ પ્રકાશી કર નીકળી ગઇ. અથવાને પ્રદેશ ખાદ્ય-
પ્રિયા વિનાનો સપાટ દોષ, અને પ્રવાસિની કુશળ દોષ, તેા એકમે
યોજન કરતુ પણ વિરોધ આગળનીકળી જાય ત્રીજવાર પણ એ-
લાજ યોજનને પ્રવાસે હાથી હાથાળીની નજીકમા આવ્યો. અથવાને
પૂર્વ પાસે પડતી નદીના મગ દને આવી પહોચતુ ફેડાળી વાર
વાર લાનેની વસાગતે જાણુ ત્રીજી ઘટિકા ફેડી ફેડી નાખી ત્રણ
જો મનુષ્ય પાસે જે આપનાર જેને જ. જ. આજુ એ પેલાં છે તે
આપનાર માટે જ. ન જાણે? પેલાં પામવા. ન. એ. એ. જે ન
મનના પ્રમાણને માત્ર પૂરેને ન પડતુ. જે ન. જે ન. જે ન.
જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન.
જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન.
જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન.
જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન.
જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન. જે ન.

શાસ્ત્રમાં પિંડચર્યાના પ્રકરણમાં કહેલું છે એના જ નજીક એક દશાન્તરૂપ બન્યો હોયની ! એ છેહી ફોડેલી ઘટિકા હાથી સુંઘવા શકાયો એટલામાં તો હાથણી ત્વરાથી ચાલી અને વત્સરાજને પ્રદ્યોતનરાયની પુત્રીસહિત એના નગરને વિષે પહોચાડી દીધો. પણ એવો લાંબો પ્રવાસ કરવાથી એને એટલો બધો પરિશ્રમ લાગ્યો હતો કે અહિં આવી એણે તરતજ પ્રાણુ ઊડ્યા. અથવાતો બહુ તાણુ વાથી ત્રુટી જાય છે એ વાત ખોટી નથી. આ વખતે હાથી પણ અહીં આવી પહોચ્યો પરંતુ ઉદયનના સુભટો યુદ્ધ કરવા તૈયાર થઈ બહાર નીકળ્યા હતા એમને જોઈને પ્રદ્યોતનરાયના સેવકો હાથીને લઈને પાછા વળ્યા. કારણકે સર્વકોઈ લાભાલાભ વિચારીને કામ કરે છે.

વીલે મ્હોંએ પાછા આવી સેવકોએ સર્વસ્વરૂપ પોતાના નાથને કહ્યું તે સાંભળી એને અગ્નિમાં તેલ હોમાયા જેવું થયું. એટલે અત્યન્ત ક્રોધાયમાન થઈ પોતાના રણશૂરા સુભટોને આદેશ કર્યો કે આપણે પ્રયાણ કરવું છે માટે સત્વર ભેરી વગડાવો.

પ્રદ્યોતન રામને ક્રોધ ચઢ્યો બરો પરંતુ એનું બહું ધન્ય-નારા એના કુલકમાગત અમાત્યોએ યુક્તિપૂર્વક સમજાવી એનું નિવારણ કર્યું. કારણકે અન્યથા એમનું એ પદ શા કામનું ? એમણે કહ્યું—હે નાથ, હે નીતિપાત્ર, કન્યારૂપી ધન પ્રાણુથી વિશેષ પ્રિય હોય તોયે પારકે ઘેરજ જાય છે. તો હવે વત્સરાજ સાથે યુદ્ધ કરવા જવાનો આટલો બધો આશંક શો ? હે દેવ, આપની પુત્રીએ, ભલેને પોતાનીજ મતિ પ્રમાણે, વત્સરાજ જેવો શુણવાન પતિ પસંદ કર્યો છે એમાં એણે અયોગ્ય શું કર્યું છે ? હંમીનો હંસ સાથે સંબંધ થયો છે એમાં કહેવા જેવું શું છે ? શુણનિધિ વત્સરાજ કરતાં બીજો કયો સારો જમાઈ તમને મળવાનો હતો ? ધીનારાયણે સમુદ વલોગ્યો એમાં એને કૌસ્તુભ મણિ જેવા બીજા કયા મણિ મળ્યા ? વળી એને આપની પુત્રી સાથે શરીરસંબંધ પણ થયો સંભળાય છે તો એને હવે એ પતિ શિવાય અન્ય કોઈને આપવો યોગ્ય ન કહેવાય. તમારી પાસેથીજ તમારી પુત્રીએ વત્સરાજ જેવો યોગ્ય પતિ મેળવ્યો છે તો એને હવે તમારો

લેવામાં આવે છે. વળી ચાર લોકો પશુચોતરફથી આવી પહોંચીને જે હાથમાં આવ્યું તે સત્વર પોતાના ઘરલેણું કરવા લાગ્યા. અથવા તો કહ્યું છે કે મુરખોની બરણી કુટી બન્યે એ કાંક પક્ષીઓના લાલ માટે જ. લોકો જે ધન આદિ પોતાના હર્લાગ્યને લીધે બહાર ન કાઢી શક્યા તે અગ્નિદેવે સ્વાહા કયું; અને જે કાંઈ બહાર કાઢીને મુક્યું હતું તે હુંટારાઓએ સ્વાહા કયું; કહ્યું છે કે નુકસાન થવાનું હોય તે, માથું ફેરવીને તોયે યયા વિના રહેતું નથી.

આ પ્રમાણે અગ્નિનો કોપ થઈ રહ્યો હતો તેની રાજને ખબર પડી ત્યારે શા ઉપાયો લેવા એની ચિંતાથી મુંઝાઈને એણે અલયકુમારને બોલાવ્યો. કારણકે પાણીનું પૂર વહ્યું આવતું હોય ત્યારે સલામતીને માટે ઉચ્ચ સ્થળ શોધવું પડ્યું છે. પ્રતાપી, બુદ્ધિશાળી અને સમયસૂચક એવા એ મંત્રીશ્વરે ઉપાય બતાવ્યો કે, હે રાજન, અગ્નિની સામે અગ્નિ ધરો, એટલે એ એકદમ શાન્ત કે, હે રાજન, અગ્નિની સામે અગ્નિ ધરો, એટલે એ એકદમ શાન્ત થઈ જશે. કારણકે પગમાં કાંટો વાગ્યો હોય તે કાઢવાને માટે કાંટો જોઈએ.

પછી રસ્તાની ધૂળ-પાણી-ગોમય-ગોરસ આદિ નાખવાથી કે બળતાને લાંબી તોડી નાખવાથી પણ જે અગ્નિ શાન્ત થયો ન હોતો તે આ અલયકુમારે દર્શાવેલ ઉપાય કરવાથી શમી ગયો. અથવાતો કહ્યું છે કે પ્રાણીનો પરાજય એનાજ ગોત્રજથી થાય છે. " આ પૃથ્વી પર રાજગૃહીનગરીના રાજા શ્રેણિકનો પુત્ર અલયકુમાર જે દેશ કે જે નગરમાં આવી ઉભો રહે છે તે દેશને તે નગર સર્વદા જયવંતા વર્તે છે. કારણ કે વિવિધમણિ અને સુવર્ણના આભૂષણો તથા ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેર્યા હોય અને કેશ પણ મુંઢર હોય એવાજ સીપુરૂષ શોભી નીકળે છે. "

આ પ્રમાણે અગ્નિ શમી જવાથી અગોપાંગને વિષે હર્ષ સમાતો નહોતો એવા પ્રયોતબૃષાણે વળી અલયકુમારને, છુટો કર કરવાનું માગવા શિવાયનું, એક ત્રીજું વચન પણ રીધું. કહેવત છે કે ભાદશાહની બીબી સદા જળ્યાજ કરે છે. પણ આ ત્રીજો વારનું ' વર ' મુદ્દાં, અલયકુમારે ' અત્યારે એ માગવાનો અવસર નથી '

એમ વિચારી 'અવસરે માગી લઈશ' કહી એની પાસે રહેવા દીધું. કહ્યું છે કે રસોઈ ગમે એવી ઉત્તમ હોય પણ લવણ ન હોય તો નકામી છે.

અનેક ઉત્તમ ગુણોને લીધે સર્વનગરીઓને વિષે શ્રેષ્ઠ ધારણ કરતી-એવી આ ઉચ્ચચિનીમાં કેટલોક કાળ પ્રજાજનોએ આનન્દમાં નિર્ગમન કર્યો, પરંતુ એવામાં એકઠા એક ખેડકાર ઘટના બની-સાકર ખાતાં અંદર કાચની કાળી આવ્યા જેવું થયું. લોકો અકસ્માત્ કોઈ અસાધારણ દુષ્ટ ઉપદ્રવથી પીડા પામવા લાગ્યા. વારંવાર બનતું હતું એમ આ વખતે પણ પ્રયોતશક્તિએ અશુભ ઉપદ્રવને શીઘ્રપણે શમાવી દેવાનો ઉપાય અભયકુમારને પૂછ્યો. કારણકે હેમન્તઋતુને વિષે રાત્રીસમયે દિવસ પડે ત્યારે સહસ્ર કિરણવાળા સૂર્યનું જ સ્મરણ કરવું પડે છે. અભયકુમારે પણ એ ઉપદ્રવ દૂર કરવાનો ઉપાય બતાવ્યો કે "હે રાજન ! ગંગાપ્રમુખ સર્વ નદીઓ જેમ સમુદ્રને વિષે એકત્ર યાય છે તેમ આપના અન્તઃપુરની સર્વ સ્ત્રીઓ, એક વસ્ત્રાલંકારમાં સજ્જ થઈને, આપના આવાસમાં એકત્ર યાય એવો પ્રત્યેક કરો. ત્યાં એ સર્વ દેવીઓને વિષે કોણ આપને દિગ્વિદ્યમાં છુટી ભાય છે એ મને કહેજો. એટલે પછી હું આપને આ અશુભ ઉપદ્રવને એકદમ શમાવી દેવાનો ઉપાય બતાવીશ."

તુલિસામર-અભયકુમારની મુશળા પ્રભાલે પ્રગટગદ્ ગરી એવું એમાં અન્ધ સર્વ માતીએને પરાજય થયો, અને શિવાદેવી સાદૃશ્ય મળતે છુટી મળી. કારણકે પુરુષભક્તિનો અગ્ર ગુણ પણ 'કામ' કોઈએ વિષે દેવ છે. રાજાએ એ વાત અભયકુમારને કહી એટલે અદ્ભુત-લોકોના તુલિસામરવંશના મજપુત્રે કહ્યું "શિવદેવી જાને આજ રાત્રીએ જન્મપૂજા કરાશે એવામ. પેરું છે એ પૂજારી થવું છે માટે એ એ રીતે કરો એમ કહ્યું. તે પછી, આ ઉપાસનાં જન્મ પૂજા થઈ ગઈ, અને એકદમ ૧-૧૦-૧૦૦-૨૦૦ એ સર્વેના મુખપર શિવ દેવે એ જિને દેવને દાસ થઈ ગયા."

જન્મ પૂજા થઈ ગઈ ત્યારે એ દેવે કહ્યું "અન્તઃપુરની સર્વ સ્ત્રીઓ, એક વસ્ત્રાલંકારમાં સજ્જ થઈને, આપના આવાસમાં એકત્ર યાય એવો પ્રત્યેક કરો."

૬૧ શાન્ત થયો. એ જોઈ સૌ લોકો વિસ્મય પામ્યા. આ ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે 'શિવાદેવી' નામ પાડેલું તે જાણે એ અવિધ્યને વિષે 'શિવ' એટલે કંઈ સારું-શુભ કાર્ય કરવાની છે એવું સમજીને જ હોયની ! અન્તઃપુરને વિષે રાણીઓ તો અનેક હતી પરંતુ આ ઉત્તમ કાર્યતો શિવાદેવીજ કરી શકી; અથવાતો હસ્તી અને અશ્વમાં, લોહ અને કાષ્ઠમાં, મણિ અને વજ્રમાં તથા સ્ત્રી અને પુરૂષમાં મહદ્ અન્તર છે.

રાજા પણ ઉપદ્રવ શાન્ત થયો જોઈને સન્તોષ પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો "ખરેખર અભયકુમારની બુદ્ધિ, સર્વ નદીઓને વિષે, નિર્મળજળ-અને ઉદ્ધાસપામતા તરંગો-વાળી ગંગાનદીની જેમ, સર્વોત્કૃષ્ઠ ઠરી. શૈલેશ્વર-મેરૂ પર્વતનું પણ એક લક્ષ્ય-યોજન પ્રમાણ છે, કાળજી પણ 'પદ્યોપમ' આદિ વડે માપ થઈ શકે છે, દીપો અને સમુદ્રોનો પણ 'વેદિકા' આગળ અન્ત-છેડો આવે છે, આ લોકનું પણ ચૈતરજ્ઞપ્રમાણ માન છે-આમ બહુ બહુ વસ્તુઓની બહુમાંબહુ પણ સીમા તો નિશ્ચયે છે જ; પરંતુ આશ્ચર્ય છે કે અભયકુમારની બુદ્ધિની કયાંય પણ સીમા નથી; ગમે એટલે દૂર પણ આકાશનો છેડો નથી એ પ્રમાણે." એમ કહેતાં અતિ હર્ષમાં આવી જઈ બ્રૂપતિએ પૂર્વની જ શરતે ચોથું 'વર' અભયકુમારને દીધું; અગર જો કે કેશુડાના વૃક્ષને તો ઘણે વર્ષે પણ ત્રણજ પત્ર આવે છે.

હવે પ્રધોતરાય પાસે ચાર 'વર' લેવા થયા એટલે બુદ્ધિના બંડાર-અભયકુમારે પોતાના મોક્ષ એટલે છુટકાશના ઉપાય વિષે નિશ્ચયપૂર્વક વિચાર કરી રાજા પાસે એ ચારે 'વર' સામટાં મામ્યાં; કારણકે એક ધનુષ્યધારી પણ સમ્યક્ પ્રકારે નિરીક્ષા કરી નેજ બાણ છોટે છે. એમાં એણે એવી માગણી કરી કે-હે પ્રધોત-બ્રૂપતિ, (૧) હું નલગિરિ હસ્તીપર બેસું (૨) શિવાદેવી મને પોતાના જોગામાં બેસાડે (૩) એ હસ્તીના તમે મહાવત ધર્મને એને ચલાવો અને એ સ્થીતિમાં (૪) અગ્નિલીંગના કાષ્ઠની રચેલી ચિતામાં હું પ્રવેશ કરું. અહિં કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે.

(૧૪૬)

અમલકુમાર મંત્રીશરણુ જીવન ચરિત્ર

કે અમલકુમારે બરાબર સુંદર માંગેલી કરી કારણકે જે માણસ પોતે ધસારો ખાંવાને શક્તિમાન હોય છે તેજ બીજાને ધસારે આપી શકે છે !

પણ અમલકુમારની એ ચારે માંગેલી સાંભળીને આંસુમાં તો હિમપાતથી ઠરી જાય એમ કરીજ ગયો. એણે પોતાના બન્ને હાથ જોડીને કહ્યું હે-અમલકુમાર, હું, આ તે જે માંગ્યું તે આપવાને સમર્થ નથી; માટે હું તને છુટો કરું છું; હવે તને જવાની રજા છે. તું ખુશીથી જા; તારું બહુ યાચો ! હજુ મારે તો રાજ્ય કરવાની ધણી ધણી ઇચ્છા છે. એ સાંભળી અમલકુમારે પણ મુઠ્ઠા તાર દબાવે એની સમજ આકરી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, હે ભૂપતિ, તમે તો મને બકવૃત્તિથી ધર્મકપટ કરી અદિ ઉપદ્રવી તાબા દેશ; પણ હું તો તમને ધોળો દિવસ, શર્ષ લોકનાં દેખનાં, તમે એક માંડા માણસની માફક આરક્યા કર્યો છતાં ઉપાદ્રી જાણીને હું આ માટે એણે પૂરેપૂરું ન પાળું તો સમજાવે કે હું મંત્રી કનો પુત્ર નહીં.

આમ થાન બન્યા પછી અમલકુમાર યોગ દિવસમાં પાતાની પત્ની-વિદ્યાધરપુત્રીને લઈને રાજગૃહ આવ્યો. એવ બધા દુરમનને પરચોડે રાજગૃહે આવીને રહે. વિદ્યામાગિની ત્રણે મર્ધા હાથે બંધા જેમનાં એવં પાતાના માનપિતાને. પ્રવચનકુમારની જેમ, મર્યાદાથી અમુકનો નહિયો. કદિનહી પાતેલી એમ કરનાં. પિતાના રાજગૃહમાં અમલકુમારની તીવ્ર એ કેટલેક શત્રુ પાતાની અનુભવીમાં આનંદદાયક બનીત કેવો, અમલકુમારે નહીં જ કહેવાય છે કે કદાચ અમલકુમારે મુજબન-વર્તિતેનું પાલન છે ત્યારે જાણીને કાંઈ પણ નહીં.

યિનીમાં આવ્યો, ને ત્યાં રાજમાર્ગ પર એક વિશાળવૃદ્ધ રાખ્યું. ત્યાં અનેક પ્રકારના ઉત્તમ શુભારૂપી તરંગોવાળી ગંગાનદી જેવી, ઉચ્ચ અને વિસ્તારવાળાં સુવર્ણકુમ્ભો સમાન કુચકુમ્ભોથી શોભતી, હરિણો જેવાં ચંચળ નયનોવાળી પેલી જે રૂપવતી વેશ્યા-સુતા પર એકદા રસ્તેથી જતા મહીપતિની હાથ પડી. એ વખતે એમણે પણ કાણુવાર રાજા તરફ કટાક્ષપૂર્વક જોયું; તે જાણે એમ કહેવાને હોયની કે ધર્મને નામે છળકપટ કરીને કોઈનું હરણ કરવું એ તો શક્ય છે; પણ કામદેવના છળકટાક્ષથી એવું કોઈ કરી શકે એમ છે ? એ રૂપસુંદરીઓના કટાક્ષણાણેથી વીંધાયેલા રાજા એમનું જ ચિન્તવન કરતો પોતાને મન્દિરે ગયો. ત્યાં જઈને એણે એમની પાસે પોતાની એક દાસીને મોકલી. કહ્યું છે કે, શું રાજા કે શું રક-કોઈ કામના પંજમાંથી બચ્યા નથી.

દાસીએ આવીને એ બેઠને સંબોધીને કહ્યું-પૂર્ણિમાના ચંદ્રમા સમાન મુખવાળી, અને મૃગબાળના જેવાં નેત્રોવાળી-તમારા જેવીની સાથે રાજાનો હાથમેળ થયો છે ત્યારથીજ તેનાં ગાત્ર કામદેવરૂપ શ્રીધનક્રતુના મધ્યાન્હના સૂર્યથી અત્યન્ત તપી ગયાં છે. માટે તમે શીઘ્ર આવીને તમારાં-પૂર્ણિમાના ચંદ્રમા સમાન અમૃતમય અંગોવડે એને શીતળતા પમાડો. આવાં મિષ્ટ છતાં દોષિત વચનો સાંભળી બેઠ વેશ્યાપુત્રી અસત્ય કોપ દર્શાવી એને કંઈકેશે પકડી કહેવા લાગી-અરે હુદ્દ અધમ નારી, આવાં અચુક વાક્યો અમારી પાસે કહેતાં તને લજ્જા નથી આવતી ? આવું ધર્મવિરુદ્ધ કૃતીનું કાર્ય કરવા આવી છે તો અમારી હાથથી દ્વાજા, અમારા જેવી નિઃસ્પૃહ સ્ત્રીઓને મન તારો બૂપતિ તુલ્યમાન પણ નથી.

દાસીએ જઈને વાતનું સ્વરૂપ રાજાને કહી સંભળાવ્યું; પરંતુ એમ તો એનો રાગ સવિશેષ દઢ થયો; જેમ બજારમાં કંઈ વસ્તુ ખરીદ કરવા જનાર ના ના કહે છે તેમ વેચનાર વસ્તુનું મૂલ્ય ચઢાવતો જાય છે તેમ. રાજાએ તો દાસીને કહ્યું-એ કાર્ય તારેજ કરવાનું છે. તું પુનઃ ત્યાં જઈશ એટલે નિશ્ચયે કાર્વસિદ્ધિ થવાનીજ. માટે મારો આ દુઃખમાંથી ઉદાર કર. કેમકે જનોનો અન્યકાર

માંથી ઉદ્ધાર કરવાને સૂર્યની પ્રભાજ સમર્થ છે. આપંરથી દાસી વળતે દિવસે જઈ કહેવા લાગી—ઈન્દ્રદેવના સમાન વિભૂતિવાળો આ પ્રયોતરાજ તમારે માટે ઉત્સુકતા ધરાવે છે, માટે તમે ઉભય તો આ જગતમાં પૂરાં ભાગ્યશાળી ગણાઓ. માટે સમજીને મારું કહ્યું કરો અને તમારા પર આદરભાવ દર્શાવનાર પ્રત્યે તમે પણ પ્રેમ પ્રદર્શિત કરો. એક વલ્લિકુન્જનની સ્ત્રીઓનો એક રાજા જેવા મદાન પુરૂષની સાથે પ્રેમ બંધાય છે એ યોગ્યજ છે. આવી ઉચ્ચ પદવીએ ચઢવામાં શો દોષ છે ? યદ્યપિ તમે એક હજી મુઘા હો છોને આવા સુભગ નરપતિનું અપમાન કરો છો તોપણ એ નરપતિને તો તમારાજ ચરણનું ચરણ છે; કારણકે અગ્નિથી દગ્ધ થયેલાને અગ્નિ વિના અન્ય કયું ચરણ હોય ? એ દ્વતી—દાગીની આવા ચઢે શવણ કરી કોપાયમાન થઈ હોય એમ વેસ્થામુગ્ધાઓએ કહ્યું—અરે નીચ, અપમા દાસી, તને કાલે ના કદી દત્તી છતાં તું આજે કેમ પાછી આવી ? તારા બાપનો ધનનો દાબડો શું તું અદી મૂરી ગઈ છે કે વગી પાછી આવી ? તને પુત્ર અને શીશુ નથી એટલુંજ; બાકી તો તું એક પશુ—જનવચરજ છે. આવું કરીને, અને સાથે કંઈક મૂડના—નરમાથ દાખતીને દાગીનું અપમાન કરું. અરવાતો કાર્પસિદિ ઈચ્છનારાઓને માટે આમ કરવા શિવાયનો અન્ય ઈર્ષ્યમાર્ગ નથી.

આ જન.વ પણ વગી દાગીને જાણે પાત્રના રવામીને કહ્યું. “એવો ઈર્ષ્ય નરમ તો પડે છે પરન્તુ તમારી માથે આવી રહી મુખ જેવવવાનો કમ્પા એમને નથી માટે એ અભિભાવા નમિ મૂકે છે. કારણકે કામ, પાત્રીનું લેવામાવ મન ન દેનાવ ન્યા આપની કમ્પા રા. કામની ? કામનું તે મન અને મન નેડે મને. કામ દર્શાવે દત્ત—એણે કહ્યું નથી. તું કદી પશુ નથી. આ અને એ પેટ મોડાનેને વચલાવે કારણકે તુજ નાના વગામીનું કાંઈ કામ નથી. એના પેટ ને મન, પાત્ર અનુષ્ઠાન કરવાનું છે અને તો વગી કાંઈ દુરેને પશુ જેટલે અન્યન્ત મૂડ મન. વગા વચા છે માટે તું એમને અવરવ વચા કરી, કદિય એમ ન માનુ. શું કરવો અન્યન્ત દિવસે પડેવ વ. અકર્મિય કરવા માટે. આ અને કાંઈ વચાવચા.”

રાજાએ આમ આકાશમાં ચઢાવી એટલે દાસીને પુનઃ ત્રીજે દિવસે પણ પેલી સુવંતીઓ પાસે વાક્યાનુચ્ચં જતાવવા જવું પડ્યું. “બહી બાઈઓ, અગાધ દુઃખસાગરમાં એલાં ખાતા મારા રાજાએ પુનઃ મને તમારી પાસે મ્હોટી આશાએ મોકલી છે. એ નૃપતિ તમારું એવા પ્રકારનું ધ્યાન ધરી રહ્યો છે કે એ અખિલ જગતને પણ હવે તમારામંથ જ જીએ છે. જે વાત એક મનુષ્ય પોતાના મિત્ર શિવાય અન્ય કોઈને ન કહી શકે એ વાત એણે મારી પાસે તમને કહેવરાવી છે:—તમે સંમત થશો તો હું, જીવિતદાન મળ્યું સમજીશ. હું તો આ તમારા પોળામાં મસ્તકે મૂકું છું. હવે તમે યોગ્ય લાગે એમ કરો.” રાજાએ કહેવરાવેલાં વચનો શ્રવણ કરી, પોતાને કંઈ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો હોય એવો અભિનય કરતી વેશ્યાપુત્રીઓ કહેવા લાગી. “મહેન, આ વાત કેને ન રૂચે? પરંતુ અમારો આશિરપ્રેમી બન્યું, સારિકાને પાંજરામાં પૂરે તેમ, અમને શત્રુદિવસ આ ઘરમાં પૂરી રાખે છે અને ઘરબહાર એક પગલું પણ મૂકવા દેતો નથી. અમને તો આ સ્થળ કે અન્ય સ્થળ—બધું પરમ પથ્ય છે; એટલું જ કે “ન મળ્યું રાણીપદ કે ન મળ્યું મુનિપદ” એવી અવસ્થામાં અમે છીએ. માટે અમારો સહોદર ઘેર ન હોય એવે વખતે આજથી આતમે દિવસે અમુક સમયે તમારો સ્વામી—રાજા અહિં એકલો આવે.” કહેવત છે કે રાજા હોય કે રાંક હોય—એમની, ચોરીના કામમાં તો સહયતા જ છે. આ સાંભળીને હર્ષ પામી દાસીએ જઈને સર્વસ્વરૂપ નરપતિને કહી બતાવ્યું; અને અત્યંત વૃદ્ધિ પામ્યો છે મદ જોનો એવી વેશ્યા-પુત્રીઓએ પણ અભયક્રુમારને વિદિત કર્યું. અથવાતો કહેવાય છે કે કોકોઈ સર્વદા પોતપોતાના સ્વામીનો વિજય કર્યો છે.

હવે જગતને કંઈ ચિચિગ કરી બતાવવું—એવું છે જુદી-સામર્થ્ય જેનું એવા અભયક્રુમારે, અહિં પ્રયોતરાજાના જેવી રૂપાધુતિવાળો એક માણસ ચોખી કાઢી પોતાની પાસે રાખ્યો. તેનું નામ પણ ‘પ્રયોત’ રાખ્યું અને એને નગરને વિષે પોતાના એક ઉન્નત બાન્ધવ તરીકે બહાર કર્ચે આવો સર્વ પ્રબંધ એણે કર્યો એ બધું ‘શત્રુજન-ધન’ નાટકના પ્રથમ પ્રવેશરૂપ કર્યું હો.

યતી ! પછી. “ મન્દબુદ્ધિ શિષ્યની પાછળ રોકાવાથી એક અધ્યાપક-ગુરુનું, -અન્ય બુદ્ધિમાન શિષ્યોને શીખવવાનું-કાર્ય પડ્યું” કહે છે; એમ મારે આ ઉન્નત બાન્ધવની પાછળ મારો સર્વ વ્યવહાર મુકવો પડે છે ! સંસારી જીવ જેમ અર્નેકભવ કરતો જમણું કાર્ય કરે છે તેમ આ મારો બાન્ધવ ઉન્નતપણાને લીધે જ્યાં ત્યાં આથડયા કરે છે એને મારે કેવી રીતે સાચવવો ” એ પ્રમાણે અમલકુમાર નગરને વિષે જ્યાં ત્યાં ફરતો કહેવા લાગ્યો. અથવાતો માણસને પ્રયોજન આવ્યે શું નથી કહેવું પડતું ? વડી હું એને કોઈ પ્રવીણ વૈદ્યરાજ પાસે લઈ જાઉં છું. એમ કહી કોઈ કોઈ વાર એને માંચાપર નાખી-બાંધી, એ અત્યન્ત લવારો-જીમરાણુ કરી મૂકતો હોય એ સ્થિતિમાં પણ એને અમલકુમાર રાજરક્તે યજ્ઞને લઈ જવા લાગ્યો; જેવી રીતે બાળકો એક કોઈ નિશાળીઆને નિશાળે લઈ જાય તેમ. માર્ગમાં એ ઉન્નત વડી. અમલકુમારે સમજાવી મુકેશું” એ પ્રમાણે. “ અરે લોકો, મારું એક વાક્ય સાંભળો, હું પ્રયોગરાજ છું, મને આ પ્રમાણે ઉપદેશ લઈ જાય છે, મને એની પાસેથી કોઈ રીતે જાણવો”, આમ જુમે પાટીપાટીને આક્રંદ કરી મૂક્યા. એ સાંભળીને નગરવાસીઓ એની પાસે આવતા; પણ એને એનાખી અન્યોઅન્ય દારૂપૂર્ણ મરકરીમાં કહેતા કે “ આ કહેતા નરેશને જે કોઈ જાણવો એને એ પાંદડી મર્ચગજવમ પાનિ આપી દેશે ”.

આ પ્રમાણે અમલકુમારે નિન્દા મેળવત-વિરમવતઃ મર્ચગજ નમવ.પર આ.વત. એ નમવે કમળુ ૨.૩ સં.નુ. અને એક કાલિને કહેતા.કો એ કિ ૧૦ ૧૦.૫. નવનિર્મિત પૂર્વે વિશવ ૧૫૫૩ ૧૬.

પરમતત્વ શું છે એની, એનો સ્વાદ લેવાં સમયેજ, ખબર પડે છે. આ રાજાની ઇન્દ્રિયા કુમારે જાણે છે એમને ધિક્કાર છે ! દોષ સર્વ છે એમનો, ને શિક્ષા સંકલન કરવી પડશે એમના અધિપતિ રાજાને ! અમેજ ન્યાયમંત્રીઓ છીએ, ને ન્યાય ચુકવીએ છીએ એમ કહીનેજ હોયનો એગ અલયકુમારના માણસાએ. રાજા પ્રઘોતરાયને પકડી બન્દિવાન કર્યો. બન્ધનથી મન્યકની સાથે પાંખી દિવસેજ અલયકુમાર એને ઉપડાવી નગર મધ્યે દેઈ ચાલી નીકળ્યો. પ્રઘોતરાજાએ બહુ બહુ ભુખે પાંડી કહ્યું—અરે, હું પ્રઘોતરાજા છું; મને શત્રુ ઉપાડી જાય છે. પણ લોકો તો કહેવા લાગ્યા—અરે, આ વખતે એવો કોઈ અહિં છે કે જે સદા આપુ બોલ્યા કરનારના મુખને વિષે ધુળ નાખે ? આ જિન્મત્ત તો નિત્ય લક્ષી બસીને આપણા કાન ખાઈ ગયો ! એણે તો આપણા રાજા સાથે કોઈકે જાતનું વેર રોચ્યું છે ! અલયકુમારે પણ લોકોને કહ્યું—મને પણ એણે બહુ દિવસ પર્યન્ત ડાખ દીધું છે. આજે હવે એને આકરૂં આપધ આપું છું કે જેથી હવે પછી એ કાંઈ લવારો કરે નહીં. આ પ્રમાણે રાજગૃહીનગરીના રાજપુત્રે પોતાની માસીને પતિ થતો હતો એવા રાજાના પણ મહત્ત્વ મદન કર્યું—માનભંગ કર્યો ! અથવા તો એમાં શું ? સો દિન સાસુના, તો એક દિન વહુને પણ આવે !

પછી અનેક રથજે પૂર્વસંકેત પ્રમાણે તૈયાર રાખેલા, અત્યન્ત વેગવાળા અશ્વો ભેટેલા, રથમાં નાખીને પ્રઘોતરાજાને અલયકુમાર પોતાના રાજગૃહ નગરપ્રત્યે લાવ્યો. કહ્યું છે કે આજે આપણે કોઈને રજાવીએ તો વળતે દિવસ તે આપણને રજાવે. ત્યાં લાવીને, સંધિરૂપી ધરીને ધારણ કરવામાં હિતમ ધારી સમાન—એવા અલયકુમારે એને પોતાના પિતાસમક્ષ હાજર કર્યો; જેવી રીતે કોઈ ગુન્દેગારનો જામીન થઈને એને છેસાંવી ગયેલ વ્યક્તિ પેલા ગુન્દેગારને વખતસર હાજર કરે છે તેમ.

પ્રઘોતરાજા રાજાને ભેઈ એણિકરાયને, એણે અસયને બન્દિવાસમાં રાખ્યો હતો એ વાતનું સ્મરણ થયું, તેથી એ કોપાયમાન થઈ ખદગ જેવી એની સન્મુખ દોડ્યો, કેમકે રાજાઓમાં નીતિની

વિચારણા અત્ય હોય છે. પણ અખિલ નીતિચાલના રહસ્યને જાતા એવો અમલકુમાર ત્યાં હતો એણે આદરપૂર્વક પતાને વિશાપના કરી કે—પિતાજી, એ આપનો શત્રુ છે એ વાત ખરી છે; પણ એ અત્યારે આપણે ઘેર આવ્યો છે, માટે એક સહોદરની જેમ આપણા આતિથ્યને યોગ્ય છે—આપણે એનો સત્કાર કરવો જોઈએ.

આમાં અમલકુમારનાં વિવેકભર્યાં વચનો શ્રવણ કરી, સર્વ પ્રકારની સંપત્તિમાં કુત્રેર સમાન—એવા શ્રેણિકશયે પ્રધોતચંદ્રને સન્માનપૂર્વક અનેક અપૂર્વ વસ્તુઓ આપી વિસર્જન કર્યો. એ (પ્રધોત) પણ સત્વદીન દશામાં શીઘ્ર પોતાના નગર ભેગો થયેલ હતું છે કે અત્યન્ત તેજસ્વી કહેવાય છે એવા ઈન્દ્રરાજ પણ આપ-ત્તિશ્રમયે નિસ્તેજ થઈ બચ છે.

આમ સુધા, ચન્દ્રમાની ભ્યોત્સના, ચિત્રનું હાસ્ય, દ્વિધ, અંગાનાં જગ, કુન્દ પુષ્પ, હીર, રક્તિક અને શરદશત્રુના મિયની પ્રભા—એટલાં વાનાંની જેવા ઉજ્જવળ અને નિર્ભળ શુભોવાના ભુદિઆગર—અમલકુમારે અનેક અત્યન્ત આશ્ચર્યકારક કાવ્યો કરી કરીને પિતાને હર્ષ ઉપજાવ્યો.

સર્ગ નવમો.

હવે કાર્યભારની ચિન્તાનો ભાર બધો અભયકુમારપર હતો, પ્રભાવર્ગ બહુ સુખી હતો અને ધર્મ, અર્થ તથા કામ-એ ત્રણે પુરુષાર્થો સુંદર રીતે સધાતાં હતા તેથી રાજ્યકર્તા 'ભંભાસાર' ૧ ઐષ્ટિક, ગમ્મનો ૨ ભાર 'પ્રવર્તક' ૩ યુનિને સોંપી કેવળ શાસ્ત્રનું જ આખ્યાન કરતા અનુયોગી ૪ આચાર્યની જેમ, બહુ શાન્તિથી કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

મઠ ઝરતા હસ્ટીઓ, ઉત્તમ આકૃતિવાળા અધો, નાના પ્રકારના સમાસ્થાનો, સુંદર ચિત્રશાળાઓ અને મનહર સંગીતકોથી ૫ નિરન્તર વ્યાસ એવા આ રાજચક્રનગરમાં ધનદત્ત નામનો એક પ્રખ્યાત સાર્થવાહ વસતો હતો. યાચકોને હર્ષસહિત ધનદાન દર્પ એ શેઠ, એની દૂર્ધાએ પાટેલું ધનદત્ત નામ સાર્થક કરતો હતો. જેમ એનું દ્રવ્ય અગણિત હતું એમ એનું ચારિત્ર પણ પ્રશંસાપાત્ર હતું તે શુદ્ધ સુવર્ણની મુદ્રિકામાં જડેલા ઉત્તમ રત્નની જેમ પ્રકાશી રહ્યું હતું. અનેક ગુણગણાલંકૃત એવા એ સાર્થવાહની કોમળ વાણીમાં પાકી ચેરડીના જેવી મધુરતા ભરેલી હતી. વળી એના ચન્દ્રમા સમાન નિર્મળ શુભોને વિષે 'ઔચિત્ય' શુભ અમળી હતો; જેમ એક ચક્રવર્તી રાજાના સર્વ શસ્ત્રોને વિષે 'ચક્ર' અમેસર છે તેમ. એના સર્વ શુભો વિકાર રહિત હતા, છતાં એના 'નય' સંજ્ઞાવાળા શુભને તો વિકાર પાછળ લાગેલો જ હતો. ૬

૧. અને માટે ભુઓ આ ચરિત્રનો પ્રથમ ભાગ ૫૮ ૧૫ મું. ૨. આજાનુવર્તી સંપ-વિભાગ. ૩. સાધુઓમાં આચાર્યશ્રી ઉતરતી, પ્રવર્તક-ગણિ-ઉપાધ્યાય આદિ સાર્થક નામવાળી પદવીઓ અપાય છે. ૪. જેમણે યોગ વદન ક્યો છે એવા. (યોગનિષ્ઠ !) યોગ=ચિત્તગતિનિરોધ. ૫. ચામન, વાદનઅને નૃત્ય-પ્રકાર જસસે. Concert. ૬. સર્વગુણ વિહારરહિત દયા-એમનામાં કંઈ પરિવર્તન થતું નહીં. પણ એ 'વિ' કાર નય 'મુચ્છની તો પાછળ લાગેલો જ હતો. એટલે 'વિ-નય' શુભ એનામાં હતો. (વિરોધાભાસ અપંકર).

આ સાર્થવાહને વસુમતી નામે સ્ત્રી હતી. એ પૂર્ણ વ્યવહાર રૂઠાં છતાં અવર જન્મેના શ્રેષ્ઠ રહસ્ય પ્રકટ કરવામાં અસર હતી. વિવાહમાં એણે લોકો સમક્ષ પોતાના પતિનો દોષ ગૃહજી કયો હતો છતાં એ એને પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય હતી. વળી ગુરુ-ગિરા [રિ] પર આસ્થા બાંધાયેલ હોવાથી, સમુદ્રપરિવેષિત હોવાથી, અને સર્વસહ^{૧૦} તથા સ્થિર^{૧૧} હોવાથી એ બધું વસુમતી-પૃથ્વી જ હોયતી એવી જ જાતી હતી ! યાચકોને એ એ અમાન દાન દેતી હતી એટલે એ માન કરતી નહિં માટે એમાં આશ્ચર્ય શું^{૧૨} ? આમ એ દમ્પતી, દિનશી^{૧૩} અને દિન કરની^{૧૪} પેઠે શ્રદા પ્રેમયુક્ત દામ્પત્યનું અનુપાસન કરતા દિવસ નિર્જમન કરતા હતા.

પરંતુ આવો આવો પૈતૃક છતાં એમને એક પણ દુરજા-પુત્રનું સુખ જોવાનો વખત આગ્યો નહોતો. અથવા તો પ્રાપ્ત થઈને જ પત્ની સંતતિ દેવા કે. આમ અપુત્ર અવતાર હોવાથી એમને મન ભેડે ખેડ નહોતો અને પા. આ મંસારમાં કોઈ જાહેર મંત્રેના સર્વ મનોરથો કદાચ પૂર્ણ થતા નથી. એમને કહેતા કે "આ આ પત્ની પદસંપન્નિ પુરવિના, વિધવા. યુવતી મમ્મલ નિષ્કલ રે. જેમને પ્રભાવના પેઠેરમાં નૂરના નિષેપની જેમ પુરના દારૂનું શ. વાંડે એમને દરિદ્રાવશ્ય લે મળતા દેવા ને પે

એમનો ધન્યધન્ય અવતાર છે. જ્યાં ધનમાં રમનોરાં અને ધૂળચુકત એંગોપાંગવાળાં બાળકો નથી એવું ગૃહ તે શું ગૃહ કહેવાય? ”

વળી જેને પ્રત્યેક રાત્રી માસપ્રમાણ લાગતી એ સાર્થ-વાહી વસુમતી તો અપુત્રપણાને લીધે સાર્થવાહ કરતાં પણ સંવિશેષ દુઃખી જણાતી મનમાં ચિન્તવવા લાગી કે—રાત્રીઓને વિષે જેમ તારાવાળી રાત્રી, તેમ સ્ત્રીઓને વિષે બાળકોવાળી સ્ત્રીજ પ્રસંશા કરવાં હાયક છે. તે જ સ્ત્રીઓ પરમ સૌભાગ્યશાળી ગણાય છે કે જેઓ મલાવા કરતી પુત્રના મસ્તકપર હાથ ફેરવે છે; પગ તડકડાવતા તથા ડોક ધુણાવતા, માતાના દુધ માટે ઉતાવળા થતા મુગ્ધ બાળકોને સ્તનપાન કરાવે છે; કોકરવરણા જળથી એમને સ્નાન કરાવી ચક્ષુદોષ નિવારણાર્થે અંજનનું ટપકું કરે છે; સૂતાં—ઁસતાં—ઉઠતાં અને જતાં—આવતાં પણ નિરંતર પુત્રને હર્ષ સહિત ઉત્સંગને વિષે રાખીને ફેરવે છે; અને પોતે આનન્દ સમાતો ન હોય એમ બ્રાજડા માણસની જેમ અવ્યક્ત અક્ષરો બોલી એમની સાથે ઉઘાપ કરે છે. તે એવી રીતે કે—“બાપુ, તું મંડલેશ્વર થશે, સામન્તની પદવી પ્રાપ્ત કરશે, રાણો થશે, રાજા થશે, ભાગ્યવાન થશે, વિજયપ્રશાળી થશે, આનન્દમાં રહેશે. આવ તારી બહા ફેર કરે; તારા એવારણા લઉં. બાપુ, તું કેટલે વર્ષ જીવશે ! હું તારું સુખ જોઈને જંઘશ.”

વળી જેમને પોતાના પુત્રોનો ‘નામકરણ’ નો અને ‘લક્ષ્મીકરણ’ નો અવસર જેવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે એવી સ્ત્રીઓનીજ લોકમાં અને ખ્યાતિ થાય છે; અને એમનું બહુ વિસ્તારયુક્ત નિશાળગરણું જુએ છે એઓ જ ગણત્રીમાં આવે છે. વળી સ્ત્રીવારમાં બહેલા ઉઠીને શાળાએ જાય ત્યારે જેઓ, એમને ખાવાને માટે, સાથે સાડાં સાતું—નાસ્તો બંધાવે છે, ત્યાંથી પાછા ઘેર આવે ત્યારે ખુદિ વધારનારૂં મશાલાવાળું દુધ પીવા આપે છે, અને મોટા થાય ત્યારે એમને ઉદાર ધનવાનોની પુત્રીઓ પરણાવાનો દહાવો લે છે, એ સ્ત્રીઓ જ સદા પુણ્યવતી છે. પરણીને આવનારી પુત્રવધુઓને પણ જમવાને સાત પ્રકારના પકવાન, અને બેસવા માટે સાતસાત ગાદી-તકીઆ આપવામાં આવે છે: આ સર્વ મહિમા પણ શનો? પુત્ર હોય

એનો જ એ મદિમા છે; એની જ એ વિશિષ્ટતા છે. માટે પુત્રવતી સ્ત્રીઓ જ નિશ્ચયે પૂર્ણ બાગ્યગ્રામી છે. મારા જેવી અનુદર્પર-માતા! કેવળ જ બાગ્યદીન! કેમકે પુત્રમુખ જોવાનો અવસર જ આવ્યો નહીં! બહુ શું કહું? આટલું તો નિઃશ્વદેહ છે કે કોઈ જ-મથી જ દરિદ્ર, અને સંતતિમાં એક જ પુત્રીવાળી, સ્ત્રી હોય એ પણ મારી આગળ તો બાગ્યગ્રામી! એનો પણ અવતાર સારો! કારણ કે એક પણ અલંકાર ન હોય એવે વખતે કાચનાં આભૂષણ પણ શું ખોટાં?

મૂળ થકી કૃપા થાય છે—એમ જાણીને જ જાણે વસુમતી તો પછી પુત્ર પ્રાપ્તિને માટે વૃક્ષનાં બહુબહુ મૂળ ઘસીઘસીને પીવા લાગી; અને એ પુત્રપ્રાપ્તિમાં અન્તરાય પડાવનારું એવું જે કર્મ—તેને જાણે અત્યન્ત ભય પમાડવાને માટેજ હોયની એમ કટિલાગ પર, ભુ-જાએ અને કંઠને વિષે નાના પ્રકારના રક્ષાવિધાનો^૧ બાંધ્યા. અનેક પ્રકારનાં નૈવેદ્ય, ધૂપ, પુષ્પ, વિદ્યેપન આદિથી, પ્રખ્યાત દેવતાઓની પૂજા કરી. એમની સમીપમાં ઉભા રહી, કર જોડી ધણીવાર માનતા માની કે—જો તમારી કૃપાથી મને પુત્ર થયે તો હું પુત્ર, પતિ અને શ્વશુરવર્ગ તથા પિતૃવર્ગના સર્વ સમ્બન્ધીઓ સહિત અહિં આવીને ઉજાણી કરીશ, અને લોકોના ચિત્તને વિષે તમારો ચમત્કાર પ્રદર્શિત કરીશ. હર્ષ સહિત સુવર્ણના પુષ્પોવડે તમને વધાવીશ, પુત્રને ઉત્સંગમાં રાખીને તમારી આગળ નૃત્ય કરીશ અને નવનવીન કૌતુકભર્યા ઉત્સવ રચાવીશ. અથવાતો કહું છે કે સ્ત્રીઓ પુત્રને માટે શું શું માનતા નથી કરતી? વળી ‘મને કયાંદે પુત્ર થયે’ એમ તે ભવિષ્ય જોનાશ-દૈવજ્ઞોને પુછ્યા કરતી કારણકે ગરજવાન હોય છે એઓ અદ્યપરને પણ સર્વજ્ઞ માને છે! આડમ્બર

૧ સંસ્કૃતમાં મા ધાતુ ‘માપતું’ અર્થમાં વપરાય છે. માટે માતૃ કે માતા તો વાચ્યાર્થ તો ‘માપનારી’ એવો થાય છે. અહીં પણ એ વાચ્યાર્થ જ લેવો. જનુ=ધુંટણ. દર્પર=કોણી. ધુંટણ અને કોણીના માપથી (વડે) માપનારી. સંતતિ નથી એટલે પોતે કોઈની માતા Mother તો નથી જ.

૨. (૧) મૂળ (સજ્જન) હોય તો વૃક્ષને ફળ આવે છે; (૨) મૂળનો ઉપયોગ કર્યાથી સંતતિ રાખડી-કટિમૂત્ર-કર્ક-માદળામાં વગેરે.

કર્મા વિના કંઈ મળતું નથી એમ સમજીને એઓ પણ ટીપણું હાથમાં લઈ ખડીના કટકાવતી કુંડળી આજેખી એમાં ગ્રહોને સોસોને સ્થાને મૂકી સાવધાન ચિત્તે નિરીક્ષણ કરી કહેતા કે—મંગળ આદિ ગ્રહો ઉત્તમ સ્થાને નથી માટે એની પૂજા કરાવે તથા મંડળપૂજન કરે. એથી જ તમારી મનકામના પૂર્ણ થશે. આ જગતમાં દાન એજ રાજ છે. તમે નથી સાંભળ્યું કે ધનતું દાન દેવાથી પાપનો નાશ થાય છે ? પુત્રની આકાંક્ષાવાળી વસુમતીએ એ સર્વ ક્યું એટલે એ જ્યોતિષીઓએ પણ હર્ષ પામી કહ્યું કે—હવે તમારા મનોરથો સર્વ શીઘ્રસિદ્ધ થશે. કારણકે બ્રાહ્મણોની પૂજા કર્યાથી અશુભ ગ્રહો શુભ થાય છે. આ ઉપરાંત એ લોકોએ કહ્યા પ્રમાણે નાના પ્રકારના જપ-મંત્ર વગેરે ઉપાયો પણ એણે કર્યા પરંતુ એક પણ ઉપાયથી સઘ ફળપ્રાપ્તિ થઈ નહીં. અથવાતો ફળ તો કર્મધીન છે, એમાં અન્ય ઉપાયો શું કરી શકે ?

એકદા અનુકમે, પુત્ર પ્રાપ્ત્યન્તરાયકર્મનો ક્ષયોપશમ થવાથી કોઈ ભાગ્યશાળી જીવ વસુમતીની કુક્ષિએ આવ્યો. ગૂઢગર્ભત્વને લીધે અલક્ષ્ય, અને મુનિના ચારિત્રની પેઠે દુર્વહ એવો ગર્ભ વસુમતી પણ, પૃથ્વી એક નિધિને ધારણ કરે એમ સંભાળી ધારણ કરવા લાગી; અને અન્યસ્ત્રીઓ વગેરેએ બતાવેલ અનેક અનેક પ્રકારે એ ગર્ભનું પોષણ કરવા લાગી. અથવાતો દ્રવ્યવાન ગૃહસ્થોને શું અશક્ય ? અનુકમે ગર્ભકાળ પૂર્ણ થયે, શુભલક્ષ્ણે, દિશાઓ સર્વે નિર્ભળ હતી એવે સમયે, વંશલતા મુક્તાફળને પ્રસવે એમ, એણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો.

પુત્રજન્મની વાત સાંભળી જેને અત્યન્ત હર્ષ થયો છે એવા આ ધનદત્ત સાર્થવાહે અનુકમે પુત્રનો વર્ધનકમહોત્સવ કર્યો. લોકો પણ એ સાંભળી અદ્વિતહિંથી હર્ષ પ્રદર્શિત કરવા આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે—સર્વ ઋતુના પુષ્પ અને ફળ જેમાં હંમેશાં થાય છે એવા બગીચાની જેવા ઉત્તમ ગૃહમાં અવતર્યો એ, કોઈ જનપુણ્ય—પૂજાં પુણ્ય કર્યા જેણે એવો, ભાગ્યશાળી જીવન

૩. ૧૫૭ પાના સમાપ્ત એવું (ચારિત્ર): (જારી લીધે) કરે દરીદ્રી સમાપ્ત એવો (મર્મ)

દશે. લોકોનું એવા પ્રકારનું કથન સાંભળીને પિતાએ
'કૃતપુણ્ય' એવું નામ પાડ્યું. અથવાનો કહ્યું છે
નામ જ સાડું. નોકોને પન્મ આનન્દ ઉપલવતો પ્ર
વાળો પુત્ર પણ અનુક્રમે પિતાના મન યોગી સાથે વૃદ્ધિ
લાગ્યો. આડ વર્ષના થયો ન્યાડે પિતાએ ઉત્તમ કળાયા
અભ્યાસ કરાવ્યો ગરુ યોગ માન્ય કે પંદસી વયમાં
ક્રેમારવન્ધ્યામા વિદ્યા ઉપાર્જન કર્યાનું કહ્યું છે. પુત્ર પણ
માન હોવાથી અન્ધ અમયમા નર્મ કરાવેના પાનંગન થયે
અનુકુળ હોય તો એક પ્રવટાન જેમ શીઘ્ર ગ્નદીપે પહોર
છે એમ.

આ જ નગરમાં સાગરદત્ત નામનો એક શ્રેષ્ઠી
હતો. ગામીયં ગુણ અને મનુષ્યને ને ને સીધે જાણે એ એક
સાગર-સમુદ્ર દત્તા એન માધુર્યદિ ગુણોએ કરીને યુક્ત એવ
જયશ્રી નામે પુત્રી થઈ. કારણ કે દ્રાવણ મંડપમાં સદા દ્રા
નીપજે છે. જગાધિપતિથી ઉપજ થયેલી. વિદ્યુતના જેવી થ
સર્વદા જડ-સ-જનને વિષે વનનારી. નીચલામિની, કે
કરવા આવેલી લક્ષ્મીપર એનાથી વિપરીત ગુણોવાળી
કન્યાએ વિજય મેળવ્યો. દત્તા-મટેજ જાણે એનું જયસ
'જયશ્રી' એવું નામ પાડ્યું હોયની. કૃતપુણ્યનો એના મ
પિતાએ આ કન્યાનો સાથે વિધવ કે કપો કારણ કે વિચર
પુરો રતનના ભાજનમા હાથ નાખે છે આપ્રમાણે વસુમતી
સર્વ મનોરથો ફળીભૂત થયા; અગર એ કે ધાર્યા હા તો કોઈ વિ
લાના જ પડે છે.

૧. સમુદ્ર ૨ જળમત એટલે જગમ. કિંતુ થતુ કમગ વ. મી ક
જમાં વસનારી કહેવાય છે. વળી 'જડ-સ-જન' એવો અર્થ મૂળ
જનો' એમ થાય. લક્ષ્મી મૂર્ખ જનોને ત્યા રે. પ ને નીચ લોકોની પ
લક્ષ્મી વિશેષ અર્થ છે. ૪. વિપરીત ગુણોવાળી એટલે કે અ-જડ-અ-જન વિ
મહાવિદ્યાન એવા પિતાથી જન્મેલી; અન-અ-જડ-અન-વિ-જનો-જનો એ
નતરમાં વસી રહેલી; અગ્ર-અગ્ર-દદમનવાળી, અ-વાચના મના કે-વચ મ
ઉચ્ચ આશય-કુળ-વિપરીત ગુણો એ કન્યાના દત્તા

પરંતુ. દ્વંદ્વતીયમ્ જેવું કંઈ નવું વસુમતીને જોવાનું આવ્યું. તે એ કે, કૃતપુણ્ય જિતેન્દ્રિયત્વને લીધે, પોતાની પત્નીપ્રત્યે પણ પ્રેમાસક્ત થયો નહીં. (તો પછી વારાંગનાની તો વાત જ ક્યાં કરવી). ? પુત્રને લોગવિલાસથી પરાઉમુખ રહેતો જોઈ વસુમતીને અત્યંત ખેદ થયો કે આમાં તો સુંદરીનું સૌન્દર્ય વૃથા ગંગી જઈને મેલાન થાય છે. પછી એણે પોતાના પતિને પણ કહ્યું કે- સ્વામીનાથ, આ તમારો પુત્ર જાણે પોતે વૃદ્ધ થઈ ગયો એમ, સંસારના વિષયોપલોગથી વિમુખ રહે છે. પુત્ર લોગવિલાસ ન લોગવે તો પછી આ ધન શા ઉપયોગનું ? શરીરના આભૂષણરૂપ ન થાય એ સુવર્ણ શા કામનું ? પુત્રને નાના પ્રકારના વિલાસ કરતો જોઈને જ સ્ત્રીઓને બહુ હર્ષ થાય છે. માટે તમને કહેવાનું એટલું કે આ તમારા પુત્રને એની સમાન વયના સોળતીઓ સાથે મેળાપ કરાવો, કે જેથી એને કામલોગને વિષે આસક્તિ થાય. પણ ધનદત્તે કહ્યું- પ્રિયે, આણું અસંખ્ય લાખણ કરીને તું એક આશ્ચર્યજનની જેમ ઉલટી તારી મૂર્ખાઈ પૂરવાર કરે છે ! આ વિષયમાં તો તારો પુત્ર સ્વયમેવ વખત આવ્યે પ્રવૃત્ત થશે; કારણ કે જીવે ભવેભવે વિષયોપાસ કરેલો છે. તથાપિ જો કદિ મુનિની પેઠે એ એકદમ વિષયોન્મુખ જણાશે તો પછી તારી સૂચના પ્રમાણે કંઈ કરશું. માટે હમણાં તો મૈન ધારણ કર. પ્રથમ તેલ જોવા દે, પછી તેલની ધાર જોવા દે; પછી બધું થઈ રહેશે. પરંતુ કદાચહી વસુમતીએ તો આગ્રહ કર્યો કે જે કરવાનું છે તે આ વખતે જ કરે; તે વિના મને નિરાંત નહિં વળે. “ ખરેખર એના અંગમાં કોઈ એવી ધાતુ ભંરાણી છે કે લીધી વાત મૂકવી જ તથી. અથવાતો સમગ્ર સ્ત્રીઓની પણ આગ્રહરૂપી ગાંઠ મૃતકમુષિની જેમ હરકોઈ સુયુક્તિરૂપી નહોતવંડે પણ છુટતી નથી”. આમ વિચારીને શેઠ પ્રિયાનું વચન માન્ય કર્યું. ખરેખર સ્ત્રીઓ પુરુષોને આંગળીએ નચાવે છે એમ કહ્યું છે એ ખોટું નથી.

હવે પત્નીના અત્યંત આગ્રહને લીધે પિતાએ પુત્રને અનિષ્ટ સોળતમાં મૂક્યો. તેપર ક્ષવ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે જાણે એણે

શરણે આવેલાને પોતાને હાથેજ બાંધીને શત્રુઓને મુખપ કપોં ! ત્યાં એના નીચ ગોઠિઆઓ એને કોઈ વખત અલીસ ભાગ્યે ભરેલી ઘૂતગાળામાં; તો કોઈ વખત બિટ, નટ, બાટ આદિ લોકોથી બચાસ-તથા અત્યન્ત અંધટ્ટ થવાથી અંગોને ચગદી નાખનારા-મહાન દેવકુળોમાં; ઠઠાચિત્ શૂંગાર, હાસ્ય આદિની કથાઓ ચાલી રહી હોય એવા ટોળામાં; તો કોઈવાર તાજા દર્બદર્બને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર ગોરલોકોની સમક્ષ; કોઈવાર કેતદી, જાતિ આદિ પુષ્પો, અને ઠઠલી, આમ્રતડ્ આદિ વૃક્ષોના બગીચામાં; તો કોઈ વખત વાવ-તળાવ-કુવા આદિ જળાશયો પર; કોઈ સમયે તમ્બોળીની ઢુકાને તો કોઈ વખત માગીને ઘેર; કોઈવાર વેશ્યાના પાડામાં, તો કોઈવાર એવાંજ અન્યથયે ફરવા લઈ જતા; પાપી માણસોને એનાં કર્મ કુગતિને વિષે લઈ જાય એમ. આમ થવાથી પેલા નીચ સોબતીઓની એને અસર થઈ, એમનો વાસના એનામાં આવી. અથવાતો લીમડાના વૃક્ષની નિકટમાં રહેતા આમ્રવૃક્ષમાં કટુતા આવતાં વાર શી ?

એ વખતે ત્યાં, પુષ્પધન્વા કામદેવનું-ત્રણે જગતને જીતવાનું અમોઘ શસ્ત્ર હોયની એવી દેવદત્તા નામની વેશ્યા રહેતી હતી. તે વેશ્યાને ત્યાં એક વખત કૃતપુણ્યને એના સોબતીઓ લઈ ગયા. અથવાતો નીચ સોબતનું બીજું શું ફળ હોય ? સુંદરવસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત નવયુવાન કૃતપુણ્યને જોઈને, જ્વરમાંથી મુક્ત થયેલો પથ્ય જોઈને હર્ષ પામે એમ, વેશ્યા અત્યન્ત પ્રસન્ન થઈ. કારણકે જેમ સમ્બન્ધીઓ ઉત્સવના પ્રસંગોથી, સન્નિજન સાહસનાં કામોથી, દુષ્ટમંત્રી આપત્તિથી, બ્રાહ્મણો દક્ષિણથી, પાર્શ્વી હરિણોથી, કૃષિકાર વરચાદ્યો, યાચકો નાના પ્રકારના દાનથી, પિતા પુત્રના અક્ષરોથી, વણિકજન વ્યાપારમાં લાભ મળ્યાથી અને વૈદ્ય દરદીઓ મળ્યે-હર્ષિત થાય છે તેમ વેશ્યાઓ ગર્ભશ્રીમન્તના નવીન પુત્રો આવ્યે હર્ષ પામે છે. કૃતપુણ્યને જોઈ વારાંગના ઉભી થઈ. કારણકે અન્ય જનો પણ લક્ષ્મીનું ગૌરવ કરે છે તો પછી વેશ્યા કરે એમાં શું આશ્ચર્ય ? તત્કાલ એણે એને આસન આપ્યું અને સારો સત્કાર કર્યો. વળી આદરપૂર્વક અનેક પ્રકારના

શૃંગારપૂર્ણ ભારે ભારે શબ્દો કહીને કથંચિત્, એણે કરેલાં પુ-
રુષોની સાથેસાથ એને એવો વશ કર્યો કે એને ત્યાંથી ઘેર જવાનું
મન જ થયું નહિ. જેવી રીતે વિચક્ષણ છતાં કોઈ વ્યસની વિદ્યાર્થી
પોતે પાઠે કરેલી શાસ્ત્રપંક્તિ વિસરી જાય છે તેવી રીતે, વેશ્યાએ
મન હરણ કરી લીધેલું હોવાથી, કૃતપુણ્ય પણ સાલંકારા^૧, રસ-
સ્પૃષ્ટા^૨, નિત્ય છંદોનુવર્તી^૩, સદ્ધર્મશાળી^૪, નિર્દોષ^૫, અને
શુણ્વૃદ્ધિથી સમન્વિત^૬, એવી પોતાની પત્નીને વિસરી ગયો. જેવી
રીતે અગણિત પુરુષોના ગમનાગમનથી નિર્લજ્જ વેશ્યાઓનું ઘરનું
આગાજું ઘસાઈ જાય છે તેવીજ રીતે એમનાથી જાર પુરુષો ઘસાઈ
જાય છે, અને એ જાર પુરુષોથી ઘસાઈ ઘસાઈ એઓ (વેશ્યાઓ)
નદીગોલકન્યાયે^૭ વિવધ આકાર ધારણ કરે છે. પછી એઓ
શબ્દચાતુર્ય-વસ્ત્રાલંકાર-હાસ્યવિનોદ અને કટાક્ષબાણ આદિથી
પુરુષોને મોહ પમાડે છે. પણ ઘરની સ્ત્રી અન્ય પુરુષનો સમાગમ
પણ ન રાખનારી, લાજ કાઢીને ચાલનારી, મર્યાદા અને રીતશુદ્ધ
ચોખ્ખી છતાં કુવાના દેડકા જેવી હોય છે માટે એ બુદ્ધિશાળી હોય
તોયે વેશ્યાની જેવું પતિમનરંજન કરતાં એમને આવડતું નથી.

હવે એ કૃતપુણ્ય તો વારાંગનાના પાશમાં સજ્જડ ફસાયો
એથી, મત્સ્ય જેમ જળાશય ત્યજી ચકતું નથી એમ, એનું ઘર ક્ષ-
ણવાર પણ છોડી ચકયો નહીં. તેથી સાર્થવાહ પુત્રનેહને લીધે
હર્ષસહિત વેશ્યાને ત્યાં નિરંતર દ્રવ્ય મોકલતો રહ્યો. આહા ! શી
પ્રેમબેલછા ! કપુરથી ચઢ કરીને લવણપર્યંત જે જે ભેદએ તે તે

૧ થી ૬. આ સર્વ વિશેષણો ‘શાસ્ત્રપંક્તિ’ અને ‘પત્ની’ બેઝની
સાથે લેવાનાં છે. પત્ની પસે ૧=અલંકાર પહેરેલા; ૨=રસિક; ૩=[પતિની]
પ્રમાણે અનુકુળ. ૪=શૌન્દર્યવાન; ૫=દૂરજી વિનાની; ૬=શુણ્વૃદ્ધિ-અનેક
શુણ્વ-વાળી. ‘શાસ્ત્રપંક્તિ’ પસે ૧=શબ્દાલંકાર—figures of speech—મુક્ત;
૨=નવ રસ કહેવાય ૩ તેમાંના એકનેકરસમુક્ત; ૩=અર્થને અનુસારનારી;
૪=સારા શબ્દો વાળી; ૫=રસદોષ, વાક્યદોષ, અર્થદોષ આદિમાંથી દોષપણ
રોગ વિનાનો; ૬=આકરબ્રજમાં ‘શુણ્વ’ અને ‘વૃદ્ધિ’ કહેવાય છે એ બેઝ-
વાનાંથી મુક્ત. ૭ નદીમાં રહેલા પત્યદે નિત્ય ઘસાઈ ઘમાખને નવનવીન આપતિ
પારજી કરે ૩ નેમ.

સર્વ પોતે એક અગર કૃતપુણ્ય દોષની એમ ખૂટવા લાગ્યો. અથવા તો એમ જે કહ્યું છે કે—વેપારમાં લે વેચ કરીને, શિટ્ટીનો ધધો કરીને, પારકી સેવાગાકરી કરીને, કે ચઆદિથી યુદ્ધ કરીને પણ ઉપાર્જન કરેલું ધન બધું અન્તે સ્ત્રીમાં દુભે છે—જાય છે—તે અસત્ય વાર્તા નથી.

વાત આમ જની રહી છે એવામાં એકદા કૃતપુણ્યના માતૃપિતા પંચત્વ પામ્યા; તે જાણે કે પુત્રનો એવા પ્રકારનો અન્યાય સાંખી રહેવાને અશક્ત હોવાથીજ હોયની ! ત્યારપછી ત્રણે જગતમાં પ્રખ્યાતિ પામેલા કુસીનજનોમાં શિરોમણિ અને પતિ-ભક્તિને વિષે તત્પર એવી એની સ્ત્રી પણ એના વિભવવિલાસ માટે દ્રવ્ય મોકલવા લાગી. પણ પેટીનું લેણું જેની જેની પાસે હતું તે તેની તેની પાસે ચોંટી રહ્યું, નવી આવક બંધ થઈ અને ભાઈસાહેબનો અર્થ તો શરૂ હતો એને લીધે, હીપકના તેલની જેમ એનો વિભવ ક્ષીણ થવા લાગ્યો. કેમકે ગિન્દુગિન્દુમાત્ર ઘટતો જતો સમુદ્ર પણ, નવી આવક ન હોય તો ક્ષીણ થઈ જાય છે. આવી સ્થિતિ થઈ પડી હતી તોયે વેશ્યાએ એનો પાસે દ્રવ્ય માગવું બંધ કર્યું નહીં. કારણકે યાચના કરવામાં એવા લોકોની છાંછા હજી-કુલ હોય છે. અથવાતો આપીઆપીને ગજવું ખાલી કર્યું હોય તો-પણ યજમાનને બ્રાહ્મણો હેરાન કર્યા કરે છે તેવી રીતે સર્વદેવ આપી દીધાં છતાં પણ વેશ્યા માગીમાગીને કંઠર્થના પમાડયાજ કરે છે.

એક છેલ્લી વખતે જયશ્રીએ પોતાના આલરણો, અને સાથે પુણી અને તરાક વેશ્યાને ત્યાં મોકલાવ્યા. તેપરથી કુટિનીને નિશ્ચય થયો કે “હવે અમાવાસ્યાના ચંદ્રમાની પેઠે એ કૃતપુણ્યની લક્ષ્મી ક્ષીણ થઈ ગઈ છે. માટે રસ ચુસાઈ ગયા પછી કુચારૂપ રહેલી ચે-રડીના જેવો એ ગ્રેમી હવે કોઈ કામનો નથી. કેમકે અમારે ત્યાં તો વિભવવાળાનો જ સત્કાર થાય છે. વળી જ્યાંસુધી આ કૃત-પુણ્ય અહિં છે ત્યાંસુધી અન્ય લોકો પાસેથી દ્રવ્યપ્રાપ્તિ થવાની નથી; કકારાનુબંધિ પ્રત્યયો લાગતાં જેમ ધાતુઓને ગુણ કે વૃદ્ધિ કંઈ થતું નથી” —તેમ. માટે આનો, એક ભુજંગની પેઠે

એકદમ બહિષ્કાર કરીને કોઈ કુબેરલાંડારો જેવા અન્ય દ્રવ્યવા-
નને લાવી રાખું”. એમ વિચારી એની રંક સ્થીતિ લોગવતી સ્ત્રી,
પર દયા લાવી, પોતાના તરફથી સહસ્ર સુવર્ણ મહોરો ઉમેરીને એના
આભૂષણો એને પાછાં મોકલાવ્યાં. તે જાણે કરવી. તુંબડીમાંથી
મીઠું ફળ નીકળ્યું હોયની એવું થયું! પછી એકવાર તક સાધી,
કુટ્ટિની એને રાત્રીને વિષે ઉઘતોજ ઉપડાવીને બહાર મુકી આવી.
કહેવત છે કે જાગતાને પાડી ને ઉઘતાને પાડો.

જ્યારે જાગત થયો ત્યારે જોયું તો ન મળે ઘર, ન મળે વેશ્યા
કે ન મળે સર્વ વૈભવ. એટલે અત્યન્ત દુઃખવિષાદમાં નિમગ્ન થઈ
ચિન્તવવા લાગ્યો—હા! વેશ્યાએ મને ત્યજી દીધો—કાઠી મૂક્યો!
દ્રવ્ય હતું ત્યાંસુધી એ મારા લાડુતી નોકર ચાકર જેવી હતી—
હવે દ્રવ્ય ગયું એટલે એ પાપી મારો શત્રુ બની! આપણી પાસે
દ્રવ્ય હોય છે તોજ એઓ આપણને સંઘરે છે! મારાં માતૃપિતા
હયાત હતાં ત્યાંસુધી તો દ્રવ્ય મળ્યા કરતું હતું. પણ હવે મારાં એ
શુદ્ધજન મૃત્યુ પામ્યાં, અને કુળનો ક્ષય થવા બેઠો! હવે હું પણ
નિરાધાર થયો! દ્રવ્ય આપે છે એની પર મન રાખે છે, એની સાથે
મધુર શબ્દોથી વાત કરે છે અને એને પોતાતું શરીર પણ સોંપે છે
એવી આ વેશ્યાઓ ખરેખર દુષ્કર કાર્ય કરનારી છે. ^૧હરિદ્રાના
રાગ જેવા અદ્યકાજિક, દારિદ્ર્ય બક્ષનારા અને ફક્ત જીજ્ઞાસાત્રના
જ—એવા વેશ્યાના રાગને મારા નમસ્કાર હો! જો કાળજીમાં સ્વે-
તતા હોય, લીમડામાં મધુરતા હોય, લસણમાં મુગન્ધ હોય, વિષમાં
અમૃતશુષ્ક હોય, યમરાજમાં કંઠુષા હોય, અગ્નિમાં શીતળતાં હોય,
બને ખળ પુરૂષમાં ઉપકારબુદ્ધિ હોય તો જ આ વેશ્યાઓમાં પ્રેમ
હોય. એમને વિષે પ્રેમની સંભાવના કરવી એ શ્વશરૂંગવત્ દુર્ધટ
ધટના છે. આ મારા જેવા જે મૂર્ખ જનો એમને ત્યાં દ્રવ્ય ફેંકી
આવે છે, એમણે તો ^૨ગન્ધર્વનગરમાં ઘર કરીને રહેવું જોઈએ—
પછી બલે ત્યાં સ્વર્ગનો પાર્જિત દ્રવ્યની યેલીઓને યેલીઓ ઉડાવે!
વગી આ વેશ્યાજાતિ ખરેખર વિષુત, જળના બુદ્ધિ અને તરંગ

૧ હરિદ્રા—દગદરનો રંગ બદલે અદ્ય વખત દો છે. ૨ અગ્નિને વિષે
કાપેયું નમસ્કાર ૩ સસજાને શીંગડા દોરાની વાત.

તથા વાયુના વેગ અને ચિત્ત કરતાં પણ ચંચળ છે. જે સ્થિતિ ધૃ-
તને લીધે નળરાગની ધર્મ હતી અને મધને લીધે કૃષ્ણવામુદેવની
ધર્મ હતી તે જ સ્થિતિ વેશ્યાને લીધે ક્ષણવારમાં કામી જનોનાં જ-
હની થાય છે. ધર્મજ્ઞ જીવ જેમ સંસારને, અને વિરક્ત જન જેમ
કામિનીને, તેમ આ વેશ્યાજન પણ નિર્ધનેને તૃણ સમાન ગણે છે.
જેમ કુસ્વામીની સેવાથી સેવક જનોને, અન્યાયથી પૃથ્વીપતિને,
વિષયલાલસાથી મુનિજનને, ક્રોધાગ્નિથી તપસ્વીને, તીવ્ર પાપા-
ભિલાષથી પંડિત પુરૂષને અને મદ્યથી કુલીનજનને, તેમ વેશ્યા-
ના પરિચયથી કામિજનોને અધઃપાત થાય છે. જેમ શલભો શા-
ળને, અને ધુણુર કાદને, તેમ ગણિકા કામિજનોની સર્વ લક્ષ્મીને
ફાલી ખાય છે. વળી કાકને કોણુ પક્ષી ગણે છે ? કાચને કોણુ મણિ
માને છે ? ચક્રને કોણુ વાહન કહે છે ? એરંડાને કોણુ વૃક્ષમાં ગણે
છે ? દાસવૃત્તિવાળાને કોણુ માનવી લેખે છે ? મૃગલાને કોણુ હસ્તી
કહે છે ? તેમ વેશ્યા સ્ત્રીને કોણુ સ્ત્રીમાં ગણના કરે છે ? અને એના
પ્રેમીને કોણુ પ્રેમી માને છે ? વળી વિશ્વાસઘાત જેનો પિતા છે,
એસક કળા—એજ જેની માતા છે, સર્વ અસત્યતા—એજ જેના પ્રા-
ણ છે, પરદ્રવ્યહરણ—એજ જેનું વ્રત છે, સ્વ શરીર—એજ જેની
વિક્રયની વસ્તુ છે, અને હંભ જ જેનો સહચર છે એવા હુદ્દ વણિકના
આચરણ વેશ્યામાં હોય છે માટે જેમ એનાથી તેમ આનાથી
દૂર રહેવું સાઈ છે. “હે ઉદાર, ભાગ્યવંતા નાથ, આપના વિયોગે તો
ક્ષણવારમાં મારા પ્રાણ ચાલ્યા જાય !” આ પ્રમાણે જેને એક વાર
સંજોશ્યો હોય તેને જ પુનઃ “અરે, નીચ, અધમ, મારા ઘરમાંથી
જતો રહે” એમ કહેતાં વેશ્યા કદિ લજવાતી નથી. આવાં રૂડાં આ-
ચરણવાળી વેશ્યાને કારણે મેં મારા માતપિતા, સ્નેહાળુ પત્ની અને
ખન્ધુવર્ગ પણ ત્યજી દીધા એથી હા ! મને બહુ ખેદ થાય છે. મારું
નામ ‘કૃતપુણ્ય’ કેમ પાડયું હશે ? મારા જેવા પાપિષ્ઠનું ‘કૃતપાપ’
નામ પાડવું યોગ્ય હતું. મારા પૂર્વજોએ ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મીને
હા હા ! મેં—પાપીએ વેશ્યામાં આસક્ત થઈને લીલામાત્રમાં
ઉડાવી દીધી છે ! ત્યારે કેટલાક એવા મહાત્મા હોય છે કે જેમને

પોતાની સ્વેદપાણી સંપત્તિ હોય છે અને ઝેનો એ ભાવસહિત ધર્મસ્થાનોને વિષે વ્યય કરે છે. પરંતુ હવે વિશેષ શોક કરવાથી કંઈ લાભ નથી. માટે ઘેર જઈ અને મારી સ્ત્રી શું કરે છે તે જોઉં.

ઝેમ [વચારીને કૃતપુણ્ય ઘેર ગયો તો જોયું કે ઘર તદ્દન નિર્માલ્ય થઈ ગયું છે અને પોતાની સ્ત્રી એકલી અંદર બેઠી છે. પતિને જોયા કે તરતજ પત્ની ઉઠી ઉભી થઈ તે જાણે ઝેના પુણ્યની સુકાર્ધ જવા આવેલી વેલી પોતે પુનઃ તાણ થઈ ઉઠી હોયની ! પછી તત્ક્ષણ ઝેને વધાવી, જોસવાને આસન આપી વિધિ સહિત ઝેનું પાદપ્રક્ષાલન કર્યું. ઝેને સ્નાન કરાવવાની આતુરતા વાળી પ્રિયાએ, પછી ન્હાતી વખતે પહેરવું સગવડભર્યું લાગે એવું એક છાંયું પ્રાય કટિવસ્ત્ર પહેરવા આપ્યું. અને આદરપૂર્વક ઝેને તેલનો અભ્યંગ કરવા બેઠી—તે જાણે એ રીતે દોમદ્વારા પોતાનો સ્નેહ ઝેનામાં ઉતારવા માટે જ હોયની ! પત્નીના આવા ઉત્તમ શુભોચ્છે પતિના મનનું આકર્ષણ કર્યું. કારણ કે શુભવર્તે પાપાણુ જેવા અચેતન પદાર્થો પણ આકર્ષાઈ આવે છે તો પછી ચેતનની તો વાત જ શી ? ચિત્ત આકર્ષાયું એટલે એ વિચારવા લાગ્યો કે—આહા ! આની આવી ઉત્તમ કુદૃશતા, આવો જિહ્વુષ્ટ વિનય, આવી અસાધારણ ભક્તિ, આવો નિરંકુશ પ્રેમ, આવી શર-માળ પ્રકૃતિ, આવું અપૂર્વ શીલ, અને આવો અવર્ણ્ય વિવેક જોઈ મને અત્યંત આશ્ચર્ય થાય છે ! અહો ! બહુ વર્ષ થયાં ઝેને મેં ત્યજી દીધી છે છતાં એ મારો કેવો સારો સત્કાર કરે છે ? પણ સુવર્ણની સગી હોય ઝેને કદિ પણ ઠાટ ચઢતો નથી. પ્રવાસી પતિની પત્ની પતિત થઈ જાય છે એવી લોકોક્તિને આનું આવું ઉત્તમ આચરણ તદ્દન ખોટી પાટે છે. આને સ્થાને જો કોઈ અન્ય સ્ત્રી હોય તો એ સ્વપ્નને વિષે પણ, દુર્ભાગ્યના જ ઘર—જેવા મારા જેવા પતિનો કદિ પણ સત્કાર કરે નહીં. આના જેવી મુધામયી સ્ત્રીને મૂંઝીને હું, કૃમિ અશુચિમાં આસક્ત થાય ઝેમ, વિષ-મયી વેસ્ત્રમાં કચંગી આસક્ત થયો ? અથવા તો ઉંટ તો આસન-સના પત્રો ત્યજીને લીમડા, બાવળ અને શમી વગેરેનો પાલો

પસંદ કરે છે. હું પુરૂષ છું અને આ સ્ત્રી છે છતાં એ સ્ત્રીજાતિ મારાથી ચઢી, કેમકે મારાં ચેષ્ટિત વિષ સમાન હતાં અને આનાં અમૃતતુલ્ય છે.

કૃતપુરુષ આ પ્રમાણે મનમાં ચિન્તવન કરતો હતો એટલામાં એની સ્ત્રીએ, જાણે વેશ્યાના સંસર્ગથી ચઢેલો મેલ એકદમ ઉતારવાને માટે જ હોયની એમ, એનું શરીર સારી રીતે ઓળખુ-મસ-ળ્યું. પછી ક્યોળ જળથી સ્નાન કરાવી પોતાના અંગસમાન મૃદુ વસ્ત્રથી લુછી કોર્ડ કર્યું; અને એના પર, વેશ્યાએ કાઢી મુકવાથી થયેલા સંતાપનો જાણે ઉચ્છેદ કરવાનેજ હોયની એમ વિલેપન કરી નવાં વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. વળી પછી એને પોતાના વિભવ પ્રમાણે લોજન પણ કરાવ્યું. કારણકે સર્વ પ્રકારની ભક્તિમાં લોજન કરાવવારૂપ ભક્તિજ શ્રેષ્ઠ છે. આમ અત્યન્ત હર્ષ પામેલો કૃતપુરુષ પણ ચંદ્રમા રોહિણીની સાથે રહે એમ, એ રાત્રી પત્ની સાથે રહ્યો. તે વખતે જયશ્રી ઋતુસ્નાતા હોવાથી એને ગર્ભ રહ્યો. એવામાં એકદા કૃતપુરુષે એને પૂછ્યું કે-તારી પાસે કંઈ દ્રવ્ય છે કે નહીં? કારણ કે મારે દેશાન્તર જવું છે અને ત્યાં જઈ વ્યવસાય કરવો છે. હું આ વાત એટલા માટે પૂછું છું કે જે પ્રકારનો પવન વાય તે પ્રકારનું આશ્વાદન કરવાનું કહ્યું છે. વળી બીજું એ કે, અહીં રહી મારાથી જીજ્ઞાસા વ્યાપાર થઈ શકશે નહીં. માટે વિદેશ જઈ અજ્ઞાતાવસ્થામાં યથાર્થ કરીશ.

જયશ્રીએ તો પતિના પૂછવાથી “ મારી પાસે મારા સર્વ આભરણો અને વેશ્યાએ મોકલાવેલ સો સુવર્ણમહોર છે ” એમ સ્પષ્ટ કહ્યું. આમ કૃતપુરુષ જવાનું મન કરતો હતો તે વખતે એક સાર્થ વસન્તપુર ભણી જવાનો હતો. કહ્યું છે કે ભાગ્યશાળીને મનવાંછિત પૂર્ણ કરનારી સામગ્રી આગળ આવીને ખડીજ થઈ ગઈ હોય છે. પછી પ્રયત્ન દિવસે સાર્થે પ્રયાણ કરીને જ્યાં વાસ કર્યો તે જ દેશપ્રતિ કૃતપુરુષ ચાલી નીકળ્યો. એ વખતે પોતાના સ્વામીનાથને ભૂમિપર ગચન કરવું ન પડે એટલા માટે જયશ્રીએ એક મોટો સુંદર પર્વક લાવીને એની પાસે મૂક્યો. ખરેખર સર્વે અવસ્થામાં એનો વિનયગુણ અવર્ણનીય હતો. પછી જ્યાં સંધે

જઈને વાસ કર્યો હતો. એની નજદીકમાં કોઈ દેવકુળ હશે ત્યાં પત્નીએ જઈને પતિ માટે એ પર્યંક ઢાળી તૈયાર કરી આપ્યો; તે જાણે ભવિષ્યમાં આવી મળનારી લક્ષ્મીને માટેજ તૈયાર કરી મૂક્યો હોયની ! પછી “ મારા પતિ રાત્રે એમાં પોઢશે ને પ્રભાતમાં હું આવીને ઘેર લઈ જઈશ ” એમ કહીને એ ઘેર ગઈ, પણ ચિત્ત તો અહીંજ મુકતી ગઈ. કૃતપુણ્ય તો આવો સુંદર પર્યંક મળ્યો એટલે તદ્દન શાંતિથી ગાઢ નિદ્રામાં પડ્યો. પણ સાધન-સામગ્રી ઉત્તમ પ્રકારનાં મળ્યાં હોય, પછી સાધ્ય પણ એવુંજ થાય એમાં આશ્ચર્ય શું ?

હવે આજ નગરીમાં કોઈ એક ઐષિની રહેતી હતી. જેમ સમુદ્રનાં જળનું માપ નથી એમ એની લક્ષ્મીનું માપ નહોતું-એની પાસે અનર્ગલ દ્રવ્ય હતું. એને સંતતિમાં એકનોએક પુત્ર હતો. સર્વ સંપત્તિઓ વિપૂલપણે હોય છે પણ કેને ? એ પુત્રનો એણે, ચાર ઢિશાઓની ચાર અત્યુત્તમ જંગમ સંપદા હોયની એવી ચાર ઉત્તમ કુળવાન કન્યાઓ સાથે વિવાહ કર્યો હતો. આવું અદ્ભુત ધન છતાં પણ એ ઐષીપુત્ર એકલા સમુદ્ર ખેડીને પ્રવાસે ગયો. પણ એમાં દોષ તો એ તિરસ્કારપાત્ર જનવિઠામ્બની તૃષ્ણાનો જ.

એ ઐષીપુત્ર પુષ્કળ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીને ઘર ભણી પાછો આવતો હતો. એવામાં આકાશમાં ભારંડ પક્ષીનું ધંડું કુટી ભય એમ, સમુદ્રમાં એનું વહાણ ભાંગ્યું અને પ્રાયઃ સર્વ પ્રવાસીઓ મહાસાગરમાં ડૂબી ગયા; મહા આરમ્ભના કાર્યો કરવામાં આસક્ત એવા પ્રાણી નારકીને વિષે કુળે છે તેમ. પરંતુ ધંટીમાંથી એકાદ ધાન્યનો ઠણ વળતે આખો બહાર નીકળી ભય છે એમ એક કર્મકર એ જગત્રાગરમાંથી જીવતો બહાર નીકળ્યો. એણે સર્વ વૃત્તાન્ત ઐષિનીને એકાન્તમાં નિવેદન કર્યો કારણ કે એ કાંઈ માંગલિકચરૂપ વાર્તા નહોતી કે પ્રકાશમાં-સૌ સાંભળતાં કહે ! પરંતુ એ કર્મકર સત્યવાત પ્રકાશિત ન કરે એટલા માટે ઐષીનીએ એને એક સો મુવર્ણ મહોર આપી, રૂપ રહેવા અમ્બલી વદાય કર્યો. ઠણ છે કે સાધનાશક્તિ કાર્મના બાપની નથી.

પત્ની કંઈ જોઈ રહેલી એ ઐષિની વિચારના લાગી-પુત્ર તો ગયો;

પણ આ લક્ષ્મી જે રાજા હસ્તગત કરશે તો મારે 'દાઝ્યાપર ધમ' પડ્યા જેવું થશે. માટે એ કુલદાની પેઠે અન્યત્ર ન જઈ રહે એવો કોઈ ઉપાય શોધું. હું ! સમજાયું ! આ મારી ચારે પુત્રવધુઓ મારે વશ્ય છે; એક સેનાપતિને હસ્તિ-અન્ધ-રથ-પાયદળ એમ ચારે સેનાંગ વશ હોય એમ. માટે સંતતિને અર્થે કોઈ પુરૂષને લઈ આવું. પૂર્વે યોજનગંધા પણ વ્યાસઋષિને ક્યાં નહોતી લઈ આવી ? આમ વિચારી એજ રાત્રીએ પૂલને બહાને વધુઓને સાથે લઈ, કૃતપુણ્ય રહ્યો હતો એજ દેવકુળે પહોંચી. અને તત્કાલ પર્યંકસહિત એને ઉપાડી પોતાને ઘેર આણ્યો. એક એવો પણ દિવસ હતો કે એને વેશ્યા ઉધમાંજ ઘર બહાર ઠાઠી મૂકી આવી હતી, અને એક આવો પણ દિવસ આવ્યો કે એજ પ્રમાણે નિદ્રામાંજ એને એક ગૃહપતિ તરીકે ઘરનો અંદર લાવી મૂક્યો ! આશ્ચર્ય છે કે, નિદ્રા તો સમાનજ છતાં, એનો વિપાક^૧ કેવો પ્રચસ્ત નીકળ્યો-નીવ્યો ! પછી વૃદ્ધાએ પોતાની વધુઓને કહ્યું “ પુત્રીઓ, તમારો સ્વામી સમુદ્રમાં ડુબી મૃત્યુ પામ્યો છે. પણ આ જે મારો પુત્ર છે, એ મને ઘણું દિવસે મળી આવ્યો છે. ગઈ રાત્રે છેલ્લે પહોંચે દેવતાએ મને સ્વપ્નમાં જણાવ્યું હતું કે-આવતી કાલે રાત્રીને વિષે દેવમાન્દરમાં આવીને સૂતો હશે એને તારો પુત્ર જાણજે, અને એને ઘેર લઈ આવજે. હે પુત્રીઓ, એ પ્રમાણેજ જન્યું છે; કારણકે દેવવાણી મધ્યા હોય નહીં. હવે આ તમારો દીયર હું તમને સોંપું છું-એજ તમારો સ્વામી ”.

કૃતપુણ્યના રૂપલાવણ્યથી મોહિત થઈને પેલી વધુઓએ પણ વૃદ્ધા સાસુની વાત માન્ય કરી; સ્મૃતિઓ વેદશાસ્ત્રને માન્ય કરે છે એમ. કહે છે કે લોકો તો અનીતિ કરવામાં તત્પર બેઠાજ છે; એમાં જો વળી ગુરૂજનની પ્રેરણા હોય તો તો એઓ એમાં સવિરોધ જળવાન થાય છે. કૃતપુણ્ય પણ એમની સર્વની પ્રેરણાથી, વ્યન્તરેન્દ્ર પોતાની અથ્ર મહિપીઓની સંગાથે લોગવે એવા લોગવિલાસ, ચારે સ્ત્રીઓ સંગાથે લોગવવા લાગ્યો.

૧ વ્યાસ વનમાં તપશ્વર્ષી કરતા દત્તા ત્યાંથી એને એની માતા યોજનગંધા ઉર્ડી સત્પત્ની, પોતાના એક બીજા સદગત પુત્રની વિધવાઓની કૃષ્ણિએ સંતતિ ઉત્પન્ન કરાવતા માટે, નેડી લાવી હતી. ૨ પરિજ્ઞામ-૬૪.

વૃદ્ધાની કોઈ એવી યુક્તિને લીધે, ઘરનું આંગણ પલ્લુ જેવા પામ્યા વિના, કૃતપુણ્યે ત્યાં બાર પહોરની જેમ બાર વર્ષ લીલા-માત્રમાં નિર્ગમન કર્યાં. દરમ્યાન ચારે સ્ત્રીઓને સુસ્વભાવવાળા અને મધુર ઉલ્લાસ કરતા ચારચાર પાંચપાંચ પુત્રો થયા. એટલે અત્યંત કઠોર સ્વભાવવાળી વૃદ્ધાને વિચાર થયો કે હવે આવા દ્રવ્યનું રક્ષણ કરનારા અને વંશને પલ્લુ વધારનારા પુત્રો થયા છે તો આ જ્ઞાતનું નિઃપ્રયોજન પોષણ શા માટે કરવું ? ભાત પુષ્કળ થઈ ગયા હોય પછી હાંગરને શામાટે પાણી પાયા કરવું ? એમ વિચારી એ મૂર્ખશિરોમણિ સાસુએ વધુઓને કહ્યું—હે પુત્રીઓ, આ મારો પુત્ર નથી, એ તો કોઈ અન્ય વ્યક્તિ છે. હું એને એ વખતે લઈ આવી હતી એ આપણા દ્રવ્યની રક્ષાને અર્થે. પરંતુ હવે આપણું સર્વ પ્રયોજન સિદ્ધ થઈ ગયું છે માટે, વ્યાધિગ્રસ્ત જિંટને એના યૂથમાંથી દૂર કરવામાં આવે છે એમ, આપણે આને હવે દૂર કરવો જોઈએ. જુઓ ! મુગંધ લઈ રહ્યા પછી પુષ્પ-ગુચ્છને પલ્લુ ફેંકી દેવામાં આવે છે. પલ્લુ વૃદ્ધાનું આ કહેવું, કૃત-પુણ્યપર અત્યંત રાગ ધરાવતી વધુઓને લેશ પણ ગમ્યું નહીં; પિત્તપ્રકૃતિવાળાને કડવી વસ્તુ ગોઠતી નથી એમ. વળી એનું વચન અમાન્ય કરવા એટલું પણ એમનામાં બગ નહોતું. અથવા તો શ્રુતિપ્રતિપાદિત વચનોપર વિચારણા કરવાની હોયજ નહીં. વળી દ્રવ્ય, આજ્ઞા અને ઐશ્વર્ય—બધું તદ્દન એને સ્વાધીન હતું, અને એ વસ્તુઓના બગપરજ સમસ્ત લોકનું સામર્થ્ય હોય છે. માટે શંકાશીલ ચિત્તે એમણે વૃદ્ધ સાસુને કહ્યું—માતાજી, જે તમારી ઈચ્છા હોય તો એને કંઈ ભાતું બંધાવીએ. જેની સાથે એક દિવસનો પણ પરિચય હોય એવાને પણ ભાતા વિના જવા દેતા નથી, તો આને તો કેમ જ જવા દેવાય ? સાસુએ સમમતિ આપી એટલે સર્વે વધુઓએ મળી, જાણે દારિદ્ર્યરૂપી કોટને તોડી પાડવાને માટે ગોળા તૈયાર કર્યા હોયની ! એવા મળિર્ગલિત મોદક તૈયાર કર્યા, અને એના ટબામાં ભર્યા.

પછી એ રાત્રીને વિશે જાદ નિદામાં મૂતો મૂતો એ વાપને,

સર્વ શ્રીઓએ, જળના તરંગો જેમ એક પ્રવહણને ઉચકે, એમ એને પર્યંક સહિત ઉચકયો. અને પૂર્વની જ દેવકુલિકામાં લઈ જઈ મૂકયો. વળી ચોક્કસિથી તપી રહેલાં અંગોવાળી એ વધુઓએ પ્રમોદકારી મોદકનો ડાંગો હતો એ એને આશીર્કે મૂકયો. તે જાણે ઉત્તમ વસ્તુનો ઉત્તમાંગ સાથે સુંદર યોગ થાય છે એમ દર્શાવતી હોયની !

હવે દેવયોગે પેલો વસન્તપુર ગયેલો સંઘ તેજ દિવસે પાછો આવ્યો. કહેવત છે કે જારલનો ને બિટવનો સંયોગ નિઃસં-
દેહ કોઈ વાર તો થાય છે. સંઘ આવ્યાની વાત સાંભળી જયશ્રીને જાણે કર્ણને વિષે અમૃતવૃષ્ટિ થઈ. અને પોતાનો ભરતાર પણ એમાં શ્રેમકુશળ આવ્યો હશે જાણી પ્રભાતમાં જ સામી ગઈ. સંઘ ઉતર્યો હતો ત્યાં આવીને જોયું તો પેલાજ દેવકુળને વિષે પતિદેવ હજી પર્યંકને વિષે સૂતેલા હતા. એટલે રવિપ્રભા પશ્ચ-
ક્રમળને કરે એમ એને જાગૃત કર્યા. જાગૃત થયો એટલે તો ચો-
દિશ દષ્ટિ ફેરવતો વિચારમાં પડ્યો કે—આ તે શું સ્વપ્ન છે ? કે ઈન્દ્રમાળ છે ? કે મારી મતિનો જ વિજય છે ? અથવા કંઈ બીજું છે ? પતિને સુખે સુવા માટે પૂર્વે પર્યંક મૂકી ગઈ હતી તે, તે વખતે વળતે દિવસે મારા જોવામાં નહોતો આવ્યો ને આજે અહીં ક્યાંથી ?—એમ જયશ્રી પણ ચિન્તામાં પડી. પછી પ્રમોદ સહિત મોદકના ડાંગ સાથે પર્યંક ઉપાડી એ કૃતપુણ્યને લઈ ઘેર ગઈ, અને એને સ્નાનાદિક કરાવ્યું. અથવાતો ખરું જ કહ્યું છે કે ચન્દ્રમાની મૂર્તિ સતત અમૃતની જ સવનારી છે.

એટલામાં, કૃતપુણ્ય ઘરેથી દેશાવર જવા નીકળ્યો હતો ત્યારે, જે-ગર્ભમાં હતો અને અત્યારે અગ્યાર વર્ષનો થયો હતો એ-પુત્ર અનેક પાઠાવળિની શાળ જેવી લેખશાળાથી ઘેર આવ્યો, અને વાછરડો જેમ ગાયની પાસે આવીને ઉભો રહે એમ માતા પાસે આવીને ઉભો રહ્યો; ને ‘ મને છુધા લાગી છે, મને ખાવાતું આપ ’ એમ કહેવા લાગ્યો. માતાએ પણ તત્કષણ પેલામાંથી એક મોદક એને આપ્યો. કારણકે આપતાં વાર લાગે છે તો બાળકો વાસણો ભાંગેદાડ કરી મૂકે છે. અમૃતકુળ મળ્યું જાણી

એ લઈને ઘર બહાર જઈ ભાંગ્યો તો એમાંથી મહિ નીકળ્યું. એ એકદમ ગોપવી દઈ પછી મોદક ખાવા બેઠો; કેમકે એક ઉદરને પણ પરિચયસંજ્ઞા હોય છે. મહિનો પ્રભાવ ન બાણનાદો એ બાળકે પછી કોઈ કંદોઈની દુકાને જઈ એને એ મહિ આપ્યું; કારણકે બાળક તે બાળક જ. પછી એ મહિના એણે વડા લીધાં કારણકે વિગ્રોની જેમ બાળકોને વડાં જ ગમે છે. એ કંદોઈએ પણ એ મહિ પોતાની પાસે પાણીની કુંડી પડી હતી એમાં નાખ્યું, કારણ કે એમની એવી રીત હોય છે કે જે કંઈ લાલની ચીજ આવે એ એમાં નાખવી. પાણીમાં મહિ પડ્યું એવું જ પાણી બે ભાગમાં બહેંચાઈ ગયું; એકત્ર રહેલા બે ભાગોનાં દ્રવ્ય બહેંચાઈ જાય છે એમ. કંદોઈ તો તત્ક્ષણ એ જગ્યાંત મહિ છે એમ સમજી ગયો; અને અમાવાસ્યા જેમ ચન્દ્રમાને ગોપવી રાખે છે એમ પોતે એ મહિ ગોપવી લીધું.

હવે અહિં પૂર્વે કોઈ હોમહવન આદિ ક્રિયાકાંડમાં પ્રવૃંણ દિજ હોતો એણે એકદા મોટો યજ્ઞ આરંભ્યો હતો. એ યજ્ઞની રક્ષાને અર્થે એણે કોઈ દાસ રાખ્યો હતો. કેમકે ઉત્તમ, મધ્યમ અને હીન, સૌ એકત્ર યાય છે ત્યારેજ કાર્યસાધના યાય છે. એ દાસે પ્રાણજ્વને કણું હતું કે જો તું મને શેષ આપવાની કબુલાત આપ તો હું અહિં રહું. નહિં તો નહિં રહું. દિવે એ વાત માન્ય કરવાથી દાસ ખુશી યજ્ઞને ત્યાં રહ્યો હતો. કેમકે માગ્યું હોય એ મળે તો માણસ શુભામ યજ્ઞને રહે છે. એને મળતો એ શેષ-યજ્ઞભાગ પ્રામુર્ક અને એવણીય^૧ હોવાથી એ સર્વદા લકિતસહિત સુસાધુઓને બોદાવતો. અથવાતો ખડુંજ કણું છે કે લઘુકર્મી જીવ આમ વિજય-દંત્યપદવી પ્રાપ્ત કરે છે. પરગૃહે દાસત્વ કરનારો આ પ્રમાણે મુનિને કેવી રીતે દાન દેતો હશે એવી શંકા કરવા જેવું નથી કારણકે કોઈ કોઈમાં સ્વાભાવિકજ દાનને વિષે અવર્ણનીય યદ્વાણુતા હોય છે. એ કે કોઈ એવા મનુષ્યો પણ હોય છે કે અપાર સંપત્તિ હોવા છતાં પણ દાસી-જગી ગયેલી રોટલીનેા દુકડો પણ પોતાને હાથે યાચકને આપતા નથી! આ દિજ્જેવકે તો

જ્ઞાન દેવાથી દેવનું આયુષ્ય ખાંધી, અનુક્રમે કાળધર્મ પામી સ્વર્ગને વિષે દેવત્વ પ્રાપ્ત કર્યું; અથવાતો મોક્ષ અપાવવા એટલા સામર્થ્યવાળી મુનિભક્તિ આગળ આટલું શી બીસાતમાં ? ત્યાં સ્વર્ગમાં એણે ચિરકાળપર્યન્ત દેવતાના સુખો ભોગવ્યાં; કારણકે પોતે વાવે એ પોતે લણે એમાં અદ્ભૂત શું ? પછી ત્યાંથી અયલીને એ શ્રેષ્ઠિક રાજાના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. કારણકે ઉગ્રપરિણામી પુણ્ય પુણ્યાનુબન્ધિ હોય છે. આ રાજકુમાર, જેનું નામ ' નંદિષેણુ ' રાખવામાં આવ્યું હતું, તેણે ચંદ્રમૌલ મહાદેવના પુત્ર ' કુમાર ' ની જેમ સત્વર સર્વે કળાઓનો, તથા નિરન્તર નિશ્ચયયુક્ત-અને સમ્મતિ તથા વિશ્વાસના અદ્વિતીય હેતુભૂત-એવા મહોદા કર્મચંદ્ર અને દ્રવ્યશુભ્યર્થાયગ્ને અભ્યાસ કર્યો. પછી, વૈશેષિક મતવાળાઓ જેમ પદાર્થોને જાતિનો યોગ કરાવે છે તેમ રાજાએ એનો અનેક ઉત્તમ કન્યાઓ સાથે વિવાહ કર્યો. એટલે, અતિશય જ્ઞાનન્દરૂપી અમૃતકુંડને વિષે નિમગ્ન એવો રાજપુત્ર દેવતાઓ અસુરાઓની સંગાથે ભોગવે એવા વિવિધ ભોગવિલાસ ભોગવવા લાગ્યો.

હવે, અગાધ નિર્મળ જળથી ભરેલી, ઉચ્ચાઉછળતા તરંગોવાળી ગંગાનામની નદી હતી. તે, સરસ્વતીની પેઠે, હંસ-વિરાજિત^૫, કન્ડરૂપી^૬યુક્ત, સર્વતોમુખ નાનાપ્રકારના આવર્તોવાળી,^૭ અને અક્ષરવર્ણ^૮ હતી; લક્ષ્મીની પેઠે સમુદ્રગામિની^૯, કમળાવાસવાળી^{૧૦} અને ગૌરવયુક્ત હતી;

૧. કાર્તિકેય. ૨. એમાં ' કર્મ ' પર વિસ્તારયુક્ત વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. ૩. એમાં ' દ્રવ્ય ' નું સ્વરૂપ સમજાવેલું છે. ૪. પૃથ્વી આદિ સાત ' પદાર્થો ' ને ' જાતિ ' એટલે લક્ષણોનો યોગ છે-લક્ષણોથી યુક્ત છે એમ કહે છે.

૫. ગંગામાં હંસો હોય; સરસ્વતીને હંસનું આસન છે. ૬. કન્ડરૂપી=કાચખી; વીણુ. ૭. ગંગામાં જળનાં આવર્તો-એટલે કુંડરૂપી; સરસ્વતીના મુખપર આવર્ત-મનન કરી રહી હોય એવી જાણ. ૮. ગંગા, અક્ષર-નાસ ન પામે એવા વજ્ર-વાદ્ય-વાળી; સરસ્વતી, અક્ષરોનું વજ્ર-વિશ્રામસ્થાન. ૯. લક્ષ્મી સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થઈ માટે સમુદ્રગામિની; ગંગા, સમુદ્રને મળનારી, માટે. ૧૦. લક્ષ્મીને કમળને વિષે આવાસ-રહેવાનુંસ્થાન; કમળોનો આવાસ ગંગામાં.

તથા પાર્વતીની પેઠે હેમાચળથી ઉત્પન્ન થયેલી^૧, મહાદેવ-હર-
-ને પ્રીતિકર^૨ અને જાદુશા-અપત્નને^૩ આનન્દ કરાવવા-
વાળી હતી. એ નદીના નિકટના પ્રદેશના અક્ષાંશરૂપત^૪ અને
સક્ષી-તાલ-દિંતાલ-પિંપલ આદિ વૃક્ષોથી સમાકુલ એવા
વનને વિષે, અન્ય હસ્તીઓનો મદલંબક-એક યૂથપતિ ગજરાજ
કામાતુર હાથણીઓના પરિવાર સહિત વસતો હતો. એ કોઈવાર
ભોગાલિલાની માનવની જેમ, પોતાની હાથણીઓ સાથે ગંગામાં
જળકીડા કરવા જતો-ત્યાં એ મગીને શૂંઢોમાં પાણી ભરીભરીને,
ભણે પીચકારીઓ ઉરાડતા હોયની એમ પરસ્પર છંટકાવ કરતા.
વળી કોઈ કોઈવાર ધૂળેટીને દિવસે લોકો કરે છે એમ શૂંઢમાં
ધૂળ ભરીભરીને પણ એકબીજાપર ઉરાડતા; અને કોઈ વખત
ખાખરા આદિના વૃક્ષોના પત્રો લાવીને આદરસહિત સામસામા
આપતા; જેવી રીતે ચક્રવાકપક્ષીઓ પરસ્પર મૃણાલના તન્તુ-
ઓ આપે છે એમ. એ ગજપતિને એવી પ્રકૃતિ પડી હતી કે
પુંજતિનું અન્ય અવતરતું તો ભણે એની સાથે વૈર બાધ્યું હોય
એમ, અવતરતાં જ એના પ્રાણ લેતો, એવા ભયથી કે એ રહેશે
તો કદાચ એને જ હાંકી કાઢીને હાથણીઓને એ ભોગવશે.

હવે પેલો યજ્ઞકરનાર વિપ્રનો શુભ હતો તે હોમહવનાદિ અનુ-
ચિત કાર્યોને ઉચિત જ એવી અધમયોનિઓમાં જમણું કરતો એકદા
આ જ યૂથપતિના યૂથને વિવે રહેલી કોઈ હાથણીના ઉદરમાં કંપલ
થયો. એ વખતે હાથણીએ વિચાર્યું કે આ કયાદીન પાપિષ્ઠ
હાથીએ, સર્પ પક્ષીઓને મારી નાખે એમ, મારા અનેક પુત્રોને
મારી નાખ્યા છે. તો હવે આ વખતે તો હરકોઈ ઉપાય કરીને
મારા મર્જનું એ અધમના પંજા થકી રક્ષણ કરી સદાકાળ પુત્ર-
સુખદર્શનનો સ્થાવો લઉં. આવા વિચારથી, એ હાથણીએ, ચરણને

૧. પાર્વતીના પિતા દેમાચગઃ અને મંજા દેમાચગમાંથી નીકળે છે.
૨. પાર્વતી મહાદેવની પત્ની એટલે એને પ્રીતિકર હોય. મંજા એની જટામાં રહેલી માંડ એને પ્રીતિકર.
૩. મંજા જાદુશા-વશું અપત્નને-જાગરોને આનન્દ આપનારી, (સ્નાન કરાવતી): પાર્વતી, જાદુશા-અપ-ન્દ-અપત્ન-ટામ-પોતાઓને આનન્દ કરાવે. વિવનું વાહન હોયથી.

વિષે પ્રહાર લાગવાથી જાણે પોતે લંગડી થઈ ગઈ હોય એવો કપટભર્યો દેખાવ કર્યો; અને ગમનાગમનમાં જાણે અડચણ આવતી હોય એમ મન્દ ગતિએ ચાલવા લાગી. અથવાતો સ્ત્રીજાતિને તો જાણે માયાનું શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હોયની એમ લાગે છે! એ, લંગડી થવાથી પોતાની સાથે-પોતાની નજરે નહીં રહી શકવાથી, મોહઅસ્ત યુદ્ધપતિને, એને કોઈ અન્ય હસ્તી ન લોગવે એ વાતની પૂરી તપાસ રાખવી પડતી. હાથણીએ પણ એમ રાખ્યું કે કોઈવાર એને એક પહોરે મળે, કોઈવાર બે પહોરે મળે, કોઈવાર વળી વળતે દિવસે, તો કોઈવાર તો બે કે ત્રણ દિવસે (એને) જઈને મળે; સંધને વિષે રહેતી વાસણો. આદિ સામાનની ગાડીની જેમ, એમ અનુક્રમે ઘણેઘણે વખતે એને મળવાનું રાખ્યું અને એમ કરીને પૂરતો વિશ્વાસ બેસાડયો. જ્યારે એને પ્રસવકાળ તદ્દન નજીક આવ્યો જણાયો ત્યારે, જાણે અમે વનસ્પતિની કૃપાથીજ છવિત ધારણ કરીએ છીએ એવું ગૌરવ દેખાડવાને માટેજ હોયની એમ, મસ્તકપર તૃણનો પૂજો લઈ, પોતાને જ ઘેર જતી હોય એમ, પોતે પૂર્વે જોયેલા, કોઈ તાપસોને આશ્રમે ગઈ. ત્યાં જઈ નિર્ભય ચિત્તે એણે તાપસોને વન્દન કર્યું. કારણકે એવા તાપસો સૌ કોઈને વિશ્વાસના સ્થાનરૂપ જ હોય છે. સ્વભાવથી જ કંડુલાળુ એવા તાપસોએ પણ, આ કોઈ બિચારી આપણી પાસે રક્ષણાર્થે આવેલી છે એમ માની, એને કહ્યું—વત્સે, કોઈનો પણ ભય રાખીશ નહીં; અહિં સ્વસ્થમને રહે. કારણકે સાગરને વિષે પેસી ગયેલા-એવા પર્વતોને શક-ઈન્દ્ર પણ કશું કરી શકતો નથી. હાથણીએ પણ પિતાને ઘેર રહેતી હોય એમ નિર્ભયપણે આનન્દમાં રહેતાં ત્યાં નિર્વિઘ્નપણે એક બચ્ચાને જન્મ આપ્યો. એ તનયને પછી તાપસોને સોંપી એ પાછી વનમાં ગઈ; જેવીરીતે સારા માણસને પોતાના ઉત્તમ રત્ન સોંપી લોક દેશાન્તરે જાય છે એમ. વળી ત્યાંથી વચ્ચે વચ્ચે આવીને બચ્ચાને સ્તનપાન પણ કરાવી જતી; કેમકે માતાને પુત્રસ્નેહ સમુદ્રની જેમ હૃસ્તર છે !

આશ્રમમાં પણ મુનિઓ સહકીના પત્રો, કામગી વાસ નવા મુપકવ યંગર આદિથી એનું પોષણ કરતા; જેવી રીતે પછીઓ

માળામાં બચ્ચાને નિરન્તર કહ્યું કહ્યું પોપે છે તેમ. આ પ્રમાણે તાપસોએ લાડકોડમાં ઉછેરેલો એ હસ્તિકલ્લ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યો, તે બહે એમનો સાક્ષાત્ કાળ જ (વૃદ્ધિ પામ્યો) હોયની ! પછી તે મુનિ-કુમારોની સાથે આનન્દથી કીડા પણ કરવા લાગ્યો, કેમકે કીડા, એકસાથે રહેતા-વસતા હોય એમની છે; એકજ ભતિના હોય એઓજ સાથે કીડા કરે એવું કંઈ નથી. આશ્રમના તાપસો પોતે વાવેલા વૃક્ષોને પોતાના પ્રિય પુત્રો હોયની એમ ગણીને નિરન્તર જળસિંચન કરતા તે જોઈને હસ્તિકલ્લ પણ સર્વદા શૂંઠમાં જળ ભરીભરીને એ વૃક્ષોને સિંચતો. એમ એને નિરન્તર સિંચતો જોઈ મુનિઓએ એનું 'સેચનક' એવું યથાર્થ નામ પાડ્યું. એ સેચનકે અનુક્રમે તરૂણાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી એટલે તો એ અત્યન્ત મહોન્મત્ત થયો. અથવાતો યુવાવસ્થામાં માનવો પણ ક્યાં મત્ત નથી થતા ?

એક વખત એ સ્વેચ્છાએ ભમતો ભમતો ગંગા નદીને તીરે પહોંચ્યો. કેમકે પાંખ આવ્યા પછી પક્ષિઓ પણ ક્યાં માળામાં બેસી રહે છે ? એ વખતે એનો પિતા પણ બહે પોતાના અપત્યોની હત્યારૂપ પાપકર્મથી આકર્ષાઈ આવ્યો હોય એમ ક્યાંઈથી ત્યાં આવી ચઢ્યો. તે સહ્યે કોપના આવેશને વશ થઈ, પ્રલયકાળના મેઘની જેમ ગર્જના કરતો 'સેચનક' એ-એના પિતા-ની સન્મુખ દોડ્યો. યુધપતિ ગજરાજ પણ જોકે પ્રાદ થયો હતો તોય સામું યુદ્ધ કરવા ઉતર્યો; વિપના વિકાર રહિત એવો પણ ઉરગ-સર્પ પગ લાગ્યાથી ફણા માંડી ઉત્તો થાય છે એમ. આમ કોપાયમાન થઈને પરસ્પર યુદ્ધ કરતા બેઉ બહે સાક્ષાત્ પહેલા અને બીજા પ્રકારના મહાજ હોયની એમ દેખાવા લાગ્યા ! વળી એમના દન્તુરાળના સંઘટ્ટથી અગ્નિના કણ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા તે બહે પૃથ્વીકાયની વર્ગણના પરમાણુઓ હોયની ! ત્યારે એઓ લડતા લડતા પરસ્પર શૂંઠોને વાળી બન્ધનમાં લેતા ત્યારે તો નાગપાશ સમાન દેખાવ થઈ રહેતો ! કૃષ્ણ અને સ્વેત

વર્ણના પિતાપુત્ર ઉછાગી ઉછાગીને યુદ્ધ કરતા ત્યારે જાણે અંત
ગિરિ અને કંલાસ પર્વત યુદ્ધ કરવા ઉતર્યા હોયની એમ જણા
એમાં અંતે યુધ્ધપતિ મરાયો તે જાણે પોતાના જ અપત્યોનો
કરવા રૂપ મહા પાતકનો કરનારો હતો. એટલા માટે જ હોયની
પછી તો સેચનકે જ સર્વ યુધ્ધનો અધિપતિ થયો અને હાથાણીઓ
સુદ્ધાં પોતાનો એમ એને અર્પણ કર્યો કહેવત છે કે જગતમાં
ઉગતાને જ વાંદે છે.

હવે દુર્ણાદિ સેચનકને વિચાર આવ્યો કે મારા જેવા શિ
શુનો, માત્ર તાપસાશ્રમના સામર્થ્યથી જ બચાવ થયો છે. મે
બચી જઈને મારા પિતાને જે દશાએ પહોંચાડ્યા છે તેજ દશાએ
મારા પાલકો પણ મને હવે પહોંચાડશે. માટે આશ્રમનો નાશ કરી
નાખીને મારું હિત સાધું. કારણકે ‘પારકું લાંગીને પણ પોતાનું
રક્ષણ કરવું’ એમ કહ્યું છે. એમ વિચારી એણે તત્ક્ષણ જઈને
આશ્રમનો નાશ કરી નાખ્યો; જેવી રીતે અનન્તાનુબંધી કાંધ
જન્મથી માંડીને કરેલા ધર્મનો વિનાશ કરે છે તેમ. સર્વમાત્ર
વૃક્ષાદિને મૂળથી જ એવી રીતે ઉખેડી નાખ્યા કે વાયુએ સાફ
કરી મૂકેલા રેતીના રણની જેમ આશ્રમનું નામ નિશાન પણ રહ્યું
નહીં. એટલે તાપસો તો એકદમ ચોદિશ નાસી ગયા. બલવાન
શત્રુ નજદીકમાં આવે ત્યારે ઉભું પણ કેાણ રહે ? પછી એઓ
પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે—આપણે આ પાપીને આપણે હાથે
ક્યાંથી ઉછેર્યો ? એ આપણને ચે હવે સુખે રહેરા હેતો નથી !
માટે એને હવે તરકરની જેમ પકડાવી બંધાવવો જોઈએ. આમ
કહીને સર્વે મગીને ઘેલિંકે રાજા પાસે ગયા.

એ નરપુંગવનરપતિની પાસે જઈ તાપસોએ યોગ્ય આશી-
ર્વાદ આપ્યો. જેની છત્રછાયામાં સુખે રહેવાનું મગનું હોય એને
યોગ્ય સન્માન આપ્યા વિના પણ કેમ ગાણે ? આશીર્વાદ આપીને
કહ્યું કે—હે રાજન, ચંદ્રમાના કિરણો સમાન ધનન, આગગના

૧. પિતા અને પુત્ર—એ બેમાંથી જે દુષ્ટપુત્રનો છે એને અંતગિરિ
સામે, અને સેનનુમાને કંલાસ સામે મરખાવ્યો છે.

ભાગમાં ઉંચો, ચાર દન્તશળવાળો, સૂક્ષ્મ અને પિંગળ લોચન-
વાળો, વીશ નહોર યુક્ત, ભૂમિ સુધી પહોંચતી સુંદર શૂંઢવાળો,
એનાથી થોડા ન્હાના પુન્થવાળો, લઘુ ગ્રીવાવાળો, ઉંચા કુમ્ભસ્થ-
ળવાળો, નીચી નીચી ઉતરતી પીઠવાળો, પાછળના બેઉ પડખાં
નીચાં અને આગળનાં બેઉ પડખાં ઉંચાં—એવાં એવાં અનેક લક્ષ-
ણોએ લક્ષિત એવો એક સેચનક નામનો ગજરાજ અમુક વનમાં
આવી રહ્યો છે. વિશેષ શું કહેવું ? (મહાસાગરમાંથી) જેના
કરતાં શ્રેષ્ઠ નથી નીકળ્યો એવો, ઐરાવલ્લનો બન્ધુ જ જાણે હમણાં
સમુદ્રમાંથી નીકળ્યો હોયની ! એવો એ સેચનક છે. તે આપ
મહારાજને ત્યાં જ શોભે એવો છે. ઐરાવતહસ્તી ઈન્દ્ર વિના
અન્ય કોને ત્યાં શોભે ?

શ્રેષ્ઠિક મહારાજએ એ સર્વ સાંભળી લઈને પ્રસન્ન થઈ તાપ-
સોને ઉચિત સન્માનપૂર્વક વિસર્જન કર્યા. પછી એણે સમસ્ત
સામગ્રી લઈ જઈ વારીના પ્રયોગથી એ ગજરાજને પકડીને બાંધ્યો
(બન્ધનમાં નાખ્યો); પ્રાણાયામ કરનારા જેમ શ્વાસને બાંધે છે—
રોકે છે એમ. એના પર તીક્ષ્ણ અંકુશ તથા આરવતી અને મ્હોટા
મ્હોટા મુદ્ગરવતી પ્રહાર કર્યા; કારણકે ભય વિના શિક્ષા નથી. વળી
પગે સાંકળો બાંધી એને આલાનમાં^૧ નાખવામાં આવ્યો. કારણકે
સૌકોઈ પોતાની જાત શિવાય અન્ય સર્વનું દમન કરનારા છે.
એ સ્થિતિમાં એ શૂંઢ, પુન્થ તથા કર્ણદ્વયને હલાવતો દૈવે દીપેલી
સ્થિતિ વિષે મનન કરવા માટે જ હોયની એમ રોપથી ધગ્ધગ
થતો ઉભો રહ્યો. એ વખતે આશ્રમના સંબંધમાં હવે ઠીક થયું
માની સંતુષ્ટ થતા, હોળીના ચેરેયાની જેમ કુદતા સર્વે તાપસો ત્યાં
આવી એને ચોતરફથી ઉપાલંબ દેવા લાગ્યા; કારણકે દક્ષ એક
ઈનમતશિવાય અન્ય કોઈ દર્શનમાં વિવેક ભુદ્ધિ નથી. ‘હિ મદોન્મત્ત
માતંગ,^૨ તું’ નિકર્યે માતંગ જ છે. કેમકે તે તારાપર ઉપકાર કર-

૧. લાંબીને વનમાં યુક્તિથી પકડવા માટે તેષાર કરેલું રથગ. ૨. લાંબીને
બાંધવાનો સ્તંભ-તોરડું—સાંકળ. ૩. (૧) દસ્તી; (૨) અરપસ
જાતિનો નીચ-રેડ.

નારાઓ પ્રત્યે ઘણો અપકાર કર્યો છે. હે પાપિષ્ઠ, અમે તારૂં જન્મ-
થીજ પુત્ર પેઠે લાલનપાલન કર્યું, અને નિરન્તર અમારે હાથે જ
આસઆસ આપી, સ્તનપાનના સુખથી વંચિત એવા તનુજની
જેમ તને ઉછેર્યો, છતાં તેં કૃતમ્મ થઈ અમારા આશ્રમનો ક્ષણવારમાં
નાશ કર્યો ! માટે ધિક્કાર છે તને ! પણ, દુધ પાઈને સાપ ઉછે-
ર્યાતું અન્ય શું ફળ હોય ? તારાં કરતાં તો એક જ્ઞાન સહસ્રગણો
સારો, કે જે એક રોટલીનો ટુકડો નાખીએ તોયે અત્યન્ત ઉપકાર
માને છે. સજ્જનો તો રંઠ જાણીને દયા લાવી પોષે છે, પરન્તુ
એવા મહાદુષ્ટ પાપીઓ ઉલટા પોષણકર્તાને આપત્તિમાં લાવી મૂકે
છે. શરણાર્થી જાણીને રક્ષણ કરે છે એવાનોજ, દુર્જનો પાછળથી
ઘાત કરે છે. કુધાતુર ખળપુરૂષો લલા માણસને છળવાને માટે પોતે
ધર્મિષ્ઠ હોવાનો દેખાવ કરે છે એટલે એ લલા માણસો એમનો
લોજન વિગેરેથી સત્કાર કરે છે; પરન્તુ પછી જ્યારે એમના લોજ-
નથી પોષાઈ પુષ્ટ બને છે ત્યારે પોતાને વિદ્વાન માની, કૃતમ્મની પેઠે
એમની જ સાથે વિવાહ કરે છે. સેંકડો ઉપકાર કરવા છતાં પણ દુ-
ર્જનો હોય છે તે સંતોષાતા નથી: જળને જલલે દુધ સીંચીએ તો
પણ લીમડો કયાં કદુતા ત્યજે છે ? ખળપુરૂષને આપણે યદ્યપિ રહે-
વાને માટે સ્થાન હઈએ તો એઓ તો એને તોડી પાડી નાખે છે,
અને એમ કરીને સ્નેહને ઋક્ષ કરે છે ? શિરપર લઈને દેશીએ
તો ચે દુરાચારી તે દુરાચારી જ રહેવાના: દુગ્ધપાન કરાવો તોયે
વિપધર-સર્પ વિપ વિના બીજું કયાં ઉદ્ધવમે છે ? દુર્જનનું માગ
એકજ ઔપધ છે- તે એ કે-એનો સર્પની પેઠે દૂર પરિત્યાગ કરવો.
એવી રીતે સર્પને અટકાવી રાખીને સુખથી પકડી લેવામાં આવે છે
તેવી રીતે પાછળ લાગેલા દુર્જનનું પણ ઉત્તમોત્તમ ઔપધ હોય છે.
અમને ઉપસર્ગ કર્યાનું જ તને લાગ્યયોગે આ ફળ મળ્યું છે: મુનિ-
જનને કહ્યંના પમાડનારનું સાડું થાયે શું ? તને તો યોગ્ય હતું

૧. સ્નેહ-નેહ; પ્રેમ. ઋક્ષ=કુપિત-મલિન; ચિકિત્સા 'ચિકિત્સા'. સ્નેહ-નેહ
ચિકિત્સાશુંજ હોય એને ઋક્ષ-ચિકિત્સા વગરનું કંદનું એ વિરોધ. સમાવતા.
સ્નેહ એટલે પ્રેમને ઋક્ષ એટલે કુપિત કરે છે-એમ મમજ્ઞુ. (વિદ્યાપાલ.સ
અલંકાર).

તે મળી રહ્યું છે અને એ બહુ સારું થયું છે. એમ નં થતું હોત તો હુદ જનો નિત્ય નિત્ય આવાં પાપકર્મ કર્યા જ કરત. તું પકડાઈ બંદિવાન થયો એટલે અમારા આશ્રમનું તો વિદ્યુત ટળ્યું: અથવા તો એક હુર્જન પકડાતાં શેષજનોનું કુશળ જ થાય છે”.

આ પ્રમાણે આકોશનાં વચન સાંભળવાથી એ સેચનક હસ્તીનો, અગ્નિની પેઠે, ક્રોધ પ્રજ્વલિત થયો. કેમકે બુદ્ધિમાનોને પણ ક્રોધ શકે છે તો પછી અજ્ઞાનીની તો વાત જ શી? “પ્રપંચને વિષે પ્રવીણ-એવા આ કળાખાજ મુનિઓને લીધે જ, હું મત્સ્યની જેમ, જાળમાં સપડાયો છું” એમ નિશ્ચય થવાથી કોપના આવેશને વશ થઈને, એ જાળવાન હસ્તીએ ક્ષણવારમાં, વાયુ વૃક્ષને ઉખેડી નાખે તેમ સ્તંભને મૂળથી ઉખેડી નાખ્યો. વળી તાપસોના ચિત્તને વિષે પણ ભય ઉપજાવીને સાંકળને પણ એક જીર્ણપ્રાય દોરડાની પેઠે ત્રેડી નાખી. આમ એ છૂટો થયો એટલે તાપસો સર્વે કાંક પક્ષીઓની પેઠે, જીવ લઈને ચોદિશ નાસી ગયા. હસ્તી-સેચનક પણ જાણે પોતાની માતાનું સ્મરણ થઈ આવવાથી જ હોયની, એમ વિવિધ વૃક્ષોને લીધે ગીચ અને અનેક જળાશયોથી પૂર્ણ એવી અટવીમાં પેઠો.

આમ હસ્તગત થયેલ ગજરત્નને નાસી ગયો જાણી, એને પુનઃ પકડવાને અભયકુમાર વગેરે કુશળ સવારો તથા સામન્તોના પરિવાર સહિત રાજા શ્રેણિક પોતે ઉત્તમ અશ્વપર આરૂઢ થઈ આઠી નીકળ્યો. કેમકે ભૂપતિઓ પોતાની એક વાછરડીને પણ પાછી વાગી લાવવાને માટે પ્રયત્ન કરે છે. વનને વિષે જઈ, રાજાપ્રમુખ અશ્વા-રોએ, યત્રુના કિલ્લાની જેમ, એ હસ્તીને ઘેરી લીધો. પછી ઘડીમાં એને ફાસલાવીને અને ઘડીમાં તર્જના કરીને કામ લેવા માંડ્યું; કારણકે કાર્યમાત્ર ભક્તિ અને શક્તિ-એ ઉભયથી જ સાધ્ય થાય છે. પરન્તુ એ મહોન્મત સેચનક હસ્તીએ હુર્બોધ્ય મનુષ્યની જેમ કંઈ ગણપ્રધુ નહીં. પણ જ્યારે એણે નંદિવેણુ કુમારને પોતાને ભયો અને એના શબ્દો સાંભળ્યા ત્યારે એ સાધુની જેમ ચાન્ત થઈ ગયો; કારણકે એને વિભંગજ્ઞાનને લીધે પોતાનો નંદિવેણુ સાથેનો

પૂર્વ ભવનો સંબંધ યાદ આવ્યો. પછી નંદિયેણુ પણ તત્ક્ષણે એ દોરડાને અવલંબીને એક પછી એક પગ મૂકી મૂકીને ભોંતની જે એના પર ચડી ગયો. અને ગાર્ડીના મંત્રથી સર્પ થંભાઈ જાય એ નંદિયેણુના શબ્દોથી, હસ્તી થંભાઈ ગયો અને દંતુશળના પ્રહાર કરતો અટક્યો.

હવે શ્રેણિકરાજ વગેરે પરિવાર સહિત, હસ્તીપર આરૂઠ થયેલો નંદિયેણુ, જાણે ઈન્દ્રનો પુત્ર જયન્ત હોયની એવો શોભવા લાગ્યો. પછી જાણે એને એના સ્તંભ સાથે શ્રંખલા (સાંકળ) વડી બાંધી લીધો તે જાણે, જે કોઈ ઉચ્છ્રંખલ થઈ ગયો હોય એને હું આમ વશ કરી શકું છું એમ સૂચવતો હોયની! “ જ્યારે તાપસોના ઉપાલંભ સાંભળીને ક્રોધાયમાન થઈ સેચનક વનને વિશે જતો રહ્યો હતો ત્યારે બીજા આચાર્યોએ એને દેવતાધિષ્ઠિત સમજીને એને એમ કહ્યું હતું કે—વત્સ સેચનક, તે કોઈ એવું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે કે તું શ્રેણિકરાજનું વાહુન થઈશ. તારી પાસે એ જગત્કારે સેવા કરાવશે. કારણકે કર્મજ બળવત્તર છે. માટે બાપુ, પાછો જા, અને તારી મેળેજ તારા સ્થાને જઈ રહે. એમ કરવાથીજ તારું સન્માન થશે, કારણકે અનુકુળ વર્તન કરનારાનું કૌણ પ્રિય નથી કરતું? ” આવાં એ આચાર્યોના કથન સાંભળીનેજ જાણે પોતાને વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો હોય એટલેજ એ હસ્તિએ એ પ્રમાણે વર્તન કર્યું હોયની! કેમકે દેવવચનમાં વિશ્વાસ ન હોય તો પછી બીજા દેનામાં વિશ્વાસ હોય? હસ્તીપાલકે પણ પછી જઈને શ્રેણિકરાજને ખબર આપ્યાકે—હે સ્વામિન્, જેને અર્ધે તમે વનને વિશે આવ્યા હતા તે ગજરાજ પોતે પોતાની મેળે આવીને સ્તંભ બંધનને આશ્રયીને રહ્યો છે; જાણે આપ—મહારાજના પુણ્યથી આકર્ષાઈનેજ હોયની એમ. એ સાંભળીને રાજા પણ આનન્દમગ્ન થઈ “ નિશ્ચયે આ હસ્તીશિરોમણિ દેવતાધિષ્ઠિત છે; અન્યથા એ પણ જાતિ પોતાની મેળે ક્યાંથી આવે? ” એમ વિચાર કરતો

ત્રીને પ્રકાર ‘અવધિગ્ધન’ છે. મિથ્યાત્વી શ્રવણે આ ત્રીજા પ્રકારનું જ્ઞાન થય તે ‘વિભંગ’ જ્ઞાન. (અર્થાત્ વિપર્ણસચ્ચાતું—કંઈક ત્રુટિચાતું અવધિગ્ધન.)

૧. અપ્રજ્ઞા-અવનમાંથી છટી ગયેલો; સ્વેચ્છાચારી.

નગરમધ્યે આવ્યો, અને ઉત્તમ દિવસ જોઈને એનો પટ્ટાભિષેક કર્યો. અથવાતો પશુઓમાં પણ કોઈ કોઈ એવા હોય છે કે જેમનાં ભાવ્યની સીમા જ નથી !

આ પ્રમાણે એને પટ્ટહસ્તી સ્થાપ્યો એટલે તો એને આંદર સહિત ગોળભિષિત ગોધમ અને શેરડી આદિ વસ્તુઓનું લોજન મળવા માંડ્યું; અને લવણ તથા જળથી એની આરતી ઉતરવા લાગી. પરન્તુ બાહ્ય અને અણ્યન્તર એ બેઉ સુખ તો, વિધિ પૂરેપૂરે અનુકુળ હોય એને જ હોય છે.

વાત એમ બની કે એકદા એ જળપાન—અને—સ્નાન—નિમિત્તે નદીપર ગયો હતો તે નદીમાં પેઠો કે તરસણ એક તન્તુકે એને ગ્રાહમાં લીધો. (આ તન્તુક એક ચોપણું પ્રાણી છે. એનું સુખ એના શરીરમાં ગૂઢ હોય છે, એનું કંઠ એક વજ્રના જેવડું હોય છે, અને એની પીઠ વજ્રથી પણ ભેદી શકાય નહિં એવી હોય છે. એને ન્યારે કોઈ પ્રાણીને ગ્રાહમાં લેવું હોય છે ત્યારે એનો પ્રત્યેક ચરણ એક વરત જેટલો લાંબો અને અંગુઠાપ્રમાણ સ્થુળ તન્તુ જેવો થઈ જાય છે; અને એની કાયા એક મહાન્ પ્રાસાદની વીંતસમી જાડી અને મહોટી થઈ જાય છે. પછી ચારે ચરણને જમીનમાં દબાવે સ્થાપીને ભેર કરી તન્તુઓને પ્રસારી, જળમાં રહેલા પ્રાણીને ચોતરફ વીંટળાઈ વળે છે. આ ‘તન્તુક’ પ્રાણીના લક્ષણ વિષેની હકીકત સાક્ષાત્ નજરે જોનાર પામેથી અમે સાંભળેલી તે પ્રમાણે અહીં કહી છે).

હસ્તીની સ્થિતિ જોઈ સેવકોએ ઝંઝ રાજાને સર્વ સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું. રાજાએ પણ અભયની સામું જોયું. એટલે બુદ્ધિસાગર પુત્રે કહ્યું—હે તાત, જાણે ચિન્તારત્ન જ હોયની એવું જલક્રાંત મણિ આવે છે એ જો ક્યાંયથી દમણ મળી શકે તો આ પટ્ટહસ્તી છુટી શકે, અન્યથા નહીં છુટે. કારણકે એમાં કોઈ પ્રકારનું પોષક-સામર્થ્ય કાર કરે એવું નથી. આપણા કોપાગારમાં રત્નો પુષ્કળ છે પરન્તુ એમાં જગક્રાન્ત માણુ નથી; તેથી પુસ્તકમાં રહેલી વિધાની

જેમ એ નિરૂપયોગી છે. આવું અભયકુમારનું કહેવું સાંભળી રાજાએ વિચાર કર્યો કે “ સેચનક જેવા ઉત્કૃષ્ટ અનન્ય હસ્તિરત્નને અર્થે કન્યારૂપી દ્રવ્ય આપીને પણ, ગમે ત્યાંથી જળકાંત મહિ મેળવવો જોઈએ.” એટલે એણે નગરને વિષે પટલ વજડાવી ઉઘોપણા કરાવી કે જે કોઈ પ્રબળ જળકાંત મહિ લાવીને સેચનક હસ્તીને તન્તુકના શાહમાંથી છોડાવશે એને રાજા પોતાની પુત્રી અને ઉપરાંત એકસો ગામ બક્ષિસ આપશે.

આ ઉઘોપણા પેલા કંદોઈએ સાંભળી. એટલે એણે વિચાર્યું કે—રાજાનો જમાઈ થવાનો આ મારે માટે બહુ સારો પ્રસંગ જિપ-સ્થિત થયો છે. એ સંબંધ થવા જિપરાંત વળી સો ગામ પણ મળશે એટલે માફે છવિતપર્યન્તનું દારિદ્ર્ય ટળશે. એમ વિચારી તુરતજ મહિ લઈ નદી પર ગયો, અને હસ્તિ રહ્યો હતો ત્યાં એ મહિ ફેંક્યો. એટલે ઘંટીમાં દળાતા અનાજના કણની જેમ જળના બે ભાગ પડી ગયા. જળને સ્થાને સ્થળ થયું જોઈ તન્તુક પણ તત્ક્ષણ હસ્તીને છોડી દઈ જળને વિષે જતું રહ્યું. કહ્યું છે કે—સસલાનું બળ કેટલુંક? આ વૃત્તાન્ત રાજાને જણાવવામાં આવ્યો ત્યારે રાજાએ હસ્તીને છોડાવનારનું નામકામ પૂછતાં એનો છોડાવનાર એક કંદોઈ છે એમ એને માલમ પડ્યું એટલે એને પુરુષ અને પાપની જેમ એક રીતે આશ્ચર્ય અને એક રીતે હઃખ થયું. વળી “ કંદોઈ જેવાની પાસે આવું ઉત્કૃષ્ટ રત્ન ક્યાંથી ? ” એવા પોતાનાજ પ્રશ્નનું એણે સ્વયમેવ સમાધાન કર્યું—એવી રીતે કે—“ એમાં શું ? શાસ્ત્રને વિષે કહ્યું છે કે જ્ઞાનની દાઢમાં પણ મહિ હોય ! ” પણ ત્યારે શું એવા કંદોઈને પુત્રી આપવી ? લક્ષ્મીભૂષ્યનો મહિ શું કાકને કંઠે બાંધવો ? પ્રતિજ્ઞા પાળવાને પુત્રી એને આપીશ તો મેં આ જન્મ ગુમાવ્યા જેવું થશે; અને નહિં આપું તો, મૃષાવાદીની પેઠે મારી પ્રતિજ્ઞાની હાની થશે. મારે હવે કરવું શું ? ‘ હા ’ કહેતાં હોડ બાય છે ! અને ના કહેતાં નાક કપાય છે ! વ્યાધિમસ્ત માણસની જેમ પહેલાં મેં સર્વ વાતની હા દીધી છે; પણ એનો નિર્વાદ કરવો હવે દુષ્કર લાગે છે.

રાજાદ નમરીનો સ્વ, અને અભયકુમાર જેવા પુત્રનો

પિતાં શ્રેણિકં ભૂપતિ આમં વિચારસાગરમાં ઝોલાં ખાતો હતો એવામાં એક ઘટના બની તે એકાગ્રમને સાંભળો:—

પુત્રને એક મોઢક આપ્યા પછી પાછળ લોજનવેળાએ કૃત-પુણ્યની સ્ત્રી શ્રીમંતી જયશ્રીએ પોતે પણ એક મોઢક લઈને ભાંગ્યો તો એમાં એનાં શીલજેતું નિર્મળ રત્ન એની દૃષ્ટિએ પડ્યું, એથી એને અત્યંત આશ્ચર્ય જિત્પન્ન થવાથી એણે બીજા મોઢકો પણ ભાંગ્યા તો એ સર્વેમાંથી, નાજીએરમાંથી ચોટાં નીકળે એમ, તત્ક્ષણ, એના હારિદ્રયને દૂર કરનાર સાક્ષાત્ કંઠ હોયની એવાં, રત્નો નીકળ્યાં. એટલે એણે કૃતપુણ્યને પૂછ્યું—સ્વામિનાથ, 'કં'થાની જેમ, આ મોઢકોમાં તમે શું ચોરલોકના ભયને લીધે આ રત્નો સંતાડ્યા છે? વળી તમને મેં મારાં આભૂષણો અને એકસો સુવર્ણમહોર આપી હતી તે પણ શું તમે વાપરી નથી? સાગર જેવી ગંભીરતા હાખવીને પતિદેવે પણ ઉત્તર આપ્યો કે—હે પ્રિયા, માર્ગને વિષે તરકરોનો સ્વાભાવિક રીતે ભય હોય—એને લીધે મેં આ રત્નો ગોપવ્યાં હતાં. વળી હે મુશિલા, અન્ય પ્રકારે દ્રવ્યોપાર્જન થતું હોય તો આભૂષણોની ભાંગતોડ કરવાની આવશ્યકતા શી? બીજાં પુનઃ કરાવવાં પડત તે કરતાં આજ ભાંખ્યા તોડ્યા વિના રાખ્યાં સારાં; કારણકે સોની પાસે ઘાટ ઘડાવવા જતાં એ પહેલું પોતાનું કરે છે! આ વાતથીત દરમ્યાન પત્નીએ કહ્યું—એક મોઢક મેં આપણા પુત્રને આપ્યો છે. તો હું ધારૂં છું કે એમાંથી પણ રત્ન નીકળ્યું હોવું જોઈએ. એ સાંભળી કૃતપુણ્યે કહ્યું—નિઃસંશય એમાં પણ હશેજ માટે શીઘ્ર એને બોલાવીને પૂછ. તત્ક્ષણ પુત્રને બોલાવી ખાવાનું આપવાની લાલચ દેખાડી એટલે એણે સર્વ સ્વરૂપ યથાસ્થિત કહ્યું અને પિતાને લઈજમ કંઠોડને બતાવ્યો. કૃતપુણ્યે એને કહ્યું—તેં મારા પુત્રની પાસેથી મણિ લીધો છે તે પાછો આપ. મારા પુત્રે તારી પાસેથી જે ખાવપદાર્થ લીધા હોય એનું યોગ્ય મૂલ્ય લે, ને મણિ આપી દે. કહ્યું છે કે વણિક જનને કોઈ વસ્તુનું વિશેષ મૂલ્ય આપવું ગમતું નથી. પરંતુ કંઠોડએ કહ્યું

૧. ચોગીઓ પહેરે છે એવું મોઢકી જેનું વસ્ત્ર પૂર્વે લેખી પોતાની રત્ન જેરી અમુલ્ય વસ્તુઓ દેણવરથી અરી કંથમાં એપરીને ધારવા.

શેઠ, તમે આ કંઈ વ્યાજબી જોલતા નથી. તમારા પુત્રે આવું
મને એ રત્ન આપ્યું છે—ને મેં એને એનાં ખાત્ર પદાર્થ આપી
છે. મેં કંઈ અમસ્તું લીધું નથી. તમે પોતે પણ દ્રવ્ય આપી
વિશેષ કિંમતી કરિયાણાં નથી લેતા? માટે મારા મહેરબાન, જાણે
હું એ મણિ પાછો નથી આપતો. પણ કૃતપુણ્ય કહે—હું તો લ
ને જ જવાનો. આમ વિવાહ કરતાં જેલ રાજદરબારમાં ગયા—જાણે
એ (રાજદરબાર) વિના બધું વિચ્છેદ જવાનું જ હોયની શું

ઃથેરીમાં જઈ જેલએ પોતપોતાના વિવાહનું કારણ કહી
ખતાવ્યું—તે જાણે રાજની ચિન્તારૂપી શાકિનીને હાંકી કાઢવાનો
મંત્ર જ ખતાવ્યો હોયની ! એટલે રાજએ કહ્યું—અરે કંદોઈ!
તેં આ બાળકને જે આપ્યું હોય એનું મૂલ્ય લે, ને શેઠને મણિ
આપી દે. અથવાતો સત્ય વાત છે કે સર્વ કંદોઈ મેં જોઈને તિલક
કરે છે. સર્વ સ્વરૂપ સમજીને રાજએ પણ વિચાર્યું કે—કીક જ
થયું કે મણિનો સ્વામિ આ શ્રેષ્ઠી નીકળ્યો. અમૃતનો આધાર ચંદ્રમા
વિના અન્ય હોય પણ કેણું ? પુત્રીને પાળીપોષી મહોટી કરીને આજે
હું જાણે ભાગ્યયોગે ઉપાધિથી મુક્ત થયો છું કેમકે કંદોઈ જતાં
એને કૃતપુણ્ય જેવો સુંદર વર મળી ગયો ! અથવાતો આ વિષયમાં
નિશ્ચયે પુત્રીનાં જ ભાગ્ય જાગતાં સમજવાં; કેમકે સૌકોઈને પોત-
પોતાનાં ભાગ્ય હોય છે. આમ વિચારીને રાજએ શુભ દિવસે હર્ષ
સહિત કૃતપુણ્યને પોતાની મનોરમા નામની પુત્રી પરણાવી અને
સાથે સો ગામનો ગરાસ આપ્યો.

આ પ્રમાણે કૃતપુણ્યનો પૂર્ણભાગ્યોદય થયો અને લક્ષ્મી
પ્રાપ્ત થઈ—એ વાત પેલી દેવદત્તા ગણિકાને કાને પહોંચી. એટલે
એ માયાપ્રપંચની પુતળીએ કુટિલ અને સ્વામવર્ણા—એવા પોતાના
કેશની વેળી બાંધી લીધી; તામ્બૂલબક્ષણ કર્યા કરવાની ટેવને સીધે
અફમૂતરકત થઈ ગયેલા દાંતને ઘસાવી સાફ કરાવ્યા. પોતે જાણે
પવિત્રતા અને પતિવ્રતપણાની સાક્ષાત મૂર્તિ હોયની એમ, હાથ
માંથી કંકજ, અને કંઠમાંથી કંડી આદિ આભૂષણો ઉતારી નાખ્યા,
અને એને સ્થાને સૂરના દોરા બાંધ્યા—તે જાણે “ હું તુંજ મું-
જોટલે આવા તુંજ મૂરને જ હાથક મું ” એમ ખતાવવાને હોય

ની ! વળી એણે વસ્ત્રો સુદ્ધાં બદલીને સ્વેતવસ્ત્રો ધારણ કર્યાં, તે જાણે-દ્રવ્યના આપનાર પ્રત્યે પણ વિરાગભાવ^૧ ધારણ કરનારી-મારા જેવી-ને આવાં વિરાગી^૨ વસ્ત્રો જ ચોલે એમ કહેવરાવવાને માટે જ હોયની ! આમ સંપૂર્ણ પ્રપંચ રચીને, નાના પ્રકારની વચનચાતુરીને વિષે પ્રવીણ એવી પોતાની એક દાસીને એણે કૃતપુણ્યની પાસે મોકલી. એણે એની પાસે જઈને, વર્ષામાં ઉગી નીકળતાં વૃણની જેવાં પારાવાર આંસુ સારતાં સારતાં કપટમય વચનો કહેવા માંડ્યા:—

હું શ્રેષ્ઠિ, જે દિવસે કદપવૃક્ષના સહોદર જેવા-તમને, બુદ્ધિમદ્ વૃદ્ધાએ ધરબહાર કાઢી મૂક્યા તે દિવસથી તમારી પ્રાણપ્રિયા દેવદત્તા સ્નાન-તાંબૂલ-પુષ્પાદિ સર્વ લોગત્યજીને બેઠી છે; શરીરપરના આભૂષણો પણ, હુબોધ્યના પાત્રો હોયની એમ, એણે ઉતારી નાખી દૂર ફેંકી દીધા છે; અને ત્યારથીજ, પોતાની વૃદ્ધ માતાને કંઈ પણ કહેવાને કે અન્ય કંઈ પણ કરવાને અશક્ત હોઈને; રોષને લીધે, વેણી બાંધી લીધી છે. વળી તમારા વિયોગના દુઃખને લીધે અન્નજળ પણ લેતી નથી, અને દુરામહી બાળકની જેમ રૂદન કર્યા કરે છે. વૃદ્ધાએ ધણું કહ્યું કે ભકતપાન વિના નિરાધાર શરીર ટકશે નહીં, માટે ભોજન કર. પરંતુ તમારી પ્રિયા તો કહે કે જેમ એક ચોગી સૂર્યના દર્શન કર્યા પછી જ અન્ન લે છે તેમ હું પણ મારા પ્રાણાધાર કૃતપુણ્યના દર્શન કરીશ ત્યારે જ મુખને વિષે અન્નનો કણ મૂકીશ; તે વિના નહીં. પુત્રીનો આવો આકરો હું જોઈ વૃદ્ધા તો વિવાદ પામી અને તેજ વખતે દાસી-એને તમારી શોધમાં મોકલાવી. પણ બહુ બહુ શોધ કર્યા છતાં તમારો ક્યાંઈ પત્તો મળ્યો નહીં. રત્ન ગુમાવો બેઠા હોઈએ એ પણ ક્યાં એમને એમ હસ્તગત થાય છે ? શોધવા ગયેલી દાસીએએ આવી સર્વ વૃત્તાન્ત કહ્યો છતાં એણે ભોજનનો સ્વીકાર ન જ કર્યો. એમ થવાથી અમે સર્વ પરિચારિકાઓ પણ બહુ નિરાશ થઈ. એવામાં દેવયોગે કોઈ નિમિત્તરૂપે આવી ચડ્યો એણે પોતાની તર-

૧. ર.૩-પ્રેમ-નો અર્થ. ૨. રાગ-રંજન-વચનના-વેન.

કથી કંઈક શીખામણ દેવદત્તાને આપવાની વાત કરી. પણ એ વખતે દેવદત્તા ચોતે કેવા હુઝારમાં હતી એની એ ગિચારાને શીખાર ? દેવદત્તાએ તો એને કહ્યું કે—હે ભદ્ર, આ જન્મમાં તે આ કાયા કેવળ કૃતપુણ્યને અર્થે છે; એ નર નહિં મળે તો પછી વૈશ્વાનર^૧ તો છેજ. એ સાંભળી નિમિત્તરો કહ્યું—હે ભદ્રે, તું જેવું, એક ઉત્તમ મંત્રની જેમ, ધ્યાન કરી રહી છે એ કૃતપુણ્ય કોઈ સ્થળે ક્ષેમકુશળ છે. નિમિત્તરનાં આ શબ્દો સાંભળ્યા પછી તો તમારી સંગાથે લોગવેલાં સુખોનું સ્મરણ થઈ આવવાથી, એણે, વર્ણવ્યું ન જાય એવું રૂદન કર્યું; કારણકે એનો, તમારે માટે કોઈ લોકોત્તર પ્રેમ છે. પછી વૃદ્ધાએ પણ જ્યારે જાણ્યું કે નિમિત્તર સર્વ જાણે છે ત્યારે એને પૂછ્યું કે—ભાઈ, આ મારી પુત્રીનો કૃતપુણ્ય સાથે ક્યારે મેળાપ થશે ? તમારું જ્યોતિષ જોઈને કહો. એટલે એ નિમિત્તરે લગ્નસામર્થ્ય અને નાડીસંચાર આદિ જાણી લઈને, સાંભળવા માટે સાવધાન—એકચિત્ત થઈ રહેલા પરિવારને સંભળાવ્યું કે—તમારી દેવદત્તાને એના પ્રિય કૃતપુણ્ય સાથે નિશ્ચયે આજથી બાર વર્ષે મેળાપ થશે. જો ન થાય તો આ પુસ્તક હું મૂકી દઉં. એ સાંભળીને, હે શ્રેષ્ઠિ, દેવદત્તાને કંઈક આશ્વાસન મળ્યું. પણ એની વૃદ્ધા માતાને તો એણે કહ્યું—આ નિમિત્તરે જાહુ સુંદર ઉત્તર આપ્યો છે ! કારણકે એટલા વર્ષની કોને ખબર છે ? એટલા વખત મુખી કોણ વિદ્યમાન હશે અને કોણ નહીં હોય ? એટલે વૃદ્ધાએ કહ્યું—હે પુત્રી, મારું કહ્યું માન, અને અન્નજળનો સ્વીકાર કર. તું જીવન્ત હોઈશ તો તારો પ્રિયજન નિઃશંસય તને મળશે જ. કારણકે જીવતાજાગતાનું કટ્યાણકટ્યાણ જ ચાય છે. તે પછી દેવદત્તાએ પણ કહ્યું—હે જનની, જો હવે પછી તું મારી પાસે અન્ય પુરૂષનું નામ પણ ન લેવાના શપથ લે તો હું જોજન લઉં; અન્યથા નથી લેવાની. એટલે વૃદ્ધા બોલી—હે પુત્રી તું આવું કેમ કહે છે ? મેં પાપિષ્ઠાએ તારા સ્વજનને કાઢી મૂક્યો તો એણે પણ તું બાકી રાખ્યું છે ? તારી આવી કષ્ટમય દશા થઈ તે એને જ લીધું કે નહિં ? મારી ઠરીને અત્ય દુઃખ આવ્યું હોય તો એ સંકેતો પરમાં રહેતું

૧. અર્થ મનન્ય કે કૃતપુણ્ય નહીં મને તો મારે અન્નનું યાજ છે.

નથી ” એના જેવું તારે થયું છે. પણ હવે તો મને પોતાને જે પશ્ચા-
તાપ થાય છે; માટે તારી પાસે અન્ય પુણ્ય વિશે વાત જ નહીં કરું.
આ પ્રમાણે વૃદ્ધાએ જ્યારે પ્રતિજ્ઞા કરી ત્યારે, હે શ્રેષ્ઠિ, તમારી
સંગમોત્સુક દેવદત્તાએ, કાયાને આધારમાત્ર મળે એ હેતુથી જ,
લોજન લેવું શરૂ કર્યું. પછી યોગિની જેમ પરમ પદ-એટલે મો-
ક્ષનું ધ્યાન ધરે તેમ તમારા પદ એટલે ચરણનું ધ્યાન ધરતાં દેવ-
દત્તાએ મહાકષ્ટે બાર વર્ષ બ્યતીત કર્યાં. પણ એ અરસામાં ક્યાંયે
તમારી વાત સુદ્રાં એના સાંભળવામાં આવી નહીં. એટલે એણે વિ-
ચાર્યું કે-કાં તો નૈમિત્તિકનું વાક્ય અસત્ય, અથવાતો મારાં ભાગ્ય
જ કોઈ એવાં મન્દ ! આમ ચિન્તવન કરતી હતી ત્યાં તો, હે શ્રેષ્ઠિ,
આજે તમારું સુધાતુલ્ય વૃત્તાન્ત એને શ્રવણગોચર થયું. તમારા
કુશળ સમાચાર જાણ્યા ત્યારે જ એના જીવમાં જીવ આવ્યો છે,
અને આ ત્રણે જગત્ વસ્તીવાળાં છે એનું એને આજે જ લાગ થયું
છે. અને તેથી, હે ભાગ્યશાળી, તમારી પ્રાણપ્રિયા દેવદત્તાએ મને
તમારો પાસે મોકલી છે. તમારા વિયોગાગ્નિથી સંતપ્ત એવી મારી
સ્વામિનીને પોતાનું સુખદુઃખ નિવેદન કરવાનું તમારા વિના અન્ય
કોઈ સ્થાન નથી. માટે હે કરૂણાસાગર, કૃપા કરીને આવીને એને
દર્શન દો, અને એમ કરીને એના પ્રાણ બચાવો.

દેવદત્તાગણિકાએ મોકલેલી દાસીનું ઉપરપ્રમાણેનું ચતુ-
રાઈભર્યું લંબાણ ભાષણ સાંભળીને કૃતપુણ્ય તો આશ્ચર્યમાં લીન
થઈ ગયો. એ ગણિકાએ એના બહિષ્કાર કરીને જે દુઃખ દીધું
હતું તે ન સંભારતાં એણે મૃદુતાભરી વાણીથી ઉત્તર આપ્યો:—હે
દાસી, તમોને સર્વને જોગખ્યાં ! તમારું આચરણ જાણ્યું ! તમારો
વેસવ પહોં જાયો ! અને તમારું મિષ્ટાન્ન પણ ધણું જાયો ! હે
ભદ્રે, પોતાનું ભડું ઇચ્છનારા વિદ્વાન પુરૂષોએ, વિપત્તિની છા-
યાની જેમ, તમારી ડાયાનો પણ વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી. એક
પૃથ્વિ જેમ પાદથી શીર્ષ પર્યન્ત ઘટ ભરી ભરીને જળથી સિંચન
કરવામાં આવે છે તેમ તમે પણ મને દંદરપૂર્ણ લોજન કરાવતા
હતા એ વાતનું શું મને સ્મરણ નથી ? ‘ઉત્તરેન્દ્રગવાળી, ૧૬૬

ગતિવાળી, અધ્યોક્ષ્ય વિલાસવટે ૧૫૦ મૂલકોનું ભક્ષણ કરનારી, સદાયરણુદીન અને શરીરમાંજ મૃદુતાવાળી—એવી રદ્ધિનિહ સર્પિણી સમાન વેશ્યાનો કેષુ વિશ્વાસ કરે ? દાસીએ એ સાંભળીને કહ્યું— હે ભાગ્યવાન, તમે સત્ય કહો છો. પ્રાચ્યે ગણિકાઓ આવી જ હોય છે. પરંતુ મારી સ્વામિની દેવદત્તા એવી નથી. કારણકે પાંચે આંગળીઓ કંઈ સરખી નથી. એ સાંભળી કૃતપુણ્યે પણ એની સાથેનો પૂર્વનો પ્રેમ સંભારી “ ભલે એક ખુણે પડી ખાધા કરે ” એમ ઈચ્છી દાસીને કહ્યું—એ તારી સ્વામિનીને ખરેખર મારી સાથે પ્રયોજન હોય તો અન્ય સર્વ વિચારણા પડતી મૂકીને સરલ પગલે, પોતેજ હાલીચાલીને મારે ત્યાં આવે. કારણકે નદી જ સમુદ્રને મળવા જાય છે, સમુદ્ર કંઈ નદીને મળવા જતો નથી.

એટીને કૃતપુણ્યનું કથન યોગ્ય લાગ્યું એટલે એણે કહ્યું— ત્યારે તમે મારી સ્વામિનીને એક જૂદો વિશાળ આવાસ આપો કે જેથી એ પોતાના પરિવાર સહિત ત્યાં આવીને રહે. દાસીની આ માગણી યોગ્ય લાગવાથી કૃતપુણ્યે પણ પોતાના મંદિરની નિકટમાં એને તરફથી એક ગૃહ અપાવ્યું. કારણકે એના જેવા સહસ્ર ગામના અધિપતિને હવે કંઈ ન્યૂનતા નહોતી. પછી ગણિકા પણ પોતાના પરિવાર સહિત ત્યાં રહેવા આવી; કર્મ બંધાતા જાય છે તેમ તેમ એની સન્નિધિ પ્રકૃતિ એની સાથે મળી જાય છે એમ.

હવે પોતાની મૂળ પરિણીત પત્ની જયશ્રી, બીજી રાજપુત્રી મનોરમા અને ત્રીજી દેવદત્તા ગણિકા—એ ત્રણે સ્ત્રીઓની સંગાથે રહેતો કૃતપુણ્ય, જાણે ત્રિભુવનની સાક્ષાત્ ત્રણ લક્ષ્મી સંગાથે વસતો હોયની એમ શોભવા લાગ્યો. અનુક્રમે એકદા એને વિચાર થયો કે—જયશ્રી મારી પહેલી સ્ત્રી છે; સમસ્ત ગુણયુક્ત છે; મારા માતાપિતાએ સોંપેલી છે; અને વળી પુત્રવતી છે; માટે એને કુટુંબની સ્વામિનીને પદે સ્થાપવી. કારણકે ગુણને ઉચિત સન્માન કરવો કલ્યાણ છે. બીજી શ્રેણિક રાજની પુત્રી મનોરમા સૌન્દર્યવાળી—રૂપવતી છે, એનાથી મારી ખ્યાતિ છે. માટે એનું

૧. પુત્રવતીના અર્થ (૬૮૨): પુત્રવતી મુલક. ૨. મપને એ જન્મકાલ છે મારે વિજ્ઞાન વેશ્યા કૃતે કૃતે જન્મે તે મારે વિજ્ઞાન.

પણ વિશેષ માન રાખવું. ત્રીજી દેવદત્તા જો કે અકુલીન છે તોપણ કામવિલાસમાં પ્રવીણ હોઈ શરીરસંબંધી સુખ પૂરાં પાડે છે; માટે એનો પણ મારે સત્કાર કરવો જોઈએ; અશુચિના સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયેલી કેતકીને પણ મસ્તકપર ધારણ કરવામાં આવે છે એમ. આ ત્રણ ઉપરાંત પેલી ચાર શ્રેષ્ઠિનીની પુત્રવધુઓ પણ નિમ્ન્યે મારે વિશેષ અનુરક્ત અને ભક્તિમતી છે; અન્યથા એવાં ઉત્તમ રાતો મોદકને વિશે નાખત નહીં. માટે રૂપમાં સુરાંગનાઓને પણ પાણી ભરાવે એવી એ ચારેને હસ્તગત કરું. એમને હસ્તગત કરવાથી, એમની લક્ષ્મી પણ સાથે વહી આવશે; કારણકે રાત પૃથ્વી વશ કરે છે ત્યારે સમસ્ત કોષ-દ્રવ્યભંડાર પણ એની સાથેજ આવે છે. પણ ત્યારે મારાથી જ ઉત્પન્ન થયેલ પેલા કુળધ્વજ પુત્રો છે એમને વૃથા શા માટે છોડી દેવા ? કેમકે પુત્રસંપત્તિ હર્ષભ છે. પત્નીઓ ઘેર આવશે એમની સંગાથે સાથેલાગેલા એઓ પણ આવશે જ. વૃક્ષની લતાઓ લાવીએ તો એમની ઉપરના ફળ પણ સાથે જ આવે છે ને ?

આમ પોતે લોગવીને સંતતિ સુદાં ઉત્પન્ન કરેલ એવી એ ચારે શ્રેષ્ઠિનીની વધુઓને હસ્તગત કરવાનો વિચાર કરતો કૃતપુણ્ય એ વિચારને શીઘ્ર અમલમાં મુકાવા માટે જઈને બુદ્ધિના ભંડાર-એવા અભયકુમારને મળ્યો. મળીને એને સર્વ સ્વરૂપ સમજાવી કહ્યું કે-એ શ્રેષ્ઠિનીનું ઘર હું બહારથી જોવાથી ચક્રું નહીં માટે તમે એને મેળવી આપો.

જેમ આ કૃતપુણ્ય પોતાના કાર્યની સિદ્ધિનો ઉપાય પૂછ્યો એમ અનેકાનેક લોકો જેની પાસે નિરન્તર પૂછવા આવ્યા કરતા હતા એવા અભયકુમારે કૃતપુણ્યના કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે ડબલ દાર-વાળું એક દેવમંદિર કરાવ્યું-તે બાજુ પેલી વૃદ્ધા શ્રેષ્ઠિનીને શોધી કાઢવાને કષ્ટત્રયંત્રની રચના કરાવી હોયની ? વળી એમાં એણે આશાત્ કૃતપુણ્યસદૃશ લેખ્યમયી પ્રતિમા કરાવીને સ્થાપન કરી. પછી સમસ્ત નગરમાં આકર્ષણમંત્રની જેવી ઉદ્યોગણા કરાવી કે-હે લોકો! સ્ત્રી કે પુરૂષ, બાળક કે બાળિકા, કુમાર કે કુમારિકા, તરૂણ કે વૃદ્ધ-સર્વેએ દેવમંદિરમાં વિમલદારિણી યજ્ઞપ્રતિમાનું પૂજન-વંદન કરવા અવશ્ય આવવું. નિમિત્તજનું કહેવું એમ છે કે-નરિં

આવી જાઓ તો સાત દિવસમાં કંઈ ભયંકર વિદ્ય ઉપસ્થિત થયે. એ સાંભળી આદિત આવી પડવાના ભયને લીધે પ્રજાજનો ત્યાં આવવા લાગ્યા. કહ્યું છે કે છળ કામ કરે છે એવું બળ કામ નથી કરતું. સમુદ્રમાં ભરતી સમયે જેમ જળના કલ્લોલ ઉછળે છે એમ લોકોના સમૂહને સમૂહ ઉછળીઉછળીને યક્ષના દર્શન પૂજન-અર્થે ભરાવા લાગ્યા. ગવાક્ષમાં રહેલા અભય અને શ્રેષ્ઠીપુત્ર બેઉ જાણે આત્મસ્થ^૧ કેવળજ્ઞાનર અને કેવળદર્શન^૨ હોયની એમ જતા આવતા સર્વ લોકોને જોવા લાગ્યા. લોકો આવતા ગયા એમ એક દ્વારે પ્રવેશ કરી, આપત્તિના નિવારણાર્થે યક્ષની પ્રતિમાનું પૂજન કરી, બીજે દ્વારે નીકળી જવા લાગ્યા; જેમ શૂન્ય ચિત્તવાળાનું એક કાને સાંભળેહું બીજે કાને થઈ નીકળી જાયછે એમ. એવામાં પેલી વૃદ્ધા શ્રેષ્ઠીની આવી. એની સાથે એની ચારે વધુઓ હતી અને એ વધુઓની આંગળીએ, પાર્શ્વલાગમાં અને કટિપ્રદેશપર બાળકપુત્રો હતા. એ સર્વને કૃતપુણ્યે ઇસારો કરી અભયકુમારને ઓળખાવ્યા.

એવામાં તો કૃતપુણ્ય સમાન જે મૂર્તિ હતી તે આ આવેલા સૌની દૃષ્ટિએ પડી. એને જોઈને પોતાના પ્રાણપ્રિય પતિનું સ્મરણ થઈ આવવાથી સર્વે વધુઓના નયનમાંથી અશ્રુની ધારા વધુટી. વળી પુત્રો તો “ અહો આપણા મહાલાભ્ય કે આજે આપણા પિતા ચિરકાળે આપણને મળ્યા ” એમ જોલતા એની છેક પાને જઈ ઉભા રહ્યા. બાળક શિશુઓ હતા એ તો તત્કાળ “ પિતાજી, અમને મૂકીને આટલા દિવસ ક્યાં ગયા હતા ” એમ જોલતા જોલતા મૂર્તિની ઉપર ચઢવા લાગ્યા. એકે કહ્યું—તાતનો માથપર બહુ પ્રેમ હતો માટે હું એમના અંકને વિશે જોતીશ; બીજા દૂર રહો. ત્યાં વળી બીજે કહેવા લાગ્યો—ચાલ તું દૂર રહે. હું પિતા જીને બહુ વહન હતો. એઓ મુંદર કૃત્તાદિક લાવતા ત્યારે પ્રથમ ભાગ મારો પાડતા. માટે હું જ એકાકી તાતના ઉન્નયમાં બેનીશ રોય બાળકો પણ એજ પ્રમાણે અનુસરતું જોલવા લાગ્યા. કાન્નડે બાળકોનો એવો જ સ્વભાવ છે. આમ વિચાર કરતા, કેાઈ એ

૧. આત્મામાં રહેલ. ૨. વસ્તુમાં અને જાણનાં દર્શન. ૩. ૧ : ૫. ૧. ૪. ૬ : ૨૦. ૫. ૧. ૬. ૧. ૭. ૧. ૮. ૧. ૯. ૧. ૧૦. ૧. ૧૧. ૧. ૧૨. ૧. ૧૩. ૧. ૧૪. ૧. ૧૫. ૧. ૧૬. ૧. ૧૭. ૧. ૧૮. ૧. ૧૯. ૧. ૨૦. ૧. ૨૧. ૧. ૨૨. ૧. ૨૩. ૧. ૨૪. ૧. ૨૫. ૧. ૨૬. ૧. ૨૭. ૧. ૨૮. ૧. ૨૯. ૧. ૩૦. ૧. ૩૧. ૧. ૩૨. ૧. ૩૩. ૧. ૩૪. ૧. ૩૫. ૧. ૩૬. ૧. ૩૭. ૧. ૩૮. ૧. ૩૯. ૧. ૪૦. ૧. ૪૧. ૧. ૪૨. ૧. ૪૩. ૧. ૪૪. ૧. ૪૫. ૧. ૪૬. ૧. ૪૭. ૧. ૪૮. ૧. ૪૯. ૧. ૫૦. ૧. ૫૧. ૧. ૫૨. ૧. ૫૩. ૧. ૫૪. ૧. ૫૫. ૧. ૫૬. ૧. ૫૭. ૧. ૫૮. ૧. ૫૯. ૧. ૬૦. ૧. ૬૧. ૧. ૬૨. ૧. ૬૩. ૧. ૬૪. ૧. ૬૫. ૧. ૬૬. ૧. ૬૭. ૧. ૬૮. ૧. ૬૯. ૧. ૭૦. ૧. ૭૧. ૧. ૭૨. ૧. ૭૩. ૧. ૭૪. ૧. ૭૫. ૧. ૭૬. ૧. ૭૭. ૧. ૭૮. ૧. ૭૯. ૧. ૮૦. ૧. ૮૧. ૧. ૮૨. ૧. ૮૩. ૧. ૮૪. ૧. ૮૫. ૧. ૮૬. ૧. ૮૭. ૧. ૮૮. ૧. ૮૯. ૧. ૯૦. ૧. ૯૧. ૧. ૯૨. ૧. ૯૩. ૧. ૯૪. ૧. ૯૫. ૧. ૯૬. ૧. ૯૭. ૧. ૯૮. ૧. ૯૯. ૧. ૧૦૦. ૧.

મૂર્તિના ઉત્સંગમાં બેસી ગયા; કોઈ જાનુપર, કોઈ ચરણ પાસે, કોઈ મસ્તકપર, કોઈ ખભાપર, કોઈ ભુજાપર, તો કોઈ પીઠે, એમ મનમાં આવ્યું ત્યાં ચઢી બેઠા. પણ એમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નહોતું; કેમકે મ્હોટા માણસને પણ કવચિત્ આવી બ્રાન્તિ થાય છે. વળી તે તે સ્થાને રહેલા—એવા એ બાળકો વારંવાર, ક્ષણમાં અહીં તો ક્ષણમાં અન્યત્ર એમ સ્થાન બદલવા લાગ્યા; કારણકે વાનરો અને બાળકો કયાંય પણ સ્થિર થઈને બેસતા નથી. આટલા બધા પુત્રો જેનાપર બેઠા એવી એ કૃતપુણ્યની પ્રતિમા તે વખતે અગ્નિકાની મૂર્તિ કરતાં પણ ચઢી ગઈ ! કારણકે અગ્નિકાને, ગણેશ અને કાર્તિકેય, એ બે જ પુત્રો છે. પછી જવાનો સમય થયો એટલે વૃદ્ધા અને એની વધુઓ બાળકોને કહેવા લાગી—વરસો, ચાલો, વખત બહુ થઈ જવા આવ્યો છે. પણ એ બાળકોએ તો પોતાની અસ્પષ્ટ ભાવામાં એકસામટો ઉત્તર આપ્યો કે, તમે જાઓ, અમે તો અમારા પિતાની પાસે જ રહેશું. આવું બાળકોનું બેલવું સાંભળીને પેલી સ્ત્રીઓએ કહ્યું—ભાઈઓ, આ તમારા પિતા નથી, તમારા પિતા તો ઘેર છે. આ તો દેવની મૂર્તિ છે. એનાપર બેસાય નહીં. બેઠીએ તો આપણને અનિષ્ટકર્તા એવી આશાતનાર લાગે. તમે મૂર્ખાઓ કંઈ સમજતા નથી—તમારું શું કરવું ? ઘેર ચાલો, ત્યાં તમને નારંગી, કેળાં, ખજૂર, અખોડ, દ્રાક્ષ વગેરે આપશું. એમ કહી લાલચમાં નાખી, નવા ખરીદેલા ગાય આદિ પ્રાણીની જેમ, એમને મહાકપ્ટે ઘરલેગા કર્યા.

વૃદ્ધા વગેરે ઘરભણી ગયા એમની પાછળ અભયકુમારે પોતાના શુભ પુરોને મોકલ્યા એ સેવકો જઈને એનું ઘર ઓળખી આવ્યા ને એની નિશાની આપી. એ નિશાનીએ સાજો બનેલી બેડ વૃદ્ધાને ઘેર પહોંચ્યા—તો, વૃદ્ધાના દુર્ભાગ્ય કે વધુઓના સદ્ભાગ્ય—એ બેમાંથી કયાથી આકર્ષાઈને પહોંચ્યા

૧. (મૂળ અર્થ) પાડવું—નાશ કરવો; જાન, દર્શન, ચારિત્ર—એના લાજનો નાશ કરવો; એ તજુથી : થનો લાજ યુવાની બેઝનો : (મોંજુ અર્થ) દેવ-ગુરુ વગેરે પ્રતિ અર્પિત કરવો તે.

(૧૯૨)

અભયકુમાર મંત્રીશરતું ઇવન ચરિત્ર.

એની અમને કંઈ સમજણ પડતી નથી ! પોતાના સ્વામિનાથને
અકસ્માત આઘ્યા જોઈને પત્નીઓ સર્વે, જાણે અમૃતનો છંટકાવ
થયો હોયની એમ, આનન્દમાં નિમગ્ન થઈ કહેવા લાગી-અહો
આજનો ધન્ય દિવસ ! કે અમારા પતિદેવ, અજાણ્યે કિનારે ચડી
ગયેલા પ્રવહણની જેમ, સહસા અમને પુનઃ મળ્યા ! એ વખતે
અભયકુમારે પેલી વૃદ્ધાને કહ્યું-અહો ! કપટકળાની મૂર્તિ, ધિક્કાર
છે તને કે અમારા જ નગરમાં તું આવો અન્યાય કરી રહી છે !
અમને જ ઠગીને અમારી જ સાથે વેર ખેડવા માંડ્યું ! અપુત્રનું
દ્રવ્યાદિ સર્વ રાજા હસ્તગત કરશે એવા ભયથી તેં આ કૃતપુણ્યને
ઘેર લઈ જઈને વર્ષોપર્યન્ત રાખ્યો અને સંતાન થયા પછી પુનઃ
ઠાઠી મૂક્યો ! ધિક્કાર છે આવા તારા નિર્દયપણાને ! એના આવા
ધનસાર જેવા સુગન્ધી શીલથી તારો એક પણ રામરાય લેદાણો
નહીં તો શું તું નક્કર પત્યજ જ છે ! આ તારા પોત્રો, ચારે વધુઓ
અને સમસ્ત દ્રવ્યાદિ આ કૃતપુણ્યને સોંપી દે; અને તું ખાલી હાથે
બહાર નીકળ. એ જ તારી અનીતિનો દંડ. અન્ય રાજાઓ તો
આવું કરનારને મુખે અને મસ્તકે મેથ સુદ્ધા ચોપડવાની શિક્ષા
કરે છે (પણ હું તે કરતો નથી). અહો ! જે સ્ત્રી પૂર્વે ચારે વધુઓને
નિત્ય સ્વેચ્છાપૂર્વક બળાતકારે પોતાની આરા ઉઠાવવાનું કહેતી
તે આજે અભયકુમારનો સમક્ષ એક ગ્રન્થ પણ જોલી ચકી નહીં !
અથવાતો વધુક જાતિને માટીના કાક જેવી કહી છે તે સત્ય જ છે.
પછી અભયકુમારે વૃદ્ધાને યથાર્થ સોજન અને વસ્ત્રાદિકનો ખરચ
નીકળી રહે એટલું દ્રવ્ય અપાળ્યું; અને વધુઓ, એના પુત્રો અને
સમસ્ત લક્ષ્મી કૃતપુણ્ય પોતાને ઘેર લઈ ગયો. ખરેખર વૃદ્ધાને તો
“ કાશું મુખ ને કયીરના દાંત ” થયા !

ઘેર જઈને વિશેષજ્ઞ એવા કૃતપુણ્યે, ગુજન વિષે પોતાના
રંપણપાતિપણાને ક્ષીર, જ્યથાનં પરમહર્ષ સદિન કુટુંબનો
સ્વામિનીને પદે સ્થાપી. એટલે ગ્રેષ છએ ઓઝા નિગ્ગતર એના
આજ્ઞામઃ રહેવા લાગી; વિનયવતી સાધ્વીઓ મદનન સાધ્વીના
આજ્ઞામાં રહે એમ સાત સાત ઓઝાથી નેવાને કૃતપુણ્ય પત્ર

આહારની સંશુદ્ધ એવણાથી? મુનિ શોભે એમ શોભવા લાગ્યો. જ્યથીની કુશિએ ઉત્પન્ન થયેલ એક પુત્ર અને બીજા પણ અન્ય સ્ત્રીઓના પુત્રોથી પરવરેલો એ, કુળોની લુંબ ને લુંબથી લચી રહેલા આમ્રવૃક્ષની શોભાને ધારણ કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે ધર્મ, અર્થ અને કામ-એ ત્રણે પુરૂષાર્થ સાધતાં, મુખમાં દિવસ નિર્ગમન કરતો કૃતપુણ્ય પરમ ખ્યાતિ પામ્યો.

એવામાં એકદા ત્રિભુવનના આનન્દરૂપી કંદને મેઘની જેમ પોષનારા; અનેકવિધ દુઃકર્મોરૂપી અન્ધકારનો ચન્દ્રમાની પેઠે નાશ કરનારા; જન્મ, મરણ અને દુર્ગતિના દુઃખરૂપ કાષ્ટોને અગ્નિની જેમ ભસ્મીભૂત કરનારા; નાના પ્રકારના આધિ-વ્યાધિને વિધ્વંસ કરવાનું ઔષધ આપનારા; અને સમસ્ત કંટ્યાણરૂપી વૃક્ષલતાઓને મેઘની જેમ નવપલ્લવ કરનારા શ્રીમાન્ મહાવીર ભગવાન, નાના મોટા ગ્રામ, નગર આદિથી વ્યાપ્ત એવી ધરણીપર, ભવ્ય પ્રાણીઓને ભોધ આપવાની ઇચ્છાને લીધે, નિશ્ચિન સતત વિહાર કરતા કરતા આ જ રાજગૃહ નગરીના નિકટમાં આવેલા પ્રસિદ્ધ 'ગુણ્ણશૈલ' ચૈત્યનેવિષે આવી સમવસર્યા. ભગવાન્ સમસ્ત પ્રજાજનોને આર્થિકમાં લીન કરતા એવા અદ્વૈત પ્રાતિહાર્યોથી વિરાણ રહ્યા હતા. કૌટિબંધ દેવતાઓ એમના ચરણકમળ સેવી રહ્યા હતા; અને ગૌતમગણધર આદિ સાધુઓનો પરિવાર એમની શુશ્રૂષા કરી રહ્યો હતો. જગત્પ્રભુ આવવાના હતા એટલે પોતાને કૃતાર્થ માનતા વૈમાનિક અને જ્યોતિષિક મુરામુરો અને વ્યન્તર દેવોએ પરમ હર્ષ સહિત ત્યાં સમવસરણની રચના કરી; કારણકે મહાંત પુરૂષોની ચાકરી પણ મહા ભાગ્યનો ઉદય હોય તો જ મળે છે. નવનવીન સુવર્ણકમળપર ચરણ-વ્યાસ કરતા આવતા પ્રભુએ પણ પૂર્વ દિશાના મુખ ભણીથી એ સમવસરણને વિષે પ્રવેશ કર્યો. પ્રવેશ કરીને, ત્રિભુવનસ્વામી-એવા ભગવાને ચૈત્યદુમની પ્રદક્ષિણા

૧ એવણા=ઈન્દ્ર. સાત એવણા કહેવાય છે: સંસૃટ, અસંસૃટ, ઉદત, આપસેપિત, ઉદમદિત, પ્રમદિત, અને ઉન્નિર્ગમ્ય. ૨. ક્ષતોદ્ધમ, મુરુગાર્જુ, વિષ્ણુ, જમર, જગત, મમદત્વ, કુન્દુતિ અને લવ-એ આદિ નિન્ન સેવામાં દાન-દાર એ પ્રભુના પ્રતિદાર્યો કહેવાય છે.

કરી. અથવાતો આ મહાપુરુષે એકેન્દ્રિય એવા પણ વૃક્ષની પ્રદક્ષિણ કરી એ એની કોઈ અવર્ણનીય વિશિષ્ટતા જ સમજવી. પ્રદક્ષિણા દર્શને પછી ભગવંત સિંહાસનપર બેઠા. અહીં એક વિચિત્રતા થઈ કે-પ્રભુના બેસવાથી સિંહાસન, પ્રભુની નીચે રહે એટલે, અધઃકૃત થયું કહેવાય, છતાં એ ત્રણ જીવનની ઉપર જ રહ્યું^૧ ! એટલામાં તો ત્યાં તત્કાલ સંસારનું સ્વરૂપ સમજનારાના મનમાં (બાર) ભાવના^૨ ઉપસ્થિત થાય એમ, બારે પર્વદા^૩ આવીને ઉપસ્થિત થઈ (બેઠી).

જ્યારે પ્રભુ આવીને ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા તે વખતે ઉદ્યાન-પાલકે જઈને શ્રેણિકભૂપતિને વધામણી દીધી કે-હે નરાધપ, જેમના નામસ્મરણમાત્રથી, સુપકવ વાહુક્યકૃણની^૪ જેમ આપત્તિઓ સર્વે સત્વર ભાંગીને કટકા થઈ જાય છે; કેટલિવેધ^૫ રસથીજ હોયની એમ સર્વત્ર કડયાણુ કડયાણુ થઈ રહે છે; અને તપીગયેલ હોહપર પડેલા જળખિન્ડની જેમ દારિદ્ર્ય શીઘ્ર વિલય પામે છે; વળી જેમનું, એકચોત્ર સામ્રાજ્યની જેમ ક્યાંઈ પણ સ્ખલના ન પામતું, શાસન જયવન્તપણે વર્તી રહ્યું છે; તથા મોશની જેમ, જેમની પાસે અભિમા^૬ વગેરે સિદ્ધિઓ ઉપસ્થિત થઈને રહેલી છે-એવા, સિદ્ધાર્થનૃપના કુલદીપક મહાવીરતીર્થ^૭ કર હમણાંજ આપણા ઉદ્યાનને વિશે આવી સમવસર્યા છે. સત્યમેવ આપનું પુણ્ય અનન્ત છે ! માટે, હે નાથ, પ્રભુનું આગમન થયાની મારી વધામણી છે. કેમકે આપને

૧. 'અધઃકૃત' (ડુંકળ આવી ગયું) છતાં ત્રિજીવનની 'ઉપર' એ વિરોધ સમાવશા 'ઉપર' નો અર્થ 'ત્રિજીવનને વિશે શ્રેષ્ઠ' એવો ભેદ.
૨. અનિત્ય, અશરણ આદિ બાર ભાવના કહેવાય છે તે. (સંભારના-વિચારના)
૩. ધર્મશ્રવણ આદિ પ્રામિતિક ક્રયાથ એકત્ર થતુ સંન્યમકંગ-સમાધાન મમત્તમ-ભુને વિશે પ્રભુ પામે ધર્મશ્રવણાર્થે એવી બાર પર્વદ-મથા જેમે ને સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શાશ્વતની-મથાને ચાર વૈમાનિક, જ્યોતિષિક, નૃત્યપતિ અને અન્તર-જન આર પ્રસારના દેવતાઓની ચાર; અને આ છેવા મથાઆ તે વર્તમાની દેવીઓની ચાર. એમ એકદમ બાર મથા થત. ૪. ચીમ; ૫. ૩૦ આશ્વકાંગી રમ-પ્રચારી પદ્યો અથવા; ૬મે () એના ૨૫મી ૬૬મી પાનુઓ; સુવર્ણ-ગાનુ જની નવ ઇ-એવી ૪ મા-૫ મા-૫ ૭
૮. અર્જુન, મર્તિ, નર્મદા, નર્મદા, કૃષ્ણ, વર્ણવ, કૃષ્ણ અને વર્ણવ-એ આ સિદ્ધિઓ-સંજ્ઞા-કૃષ્ણ.

શ્રી જિનેશ્વરના વર્તમાનના શ્રવણ કરતાં અન્ય કશું અત્યન્ત હર્ષનું કારણ નથી.

આમ ઉદાનપાલક પાસેથી પ્રભુના આગમનની વાત સાંભળીને ત્રેલિકરાજ સાક્ષાત્ ધર્મના અંકુરોથી હોયની એમ હર્ષના રોમાંચથી વ્યાપ્ત થઈ ગયો; તેથી એણે એ પ્રિયભાષી ભાગવાનને વંશપરંપરાનું દારિદ્ર્ય ફેડનારું એવું દાન આપ્યું. કેમકે રાજાએ આપવા બેસે છે ત્યારે અનર્ગળ આપે છે. પછી એણે તત્ક્ષણ ભગવાનને વંદન કરવા જવા માટે તૈયારી કરાવી. કેમકે તે વખતે એક સણનો પણ વિશંભ યાય એ ઇચ્છવાયેાગ્ય નહોતું. સામગ્રી તૈયાર થઈ કે તરતજ અભયકુમાર આદિ સ્વજનોના પરિવાર સહિત ત્રેલિકરાજ, સ્વભાવથી અચળ છતાં, (સેયનક હસ્તીપર આરૂઢ થઈને) ચાલ્યો. ચાલતાં ચાલતાં સમવસરણ એની દૃષ્ટિએ પડ્યું કે તત્ક્ષણ પોતે હસ્તીપરથી ઉતરી ગયો. અથવાતો એમાં આશ્ચર્ય શું ? એ બોધને તો માણસ મદ થઈ પણ ઉતરી બય છે ? પછી પાંચ પ્રકારના અભિગમન* સાચવીને એણે, પાંચમી* ગતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પાંચબાણવાળાનો* પરાજય કરનાર—એવા જિનેશ્વરને વંદન કરવા અંદર પ્રવેશ કર્યો. પ્રવેશ કરીને, (પ્રભુને) ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવા માટે સપરિવાર એણે પ્રભુની દક્ષિણે આવર્તમાં

૧. અચળ (હાલચાલી ન શકે એવો) છતાં ' ચાલ્યો '—એ વિશેષ. શમાવર્તા ' અચળ ' એટલે ' દદમનનો ' એમ લેવું. (વિશેષાભાસ અસંકાર). ૨. મદ—મર્વ ત્વજ દે છે. ૩. દેવગુરુ સમક્ષ જતાં અમુક ' વિધિઓનું અનુપાસન ' કરવું ક્યું છે એને ' અભિગમન સાચવવા ' કહે છે. આ પ્રમાણે: (૧) કુમુદ-રણ આદિ સચેત વસ્તુઓ આપવી પાસે હોય તો તે ત્વજ દેતી: [૨] ક્રૂપ-આભરણાદિ અચેત વસ્તુઓ પાસે રહેવા દેતી: [૩] મનનું એકાગ્રપણ કરવું: [૪] ખેડ-કુપટો આપવી પાસે હોય એનો એકાગ્રી-એકપંગ ઉત્તરાસન કરવો: [૫] પ્રભુને દુરથી જોતાંજ મસ્તકપર અંતર્ગળ જોવા. વગેરે વંદના કરવા આવનાર શ્રાવક એ પોતે રાજા કે એવો મહાન અધિકારી હોય તો તે પોતાનાં રાજ્યચિન્હ બદાર મુજીને અંદર પ્રવેશ કરે—એ પણ ' અભિગમન સાચવવા ' કહ્યા છે. એટલે એ પોતાનાં ખંડ, છત્ર, ઉદાન (મેજડી), ચામર અને મુકુટ—એ પાંચવાનાં બદાર મુજીને જ પ્રવેશ કરે. ૪. મેજડ. [પહેલી ચાર ગતિ દેવ-મનુષ્ય-નિર્ધન અને નારાણીની છે.] ૫. અર્થાત્ પાંચ બાણવાળા કામરેરને.

(૧૯૬)

આભયકુમાર મંત્રીશ્રીનું જીવન ચરિત્ર.

જેમજેમ સમવા માંડ્યું તેમતેમ મોહરાજના મસ્તકપર વ્યથા આવતો ઉઠવા લાગ્યા એવી અમારી માન્યતા છે. ૧

પછી શ્રેણિક રાજાએ, ત્રણવાર ભૂમિપર્યન્ત મસ્તક નમાવે પ્રભુને વન્દન કરીને, લક્ષ્મીપૂર્ણ વાણીવડે પ્રભુની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી:—આપ-ભગવાન તો અનન્ત ગુણથી ભરેલા છો, અને હું, એક નિર્બળ દુષ્ટિવાળો માણસ જેમ બહુ અદ્ય નક્ષત્રો જેમ શકે છે એમ, આપના બહુ અદ્ય ગુણોને જાણું છું; તોપણ મારું ચિત્ત આપની ભક્તિને વિષે લીન હોવાથી, આ મારી ચલાચલર જીહ્વા આપના ગુણો વર્ણવવાને તૈયાર થઈ રહી છે.

“હે નાથ, સર્વકાળ પવિત્ર એવા તમે પ્રાણતકદ્ય દેવલોકના પુષ્પોત્તર વિમાનથી, જે માસની ઉજવણપટ્ટીને દિવસે, રાજ-હંસની જેમ, દેવાનંદાના ઉદર રૂપી અંભોજને વિષે અવતર્યા, તે-આપાદમાસ પવિત્ર કહેવાય છે તે યોગ્ય છે. વળી દેવાનંદાના ઉદર થકી આશ્વિનમાસની શુકલ ત્રયોદશીને દિવસે, લોકોના ચિત્તમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય એવી રીતે, ત્રિશલામાતાની કુશિને વિષે આવી, તમે એના સર્વ મનોરથો સિદ્ધ કર્યા ત્યારથીજ આ સર્વસિદ્ધ ત્રયોદશીની ઉત્પત્તિ થઈ છે ! એમ અમને લાગે છે. વળી તમારો જન્મ થયો કે તરતજ દેવતાઓ તમારો જન્મભાલિયેક કરવાને તમને મેરૂ પર્વતપર લઈ ગયા તે વખતે ઇન્દ્રની ચંકા દ્વર કરવાને માટે, જે માસની ઉજવણ ત્રયોદશીને દિને, તમે લીલાભાતમાંજ, એ મેરૂ પર્વતને કંપાવીને, જે ચિત્ર કરી બતાવ્યું તેનાજ યોગથી એ માસ દ્વિત્ર માસ કહેવાય છે એમ લાગે છે. હે જિનદેવ, કોઈ માણસ પોતે એકાદી છતાં એક દુર્ગ મંદળ કરે. તેમ, તમે પણ, એકલાજ, જે માસની ઉજવણ દશમીને દિવસે, નિર્વાણ માર્ગના શ્રીર્ષ નંબુ ચારિત્ર મંદળ કર્યું, તે માસનું માર્ગશ્રીર્ષ નામ યોગ્યરીતે જ

૧. આવર્ત=[૧] યોગ કર્યું. [૨] પવન આદિથી જગતે વિષ જમરાંજ. ઉત્તમ થાય છે તે આવર્ત જમણું-વરના દેરા દેવા. વ્યથાના આવન-અવન સમયોએ. અર્થાત્ પ્રભુનું અદ્યન. સંકેતર સમયમગ્ન અન નર્ક-સિદ્ધિ જોડેને એજી રાજના નેદને નક્ષ થઈ ગયે.

૨. લાગ્ય કરી. ૩. વિમિત્ર-અઃકય

પડેલું છે. હે પ્રભુ, ઉત્તમ શુકલધ્યાનરૂપી વૈશાખ^૧ વટે, ઘાતિકર્મ^૨ રૂપ મહાસાગરને વલોવીને, જે માસની ઉજવણ દશગ^૩ને દિને તમે, જન્મ-જરા-અને મૃત્યુને નિવારનારૂં કેવળજ્ઞાનરૂપી અમૃત મહાલુ કર્યું તે માસનું વૈશાખ-એવું નામ યોગ્ય રીતે પડેલું છે. છે. હે પ્રભુ, તમારા પાંચે કલ્યાણકો^૪ વળી ઉત્તરાશ્વિની જેવા ઉત્તમ નક્ષત્રોને વિષે જ થયા છે. કહેવત છે કે 'જેનું લેણું હોય એ લે.' હે પ્રભુ, તમારું નિર્વાણકલ્યાણક કંઈ પવિત્ર તિથિએ થશે એ મારા જેવો, પ્રત્યક્ષ હોય એટલું જ જાણનારો, જાણી શકે નહિં. હે પ્રભુ, આ પ્રમાણે મેં તમારા છ^૫ કલ્યાણકો ગણાવીને તમારા ચત્કિંચિત્ત શુભગાન કર્યાં છે તો હવે મારા પણ છ^૫ સાવશત્રુઓપર હું સઘ વિજય મેળવું એમ કરો. ”

જનદેવની આ પ્રમાણે (ઉભા ઉભા) સ્તુતિ કરી, ઐલુકરાજ પ્રભુનું વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવા પરિવાર સહિત પોતાને સ્થાનકે બેઠો.

એવામાં, એ દિવસને પુણ્યરૂપ માનતો પુણ્યાત્મા કૃતપુણ્ય પણ પોતાનાં સ્ત્રીપુત્રાદિ પરિવાર સહિત સમવસરણને વિષે આવી પ્રભુને વંદન કરીને બેઠોઃ અથવાતો કૃતપુણ્ય જનોને જ જિનેશ્વર સહય તીર્થનો લાભ મળે છે. પ્રભુએ પણ એટલામાં પોતાની પાંત્રીય શુભયુક્ત વાણીવટે, પથ્ય અને કલ્યાણકર ધર્મદેશનાનો આરંભ કયો.

“ પ્રાણી અનન્તકાળસુધી અવ્યવહારિક શશિમાં સ્થિત રહીને પછી કોઈ વખતે વ્યવહારિક શશિનેવિષે આવે છે. ત્યાં પણ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પર્યન્ત અનન્તકાળનેવિષે રહે છે. ત્યાંથી વળી અધીને પુનઃ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ અને વાયુનેવિષે પૃથક્પૃથક્ રહે છે. ત્યાંથી ઉદ્ધાર પામીને, બેઇન્દ્રિયાદિ ત્રસનેવિષે બેહજારથી અધિક સાગરોપમ સુધી

૧. રવાયો. ૨. આત્માના ગુણોનો ઘાત કરનાર કર્મ. ૩. કલ્યાણકારી પ્રમત્ત. ૪. મર્ત તીર્થકેળના કલ્યાણકો પાંચ હોયઃ અવન, જન્મ, રોગ, કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ. મહારીર ત્રિસગામાનાની કૃતિએ આત્મા પદેસાં દેવાનંદ પ્રાપ્તિની કૃતિએ આત્મા-એ આત્મને એક-સ્વાખૂક મણીને અદિં ૭ દશાં. ૫. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર-એ ૭. જ્યવશત્રુ એટલે અવ્યવહાર રમુ.

રહે છે; અને અવ્યવહારિક રાશિને મૂઝીને અન્યત્ર પુનઃપુનઃ ઘાંચીની ઘાંણીના બળદની જેમ જા આવ કરે છે. આમ નીચ યોનિએને વિષે ભ્રમણ કરતાં કરતાં જીવ દશદશાન્તે દુર્લભ-એવો મનુષ્યભવ કદાચ પ્રાપ્ત કરે છે. એમાં ચે પણ, આર્યદેશ-ઉત્તમજાતિ-ઉચ્ચકુળ-સાધુપુરુષોનો સમાગમ-જનધર્મશ્રવણ-ધર્મશ્રદ્ધા-આરોગ્ય-સમસ્ત ઇન્દ્રિયોનું સૌષ્ઠ્ય અને પ્રવ્રજ્યા-ઈત્યાદિ સર્વ વાનાં ઉત્તરોત્તર દુઃપ્રાપ્ય છે. માટે જેમને આવી સામગ્રી મળી હોય એમણે પ્રમાદ કરવો નહીં; પણ કર્મનો નાશ કરનારા અને સુખને આપનારા-એવા ધર્મને વિષે સતત ઉદ્બુદ્ધ રહેવું. ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે. વ્યાધિનું મહા ઔષધ છે, કર્મરૂપી સર્પનો મહા મંત્ર છે, અને દુઃખોનો દાવાનળ છે. વળી, ધર્મ સમસ્ત કલ્યાણરૂપી લતાને પોષનારો મેઘ છે; સંસારસાગર તરી જવાનું પ્રવહણ છે. ધર્મ માતા છે, પિતા છે, સુવત્સળ બન્ધુ છે, અને દુઃખમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર નિઃપ્રયોજન મિત્ર છે. રૂપ-ઉત્તમકુળ-ઉચ્ચ જાતિ-અક્ષત ઇન્દ્રિયો અને નીરોગી કાયા-એ સર્વ ધર્મથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. આજ્ઞામુક્ત રાજ્ય, વાસુદેવની સંપત્તિ અને એકચેત્ર ચક્રવર્તીપણું પણ ધર્મને લીધે જ મળે છે. રમ્ય પદવી, ઇન્દ્રનો અધિકાર, નવગ્રેવેયક અને પંચ અનુત્તર વિમાનને વિષે વાસ-એ સર્વ પણ ધર્મથી જ સુપ્રાપ્ય છે. ગણધરની પદવી પણ ધર્મથી જ, તીર્થંકરપદ મુદ્દાં ધર્મને લીધે જ, અને અનન્તસુખનું એક જ ધામ-એવી સિદ્ધિદશા પણ ધર્મને આદરવાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. સત્યમેવ સમ્યક્ પ્રકારે સેવન કરાય તો ધર્મરૂપી કંઈપણ કેમ કૃપા વિના રહે ?

“આ જે ધર્મ કહ્યો તે, જાણે સાગનિષ્ઠસારરૂપી ગરુડનું નિવાસણ કરવા માટે જ હોયની એમ, ચાર પ્રકારનો છે. તે આ પ્રમાણે-દાનધર્મ, શીલધર્મ, તપોધર્મ અને વ્રતધર્મ. એમાં જે દાનધર્મ છે એના પણ ચાર પ્રકાર છે: જ્ઞાનદાન, અભયદાન, ધર્મોપદેશદાન અને દ્રવ્યદાન. પ્રતિબોધને અર્થે શિદ્ધાન્તની વાચના આપવી અને પાટી-પુસ્તક આદિ આપવું એ જ્ઞાનદાન કહેવાય છે. જ્યારે મનુષ્યનું ચિત્ત રાતે કરીને ઉદીપિત થાય છે ત્યારે તે જ્ઞાનદાન અપનોથી વિરુદ્ધ ધર્મ, કર્મદય કરી, કેવાય પાત્રી શિદ્ધિદશા

પહેાચે છે. માટે ચક્ષુસદશ સિદ્ધાન્તના જ્ઞાનનું દાન સમસ્ત કસ્યાણુનું કારણ છે. સર્વ જીવનું રક્ષણ કરવું એનું નામ અભય-દાન. એના 'કૃત, કારિત અને અનુમત' એવી રીતે તથા 'મન; વાણી અને કાયાના યોગ વડે' એવી રીતે પણ ત્રણત્રણ પ્રકાર છે.

|| જીવના બે ભેદ છે: સ્થાવર અને ત્રસ. એમાં પૃથ્વી, જળ અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ—એ સ્થાવર સમજવા. વનસ્પતિના બે પ્રકાર છે: પ્રત્યેક અને સાધારણ. પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ અને વાયુ—એ ચારના, સૂક્ષ્મ અને બાહર—એમ બે ભેદ છે. પ્રત્યેક સૂક્ષ્મ નથી. મુગન્ધના દાખડાની જેમ આ લોક સૂક્ષ્મોથી ભરેલો છે. રંગ, માટી, ખડી, ધાતુઓ, વિદ્રુમ, માટીના ઢેશં, લવણ, રેતી, તામ્ર વગેરે ખનિજ—આ સર્વ પૃથ્વીકાયનાં ઉદાહરણ છે. વિદ્યુત, ઉદક, દ્વાતરાં તથા કાદનો અગ્નિ—આ અગ્નિકાયના ઉદાહરણ છે. અને, જળના તરંગો તથા વીંજણાથી ઉત્પન્ન થાય તે—અને વટો-ખીઓ—આ વાયુકાયના ઉદાહરણ છે. લતા, પુષ્પ, પત્ર, વૃક્ષ, પૃષ્ઠ અને અંકુરો—આ બધાં વનસ્પતિના ઉદાહરણો છે. પૃથ્વી આદિ આ સર્વે એકેન્દ્રિય છે. છીપ, શંખ, કોડી, જળો, કરમીયાં, પુરા આદિ બેઈન્દ્રિય છે. કીડી, જીં, લીંખ, મંકોડા, માંકડ, ઉદ્ધર્ષ વગેરે ત્રી-ઇન્દ્રિય છે. તીડ, માખી, ડાંસ, ભમરા, કાનકડીઆ, વીંછી અને મચ્છર ચૌરિન્દ્રિય છે. હવે જે પંચેન્દ્રિય જીવ છે એના બે ભેદ છે: સંજ્ઞાવાળા અને સંજ્ઞા વિનાના. દેવો, ગર્ભજ જીવો અને નારકીના જીવો—એ સંજ્ઞી, અને સંમૂર્ધિમ અસંજ્ઞી છે. એના પણ વળી બે ભેદ છે: પર્યાસ અને અપર્યાસ. છ પર્યાસિ કહેવાય છે: આહાર, શરીર, વચન, મન, ઇન્દ્રિય અને આસોછવાસ. જેઓ પોતપોતાની પર્યાસિ પૂરી કરે એ પર્યાસિ; અને પૂરી ન કરે એ અપર્યાસ. નારકીના જીવ, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવતા—એમનો પંચેન્દ્રિયમાં સમાવેશ થાય છે. રત્નપ્રભા આદિ સાત નારકીનેવિષે રહેનારા એ નરકના જીવો. જગચર, રથગચર, અને ખેચર—એમ ત્રણ પ્રકારના પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ છે. આમના વળી બે ભેદ છે: ગર્ભજ અને સંમૂર્ધિમ. ઉચ્ચાર, વીર્ય, શ્લેષ્મ અને બદ્ધાર પડેલા મુકે-મૂત્ર વગેરેમાં ઉત્પન્ન થાય છે એ સંમૂર્ધિમ—એમનું અન્ત-

સુદૃઢતનું આયુષ્ય છે. દેવતાના ચાર પ્રકાર છે: વ્યન્તર, અમુર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક. આ ચારે, સ્ત્રી અને પુરુષ-એમ બે જાતિના છે. ગર્ભજી જીવોના સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક-એમ ત્રણ ભેદ છે. એ શિવાયના અન્ય સર્વ જીવો નપુંસક જાતિના છે.

“આ પ્રમાણે જીવનિકાયનું સ્વરૂપ છે. એ જીવોને જે ભુદ્ધિ-માન જનો અભયદાન દે છે એમણે એમને રાજ્ય આપ્યું સમજવું, સામ્રાજ્ય આપ્યું સમજવું, અરે-ધન્દ્રનું ઐશ્વર્ય આપ્યું સમજવું; અથવાતો એથી પણ આગળ વધીને કહીએ તો ત્રણ જગતના સર્વમાત્ર સુખ આપ્યાં એમ કહેવાય. કારણકે દેવાધિપતિ-ધન્દ્રથી આરંભીને અશુચિમાં ઉત્તર થતા કૃમિ પર્યન્તના સર્વ જીવો જીવવાનીજ ધંધાવાળા છે. માટે યશ અને ધર્મના આદ્ય હેતુરૂપ-એવાં સર્વદાનોને વિષે અભયદાન જેવું ઉત્તમ એક પણ નથી. (શ્રી વીર સગવાન કહે છે) હે જીવો, આ વિષયમાં હું એક દષ્ટાન્ત આપું છું તે સાંભળો; કારણકે એથી તમારામાં પણ અભયદાન દેવાની ભુદ્ધિ ઉત્તર થશે.

“વસન્તમાસ જેવા કૌતુકમય વસન્તપુર નામના નગરમાં પૂર્વે જિતશત્રુ નામે પ્રસિદ્ધ રાજા હતો. એને, જાણે સ્વર્ગથી દેવીઓ ઉતરી આવી હોયની એવી, પરમપ્રિય ચાર સણીઓ હતી. આ નગરમાં એકલો અનીતિનો ભરેલો કોઈ એક ચાર રહેતો હતો. એને એક દિવસ ખાતર પાડતા ઉપપોક્ષિતના માણસોએ પકડ્યો; એટલે રાજાના દુકમથી, એને તત્કાલ મૂર્તિમાન પાપ હોયની એવા પૂજકાન વિનાના રાસમપર બેસાડવામાં આવ્યો. પછી એને સજા વની માળા પહેરાવવામાં આવી, તે જાણે “તે મારું જાતું દિવસ લાલનપાલન કર્યું છે, હવે તારા વિના મારા જેવી અનાથની કાળ ભાગ લેશે” એમ કહી ચારી પોતે પ્રેમને લીધે એક જાતું એના કંઠમાં નાખીને એને વગગી પડી હોયની” વગી એને ચારીરે ધાત્ર અને મસીનું ચૂર્ણ આપડવામાં આવ્યું: અથવાતો વધને અર્થે ઉપ જતા રોષ એવાને આ વિડગ્ગના કાળમાત્રી ગી નજીવીમાં) ? તે પછી એના મનકપ-કરેજના કુપા નકવામ આપ્યાને બંને બધને ત્રીજા એના મરીનમથી કદી જા

ચોણિતના બિન્દુઓ હોયની ! વળી “ મને જીવતો રાખ, ગમે-
તેમ કરીને મને એકવાર છોડી દે ” એમ કહી કૃપા યાચતો
હોયની એમ એણે સ્કંધપર શૂળી ઉપાડી હતી. વળી એના
મસ્તકપર એક જીર્ણ સૂપડું મૂકવામાં આવ્યું હતું તે જાણે-આ
ચોર પોતાનાં એવાં કાર્યથી ચરમાય છે, માટે કોઈ મિત્રની
સામું એ જોઈ શકશે નહીં, એટલા માટે-આડું પત્ર ધર્યું
હોયની ! કલકલાટ કરતા બાગકો વળી એની પાછળ લાગ્યા
હતા. કહેવત છે કે એકના પ્રાણ જાય છે ને બીજાને કૌતુક યાય
છે ! “ અરે હોકો, આમાં રાત્રનો કંઈ પણ દોષ નથી-એ ચોરે
ચોરી કરી છે એવું જ આ પરિણામ છે ”-એવી ઉદ્ઘોષણાપૂર્વક
એની આગળ વિરસપણે ડિંડિમ વગાડવામાં આવતું હતું-તે જાણે
યમરાજ એને પોતાની પાસે તેડાવવા માટે સાદ કરતો હોયની !

“ આ સ્થિતિમાં એ ચોરને નગરમાં સર્વત્ર ફેરવતા હતા
એવામાં ઉત્કૃષ્ટ સંજીવિની ? હોયની એવી, જરૂરમાં રહેલી રાત્રની
રાણીની દ્રષ્ટિ એનાપર પડી. એટલે કંઈલા ઉત્પન્ન થવાથી એ
કહેવા લાગી—અહો ! આ બીચારાને શામાટે વંચસ્થાને લઈ જતા
હશે ! એની જનનીએ એને ઉછેરતી વખતે કેવા કેવા મનોરથો
કર્યા હશે ? કારણકે માતા પોતાના પુત્રને એક રાજપુત જેવો ગણે
છે. માટે આજે તો હું રાત્રને કહીને એને છોડાવીને એક પુત્રની
જેટલો એનો સત્કાર કરું. સ્વાભાવિક મંદગતિવાળી છતાં આ
વખતે સત્વર રાત્ર પાસે જઈને એ ચોરને એણે મુક્ત કરાવ્યો;
કારણકે એવા કામમાં વિલંબ કરવા જેવું હોય નહીં. રાણીની
આજ્ઞાથી દાસીઓએ એને સ્નાન કરાવો હોજન જમાડ્યું. પછી
સર્વાંગે મુગંધી દ્રવ્યોનું વિલેપન કરાવ્યું-પુષ્પની માળાઓ
પહેરાવો અને ઉત્તમ વસ્ત્રો પરિધાન કરાવ્યાં. એટલું જ નહીં પણ
વારંવાર ઉત્તમ તામ્બૂલ આપીઆપીને એનો બહુ સારો
સત્કાર કર્યો વળી રાત્રીને સમયે એની બીજમતમાં એક મુંદર
વારાંજના પણ આપી. આમ, એણે કદિ પણ પૂર્વે નહીં અનુભ-

૧. મને પાંચાને જીતાં કરનારો કહેવાની એક ભાવની આપવી.

વેલાં સુખોનો ઉપલોગ કરાવ્યો. વળતે દિવસે બીજી રાણીએ
 રાજાને અભયર્થના કરી એને પોતાને ત્યાં રાખ્યો. કહ્યું છે કે વારા
 ફરતો વારો આવે છે. આ બીજી રાણીએ ચોરતું પહેલીનાથી વિશેષ
 ગૌરવ કર્યું. કારણ કે પ્રાયઃ લોકોને સ્પર્ધા હોય તો જ વિશેષ
 ઉત્સાહ થાય છે. એમ ત્રીજે દિવસે ત્રીજી રાણીએ પણ પોતાને ત્યાં
 રાખી એનો પહેલી બે કરતાં વિશેષવિશેષ સત્કાર કર્યો. થોડે દિ-
 વસે ચોથી રાણીનો અભયર્થનાનો વારો હતો પરંતુ એણે તો કંઈ
 માગણી કરી નહીં, કેમકે મોટા લોકા જેવાલેવામાં વચન નાખતા
 નથી. એપરથી રાજા જાતે એને ત્યાં આવી આદરપૂર્વક કહેવા
 લાગ્યો—દેવિ, તારી બીજી જહેનોની જેમ તું કેમ કંઈ માગતી
 નથી ? એ સાંભળી એ બોલી—માથું ન મેળે એવું માગવામાં
 શો લાભ ? એમાં તો ઉલટી માગનારની લઘુતા થાય છે. રાજાએ
 કહ્યું—હે પ્રિયે, તું આમ કેમ કહે છે ? આ રાજ્ય, આ દેશ અને
 હું પોતે પણ—સર્વ તારૂંજ છે. માટે મને એવી ગરિષ્ઠ વસ્તુ તારે
 માગવી હોય એ મારી પાસે માગ. હે રાણી, પોતાનો પ્રિયજન
 સામે આવીને પ્રાર્થના કરતો હોય તો પછી શામાટે ન માગણી
 કરવી ? એ સાંભળી રાણીએ સ્પષ્ટ કહ્યું—હે સ્વામિનાથ, તમે
 કહો છો તો હવે હદ રહેતો—બ્રાહ્મણ પાત્રાન્તે. ધણીવાર લોકો, પૂર્વ
 હદતાથી કહેલી હોય એવી બાબતમાં પણ, પાછળથી દીલ પડી
 જાય છે. એ સાંભળી રાજાએ કહ્યું—હે રાણી, બીજાની પાસે મેં
 પ્રતિજ્ઞા કરી હોય એ અન્યથા નથી થતી, તો પછી તારી સમક્ષ
 કરેલી પ્રતિજ્ઞાની તો વાત જ રી ? આમ રાજાએ પ્રતિજ્ઞા કરવાથી
 રાણીએ કહ્યું—જે એમ હોય તો આ ચારને તમે અભયદાન આપો.
 નમારો બીજી રાણીઓનો જન્મ મને બાહ્ય ખોટો ટોળા કરવો આવડતો
 નથી. એ સાંભળી રાજાએ તન્નાજી તરફરને ઊંડી મૂક્યો. કારણ કે
 સજ્જનોનું વચન પ્રલયકાળે પણ મિથ્યા થતું નથી જન્મ દસ્તીને
 વારી, મૂનવર્ગને પાશ અને મત્સ્યને જાગ બન્ધનરૂપ છે તેમ
 સજ્જનોને વચન બન્ધનરૂપ છે. પછી પણ માણીએ તો નાહીને
 દસવા લાગી કે—અલિ, તે શુ આપ્યું ? ન મળ્યો કંઈ એ કે

ન મળ્યો એક પૈસો ! ઈચ્છા પૂર્વક મૂળ પાસે શબ્દ કઢાવ્યા કે તત્ક્ષણ વચન મળી ગયું. પોતાને ન કાંઈ આપવું પડ્યું કે ન કાંઈ છોડી દેવું પડ્યું ! પોતે પોતાના મનથી કહે છે કે મેં ‘યે આપ્યું’ છે; જેમ એક આમળું ઉપાડીને ઉઠર કહે છે કે મેં ભાર ઉપાડ્યો છે—એમ, એ સાંભળી પહેલી કહેવા લાગી—તમે સર્વે લોગી યદ્યપે વગર વિચાર્યે કેમ મારો ઉપહાસ કરો છો ? તમે ત્રણ છો અને હું એકલી છું. તમને જીતી શકીશ નહીં; કેમકે એક જ જણની સત્ય વાત ઝાઝાની અસત્ય વાતથી મારી જાય છે. પરંતુ હે બહેનો, આ તરકરને જ પૂછો; એનાથી જ શીઘ્ર નિર્ણય થશે; શા માટે આપણે ખાલી વિવાદ કરવો ? સર્વ માણસો પોતે જ કયું હોય એ જ સરસ માને છે. માટે આપણે એ પારકા પાસે કહેવરાવીએ. એ પરથી ત્રણે પ્રાણીઓએ તરકરને બોલાવીને પૂછ્યું કે—હે ભદ્ર, અમે તને બહુ આપ્યું કે આ અમારી બહેને ? તરકરે ઉઠા વિચાર કરીને ઉત્તર આપ્યો “ હે માતાઓ, મને તમે સર્વે બહુ આપ્યું છે; પણ આ એકે સવિશેષ આપ્યું છે. કારણ કે જેના પ્રાણ મૃત્યુના મુખમાં છે એવાને સુવર્ણનો પર્વતને પર્વત અથવા તો સમસ્ત રાજ્ય ભણે આપો; પરંતુ એ ધણીને તો પોતે મૃત્યુથી ઉગરે અને પ્રાણ બચે એટલું જ ભોંધે છીએ. મારે માથે તો મૃત્યુનો ભય ઝુઝુમી રહ્યો હતો એટલે ત્રણે દિવસ મને તો તમારું સ્વાદિષ્ટ ભોજન પણ વિષ જેવું લાગ્યું હતું; તમે પૂરાં પાંડેલાં રૂપ—રસ—ગન્ધ અને સ્પર્શનાં મુખો મને તો લેશ પણ નિવૃત્તિનાં કારણ થયાં નહોતાં. હું તો આ મારી એક માતાના પ્રસાદથી દુઃખનો સાગર ઉઠાવી ગયો છું; માટે સત્યમેવ હું જાણે જ જાણ્યો છું ! વળી જાણે જ હું, સકલ જીવલોક જીવતું છે એમ ગણું છું; કારણકે આપણું મરણ થયા પછી જગત નિશ્ચયે ભુપ્રી જાય છે. મને તો આજ જીવિતદાન મળ્યું એથી જાણે પૃથ્વીનું એકજ રાજ્ય અને સકલ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે ” !

(‘અભયદાન’ ઉપર તરકરનું આ દર્શન આપીને વીરપ્રભુ આગળ ચલાવે છે કે) “ આ પ્રમાણે, હે પ્રાણીઓ, પ્રત્યેક બુદ્ધિમાન મનુષ્યે સર્વને મૃદ અને સર્વનું હિત ધરનારું એવું જ

(૨૦૪)

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર.

અભયદાન-એને માટે રાત્રીદિવસ પ્રયત્નશીલ રહેવું. અભયદાન આપવાથી મનુષ્ય દીર્ઘાયુ, નીરોગી, જનવલ્લભ, કાન્તિમાન, શક્તિમાન, રૂપવાન અને સર્વાંગસંપન્ન થાય છે.

“ ચાર પ્રકારનાં દાન ગણાવ્યાં-એમાં ત્રીજો પ્રકાર ધર્મેષદાન છે. એના પાંચ ભેદ છે; દાયકશુદ્ધ, શ્રાદ્ધકશુદ્ધ, દેયશુદ્ધ, કાગશુદ્ધ, અને ભાવશુદ્ધ. એ દાનનો આપનાર ખેદરહિત, મદરહિત અને અપેક્ષારહિત હોય, તથા જ્ઞાનયુક્ત, વિનયયુક્ત અને શ્રદ્ધાયુક્ત હોય તો એ દાન દાયકશુદ્ધ કહેવાય છે. વળી એ દાનનો લેનારો-શ્રાદ્ધક પાપવ્યાપારથી વિમુખ હોય, નગર કે ગ્રામમાં આવાસ વગેરેને વિષે મમત્ત્વ વગરનો હોય, ત્રણ પ્રકારના ગૌરવર વિનાનો હોય, સુશુભર હોય, સમિતર હોય, નિર્મલ હોય, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રથી યુક્ત હોય, માધ્યસ્થગુણવાળો હોય, પ્રસન્નચારી હોય, ધૈર્યવાન હોય, તપોનુદાનનેવિરે તત્પર હોય, અને સંયમના સત્તરે ભેદનું અખંડ પરિપાલન કરતો હોય-તો એ દાન શ્રાદ્ધકશુદ્ધ કહેવાય છે. આદાર પાત્ર, અને વસ્ત્રાદિક પ્રામુક, એષણીય અને ન્યાયોપાર્જિત હોય તો એ દાન દેયશુદ્ધ કહેવાય છે. પ્રસ્તાવે એટલે યોગ્યકાળે દાન આપવું એ કાગશુદ્ધ દાન છે; કારણકે અકાળે દાન દેવા જન્મએ એનો શ્રાદ્ધક ક્યાંથી મળે ? વળી “ અહો ! આજ તો સુકગણુસંપન્ન પાત્ર મળ્યું ! માફ મન બહુ જિજ્ઞાસ પામે છે ! માફ દલ્ય સ્ત્રીયમેવ ન્યાયોપાર્જિત છે ! માફ જીવિત ધન્ય છે ! મેં પૂરાં પુણ્ય કર્યાં છે ! કે મારા જેવાનું દલ્ય આવા સુપાત્રના ઉપયોગમાં આવે છે ” આવી આદી ભાવના સદિગ સુપાત્રદાન દેવાય એનું નામ ભાવશુદ્ધ દાન છે. કાયા વિના ધર્મ ધર્મ શક્યો નથી, અને અત્યાદિક વિના કાયા નભતી નથી, માટે વિચક્ષણ મનુષ્યોએ આ ધર્મેષદાન નિર-

૧. પૃષ્ઠ ૧૦૧ ની નીચેની બાજુએ ઉપરના પા. ૩-૩૪ ની નીચેની બાજુએ
૨. ૩મીએ જોઈએ તો જાણાયું છે (૨૦૪-૨૦૬) ૩ મનુષ્ય અને કાયાનાં જીવન-અર્થ-સંબંધ ૨. ૧૦૮ ૪. અર્જુન નવમી પ્રકરણ-૧૧

નતર દેવું. એ દાન દેનારા પુણ્યાત્મા જીવો એથી તીર્થવૃદ્ધિ કરે છે; અને તીર્થવૃદ્ધિને લીધે પ્રાણીઓ પ્રબુદ્ધ થાય છે. આમ બાબત છે ત્યારે ધર્મોપદ્ધાનતાએ શા માટે એ ન ઉપાર્જન કરવું ?

“દાનનો એવો પ્રકાર દયાદાન છે. ‘અંધ-પંગુ-વૃદ્ધ-દીન-અધિગ્રસ્ત-ખન્દિવાન અને અત્યન્ત દરિદ્ર જીવો ઉપર અનુકંપા કરવી કહી છે. એવાઓને, દયા લાવીને, પાત્રાપાત્રની અપેક્ષા રહિત-દાન દેવું એનું નામ દયાદાન. દેનારનો અભિપ્રાય શુદ્ધ હોવાને લીધે એ દાન પણ સારું છે. કારણકે ધર્મની સર્વ બાબતોમાં અભિપ્રાય કે મન જ પ્રમાણ છે.

■ હવે ધર્મના બીજા પ્રકાર-શીલ-વિષે. સર્વ સાવધયોગથી વિરતિ-વિરામ પામવો એ શીલનું લક્ષણ છે. એ વિરતિ એ પ્રકારે છે: દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ. એમાં અણુમત, શુષ્કમત અને શિ-ક્ષામત વાળી (પહેલી) દેશવિરતિ; અને અહિંસાદિ પાંચ મંહામતે કરોને પાંચ પ્રકારની (બીજી) સર્વવિરતિ. મન વચન અને કાયાએ કરીને જીવવધ કરવો નહિ, કરાવવો નહિ તેમજ કચાવની અનુ-મતિ આપવી નહિ-એ અહિંસામત. આ મતમાં સાધુ એવણા-સમિતિ વડે શુદ્ધ-એવો આહાર ગ્રહણ કરે. અનવધ, હિતકારક, પ્રિય અને સત્ય વાણી ઉચ્ચરવી એ બીજું મૃધાવાદવિરતિ-મત. ઉત્તમ સાધુ આ મતમાં ભય-હોભ-ક્રોધ અને હાસ્યનાં પ્રત્યાખ્યાન^૧ વડે નિરન્તર વિચાર કરીને ઉચ્ચાર કરે. પારકી વસ્તુ વગરદીધી લેવી નહિ એનું નામ અદત્તાદાનવિરતિ-મત. આ મતમાં મુનિએ વસતિ વગેરે માટે ચિન્તવન કરીને પુનઃ પુનઃ અનુજ્ઞા માગવી, વગી એ અનુજ્ઞા મર્યાદિત છે કે નહિ એ જોવું, પોતાની અગાઉ આવી રહેલા સાધર્મિક (સાધુઓ) નો અનુજ્ઞા માગવી, અને ભક્ત-પાન આદિ માટે ગુરૂની અનુજ્ઞા માગવી^૨. વૈકિથ (દિવ્ય) કે ઔ-દારિક (ગર્ભજ) શરીરે પણ વિષયસેવન કરવું નહિ-આવું જે

૧ રહેવાવિચરવાના સ્થાન આદિ માટે મુનિએ મનની, ચાવતીની, રાગની, ગુદરથની અને ગુરૂની અનુજ્ઞા માગવી એમ સાચું કહે છે. એની અનુજ્ઞા “અવમદ” કહેવાય છે. ૨ પન્થઆજ કરવાં-દૂર કરવું.

અભયદાન-એને માટે રાત્રીદિવસ પ્રયત્નશીલ રહેવું. અભયદાન
આપવાથી મનુષ્ય દીર્ઘાયુ, નીરોગી, જનવહ્નિ, કાન્તિમાન, શક્તિ-
માન, રૂપવાન અને સર્વાંગસંપન્ન થાય છે.

“ ચાર પ્રકારનાં દાન ગણાવ્યાં—એમાં ત્રીજો પ્રકાર ધર્મે-
પદ્મદાન છે. એના પાંચ ભેદ છે; દાયકશુદ્ધ, શ્રાદ્ધકશુદ્ધ, દેય-
શુદ્ધ, કાળશુદ્ધ, અને ભાવશુદ્ધ. એ દાનનો આપનાર ખેદરહિત,
મદરહિત અને અપેક્ષારહિત હોય, તથા જ્ઞાનયુક્ત, વિનયયુક્ત
અને શ્રદ્ધાયુક્ત હોય તો એ દાન દાયકશુદ્ધ કહેવાય છે. વળી એ
દાનનો લેનારો—શ્રાદ્ધ પાપવ્યાપારથી વિમુખ હોય, નગર કે
ગ્રામમાં આવાસ વગેરેને વિષે મમત્વ વગરનો હોય, ત્રણ પ્રકારના
ગૌરવર વિનાનો હોય, સુસુક્ષ્મ હોય, સમિતર હોય, નિર્મદ હોય,
જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રથી યુક્ત હોય, માધ્યસ્થશુભવાળો હોય,
બ્રહ્મચારી હોય, ધૈર્યવાન હોય, તપોનુદાનનેવિષે તત્પર હોય,
અને સંયમના સત્તરે ભેદનું અખંડ પરિપાલન કરતો હોય—તો
એ દાન શ્રાદ્ધકશુદ્ધ કહેવાય છે. આદાર પાત્ર, અને વસ્ત્રાદિક
પ્રામુક, એષણીય અને ન્યાયોપાર્જિત હોય તો એ દાન દેયશુદ્ધ
કહેવાય છે. પ્રસ્તાવે એટલે યોગ્યકાળે દાન આપવું એ કાળશુદ્ધ
દાન છે; કારણકે અકાળે દાન દેવા જમ્મએ એનો શ્રાદ્ધ કયાંથી
મળે ? વળી “ અહો ! આજ તો સકળશુભસંપન્ન પાત્ર મળ્યું !
મારું મન બહુ હિંસાત્ત પામે છે ! મારું દ્રવ્ય સત્યમેવ ન્યાયોપાર્જિ-
ત છે ! મારું દુષિત ધન્ય છે ! મેં પૂરાં પુણ્ય કર્યાં છે ! કે મારા
જેવાનું દ્રવ્ય આવા સુપાત્રના ઉપયોગમાં આવે છે ” આવી આદર્શ
ભાવના સંદિગ્ધ સુપાત્રદાન દેવાય એનું નામ ભાવશુદ્ધ દાન છે.
કાયા વિના ધર્મ યર્મ શકનો નથી, અને અજ્ઞાદિક વિના કાયા
નભળી નથી, માટે ચિત્રણ મનુષ્યોએ આ ધર્મોપદ્મદાન નિર-

1. 4th 1st 2nd 3rd 4th 5th 6th 7th 8th 9th 10th 11th 12th 13th 14th 15th 16th 17th 18th 19th 20th 21st 22nd 23rd 24th 25th 26th 27th 28th 29th 30th 31st 32nd 33rd 34th 35th 36th 37th 38th 39th 40th 41st 42nd 43rd 44th 45th 46th 47th 48th 49th 50th 51st 52nd 53rd 54th 55th 56th 57th 58th 59th 60th 61st 62nd 63rd 64th 65th 66th 67th 68th 69th 70th 71st 72nd 73rd 74th 75th 76th 77th 78th 79th 80th 81st 82nd 83rd 84th 85th 86th 87th 88th 89th 90th 91st 92nd 93rd 94th 95th 96th 97th 98th 99th 100th 101st 102nd 103rd 104th 105th 106th 107th 108th 109th 110th 111th 112th 113th 114th 115th 116th 117th 118th 119th 120th 121st 122nd 123rd 124th 125th 126th 127th 128th 129th 130th 131st 132nd 133rd 134th 135th 136th 137th 138th 139th 140th 141st 142nd 143rd 144th 145th 146th 147th 148th 149th 150th 151st 152nd 153rd 154th 155th 156th 157th 158th 159th 160th 161st 162nd 163rd 164th 165th 166th 167th 168th 169th 170th 171st 172nd 173rd 174th 175th 176th 177th 178th 179th 180th 181st 182nd 183rd 184th 185th 186th 187th 188th 189th 190th 191st 192nd 193rd 194th 195th 196th 197th 198th 199th 200th 201st 202nd 203rd 204th 205th 206th 207th 208th 209th 210th 211th 212th 213th 214th 215th 216th 217th 218th 219th 220th 221st 222nd 223rd 224th 225th 226th 227th 228th 229th 230th 231st 232nd 233rd 234th 235th 236th 237th 238th 239th 240th 241st 242nd 243rd 244th 245th 246th 247th 248th 249th 250th 251st 252nd 253rd 254th 255th 256th 257th 258th 259th 260th 261st 262nd 263rd 264th 265th 266th 267th 268th 269th 270th 271st 272nd 273rd 274th 275th 276th 277th 278th 279th 280th 281st 282nd 283rd 284th 285th 286th 287th 288th 289th 290th 291st 292nd 293rd 294th 295th 296th 297th 298th 299th 300th 301st 302nd 303rd 304th 305th 306th 307th 308th 309th 310th 311th 312th 313th 314th 315th 316th 317th 318th 319th 320th 321st 322nd 323rd 324th 325th 326th 327th 328th 329th 330th 331st 332nd 333rd 334th 335th 336th 337th 338th 339th 340th 341st 342nd 343rd 344th 345th 346th 347th 348th 349th 350th 351st 352nd 353rd 354th 355th 356th 357th 358th 359th 360th 361st 362nd 363rd 364th 365th 366th 367th 368th 369th 370th 371st 372nd 373rd 374th 375th 376th 377th 378th 379th 380th 381st 382nd 383rd 384th 385th 386th 387th 388th 389th 390th 391st 392nd 393rd 394th 395th 396th 397th 398th 399th 400th 401st 402nd 403rd 404th 405th 406th 407th 408th 409th 410th 411th 412th 413th 414th 415th 416th 417th 418th 419th 420th 421st 422nd 423rd 424th 425th 426th 427th 428th 429th 430th 431st 432nd 433rd 434th 435th 436th 437th 438th 439th 440th 441st 442nd 443rd 444th 445th 446th 447th 448th 449th 450th 451st 452nd 453rd 454th 455th 456th 457th 458th 459th 460th 461st 462nd 463rd 464th 465th 466th 467th 468th 469th 470th 471st 472nd 473rd 474th 475th 476th 477th 478th 479th 480th 481st 482nd 483rd 484th 485th 486th 487th 488th 489th 490th 491st 492nd 493rd 494th 495th 496th 497th 498th 499th 500th 501st 502nd 503rd 504th 505th 506th 507th 508th 509th 510th 511th 512th 513th 514th 515th 516th 517th 518th 519th 520th 521st 522nd 523rd 524th 525th 526th 527th 528th 529th 530th 531st 532nd 533rd 534th 535th 536th 537th 538th 539th 540th 541st 542nd 543rd 544th 545th 546th 547th 548th 549th 550th 551st 552nd 553rd 554th 555th 556th 557th 558th 559th 560th 561st 562nd 563rd 564th 565th 566th 567th 568th 569th 570th 571st 572nd 573rd 574th 575th 576th 577th 578th 579th 580th 581st 582nd 583rd 584th 585th 586th 587th 588th 589th 590th 591st 592nd 593rd 594th 595th 596th 597th 598th 599th 600th 601st 602nd 603rd 604th 605th 606th 607th 608th 609th 610th 611th 612th 613th 614th 615th 616th 617th 618th 619th 620th 621st 622nd 623rd 624th 625th 626th 627th 628th 629th 630th 631st 632nd 633rd 634th 635th 636th 637th 638th 639th 640th 641st 642nd 643rd 644th 645th 646th 647th 648th 649th 650th 651st 652nd 653rd 654th 655th 656th 657th 658th 659th 660th 661st 662nd 663rd 664th 665th 666th 667th 668th 669th 670th 671st 672nd 673rd 674th 675th 676th 677th 678th 679th 680th 681st 682nd 683rd 684th 685th 686th 687th 688th 689th 690th 691st 692nd 693rd 694th 695th 696th 697th 698th 699th 700th 701st 702nd 703rd 704th 705th 706th 707th 708th 709th 710th 711th 712th 713th 714th 715th 716th 717th 718th 719th 720th 721st 722nd 723rd 724th 725th 726th 727th 728th 729th 730th 731st 732nd 733rd 734th 735th 736th 737th 738th 739th 740th 741st 742nd 743rd 744th 745th 746th 747th 748th 749th 750th 751st 752nd 753rd 754th 755th 756th 757th 758th 759th 760th 761st 762nd 763rd 764th 765th 766th 767th 768th 769th 770th 771st 772nd 773rd 774th 775th 776th 777th 778th 779th 780th 781st 782nd 783rd 784th 785th 786th 787th 788th 789th 790th 791st 792nd 793rd 794th 795th 796th 797th 798th 799th 800th 801st 802nd 803rd 804th 805th 806th 807th 808th 809th 810th 811th 812th 813th 814th 815th 816th 817th 818th 819th 820th 821st 822nd 823rd 824th 825th 826th 827th 828th 829th 830th 831st 832nd 833rd 834th 835th 836th 837th 838th 839th 8

નતર દેવું. એ દાન દેનારા પુણ્યાત્મા જીવો એથી તીર્થવૃદ્ધિ કરે છે; અને તીર્થવૃદ્ધિને લીધે પ્રાણીઓ પ્રભુદ્ધ થાય છે. આમ બાબત છે ત્યારે ધર્મોપદેશદાતાએ શા માટે એ ન ઉપાર્જન કરવું ?

“ દાનનો એવો પ્રકાર દયાદાન છે. અંધ-પંગુ-વૃદ્ધ-દીન-અધિચરત-ખન્દિવાન અને અત્યન્ત દરિદ્ર જીવો ઉપર અનુકંપા કરવી કહી છે. એવાઓને, દયા લાવીને, પાત્રાપાત્રની અપેક્ષા રહિત-દાન દેવું એનું નામ દયાદાન. દેનારનો અભિપ્રાય શુદ્ધ હોવાને લીધે એ દાન પણ સાફ છે. કારણકે ધર્મની સર્વ બાબતોમાં અભિપ્રાય કે મન જ પ્રમાણ છે.

“ હવે ધર્મના બીજા પ્રકાર-શીલ-વિષે સર્વ સાવધયોગથી વિરતિ-વિરામ પામવો એ શીલનું લક્ષણ છે. એ વિરતિ એ પ્રકારે છે: દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ. એમાં અલ્પવ્રત, શુષ્કવ્રત અને શિ-ક્ષાવ્રત વાળી (પહેલી) દેશવિરતિ; અને અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રતે કરીને પાંચ પ્રકારની (બીજી) સર્વવિરતિ. મન વચન અને કાયાયે કરીને જીવવધ કરવો નહિ, કરાવવો નહિ તેમજ કરાવની અનુ-મતિ આપવી નહિ-એ અહિંસાવ્રત. આ વ્રતમાં સાધુ એપણા-સમિતિ વડે શુદ્ધ-એવો આહાર ગ્રહણ કરે. અનવધ, હિતકારક, પ્રિય અને સત્ય વાણી ઉચ્ચરવી એ બીજું મૃદાવાદવિરતિ-વ્રત. ઉત્તમ સાધુ આ વ્રતમાં ભય-લોભ-ક્રોધ અને હાસ્યનાં પ્રત્યાખ્યાન^૧ વડે નિરન્તર વિચાર કરીને ઉચ્ચાર કરે. પારકી વસ્તુ વગરદીધી લેવી નહિ એનું નામ અદત્તાદાનવિરતિ-વ્રત. આ વ્રતમાં મુનિએ વસતિ વગેરે માટે ચિન્તવન કરીને પુનઃ પુનઃ અનુજ્ઞા માગવી, વળી એ અનુજ્ઞા મર્યાદિત છે કે નહિ એ એવું, પોતાની અગાઉ આવી રહેલા સાધર્મિક (સાધુઓ) નો અનુજ્ઞા માગવી, અને ભક્ત-પાત્ર આદિ માટે ગુરૂની અનુજ્ઞા માગવી^૨. વૈકિય (દિન્ય) કે ઔ-દારિક (ગર્ભજ) ચરીરે પણ વિષયસેવન કરવું નહિ-આવું જે

૧ રહેવાવિચરવાના રચાન આદિ માટે મુનિએ મંત્રની, ચક્રવર્તીની, રાગની, મૃદરચની અને ગુરૂની અનુજ્ઞા માગવી એમ સાત્ર કરે એવી અનુજ્ઞા = અવમદ = કહેવાય છે. ૨ પચ્ચબાજ કરવાં-દુર ::

(પ્રભુ હવે ચોથા ભાવનાધર્મ વિષે કહે છે.)

“ બાર ભાવના કહેવાય છે. અનિત્ય, અશરણુ, સંસાર, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિ, આશ્રય, સંવર, લોકસ્વરૂપ, નિર્જરા, બોધિદૈર્ઘ્ય અને ધર્મોપદેશક દૈર્ઘ્ય. ”

■ પ્રભાતે છે તે મધ્યાહ્ને નથી, મધ્યાહ્ને છે તે રાત્રીએ નથી અને રાત્રીએ છે તે પ્રભાતે નથી—આમ વસ્તુમાત્રમાં અનિત્યતા છે. આ સંપત્તિ પણ વિદ્યુતની પેઠે ચંચળ છે. પ્રેમ પણ કમળપત્ર પર રહેલા જળખિન્ડની જેમ નશ્વર છે. સર્વ લોગવિલાસ નિશ્ચયે સંધ્યાના રંગ જેવા ક્ષણભંગુર છે. સર્વે વિષયો પણ ગિરિનદીના પૂર જેવા અસ્થિર છે. પુત્ર-મિત્ર-કલત્ર આદિનો યોગ જળતરંગ જેવો ચપળ છે. દેહસ્વરૂપ શરતકાળના મેઘ જેવું ક્ષણસ્થાયિ છે. યોગ્ય અરણ્યના હસ્તીના કર્ણુસમાન અસ્થિર છે. અને આ ભવિત પણ સ્ત્રીઓના કટાક્ષરૂપ સમાન તરલ છે. માટે બુદ્ધિમાન મનુષ્યે બન્ધનના એકહેતુભૂત-એવા મમત્વની ઉપધાન્તિ માટે ચિત્તને વિષે સર્વ વસ્તુની અસ્થિરતા ચિન્તવવી. (અનિત્ય ભાવના).

“ દેવો અને દાનવો પણ મૃત્યુને આધીન છે, ત્યારે પછી ભવાન્તરમાં જતા આ ભવને કોતું શરણુ છે ? પ્રાણીને એનાં કર્મ યમની હજૂરમાં લઇ જાય છે તે વખતે માતા-પિતા-ભગિની-સહોદર-મૃત-બન્ધુ-પરિજન-મિત્ર કે કલત્ર કોઈ એનું રક્ષણ કરતું નથી. આયુષ્ય ક્ષીણ થવા આવે છે ત્યારે મંત્ર-તંત્ર-મણિ-ઔષધિ આદિ કંઈ કરી શકતા નથી. માનતા, શ્રદ્ધાપૂજન કે રક્ષાવિધાનથી પણ રક્ષણ થતું નથી. આમ આ સકળ લોકમાં કોઈ રક્ષણ કરનાર નથી. ફક્ત જિનેશ્વરોએ પ્રરૂપેલ ધર્મજ એક રક્ષક-શરણુરૂપ છે (અશરણુ ભાવના).

“ રાજાને રાંકનો અવતાર આવે છે, દ્વિજનો નીચઝાતિમાં જન્મ થાય છે, સુખી હોય છે તે પુનઃ દુઃખી જન્મે છે, ભાગ્યવાન દુર્ભાગી અવતરે છે, રૂપવાન રૂપહીન જન્મે છે, સ્વામીને સેવક થવું પડે છે, ધનવાનને દરિદ્રીનો અવતાર આવે છે, સાધુપુરૂષનો પુન-

જન્મ હુદ્ જાતિમાં થાય છે અને દેવતાને કૃમિનો અવતાર પણ લેવો પડે છે. આમ સંસારી જીવ પોતાના કર્મોને લીધે સંસારને વિષે ભ્રમણ કર્યા કરે છે. 'કુવાદિની જેમ જ્યાં ત્યાં ભ્રમ્યા કરતા -એવા આ જીવને કઈ જાતિમાં નથી અવતરવું પડ્યું ? કેટલા અઘણાગ જેટલું આકાશ પણ એવું નથી, કે જ્યાં આ જીવના જન્મમરણ ન થયા હોય ! (સંસાર ભાવના).

“ પ્રાણી ભવાન્તરયો એકલો જ આવે છે, અન્ધકારરૂપી દુઃખથી પૂર્ણ એવા ગર્ભમાં એકલો જ રહે છે, એકલો જ જન્મે છે, એકલો જ વિશ્વ પામે છે અને કર્માનુસારે અન્યભવમાં પણ એકલો જ જાય છે. વગી સ્વાર્થી મનુષ્યની પેઠે મુખ કે દુઃખ એકલો જ અનુભવે છે. એકલો જ અનેક પાપકાર્યો કરીને દ્રવ્યમંગલ કરે છે-જે એનાં સ્વજનો એકત્ર થઈને ભોગવે છે ! પરંતુ અન્ધકારપૂર્ણ નરકમાં અનેકવિધ વેદનાઓ તો એ એકલો જ સહન કરે છે. (એકલ્યભાવના).

“ આ આત્મા બાન્ધવોથી, સહાયકોથી, વૈભવથી અને શરીરથી પણ અન્ય એટલે ભિન્ન છે; અને એનાં લક્ષણ એ સર્વથી વિશિષ્ટ છે. જે બુદ્ધિમાન મનુષ્ય, ધન-પુત્ર-આદિના વિનાશ થતાં, આત્માને શરીર વગેરેથી ભિન્ન માને છે તેને કદાપિ વિવાદ થતો નથી. (અન્યત્વ ભાવના).

“ જે કાયા શુક્ર, મજ્જા, અસ્થિ, મેદ, માંસ અને રસ-ને ઉત્પન્ન કરનારી ધાતુઓનું સ્થાન છે તે કાયાની ગુણિતા કયાંથી દોઢી શકે ? નવ નવ દારૂચક્રી અન્યન્ત બીભંસી મન ને મરનારી કાયાને વિષે ગુણિતપણાના સંકેત કયાં એ મદામોહનો વિજાસ છે. અરે ! શ્યામ વગેરે ધાતુઓના જે મંથ અતિ પ્રસરીને દૂર દેડતા જોનાને પણ અન્યન્ત મુગ્ધ કરી નાખે છે-તે જ મંથ એકાન્તિક મરીવના મંચડાંથી વિનાશ પામીને તેનો ની નાશિતને બંધ કરાવે છે ” વારંવાર બદલાતી કાયાના અવસ્થાના ભેદને જ અવનતી છે અવન - કાયાના અને નર્મ કાયાની વચ્ચે પાંચ કક્ષાં છે અને પણ કાયાના અવસ્થા નથી ! અશુભિભાવન

“કર્મને ચોક્કસ સવે તે આસ્ત્રવ. એના સત્તર લેહ છે: પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ-એ પાંચ; કર્ષ, ચમુ, ઘ્રાણ, શૃન્હા તથા ત્વચા-એ પાંચ (ઇન્દ્રિયો); ક્રોધ, માન, માંયા અને લોભ-એ ચાર (કષાયો); અને મનોદંડ, વચોદંડ તથા કાયાદંડ^૧. આવા ધૂર્ત આસવોને લીધે, અહો ! મોહવિન્હલ પ્રાણીઓ પાપના પુંજ ઉપાર્જન કરે છે. (આશ્રવ ભાવના).

“સર્વ આસવોના દ્વારનો નિરોધ કરવો-એનું નામ સંવર. એના ચે એટલા જ લેહ છે; કારણ કે જેટલા વ્યાધિ એટલા ઔષધ હોય. દયા, સત્યવચન, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ, ચારેક કષાયોનો નિરોધ, પાંચે ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ, અને ત્રણે દંડનો નિરોધ-આમ સત્તર સંવર છે. અમોઘશર જેવા સંવરવડે બુદ્ધિમાન મનુષ્ય દુષ્કર્મ રૂપી શત્રુનો ઘાત કરીને જયપતાકા મેળવી શકે છે. (સંવરભાવના).

“જે હાથ કટિપર રાખી, ચરણ પ્રસારીને મનુષ્ય ઉભો રહેલો હોય-એમ આ લોક રહેલ છે. એ અધોભાગમાં વેત્રાસનના આકારે, મધ્યે સ્થાળના આકારે અને ઉર્ધ્વભાગમાં સુરજના આકારે છે; અને ચતુર્દશરજ્જુપ્રમાણ છે. ધનોદધિ-ધનવાત-તનુવાત અને આકાશમાં રહેલી સાત રત્નપ્રભાપ્રમુખ અકેક રજ્જુ પ્રમાણ નરક-પૃથ્વીઓ છે-એમાં દુઃખપૂર્ણ અન્ધકારમય, પાપી લોકોના આવાસ હોયની એવા નરકાવાસ છે. એ સાતેનાં અનુક્રમે એક, ત્રણ, સાત, દશ, સત્તર, બાવીશ અને તેત્રીશ-સાગરોપમ આયુષ્ય છે. નીચે અને ઉપર સહસ્રયોજન મૂઢી દઈને, શેષ પ્રથમ પૃથ્વીમાં ભવનપતિદેવતાઓના આવાસ છે. એ દેવો સિત્તલિત્ત અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, વાયુકુમાર, મેઘકુમાર, દ્વીપકુમાર, સમુદ્રકુમાર અને દિક્કુમાર-એ નામોથી ઓળખાય છે. ઉપરના યોજનસહસ્રના મધ્યવદી, ઉપર અને નીચે, એકસો યોજન મૂઢીને, મધ્યમાં વ્યન્તરદેવોના આવાસ

૧. (૧) અનિષ્ટ ચિન્તન કરીને, (૩) અનિષ્ટ વચન બોલીને, (૩) અનિષ્ટ કાર્ય કરીને આત્માને દંડવો-કલ્પિત કરવો-એ અનુક્રમે મનોદંડ, વચોદંડ, કાયાદંડ કહેવાય છે.

છે. એમના પિશાચ, રાક્ષસ, યક્ષ, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગંધર્વ, કિતર અને ભૂત-એવા આઠ લેહ છે.

“ એકરજ્જુપ્રમાણ તિર્યક્લોક છે એમાં, અઢી ઉદાર સાગ-
રોપમના જેટલા સમય થાય તેટલા—અર્થાત્ અસંખ્ય-દ્વીપો
અને સમુદ્રો છે. એ દ્વીપસમુદ્રોમાં પહેલો જંબુદ્વીપ લક્ષ્યોજ્જનનો
છે. બાકીના દ્વીપસમુદ્રો એનાથી ઉત્તરોત્તર જમણા જમણા છે.
અઢી દ્વીપ અને એમની વચ્ચે આવેલા બે સમુદ્રો-એટલો ભાગ
મનુષ્યક્ષેત્ર છે અને એજ મનુષ્યના જન્મમરણનું સ્થાન છે. પાંચ
ભરતક્ષેત્ર, પાંચ ઐરવતક્ષેત્ર અને પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર—એ
પંદર ક્ષેત્રો ‘કર્મભૂમિ’ છે. હેમવંત આદિ ત્રીસ ક્ષેત્રો અકર્મભૂમિ
છે. પાંચ મહાવિદેહમાં અકેક મેરૂપર્વત છે. એ મેરૂની બેડ બાજુએ
સોળ સોળ વિજયો છે. એ વિજયોના, -વશરકાર પર્વત, અન્તર-
નદી, સીતાનદી અને વૈતાલ્યપર્વત-થી બળે ભાગ પડેલા છે, તથા
વળી ગંગા અને સિન્ધુ-એ બે નદીઓથી છ છ ભાગ પડેલા છે.
શિખરિ, હિમાદ્રિ વગેરે પર્વતો છે; ભરત, ઐરવત વગેરે ક્ષેત્રો છે.
અને કાલોદાહ, પુકર, સ્વયંભૂરભણ વગેરે સમુદ્રો છે. કાલોદા-
હમાં ઉદકરસ છે, એક બીજામાં લવણરસ છે, એકમાં વાણીરસ
છે, અને એકમાં ઘૃતરસ છે. શેષ શ્રવમાં મૃત્તુરસ છે. એકયેમાં દધિ-
રસ નથી. સ્વયંભૂરભણમાં મલ્લરસ એક સદસ યોજનના છે; કાલો-
દાહમાં સાતમે યોજનના અને લવણસમુદ્રમાં પાંચસો યોજનના
છે. એ ત્રણે સમુદ્રોમાં વળી મલ્લરસ પુષ્કળ છે. પણ શેષ અગંધ
સમુદ્રોમાં બહુ અલ્પ છે.

“ સમ ભુમિનગથી શ્રાવમેા ને નેતુ યોજન ઉને જતાં દશ-
મંડળ આવે છે; આઠમે યોજને મૂર્ધ છે, અને આઠમે ને એરે
યોજને ચન્દમા છે. આપુ જ્યે.નિથક એકમદસ યોજનની અંદર
આવી જાય છે. જંબુદ્વીપમાં ને ચન્દમા છે. લવણરસિમ ચાર છે,
ધાનદીપન્દમા બ.૭, કાલોદાહિનમુદ્રમ. વેન્દાગીઃ અને પુષ્કરર્ષ
દ્વીપમ. એનેર છે. એજ પ્રમાણે મૂર્ધ છે એટલે બા અઢી દ્વીપનઃ

૧ અંડ દમ. ૨ ન જન્મે રીવઃ ૩ કાલોદાહ વિવદ ૪ લવણરસ ૫
૬ પંદુરસ ૭ દેવરસ ૮ કર્મભૂમિ ૯ નરો એ ભાગ ભૂમિ

બનેલા મનુષ્યોત્તરમાં સર્વ મળીને એકસો બત્રીશ ચંદ્રમા, અને એકસો બત્રીશ સૂર્ય છે. તે પછી, પ્રત્યેક દ્વીપે અને પ્રત્યેક સમુદ્રે કમેકમે વધતાવધતા અસંખ્યાત થાય છે. મનુષ્યોત્તરમાં આવેલા ચંદ્રસૂર્યો ચળ છે; બીજા અચળ-સ્થિર છે. એકેક ચંદ્રમાનાં પરીવારમાં અઠ્યાશી ગ્રહો છે; અઠ્યાવીશ નક્ષત્રો છે; અને છાસઠ સહસ્ર નવસો ને પંચોતેર કોટાકોટિ તારા છે. વ્યન્તર દેવોનું આયુષ્ય એક પચોપમ, જ્યોતિષિકોનું પચોપમથી અધિક, અને લવનપતિનું એક સાગરોપમથી અધિક છે.

“ઉર્ધ્વલોકને વિષે સૌધર્મ વગેરે બાર દેવલોક છે, નવ શ્રેયેયક છે, અને પાંચ અનુત્તર વિમાન છે. બાર દેવલોકમાંના પહેલા આઠમાં એકેક ઇન્દ્ર છે; પછીના બજ્રે દેવલોકે એક ઇન્દ્ર છે. નવ શ્રેયેયક વગેરેમાં અહમિન્દ્રો છે. એઓ રાગદ્વેષરહિત સાધુઓની જેમ નિરાકુળપણે રહે છે. વળી બાર દેવલોકમાંના પહેલામાં બત્રીશ લાખ, બીજામાં અઠ્યાવીશ લાખ, ત્રીજામાં બાર લાખ, ચોથામાં આઠ લાખ, પાંચમાં ચાર લાખ, છઠ્ઠામાં પચાસ હજાર, સાતમાં ચાલીશ હજાર, આઠમાં છ હજાર, નવમાં દશમાં ચારસો, અને અગ્યારમાં બારમાં ત્રણસો વિમાનો છે. નવશ્રેયેયકોમાંના નીચલા ત્રણમાં એકસો અગ્યાર, વચલા ત્રણમાં એકસોસાત ને ઉપલા ત્રણમાં એકસો-એમ નવેમાં કુલ ત્રણસો અઠાર વિમાનો છે. વળી અનુત્તર વિમાન પાંચ છે. એમ સર્વે મળીને ચોરાશીલાખ સત્તાણું હજાર ને ત્રેવીશ વિમાનો છે. બાર દેવલોકમાંના પહેલે દેવલોકે બે સાગરોપમ, બીજે બે સાગરોપમથી કંઈક અધિક, ત્રીજે સાત સાગરોપમ, ચોથે સાત સાગરોપમથી અધિક, પાંચમે દશ-, છઠ્ઠે ચૌદ-, સાતમે સત્તર-, આઠમે અઠાર-, નવમે એગણીશ-, દશમે વીશ-, અગ્યારમે એકવીશ-, અને બારમે બાવીશ સાગરોપમ સ્થિતિ-આયુષ્ય છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને પૂરા તેત્રીશ સાગરોપમ સ્થિતિ છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી બાર યોજને સિદ્ધિ છે-સિદ્ધશિલા છે. ત્યાં સિદ્ધના જીવ અનન્તકાળ શાશ્વત સુખમાં રહે છે.

“આ લોક નથી કોઈએ નિર્માણ કર્યો કે નથી કોઈએ બ.

દર ધરી રાખ્યો. એ તો સ્વયંસિદ્ધ છે અને કેવળ આકાશમાં રહેલ છે. વગી એ ધર્મ—, અધર્મ—, આકાશ—, જીવ—, અને પુણ્ય—અસ્તિકાયોથી, અને કાળથી ભરેલો છે. અલોક કેવળ આકાશ-મય છે.

“ આ પ્રમાણે લોકસ્વરૂપ છે, તેની હે ભવ્યજનો, તમે વિશેષ પ્રકારે ભાવના ભાવો, જેથી સુખે કરીને ચિત્તની એકાગ્રતા થયે (લોકસ્વરૂપ ભાવના).

જેવી રીતે વચ્ચને લાગેલા રજકણો ખંખેરી નાખીએ છીએ, તેવી રીતે આત્માને લાગેલા કર્મ ખંખેરી નાખવા એનું નામ નિર્જરા છે. એના જે ભેદ છે: સકામ અને અકામ. જ્ઞાનદીન પ્રાણીઓ, રોગ-શીત આદિ દુઃખોનો અનુભવ થતાં કરે છે એ અકામ નિર્જરા; અને જ્ઞાનદર્શનાદિથી સુદૃઢ-એવા પ્રાણીઓ સ્વયંભૂત વેદના સહેનાં કરે છે એ સકામ નિર્જરા. અથવા, નિર્જરાનો હેતુ તપ છે—તે તપના ભેદ પ્રમાણે નિર્જરાના બાર ભેદ પણ થાય. (નિર્જરા ભાવના).

“ એકેન્દ્રિયાદિ તિર્થગ્ને વિશેષગત્ કર્યા કરતા પ્રાણીઓને જિનધર્મપ્રામિરૂપ બોધિ (સમ્યક્-વ) બહુ દુર્લભ છે. અ-કર્મ ભૂમિ અને અનાર્થ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યોને પણ એ બોધિ દુર્લભ છે. વગી આર્યદેશને વિશે પણ માતંગાદિ નીચાજાતિને એ દુર્લભ છે. એટલું જ નહિં પણ ઉત્તમ જાતિ અને ઉત્તમકુળ હોય છતાં અવજ્ઞા, આગ્રસ અને બોદ ન્યાયના ન હોય તો એ બોધિ દુર્લભ છે. પૃથ્વીપતિ શાભની દૃષ્ટા, મુદ્ધ બોધેપ્રભોષ, મૈત્રવવાનું સામાન્ય અને અગ્નિમા વગેરે મદા સિદ્ધિઓ-એટલાં વસ્તુ પ્રાપ્ત કરાચિત્ર પ્રાપ્ત કરી મોકે; પન્નુ જન્મપ્રવણનો ઉચ્ચ કરનાર—એવા જિનધર્મની પ્રાપ્તિ વધાનથઃ સર્વ મોક્ષની નાદ. (બે.પિ.લોકવ ભાવના).

“ ધર્મને: ઉપદેશ સમ્યક્ નિર્જરા દુર્લભ છે કેવળાદિ પણ દુર્લભ છે. અરે! તપસ, કુતોચની કે રૂપવંશ પણ દુર્લભ છે. એટલું જ નહિં પણ અવજ્ઞા: ભ.યાર પદના—અવ.

આચાર્ય કે અન્ય યતવેદી ઉપાધ્યાય પણ દુર્લભ છે. ગ્રામિક, શાક્ય, સાંખ્ય આદિ અસત્માર્ગના પ્રવર્તકો સુલભ છે પણ એઓ યોગ ન જિનધર્મના પ્રરૂપકો છે ? ધર્મની શોધમાં કરનારો પ્રાણીઓ પણ એવા ઉત્સૂત્ર ભાવણ કરનારા-પ્રતારકોથી મોહિત થઈ જઈને શુદ્ધધર્મના ઉપદેશકોને ભણતા નથી. શુદ્ધ પ્રરૂપક વિના મુક્તિનો ઉપાય ભણી ન શકવાથી પ્રાણીઓ અરધદૃના ધટોની જેમ ભવકૂપમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે. જેવી રીતે અરણ્યવાસી ભીલલોકો મુક્તાકાળ મૂકીને ચણાઠી ગ્રહણ કરે છે, અજ્ઞાની જનો ભીલમણિ ત્યજીને કાચ પસંદ કરે છે, નિર્ભાગી પુરુષો કલ્પદ્રુમ છોડીને લીંબડાની સેવા કરે છે અને મૂર્ખ માણસો અમૃત છોડી વિષપાન તરફ લલચાય છે; તેવી રીતે જડ મનુષ્યો શુદ્ધધર્મ સમભવનારા ગુરૂને ત્યજીને, વેષની સમાનતાને લીધે જ્ઞાન્તિમાં પડી જઈ કુગુરૂનો આશ્રય લે છે. વિચક્ષણ હોય છે એઓ ન રક્ત નાના પ્રકારના કુગુરૂઓમાંથી સદગુરૂને ઓળખી કાઢી ગ્રહણ કરે છે; હંસપક્ષીઓ નીરથકી દુધને ભિત્ર કરીને ગ્રહણ કરે છે એમ. હે મહાનુભાવો, આ પ્રકારે, ધર્મોપદેશ મળવા મુશ્કેલ છે. માટે પ્રયાસ કરીને એમને શોધી કાઢી એમની સેવા કરો અને એમનાં વચનામૃતનું પાન કરો. (ધર્મોપદેશકદૌર્લભ્ય ભાવના).

“ આ પ્રમાણે ભવ્ય પ્રાણીઓએ બાર ભાવના પૂરેપૂરી ભાવવી. મંત્રધ્યાનથી વિષ ઉતરી જાય છે એમ એ ભાવના ભાવવાથી પાપમાત્રનો વિલય થાય છે, શીલ કે તપશ્ચર્યા ન હોય, છતાં વિશુદ્ધ ભાવના હોય તો એના ચે પ્રભાવથી પ્રાણીઓ, આદર્ય શૂદ્રસ્થ-ભરતચકવર્તીની પેઠે, ઘાતિકર્મોનો ક્ષય કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. માટે હે ભવ્યપ્રાણીઓ, આ ભાવનાધર્મને વિષે આદર કરો. ઉત્તમ કોમળ ઉપાય હોય તો એ શા માટે ન કરવો ? ”

પ્રભુની આવી દેશનાને લીધે, સૂર્યોદયથી કમળપુષ્પો ભગવત-વિકસ્વર થાય છે એમ, ભવ્ય પ્રાણીઓ ભગવત થયા-મહુ ભોધ પામ્યા.

હવે, પર્ષદામાં બેઠેલા કૃતયુદ્ધે અવસર પ્રાપ્ત કરીને, પ્રભુને અંજલિ ભેડી વિજ્ઞાપના કરી. કારણકે બુદ્ધિમાન હોય ॥ એઓ અવસર યોગીનીને જ લાપલુ કરે છે. એણે પૂછ્યું—હે ભગવાન, આપ હથેળીમાં રહેલા આમળાની જેમ સમસ્તભુવનની વાત જાણો છો તો કૃપા કરીને કહો કે પૂર્વભવમાં મેં શાં પુણ્યપાપ કર્યાં હતાં કે, મેંધના આચ્છાદનથી સૂર્યના આતપમાં અન્તરાય પડે છે એમ મારા સુખલોગમાં અન્તરાય પડ્યો ? વળી ભક્તિ આદિને વિષે પ્રવીણ એવી સાતસાત સ્ત્રીઓ મારા કયા પૂર્વભવના યોગને લીધે મને પ્રાપ્ત થઇ ?

મન્યનકરાતા સમુદ્રના યોધ જેવી ગંભીર વાણી વડે ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે—

“કોઈ નગરમાં એક સૂરાદિત્ય નામનો વૃહસ્થ રહેતો હતો. એને રત્ના નામની મહાપતિવ્રતા સ્ત્રી હતી. એમને પ્રસન્નાદિત્ય નામનો એક પુત્ર હતો. પણ આ જીવલોકમાં કઈ વસ્તુ નિઃશ્રંગ છે ? એકદા પ્રચંડ પવનને લીધે દીપક બુઝાઈ જાય છે એમ સૂરાદિત્યનો જીવન-પ્રદીપ બુઝાઈ ગયો—એ મૃત્યુ પામ્યો. એટલે વિપત્તિમાં આવી પડેલી એની સ્ત્રી ખાંડવું-પીસવું-જાળ ભરવું-લીંપવું આદિ પરમદના કાર્યો કરવા લાગી. એનો પુત્ર પણ લોકોના વાછડું ગરાવવા જવા લાગ્યો. કારણકે વિદ્યાવિદીન બાળકોને એવીજ રીતે ઉદરનિર્વાદ કર્યો પડે છે. એકદા નગરમાં લોકોએ શીરભોજન ઉત્સવ કર્યો. કારણકે કૃષ્ણલોકો પણ એનો ઉપભોગ લઇ ગયે છે પોતાના સમાન વરના બાળકોને શીરભોજન કરના એમને પુત્ર માનને કનું—આ બાળકો આવું અદિષ્ટ શીશુનું ભોજન જમી છે તે મને પણ એવું આપ. બાળપુત્રનું એવું ભોજન નામનીને પતિની સંપત્તિનું સમગ્ર ધવાળી જતા તેા ઉદન કમ્પી, મ જાનુ કુ જનુ કણ રોવતી એજ અપુ મ કમ્પી કહેવા લાગી—તે પુત્ર તુ મારી પને શીરભોજન માને છે એ મુન્નય વચ્ચે મોરોત પડે ન જાય. જી હો છે ! અ.જનને મહાકળે પેશ મને છે, બન તવ વતન નવન મને છે તે ને શીર ભોજન આપુ ? અ ની ૧૯૧૧ ન ૬૧

એવું ઉત્તમ લોજન જમે છે એમાં આપણા જેવા દુર્ભાગીને શું ?
 પણ એટલામાં કોઈ પાટોશીની સીઓએ આવીને પૂછ્યું—જેન,
 તારો પુત્ર શા માટે રૂદન કરે છે તે અમને યથાસ્થિત કહે. એટલે
 રત્નાએ ઉત્તર આપ્યો—લંલી જોડે, એને ક્ષીર ખાવી છે. બાળક
 શું જાણે કે અમારો કેવી રીતે માંડમાંડ નિભાવ થાય છે ? રત્નાનાં
 વચન સાંભળીને એ સીઓને જે ગાઠ દુઃખ થયું તે દુઃખને લીધે
 જ જાણે શુભશાળી—લાયકાતવાળા મનુષ્યોની સંખ્યા અદ્યથા ઘટી
 ગઈ છે ! જુઓ, પારકાના શુભોને જાણનારા જાહુ અદ્ય છે, ઉત્તમ
 કાવ્યકારો પણ અદ્ય છે; સાધારણ ધનવાનો પણ અદ્ય છે અને
 'પારકે દુઃખે દુઃખી' એવા પણ અદ્ય છે. પેલી સીઓએ કહ્યું—
 જોડે, મુંઝાઈશ નહીં. તારા પુત્રના સર્વ મનોરથો અમે પૂર્ણ
 કરશું. એમ કહીને એને કોઈએ ગોળ આપી આપ્યો,
 કોઈએ દુધ આપ્યું, તો કોઈએ શાળના ચોખા દીધા.
 એટલે એણે વાસણ અને ઇન્ધન આદિ સામગ્રીથી ક્ષીર
 તૈયાર કરી—તે જાણે એણે પોતાના પુત્રને પુણ્ય હાંસલ કર-
 વાનું સાધન તૈયાર કરી આપ્યું હોયની ! પછી એણે એ
 ક્ષીર ધીગોળ મેળવીને, પુત્રને પાટલે બેસાડીને પીરસી.
 તેજ ક્ષણે ત્યાં કોઈ ત્રિશુભ,^૧ પંચસમિત,^૨ સંયત, સમાહિત,
 દાન્ત, શાન્ત, મલિન વસ્ત્ર—અને દેહ—ધારી માસોપવાસી સાધુ
 પારણા—અર્થે ભક્તપાન વહોરવા આવ્યા; તે જાણે વાછરૂ ચરાવ-
 નાર—એ બાળકને સાક્ષાત્ શુભકર્મોનો ઉદય જ આપ્યો હોયની !
 બાળક તો મુનિનાં દર્શનથી જાહુ સંતુષ્ટ થયો અને કહેવા લાગ્યો
 — અહો ! આ મુનિને કંઈ આપવાનો મને ઘણો ભાવ છે પરંતુ
 મારા જેવા આજન્મદરિદ્રી પાસે આ ક્ષીરાન્ન વિના બીજું કંઈ નથી.
 તોપણ આવું ઉત્તમ પાત્ર આવ્યું છે એમને એ આપીને કૃતાર્થ
 થાઉં. કારણકે ત્રિવેળીસંગમ જેવું તીર્થ કદાચિત્ જ પ્રાપ્ત થાય
 છે. એમ વિચારી ઉભો થઈ મુનિને વન્દન કરી કહેવા લાગ્યો—હે
 મુનિરાજ, કૃપા કરી આ નિર્દોષ ક્ષીરાન્ન ગ્રહણ કરો. મુપાત્ર એવા
 મુનિએ પણ, પોતે અગ્રદ છતાં, એનાપર અનુબ્રહ્મ કરવાની ઇચ્છા.

એ, દ્રવ્યાદિ જોઈ તપાસીને પાત્ર ધર્યું. એટલે બાળકે પોતાની થાળીમાંથી ત્રીજો ભાગ ક્ષીર વહોરાવી. અથવા તો સત્યમેવ પ્રાણિ-
ઓની દાનપ્રવૃત્તિ વિચિત્ર હોય છે. વળી એના મનમાં આવ્યું કે
—આ તો ઘણી ઓછી પડશે—એટલાથી એમની કુધા સન્તો-
પાશે નહિ—માટે હજી વિશેષ આવું. એમ વિચારી ક્ષીર પણ
પહેલા જેટલી વહોરાવી. અથવાતો શુક્લપક્ષ પણ ચન્દ્રમાની કળાને
પ્રતિદિન નથી વધારતો જતો ? વળી પુનઃ એને લાગ્યું કે આ
ટલાથી એ મુનિની કુધા પૂરી ચાન્ત નહીં થાય—કેમકે ત્રણ ‘આ-
હર’ થી કંઈ ‘દ્રોણ’ પૂર્ણ કરાય નહીં. માધુકરી વૃત્તિએ, એ
તો થોડું—અરુપ એને જોઈએ એ જોડું મળશે એવું બીજેથી
લઈ લેશે; કેમકે એઓ રાગદ્રેષ વિનાના છે. પરન્તુ એવા કદાચી
આ પરમાત્મનો રસ સર્વ વિનષ્ટ થશે; કઠિન અક્ષરોની ગુંથણીથી
ગૂંઘારરસ નષ્ટ થાય છે એમ. માટે આ ત્રીજો ભાગ વધે છે એ
પણ વહોરાવી દઉં. મારા જેવા નિર્ધનને પુનઃ ક્યાંથી આવો પ્રસંગ
મળશે ? વળી આવું પાત્ર પણ ન્યારેત્યારે મળવું અશક્ય છે.
મોતીનો વર્ષાદ વરસાવનારા મેઘ ક્યાં દર્શનમાં દેખાય છે ? એમ
વિચારીને એણે શેષ ક્ષીર દત્તી તે મુનિને વહોરાવી દીધી—તે જાણે
એમને પોતાના શુભકર્મોની આવજિ ન્યાસતરીકે માંપી દોયની !
મુનિએ પણ “ રાખ, બમ્મ કર ” એમ કહેતાં ક્ષીર પ્રદણ કરી.
કારણકે ઉત્તમ સાધુઓ સદા લોભજ્ઞાનો ચત્તાની બદાલ હોય છે.^૧
આમ મુનિએ ભિક્ષા પ્રદણ કરી—અને ગદગમ્ય એને અનેકમણી
ધર્મ આપ્યો, કારણકે મૂર્ધ પણ જગા તે છે (શ્યામ છે) એ સદસ
મણ પાત્ર આપવાને માટે જ. તે વખતે એ બાળકની માતાએ પણ
કહ્યું કે—વત્સ, મોકળે અને સાધુને ક્ષીર આપજે, દુતને બીજી
આપીશ તેજ પણ અન્યથા ન ગિન્નવને. કેમકે પરમાત્મ ક્ષીર તો
મુક્ત છે, મુક્ત મનમાં એજ દર્શન છે. પાંડુરસિની જ શ્રોત્રાંએ
પણ એવી પ્રશંસા કરી કે—નને ધન્ય છે ! તે પૂર્વ પુણ્ય કર્યા છે^૨ !
આવા શુદ્ધ ચરિત્રવાળા અને સમજાતું પુણ્ય સાધુ પોતાના પર પા

૧ આજ અને હજી ને એજ જગ્યાએ આજ તો આજ આજ ને આજ
જેજી ૨૦૦૦ ને ૨૦૦૦ ને ૨૦૦૦

પધાર્યા છે ! માટે એમને પાત્રપૂર્ણ ભિક્ષા આપીને તારો નરભવ સંકળ કર. કારણકે પ્રથમ પુરૂષાર્થ સાધનારા બહુ વિરલા હોય છે. તારે જોઇશે એ બધું અમે તને આપીશું. કારણ કે તને આપ્યું એ શુભસ્થાને આપ્યા બરાબર છે. કેમકે એ સર્વને ઉપકાર કરનાર છે. આમ ઉત્તમ મુનિને દાન દેવાથી તથા દાનની પ્રશંસા કરવાથી સર્વેને ઉત્તમ મનુષ્યભવ તથા શ્રેષ્ઠ લોગવિલાસ પ્રાપ્ત થયા. પરંતુ તારી માતા રત્નાએ મુનિનું મલિન શરીર જોઇને વિચાર્યું કે— ‘મુનિ દેહને સ્નાન કરાવતા હોય તો એનું શું બચે ? એની કાયામાંથી દુર્ગન્ધ છૂટે છે એને લીધે, કોઈએ લસણ આપું હોય એવાની પાસે ઉભું ન રહી શકાય એમ, એમની આગળ ઉભું રહું જતું નથી. બીજે પ્રકારે કયાં ધર્મ ઉપાર્જન કરાતો નથી ? સુઠી રાકવાના નાના નાના ધંધા નથી હોતા શું ? પછી રાગદ્વેષ સહિત મુનિએ તો પોતાને સ્થાનકે આવીને અહિંજિલપ્રવેશન્યાયે આહાર લીધો. હે કૃતપુણ્ય, પછી, વતસપાલકનો છવ તું અહીં શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર થયો, અને પાટોશીની છ સ્ત્રીઓ તારી જ્યથ્રી આદિ પત્નીઓ થઈ. રત્નાએ મુનિની નિન્દા કરીને પાપ બાંધ્યું હતું. એને લીધે એ ગણિકા થઈ; કેમકે સત્યમેવ કર્મરૂપી ગણિતશાસ્ત્રી પ્રસ્તાવની ગણતરી કર્યાજ કરે છે. રાજી હે મહાભાગ, તે મુનિને દાન લીધું તો પૂર્ણ ભક્તિ સહિત; પરંતુ ત્રણ વિભાગ પાડ્યા તેથી તારા લોગવિલાસમાં વિભાગ પડ્યા—અર્થાત્ તારા મુખમાં અન્તરાય આવ્યા. કેમકે રથ ગમે એટલા વેગવાળો હોય. તોયે વચ્ચે ગર્ત ? આદિ આવવાથી સખલના પાખા વિના રહેતો નથી. પણ પરિણામે તમારું—સર્વનું સર્વ સારુંજ થયું; કારણકે મુપાત્રદાન ગમે તેમ પણ મનુષ્યના ભવિષ્યના વૈભવનોજ હેતુ છે.”

પુનઃ કૃતપુણ્યે ભગવાનને વિશ્વસિ કરી કે—હે પ્રભુ, ત્યારે જો આ દેવહત્તા પૂર્વભવમાં મારી જનની હતી તો અહીં આ જન્મમાં એણે મને, મારું સર્વસ્વ લઈ લઈને એક ક્ષણ માત્રમાં કેમ બદાર

કાઠી મૂક્યો ? એ સાંભળી સર્વવસ્તુસ્વરૂપનું જેમને જ્ઞાન છે એવા જિનેશ્વરે ઉત્તર આપ્યો કે—

“ આ વર્તમાન ભવથી પૂર્વના ત્રીજા ભવમાં તમે એક ચંદ્ર અને બદ્ધ નામના મિત્રો હતા. અથવા તો આ જગતમાં કોણ એવો છે કે જેને કોઈની સાથે મિત્રતા કે શત્રુવટ નહિં હોય ? એ ચંદ્ર અને બદ્ધ હમેશાં પરસ્પર લે દે કરતા; કારણકે લેવું ને દેવું એ પ્રીતિનાં છ લક્ષણમાંનું એક લક્ષણ છે. એ છ લક્ષણો આ પ્રમાણે છે: દેવું અને લેવું, ગુપ્ત વાત કહેવી અને જાણવી; તથા જમવું અને જમાવવું. એ બેઉની મિત્રતા અન્યાયાને કેટલાક દિવસ થયા એવામાં એકદા ચંદ્રને ઘેર કોઈ ઉત્સવનો પ્રસંગ આવ્યો. એ વખતે ચંદ્રે પોતાની ઓને માટે બદ્ધ પાસે એકાદ મણિભૂષિત આભરણ માગ્યું. એટલે બદ્ધસ્વભાવી બદ્ધે, મિત્રના ઉપયોગમાં આવે એ વસ્તુજ સફળ વસ્તુ છે એમ કહી આદરપૂર્વક ચંદ્રને એક આભૂષણ આપ્યું. પણ પછી ઉત્સવ પૂરો થયો ત્યારે એ લોભી ચંદ્રે એ આભૂષણ બદ્ધને પાપું આપ્યું નહીં. અથવા તો ‘દ્રવ્ય મતિવિજ્રમનું’ કારણ છે’ એ કથન સત્યજ છે. બદ્ધે ચંદ્રને એ પરથી કહ્યું—ભાઈ ચંદ્ર, ઘણા દિવસ થયા, તો હવે પેલું આભૂષણ મને પાપું આપ. પણ દ્વિતીયાના ચંદ્રમા જેવા કુટિલ ચંદ્રે પોતાની મતિથી કરપના ઉપજાવી કાઠીને ઉત્તર આપ્યો કે— મેં રાત્રે ભવને લીધે ત્યાં આભૂષણ મેં મળ્યા પિડમા સંતાડ્યું હતું—પણ ત્યાંથી એ કોઈ પોરી ગયું છે ! કારણકે તરકરો માલ સમાં પૂરા પ્રવીણ હોય છે. બદ્ધ તો ચંદ્રનું કરોળ સંભળીને બહુ વિષાદ પામ્યો કે જરો ! આણે તો મને વનર અન્ને મુંડી નાખ્યો ! એની એવી જરૂર છે તેપરથી જણાય છે કે એ મને આભૂષણ પાપું આપવાનો નહીં. તલમા: હેટલુ તેણે એ મેં એમ કીધું ! પણ મિત્રની સાથે દ્રવ્યમંજલી લેવુંદેવું થતી નહીં. -વ. મુખીજ

મિત્રાઈ નલે છે. દ્રવ્યની લેણદેણ ચતાંજ, ગુણવાનું^૧ એવા પણ
મિત્રની મૈત્રી ધનુષ્યપરથી બાણ છૂટે છે એમ છૂટી જાય છે. તોપણ
કેમળ શબ્દોથી કહેતાં એ માને તો માને; કારણકે ગાય પણ
એની પીઠપર ધીમેથી હાથ ફેરવીએ છીએ તો દોહવા દે છે. એમ
વિચાર કરીને ભદ્રે ચંદ્રને કહ્યું—ભાઈ, હવે મશ્કરી પડતી મૂક,
ને આભૂષણ આપી દે. તું ચન્દ્રમાર જેવો સૌન્દર્ય છે, કળાઓનો
ભંડાર છે, ભુધને અત્યંત આનંદ આપનારો છે, સદૃષ્ટ છે,
અને શીતળ છે—એવો જ રહે. એની જેમ તારા આત્માને પરદ્રવ્ય
હરણરૂપી કલંકથી કલંકિત ન કર. પણ પ્રપંચી ચન્દ્રે તો કુટિલતા
ન ત્યજતાં કહ્યું કે—હે મિત્ર, જો, મેં તારું આભરણ સંતાડ્યું છે
એવો તને સંશય ઉપજતો હોય તો તું કહે તેણે વિષમ દિવ્ય^૩
કરીને તારો સંશય ભાંચું કારણકે વસ્તુ નષ્ટ થાય ત્યારે બીજું
શું થાય ? વળી મારા ઘરમાં જો એટલું દ્રવ્ય હોય તો તો હું^૨ ચે
તને એવું બીજું ઘડાવી આપું ! એ સાંભળી ભદ્રે કહ્યું—ભલા
માણસ, આ બધા વાગાડંબર પડતો મૂક. કંઈક તો વિચાર કર.
મારું આભરણ રાખીને દિવ્ય કરવાની વાત કરી પડેલાની ઉપર
શા માટે પ્રહાર કરે છે ? આથી હું કંઈ તારી મૈત્રી છોડવાનો
નથી. આ આભૂષણ નથી ગયું પણ તારી પ્રતિષ્ઠા ગઈ છે એમ
સમજજે. આમ કહી ભદ્રે મૌન રહ્યો; કારણકે બહુ બોલવાથી કંઈ
સિદ્ધિ થતી નથી. પણ ત્યારથી ભદ્રે ચંદ્રની લક્ષ્મી ઉપાડી જવાના
ઉપાયો શોધવા માંડ્યા. એટલામાં તો આવાને આવ જ અનિષ્ટ
મનપરીણામમાં એણે મૃત્યુ થયું; અને એનો જીવ રત્ના-પણે
ઉત્પન્ન થયો; કારણકે કર્મરૂપી શિષ્યશાસ્ત્રી પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે

૧. ગુણવાન (મિત્ર)=સદૃશ્યી: ગુણવાન (ધનુષ્ય)=ગુણ-દોરી-
પ્રત્યંચા ચક્રાવેણું. ૨. ચંદ્રમા સૌમ્ય એટલે સૌમ-ચન્દ્રમા-ના ગુણવાળો,
કળા (સોળ કળાઓ ટાંગાં) નો નિધિ, પિતા-ભુધને-આનંદ આપનારો,
અને સદૃષ્ટ એટલે ઝાંઝાકાર ભડનો મિત્ર ચંદ્ર સૌન્દર્ય એટલે નમ્ર, કળાનિધિ
એટલે ચાતુર્યનો ભંડાર, ભુધ એટલે વિદ્વાનોને આનંદ આપનાર, અને સદૃ-
ષ્ટ એટલે ચારિત્રવાન. ૩. પરીણા પચાર કરીને. પોતાની વાત સત્ય છે એવું
પુરવાર કરવા માટે પૂર્વે માણસો ઉકળતા તેણમાં હાથ બેગળા, ઉમ સર્પ
હાથમાં મેતા હત્યાદિ દિવ્ય કરતા દેવાણ છે.

શ્રી કે પુરૂષ નીપજાવે છે. વળી પૂર્વભવમાં ચન્દ્રનું દ્રવ્ય હરી લઈ જવાના ઇરાદાને લીધે આ ભવમાં એને નિર્ધનપણું પ્રાપ્ત થયું; કારણકે કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. પાછળથી ચન્દ્રને પણ પશ્ચાત્તાપ થયો કે—મેં મિત્રને ઠગ્યો એ ઠીક કર્યું નથી. અન્ય કોઈને છેતરવું એ સાચું નથી—તો પછી મિત્રને એમ કરવું એ તો કેટલું ખોટું? આમ પશ્ચાત્તાપ કરતાં એના કર્મ કંઈ ફીણ થયા—અને એવામાં એ પણ પંચત્ત્વ પામ્યો; કારણકે કોઈનો આજે તો કોઈનો કાલે એજ માર્ગ છે. પછી ત્યાંથી આ જ રત્નાના પુત્રપત્ને એ ઉપજા થયો. (અહો! પ્રાણીમાત્ર પાસે આવું વિવિધ નાશ કરાવતી ભવિત્યતારૂપી નગીને ધિક્કાર છે!). એમાં વળી બેડને પૂર્ણ દરિદ્રી અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ. પછી ત્યાંથી રત્નાનો જીવ ગણિકારૂપે ઉપજા થયો અને એના પુત્રનો જીવ તું ધનાઢ્ય કૃતપુરુષ થયો. તેં એનું આબૂપણ રાખ્યું હતું નેથી એ તારું સર્વસ્વ હરી ગઈ; કારણકે કર્મ જ્યન્યપણે દયાગણ કૃણ આપે છે. અહો! પ્રાણીઓએ પોતે કરેલાં પાપ-કર્મો, કોપાક્રિષ્ણાત્રિપત્ની જેમ, એમનો ચિરકાલે પણ પરાભવ કરે જ છે. એટલા માટે દે ભવ્ય પ્રાણીઓ, તમને ભવને ભય નહાય તો પારકું અન્યદષ્ટ દ્રવ્ય પણ રાખી લેવું નહીં. વળી લોકોનું દ્રવ્ય રાખી લેવામાં આવી દયા અનુભવની પડે છે તો દેવસંજીવી દ્રવ્ય રાખી લેવાના પાપના કૃણ કેવાં આપવાં પડતાં હશે!

“જે પ્રજાદીન ધારક પોને દેવદાનનું ભક્ષણ કરે, અથવા નિર્જિતપણે એની ઉપેક્ષા કરે એ પાપનો બોક્ષા થાય છે. જે દેવદાન્ય ભક્ષે અથવા પોને અંગીકાર કરેનું આપે નહીં અથવા એને નાશ થે; તેના દોષ ઇત્યાં ઉપેક્ષા કરે એને અનેક ભવમાં ભ્રમનું પડે છે. વળી જે માણસ જિનભયવાનના દાનના સંજયમ દાદ કરે એ ધર્મપથરો અજાન દોષ નરકનું આણુ આપે છે. મૈત્ર્યનું દ્રવ્ય વિનાશ પામનું દોષ એનો. જે સુન્દર સ્ત્રીનું ઇત્યાં ઉપેક્ષા કરે એને પણ ભદ્ર ભવપ્રમત્તનું પડે. મૈત્ર્યનું દ્રવ્ય રાખી તે પને જે ભને નહીં. અને પેના પને થત દોષ ઇત્યાં ભ. પે નહીં એને મિત્ર દરિદ્ર ભવપેદા અને દેવદાન્યનું ભ. પે દોષ

એની પાસે એ દ્રવ્યનો વહીવટ કરનારાઓએ લેખને વશ થઈ કંઈ પણ બદલો આપ્યા વિના પોતાના ઘરનું કામકાજ કરાવવું— એ ખર્ચલઘ્વિકા-૩૫^૧ પુણ્ય પ્રાણીઓને સાક્ષાત્ સંસારની વૃદ્ધિને અર્થ થાય છે; તો પછી એ દ્રવ્યનો ઉપલોગ લે એની તો વાત જ શી ? વળી દેવદ્રવ્ય કદિપણ અંગ-ઉધારે આપવું નહિ. ભલે બોધામાં બોધું વ્યાજ મળે—પણ કંઈ વસ્તુ લઈને તે ઉપર ધીરવું. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરનાર અને શાસનની ઉત્તતિ કરનાર—એવું જે દેવદ્રવ્ય—તેનું ભક્ષણ કરનારા અનન્તસંસારી થાય છે. કહ્યું છે કે સંયમીની પાસે સેવા કરાવવી, દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવું, ધર્મની હીલના કરવી અને મુનિનો ઘાત કરવો—આટલાં વાનં સમકિતનો નાશ કરનારાં છે. વળી એમ પણ કહ્યું છે કે દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરનાર સંકાશ શ્રાવકની પેઠે ભવોભવ ક્ષુધા અને તૃષ્ણાના દુઃખ સહન કર્યા કરે છે. એ વાત આ પ્રમાણે છે:—

“ અનેક યોગયુક્ત—અને પુરસ્કિષ્ટ—પ્રદેશોથી પૂર્ણ—તથા સતતસ્થિર—ક્ષેત્રજ્ઞ હોયની એવા આ જ ભરતક્ષેત્રને વિષે, અપ્સરાઓના તથા સુમનના [પર] વિજયવંત—એવા વિમાનમુનિઓથી સંકુલ અમરાવતી^૩ હોયની એવી ગન્ધિલાવતી નામની નગરી છે. એ નગરીમાં જાણે દેવલોકથી સાક્ષાત્ વિમાન ઉતરી આવ્યું હોયની એવું શકાવતાર નામે જિનમંદિર હતું. એ મંદિરે પ્રાયઃ સર્વ લોકો દર્શન—પૂજા—અર્થે આવતા: અથવા તો સત્ય જ કહેવાય છે કે ગંગા કાંઈ કાંઈ—એક—ના બાપની નથી. ત્યાં ૪ આ-

૧. ખરની મૂર્ખતારૂપ.

૨. અહિં ભરતક્ષેત્રને ક્ષેત્રજ્ઞ એટલે ‘ આત્મા ’ ની ઉપમા આપી છે. યોગયુક્ત=ધનવાન: (પહે) ચિત્તની એકાગ્રતાવાળા. પુરસ્કિષ્ટ=નગરોનો આસેન કરીને રહેલા: (પહે) શરીરને આગ્રહીને રહેલા. પ્રદેશ=દેશ: (પહે) આત્મપ્રદેશ. સદાસ્થિર=નિચળ (ભરતક્ષેત્ર): (પહે) શાશ્વત (આત્મા). ૩. અમરાવતી (=ઇન્દ્રની રાવ્યધાની), અપ્સરાઓ તથા સુમન (=દેવતાઓ)ના જપ્તવાળી વિમાનથી સંકુલ—ભરેલી. ગન્ધિલાવતી, અપ્સરાઓના સુમન—મન—ને છતનારા (છતાં) વિમાન (નિરદેશી)—મુનિઓથી ભરપૂર. ૪. આનન્દ અને કામદેવ નામના, મદાવીર પ્રજાના, એ ઉત્તમ—અમર પ્રજાનો દેવ.

નન્દ ધ્રાવક જેવો કોઈ સંકાશ નામનો ધ્રાવક રહેતો હતો. તે જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્ર-ત્રણેયથી સમલંકૃત હતો; બાર મુતધારી હતો; દાન, શ્રદ્ધા અને તપશ્ચર્યામાં અનુરકત હતો; નિત્ય ત્રણ વખત દેવપૂજા અને બે વાર પ્રતિક્રમણ કરતો; અને પાપનાં કાર્યોથી દૂર રહેતો. એ આ દેવમન્દિરમાં નામુંકામું રાખતો, અને વિવિધ યુક્તિઓ વડે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરતો. એટલે એનાપર વિશ્વાસ બેઠી જવાથી કોઈ એના કામમાં વચ્ચે આવતું નહીં. અથવાતો ભવિતભયતા જ એવી હશે. અનુક્રમે એકદા આ શુદ્ધ સ્ફટિક જેવા નિર્ભંગ સંકાશે કેટલુંક દેવદ્રવ્ય પોતાના ઉપયોગાર્થે શલ્કા કર્યું-તે બાજે વિધનો ભરેલો કાળો નાગ અહણ કર્યો હોયની ! પોતાનું કામ સરી રહ્યા પછી પણ એ દ્રવ્ય એણે પાણું મૂક્યું નહીં. અથવાતો આવા બનાવો બને છે માટે જ દેવદ્રવ્યનો વડીવટ કરનાર ત્રણગાર જણ હોવા જોઈએ. એ પાપીએ એ કાર્યમાં ન જોયો હોય કે ન ગણી નિન્દા; કારણકે લોભુપ પ્રાણીઓ સ્વાદ ચાખ્યા પછી યોગ્ગાયોઅ કંઈ જોતા નથી. પછી અનુક્રમે પોતાના દોષોની આલોચના કર્યા વિના તે પંચન્ય પાચ્યો. કહ્યું છે કે જન્મભરણ પ્રાણીઓને સદગારી જ છે. જે જે યોનિમાં એ ઉપજ યતો મયો તે તે યોનિનેવિષે એને અસદ્ય દુઃખ સદન કરવાં પડ્યાં; કારણકે મંદાગ્નિ પ્રાણીઓને જાત જેમ દુર્જન છે તેમ દેવદ્રવ્યભક્ષણ સર્વ કોઈને દુર્જન છે. “અરે પાપી, તારા આ મગામા દેવદ્રવ્ય મળું છે” એમ કહીકહીને પરમાધર્મિક દેવો, એના કરણ આકરો છતાં, એને તપાસેતું ગીમું પાત્ર, એને બેદતા, અધતા, ઉદતા અને વધ પણ કરતા. વગી તપાસેતી લોદની પુતલીના પરિરભ રંગીને, તથા કુંભમાં નાખી અભિપન્ન ગાખી અમલ પીણ ઉપજાડીને એની હાથેના રગત્તા એક નાગીન દુ નમઃદી મુખ વધા પડે. પણ નિર્ભયની ચેતિમ. અપેક્ષા ત્યાં જે એની આત્મના. રતનમ. દુષ્કાર્ય ત્રણ. તેથી કુલ તથા તુષ્કાર્ય પીણ ન વ. વગેરે. જ એ મુખુ પડે. અ. પે. પા. દ. જુ. પ. જે. વ. ને તુષ્કાર્ય ત્રણ. ૫૨ ને જ રા. ને. જ. ને. ન. મે. ૫૫ ઉ. ૫૬ ને જ. ને. ૫૭ ને. ૫૮ ને. ૫૯ ને. ૬૦ ને. ૬૧ ને. ૬૨ ને. ૬૩ ને. ૬૪ ને. ૬૫ ને. ૬૬ ને. ૬૭ ને. ૬૮ ને. ૬૯ ને. ૭૦ ને. ૭૧ ને. ૭૨ ને. ૭૩ ને. ૭૪ ને. ૭૫ ને. ૭૬ ને. ૭૭ ને. ૭૮ ને. ૭૯ ને. ૮૦ ને. ૮૧ ને. ૮૨ ને. ૮૩ ને. ૮૪ ને. ૮૫ ને. ૮૬ ને. ૮૭ ને. ૮૮ ને. ૮૯ ને. ૯૦ ને. ૯૧ ને. ૯૨ ને. ૯૩ ને. ૯૪ ને. ૯૫ ને. ૯૬ ને. ૯૭ ને. ૯૮ ને. ૯૯ ને. ૧૦૦ ને.

પાપિષ્ટ પારધીઓ કરે ! જેઠ માસની, ન છીપે એવી તૃષા લાગતાં, ઉલટો એને નિર્દયપણે નિર્જળ મરૂભૂમિના રણને વિષે ફેરવવામાં આવે ! દંડના પ્રહાર પડે, અને આરથી વીંધાવું પડે ! આવી આવી અનેકવિધ પીડા એ દેવદ્રવ્યભક્ષકને તિર્યચયોનિમાં સહેવી પડી. વળી મનુષ્યનો અવતાર મળ્યો તો એમાં યે દારિદ્ર્ય, વિષાદ, મહાન્ વ્યાધિઓ, ચિન્તા, સંતાપ, શોક આદિ અનેક પીડાઓ ઉભી જ હતી ! સ્વર્ગને વિષે અભિયોગિક^૧ દેવ થયો તો ત્યાં યે અન્ય દેવોની મનોહર લક્ષ્મી નીહાળવાથી ઉત્પન્ન થયેલ ઇર્ષ્યા-લોભ આદિ અભ્યન્તર યત્નરૂપી અગ્નિની જવાળાઓ એને ખાળી નાખવા તૈયાર જ હતી ! અનુક્રમે આવાં દુઃખો નિરન્તર લોગવવાથી એનાં ભારે કર્મો હળવાં થયાં. નદીના મ્હોટા પથરો પણ નિરન્તર ઘસાઈ ઘસાઈને ન્હાના થઈ જ જાય છે ને ?

“ હવે આ જ જમ્બૂદ્વીપમાં એક મહાન્ નગર જેવી તગરા નામની નગરી હતી-એ જાણે અન્ય નગરીઓના સૌન્દર્યાભિમાનરૂપી કદ્દને નિશ્ચહમાં રાખનારી તગરા^૨ જ હોયની ! એ નગરીમાં વસતા એક-કુખેરની જેવી પ્રપત્તિવાળા-શ્રેષ્ઠીને ત્યાં, દેવદ્રવ્યભક્ષકી શેઠનો જીવ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં એના પાપકર્મ અઘાપિ કંઈક લોગવવાં અધુરાં હશે એટલે એના આ પિતાની લક્ષ્મી નાશ પામી અને એ દરિદ્ર થયો; કારણકે ઉગ્રકર્મની આગળ શેષકર્મોનું કંઈ ચાલતું નથી. શેઠની લક્ષ્મી જતી રહી જોઈ સર્વ લોકો કહેવા લાગ્યા કે-આ પુત્ર આવ્યાને સ્વરૂપ દિન થયા ત્યાંતો પિતાનું સર્વ દ્રવ્ય વિનાશ પામ્યું. સત્યમેવ એ નિર્ભાગ્યશિરોમણિ ઠર્યો ! એને ધિક્કાર ! આમ કહી નિન્દા કરવા લાગ્યા. પણ એમાં કંઈ નવાઈ નહોતી; કેમકે લોકો પડેલા પર પ્રહાર કરનારા છે. વળી એવામાં શેઠ પણ પરલોકવાસી થયો, એટલે એને “ દાઝ્યા ઉપર ડામ ” જેવું થયું ! પુત્ર વળી વ્યાપાર કરતો હતો એમાં કોઈ વખત એને અવકેશી^૩ વૃક્ષની જેમ ફળપ્રાપ્તિ થઈ જ નહીં. કનિષ્ઠમાં કનિષ્ઠ કામ કરતાં છતાં પણ એને ઉદરપૂરણા જેટલું^૪ યે મળતું નહીં. પણ

૧. મ્હોટા દેવોના આદેશને આધીન. ૨. કદ્દને ઘાતી દેનારી એક જનની સૌપી. ૩. જેને ફળ નથી આવતાં એવું.

અવ્યન્તર કર્મ બગવત્તર હોય ત્યાં બાદ્ય-બહારનાં કર્મો-કાર્યો શું કરી શકે ? આમ દુઃખે બળીજળી રહેલો એ કહેવા લાગ્યો-નિશ્ચયે મેં પૂર્વે કોઈ એવાં પાપ કર્યા હશે કે આ ભવમાં નિર્વાહપૂરતું પણ મને મળતું નથી ! ત્યારે કોઈ એવા મુકૂતી પણ હોય છે કે જેઓ મુખે લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી પોતાના સમસ્ત બન્ધુવર્ગને પણ દ્રવ્ય આપીને પોચે છે ! મારા જેવા પાપિણને મારું એકનું જ ઉદર (પૂરવાનું) છે, તેયે અત્રિવિના ખાટી હોઈ ઉડું પેત્રી ગયું છે ! અરી દિવસે એક સ્થાનને પણ ઉદરપૂરણ જેટલું મળે છે, પણ મારા જેવો નિર્ભાગી એમાંથીયે ગયો ! આમ વિચારતાં એને મુધાનું દુઃખ એટલું બધું લાગ્યું કે એ આત્મઘાત કરવા પણ તૈયાર થયો !

“ એવામા નગરીનેવિષે બખ્ષપ્રાણીઓના ભાવરોગનાં ચિકિત્સક એક કેવગજાની મુનિ પદાધિ-એના દર્શનાર્થે લોકોના વૃન્દ ને વૃન્દ જના દત્તા. એટલે, જેનો મુખકર્મોદય દયે નશ્કમા જ આવ્યો દત્તો એવો એ નિર્ધનશ્રેષ્ઠીપુત્ર પણ લોકોની સાથે મુનિનાં દર્શન કરવા ગયો. એને આવા તીર્થરૂપ મુનિનાં દર્શનની ઈચ્છા થઈ એ એના ભાવિકથાણની નિમિત્તના જ હતી.

“ સર્વજનો જાની મહાત્માને ભક્તિસદિન વન્દનારીને યથા સ્થાને લેાા એટલે એમણે પ્રતિભાષ આપવામાટે વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું. “ લોકાદિક મહાપાપને લીધે જન્મ-મરણ-દાશિન્ય-માન-શોક આદિ ઉપદ્રવોથી પીડાય છે તથાપિ એવા પાપકારી પ્રાણીઓ ક્યાંજ રહે છે. જે જે દુઃખ હોય એનું કારણ તેઓ છે, અને જે જે મુખ પ્રાપ્ત થાય છે એનું કારણ એઓ છે-એ નિભયની વાત છે. મારે શબ્દ ભણુએએ લોકોને ત્યાગ કરીને મન્યે. પશુ કરવે. બુદ્ધે. દેવ પણ ખાંદ્યથી. પશુ મુનિને માનમાં મનોવન્દને વિષે કોઈ કંઈ જાય છે.

આ વખતે અવસર બને તેને કાન પુર વિચારના રીતે, જે વાતને પૂર્વે જણાવે એવું શું કહ્યું-પણ દરેકે તે જ જાણ્યું ને મુખને લેઈ પણ દરેકે નહી જાણ્યું. ન-ફે રૂપ દેવે. ૧૩

નહીં એમ ? એ સાંભળી સર્વવસ્તુસ્વરૂપ સાક્ષાત્ વિદ્યોદીને કેવળી ભગવાને સંકાશના ભવથી આરંભીને એના સર્વ ભવ એને ઠહી સંભળાવ્યા. એટલે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી એ કહેવા લાગ્યો— ધિક્કાર છે મને કે મેં દેવદ્રવ્યનું લક્ષણ કર્યું ! હું નિશ્ચયે ધૃષ્ટ થ્યો ! હુષ્ થ્યો ! પાપિષ્ થ્યો ! દુરાત્મા થ્યો ! સાધુ અને શ્રાવક આદિની સમસ્ત સુંદર સામગ્રી મારી પાસે હતી, અને સિદ્ધાન્તનું તાત્પર્ય પણ હું જાણતો હતો છતાં મેં મારા આત્માને કેટલી નીચી પાયરી પર આણી મૂક્યો ! મારા કરતાં તો કાશી સારો; કેમકે, એનામાં રક્ત નિષ્કળતા છે પણ મારામાં તો પૂરી ઠડુકળતા હતી ! આહા ! દેવદ્રવ્ય લક્ષણ કર્યાનું કેવું અનિષ્ઠ પરિણામ આવ્યું ! ખરેખર વિષલક્ષણ જેવા ભયંકર દેવદ્રવ્યલક્ષણ કરનારનું કથાણ કયાંથી થાય ? સત્યમેવ હું તો સર્વભવને વિષે ઉત્કૃષ્ટ—એવો મનુષ્યભવ સમસ્ત હારી ગયો. ” આમ પોતાની જાતની નિન્દા કરતાં પુનઃ એણે કેવળી ભગવાનને પૂછ્યું—હે મહાત્મા, હું આ પાપથી છુટું એવો માર્ગ હોય તો કૃપા કરીને કહો. મહાત્માએ ઠહું—સ્વસંપત્તિ અનુસારે દેવદ્રવ્ય આપતા રહેવું—એથી સર્વ સારાં વાનાં થશે. એપરથી એણે અલિગ્નહ^૧ લીધો કે—મારો કમાણીમાંથી અન્નવસ્ત્રનો વ્યય જતાં શેષ રહેશે એ હું દેવને અર્થે વાપરીશ. એણે આવો નિયમ કર્યો ત્યારથી દિવસે દિવસે એનાં પાપ ક્ષીણ થવા લાગ્યાં.

“ પછી તો વ્યાપારમાં એને એના લાલોદય કર્મને લીધે દ્રવ્ય મળવા લાગ્યું; જામીનને લીધે, દેવાદાર પાસેથી લેણદારને મળે છે એમ. એટલે એ પરમ આનંદ પામ્યો અને વિચારવા લાગ્યો—હું આ દ્રવ્યનું મેં જોઈ છું એ સર્વ અલિગ્નહના જ પ્રતાપ છે. આટલા દિવસ મને, નરકના જીવની જેમ, એક રંક જેટલું પણ મળતું નહીં. પણ હવે લાલ થવા માંડ્યો એ નિશ્ચયે ધર્મનું જ પરાક્રમ છે. મારે મારે હવે વિશેષ ધર્મકાર્ય કરવાં જોઈએ. એનો

૧. એક જાતની વનરપતિ—એને રક્ત પુષ્પ આવે છે, રક્ત નથી આવતાં.

૨. પ્રતિજ્ઞા—નિયમ.

ઉત્સાહ સવિશેષ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો એથી એણે તો નિત્ય જિન-
બિંબની પૂજા-અર્ચા કરવા માંડી. ઉત્કૃષ્ટ ભાવ સહિત ચૈત્યભક્તિ
કરવાથી જ, અમને લાગે છે કે, એને દ્રવ્યલાલ વધવા માંડ્યો.
વળી એણે મહાદેવનો ત્યાગ કરીને, કર્માદેવનો નાશ કરવા માટે
ચૈત્રમાસમાં તથા આશ્વિનમાસમાં આઠ અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ
કર્યા. ઘૂત દહાંનિ, અને દહાં ઘૂતને ધારણ કરે છે એમ અભિમત્તને
ધારણ કરતા એ સંકારો વળી ઊર્ણ ચૈત્ય આદિનો ઉદ્ધાર કરીને
પોતાનો પણ ભવ થકી ઉદ્ધાર કર્યો. એનું દ્રવ્ય, અનેક ધર્મરથા
નોમાં વ્યય થતાં છતાં, વિદ્યાની જેમ વધતું જ ગયું. પુણ્ય દ્રવ્ય
ખરચી એણે, પોતાને પ્રતિજોધ આપનાર કેવળી મહાત્માના
મૂર્તિમાન પ્રસાદ હોયની એવાં પ્રસાદ પણ બન્ધાવ્યાં. વળી પુનઃ
ભવજ્વલાના પ્રસંગ ઉપસ્થિત ન થાય એટલા માટે એણે ત્રણ
ચાર ગ્રાવકોને સંગ્રાથમા રાખી દેવદ્રવ્ય-સંબંધી નામુંગામું
સાચવ્યું; એક કૃપણ માણસ પોતાના દ્રવ્યનું રક્ષણ કરે
એમ બીજા વિચારદોષની સાથે રહીને, લેશ પણ જ્ઞાન ન પામ્યાં
એમ, એનું નિશ્ચિન રક્ષણ કર્યું. અને ગુણધેણિએ આદોદલ
કરનારો અંશઅંશ વધારતો જાય એમ એ ચોખ્ખરીતે વધારતો
ગયો. જેનું શુભ જ્ઞાન વૃદ્ધિ પામતું નથી છે એવઃ આ ચેષ્ટીપુત્ર-
સંકારો, સંમુલિ ગાનિય યાજ્ઞજીવ પાળે છે એમ પોતાનાં અભિ-
મત્ત વાચજીવ પાળ્યો. પ્રાણે નિર્મળ ગિનને આગમના રીતે,
મલિદર્પણમન નિર્મળ એવાં ન રંગનો આ-મા દેવતાં મયે.

[illegible][illegible]

આપ્યા કરવું; અને પોતાનું જ હોય એમ એની નિત્ય રક્ષા તથા શુદ્ધિ કર્યા કરવી. ”

આ પ્રમાણે જિનેશ્વરે કહેલો પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળીને કૃતપુણ્ય અને એની સ્ત્રીઓને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું; અને એમનો સંસારપરથી મોહ જતો રહ્યો. એટલે ત્રિજગતગુરુ-ભગવાન પાસે કૃતપુણ્યે વિજ્ઞાપિ કરી કે—તમે—પ્રભુ કેવળજ્ઞાનરૂપી દીપકથી લોકાલોકને જાણો છો; તમે જે જે કહ્યું તે સર્વ સત્ય છે. કેમકે તમારા પ્રસાદથી અમને પણ જાતિસ્મરણ થયું છે તેથી હું એ મારો પૂર્વભવ મારો પોતાનો હાથ જોતો હોઉં એમ જોઈ શકું છું. પાશમાં રહેલ હરિણ અકળાઈ જાય એમ હું હવે સંસારમાં રહીરહીને અકળાઈ ગયો છું માટે મને સંસારત્યાગરૂપ દીક્ષા આપીને અનુબ્રહ્મિત કરો.

જિનેશ્વરે અનુમતિ આપી ને કહ્યું કે વિવેકી સત્જનોને એ યુક્ત જ છે. માટે હે અતુર કૃતપુણ્ય, એમાં નિમેષમાત્ર પણ વિલંબ કરવો નહીં.

પછી અત્યન્ત આનન્દના પૂરથી પૂર્ણ થઈ ગયું છે મન જેનું એવા કૃતપુણ્યે પ્રભુને નમી ઘેર જઈ પોતાના કુટુંબી જનોને લેગા કરી પોતાની સંસારત્યાગ કરવાની ઇચ્છા જણાવી; અને ગૃહને સમસ્ત કાર્યભાર, વિશ્લેષ ન થાય એવી રીતે, પુત્રોને સોંપ્યો. પછી ઉત્તમોત્તમ ભાવના સહિત વિશાલ શિબિકામાં આરૂઢ થઈ ગન્ધ-હસ્તીની જેમ દાન દેતો, નગરને વિગે ફરતો ફરતો પત્નીસહવર્તમાન સમવસરણે પહોંચ્યો. શ્રેણિકરાજાએ પોતે પાસે રહીને કરાવ્યો હતો એવા આ દીક્ષા-ઉત્સવમાં સ્થળે સ્થળે જાનિજનોના વૃન્દ મંગલિકશબ્દોનો ઉચ્ચાર કરી રહ્યા હતા; અને લોકો પણ “ ધન્ય છે આ કૃતપુણ્યને કે જેણે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મી યથાર્થિ સોગવી જાણી, આપી જાણી અને જહવાસનું કૃણ મેગવી જાણ્યું! અહો! આ સર્વ સુંદર કરીને હવે એ કી વીરપ્રભુના ચરણસમીપે મત લેવા ચાલ્યો! એણે એનો માનવભવ સત્યમેવ સાર્થક કર્યો! ” એવું એવું જાણી સર્વત્ર એની પ્રશંસા કરી રહ્યા હતા.

સમવસરણપાસે જઈને કૃતપુણ્ય શિબિકા યદ્રી ઉતર્યો, પણ

પરિશિષ્ટ-ટિપ્પણી.

(ખાપેલું વાંચી જતાં દૃષ્ટિએ આવેલા ભાષાન્તરસંબંધી દોષોનું શુદ્ધિપત્રક આમાં અન્તર્ગત છે.)

પૃષ્ઠ-પંક્તિ.

૧. ૨. આ હાર અને ગોળાની વાતના સંબંધ માટે જુઓ આ ચરિત્રનો પ્રથમ ભાગ, સર્ગ ૫ મો, પૃષ્ઠ ૨૫૭.

૩. ૧૦. ગાંઠ. (ગાંઠે ખાંધેલું.) દ્રવ્ય.

૩. ૧૩. ઘર બાળીને તીર્થ કરે નહીં. આને સ્થાને ‘ ઘર બાળીને કીર્તિ મેળવે નહીં ’ એમ જોઈએ. ‘ ઘર વેચીને તીર્થ કરે નહીં ’ એવીયે કહેવત છે.

૩. ૨૬. આગળ કાંઈ આંખા નથી રોપી મૂક્યા. મૃત્યુ પછી જે ગતિમાં તું જઈશ ત્યાં તારે માટે સુખના સ્વાદ તૈયાર નથી કરી મૂક્યા. (આંખાના ફળની સ્વાદિષ્ટતા હેતુનિર્ણય છે).

૩. ૨૬. કાંઠો વિનાના ઘડાની જેમ કઠોર વર્તન રાખવું જોઈએ. ઘડાને કાંઠો હોય તો તો હાથવતી સહેલાઈથી-મૂડતાથી ઉચકી શકાય. પણ કાંઠો ન હોય તો રસીવતી ચોતરફ ૬૬ રીતે સીકવો હોય તોજ મહણ કરી શકાય. એવી રીતે સીકડ-વાડે કઠોર વર્તન.

૫. ૭. પૃથ્વ્યનું અનુપાલન ન કરે. લાભકારી અનુકુળ શિખામણ ન માને.

૬. ૧૨. દુષ્ટસ્વભાવવાળો અશ્વ. સરખાવો ‘ વિપરીત શિક્ષિત અશ્વ (પૃષ્ઠ ૩૭ પંક્તિ ૮.)

૭. ૮. આદિ વરાહાવતાર. આને સ્થાને ‘ આદિ વરાહ ’ એમ જોઈએ. આદિ વરાહવરાહરૂપે વિષ્ણુ. વિષ્ણુના મત્સ્ય, કુર્મ, વરાહ, નરસિંહ, વામન, પરશુરામ, રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, અને કૃત્તિક-આ દશ રૂપ-અવતાર કહેવાય છે.

વ્યાપારનો ઉત્સર્ગ-ત્યાગ. અર્થાત્ સર્વ સાવધ વ્યાપાર ત્યજી એક-
સ્થાને, મૌન ધારણ કરી, ધ્યાનસ્થ, સ્થિર ઉભા રહેવું-એનું નામ
કાયોત્સર્ગ.

૧૬. ૩૦. મર્કટ કચેરી લક્ષિત. નિદ્રાચમાણ રાજાના શરી-
રપર આવીઆવીને બેસતા બ્રમરની પીડા ટાળવાને, રક્ષક તરીકે
રહેલા વાનરે, એ બ્રમરને તલવારવતી મારવા જતાં રાજાના જ
શરીરના ટુકડા કર્યા-એ મર્કટલક્ષિતનું દષ્ટાંત સુપ્રસિદ્ધ છે.

૨૩. ૧૬. એવા પુત્રને એવુંજ વરદાન હશે. આને સ્થાને
'એવી માતાના પુત્રે એમજ કરવું ઉચિત હતું' એમ જોઈએ.

૨૬. ૫. એને એઓ.....રાખવી પડે છે. આને સ્થાને
'એને એઓ, ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવું પડે એવી અત્યંત કષ્ટદાયક
સ્થિતિમાં મૂકે છે' આમ વાંચવું.

૨૬. ૬. સુંદર સ્ત્રીઓને. આની જગ્યાએ 'સ્ત્રીઓને'
જોઈએ.

૨૬. ૨૫. અસહ આચરણ. આની જગ્યાએ 'અશુભકર્મ'
વાંચવું.

૨૬. ૨૫. ઉપશમ શ્રેણી. આને માટે નીચે પૃષ્ઠ ૮૮
પંક્તિ ૧૧ ની ટીકા જુઓ.

૩૨. ૩૦. બ્રહ્મચર્યની નવ વાક. આને માટે જુઓ પૃષ્ઠ
૨૦૬ પંક્તિ ૪-૬.

૩૩. ૧૮. ગચ્છ. એક આચાર્યની મર્યાદા-ધર્મશાસનમાં
રહેનારો સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકાનો સમુદાય કે સંઘવિભાગ
'ગચ્છ' કહેવાય છે.

૩૩. ૧૮. નવપૂર્વ-ધારી. જે લખવામાં એક હસ્તીપ્રમાણ
શાહી જોઈએ એટલા (વિસ્તારવંત) શાસને 'એક પૂર્વ' કહે છે. બે
હસ્તીપ્રમાણ શાહી જોઈએ એટલા શાસને બે પૂર્વ; ચાર હસ્તીપ્ર-
માણ શાહી જોઈએ એટલા શાસને ત્રણ પૂર્વ કહે છે. એમ ઉત્તરો-
ત્તર અનુક્રમે એકેક 'પૂર્વ' માટે શાહી જમણીજમણી કરતાં બસે.

સર્ગ સાતમો.

૪૧. ૧. સમકિત. તીર્થંકરમહારાજએ કહેલા તત્ત્વોપર સ્વાભાવિકરીતે અથવા ગુરૂના ઉપદેશથી થયેલ શ્રદ્ધા-એનું નામ સમકિત-સમ્યક્ત્વ.

૪૧. ૬. દુર્હારાંક દેવે આપેલો હાર. આના સંબંધમાટે જુઓ આ ચરિત્રનો પ્રથમ ભાગ સર્ગ પ. પૃષ્ઠ ૨૫૭.

૪૩. ૧૪. આર્ત ધ્યાન. ધ્યાન ત્રણ પ્રકારના હોય. (૧) શુકલ ધ્યાન (ઉપાધિરહિત-નિર્મળચિત્તવાળાનું ધ્યાન. (૨) આર્તધ્યાન (દુઃખ આવી પડે ત્યારે ચિન્તવન થાય તે.) (૩) રોદ્રધ્યાન (ક્રોધ થયો હોય તે વખતે ચિન્તવન થાય તે).

૪૩. ૨૩. ઇહાપોહ. આ શબ્દ ‘ ઇહાપોહ ’ એમ જોઈએ. અમુક વાતનો નિશ્ચય કરવા માટે, તરફેણની અને વિરૂદ્ધની દલીલોથી પૂર્ણ વિચાર કરી જોવો એનું નામ ‘ ઇહાપોહ. ’

૪૬. ૧૬. ગલોંકાં.....ઈત્યાદિ. જેમ ગલોંકાં કાણું હોય ને ખાણું અશક્ય છે તેમ, તારા સ્વાધીનમાં છતાં હાર ગુમ થવો અશક્ય છે.

૪૬. ૨૨. દેવનિ કાવ્ય. કાવ્યના ત્રણ મુખ્ય પ્રકારમાંનું સૌથી પ્રથમ અને ઉત્તમ પ્રકારનું કાવ્ય (બીજું x x x અને ત્રીજું ચિત્રકાવ્ય છે.)

૪૭. ૨૩. સ્થિરતાને માટે. પોતામાં સ્થિરતા લાવવા માટે. તુલના. માપ કાઢવું; અજમાયશ કરવી.

૪૮. ૨૫. અસિપેક. રાજાને રાજ્યારોહણપ્રસંગે, કે ધર્માધ્યક્ષ આદિને મહાન પદવી આપવાને સમયે કરવામાં આવતો ઉત્તમદ્રવ્યયુક્ત ગળનો અસિપેક.

૪૯. ૨૨. જિનકદંપ. જિનભગવાનના આચાર-રહેણી કરણી. એ આચાર-કરણીનું અનુપાલન કરવાનો દૃઢપણે સ્વીકાર કરનાર સાધુ ‘ જિનકદંપી ’ કહેવાય.

ભેષ્ઠે. સ્ત્રીઓ વિનાનાં જુહને ધન્ય, એમ (સ્ત્રીલિંગવાચી)
' ઇતિઓ ' વિનાનાં દેશને ધન્ય. (અતિવૃદ્ધિ, અનાવૃદ્ધિ, તીક,
મૂષક, પોપટ અને પરરાજ્યનું આક્રમણ-આ છ ' ઇતિઓ '-
દેશના સંકટો કહેવાય છે.)

૭૦. ૨૧. સ્ત્રીને કારણે સ્ત્રીને પીડાડપ માનીને શુકન જોવા
પણ ઉભા રહ્યા વિના સંસારમાંથી ચાલી નીકળ્યા છે.

૭૨. ૨૭. એકવર્ણનું છતાં ચારવર્ણોથી શોભતું. ગામ
એક વર્ણનું છતાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર-આમ ચાર
વર્ણ-જાતિવાળું, એ વિરોધ. એ શમાવવા ' એક વર્ણનું ' નો
અર્થ ' એક રંગનું -એકજ સ્વરૂપવાળું ' એવો લેવો. (વિરોધા-
ભાસ અલંકાર).

૭૪. ૨૩. પંદ. વીર્યશૌર્યહીન-નપુંસકો.

૭૪. ૨૪. સાંદ. વીર્યશૌર્યવાળા-(સાંદ જેવા) સમર્થ પુરૂષો.

૭૫. ૯. દંડપાશિકે. પોલીસના માણસો

૭૫. ૧૭. હસ્ત આપો. હાથની સહાય આપો.

૭૬. ૧. રૂદ્ર. કૈલાસપર શંકરની સાથે રહેનારા એનાજ
સ્વરૂપના પણ એછા અધિકારવાળા અધ્યાર રૂદ્રો છે.

૭૬. ૨૦. બ્રહ્મહત્યા અને મહેશ્વર. મહેશ્વરને મારવા
એની પાછળ બ્રહ્મહત્યા દોડી હતી એવી કંઈ પુરાણની વાત છે.

૭૭. ૯. સૌધર્મ-ધન્દ્ર અને ઇશાન-ધન્દ્ર. બેઉને ભિન્ન
ભિન્ન અધિકાર છે: એકને દક્ષિણ દિશાનો અને બીજાને ઉત્તર દિશાનો.

૭૭. ૧૫. ગડુચી. એક પ્રકારની વનસ્પતિ. એ અનન્તાકાય
હોવાથી પાણી છાંટયે તાજી થાય છે.

૭૮. ૧૫. ઉષરક્ષેત્ર. કારવાળો જૂમિ, ખારાપાટ.

૭૯. ૨૧. ઇન્દ્રવાદ્વલીના રૂળ. આ રૂળ દેખાવડું છે; એમાં
કોઈ જાતનો શુભ નથી-રસકસ વિનાનાં છે.

૮૨. ૫. સાતે કર્મોના બંધનથી. ઉપર પૃષ્ઠ ૩૬ પં.૧.ની

કરવાની વૃત્તિ), (૨) લયસંજ્ઞા, (૩) મૈથુન સંજ્ઞા, (૪) પરિગ્રહ સંજ્ઞા (પદાર્થનો સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિ). સંજ્ઞાના દસ લેઠ પછી કહેવાય છે; એટલે (૫) ક્રોધસંજ્ઞા (૬) માનસંજ્ઞા (૭) માયાસંજ્ઞા (૮) લોભસંજ્ઞા (૯) ઓઘસંજ્ઞા (જીવની અત્યન્ત અવ્યક્ત સ્થીતિ) અને (૧૦) લોકસંજ્ઞા (પોતપોતાની જાતિનું અનુસરણ કરવાની ગતાનુગતિક વૃત્તિ).

સર્ગ આઠમો.

૧૦૨. ૨. દેવતાઓનાં જંગમ ગૃહો. હાલતાં ચાલતાં વિમાનો. (કેટલાક દેવવિમાનો સ્થિર હોય છે-રહે છે; જેવાં કે (નવ) ઐવેયક, અને (પાંચ) અનુત્તર વિમાનો).

૧૦૬. ૧. ઉતારાની ભૂમિ. અહિં ' આવાસની ભૂમિ (રહેવાનાં ઘર) ' એમ જોઈએ.

૧૦૭. ૬. મહારથિ. મહાન્ યોદ્ધો. શસ્ત્રવિદ્યામાં પ્રવીણ હોય, અને દશસહસ્ર ધનુષ્યધારીઓની સામે ટક્કર ઝીલી શકે-એ ' મહારથિ ' ની વ્યાખ્યા છે.

૧૦૮. ૭. મોહનીય-કર્મની ત્રણ પ્રકૃતિ. સમકિતમોહની, મિશ્રમોહની અને મિથ્યાત્વ મોહની-એ ત્રણ.

૧૦૯. ૨૩. જીહારવાને. જીહાર કરવાને; દર્શન-વંદન કરવાને.

૧૦૯. ૨૬. ત્રણ નૈવેદિકી કહીને. " મનથી, વચનથી અને કાયાથી ધરસંબંધી સર્વ વ્યાપારનો નિવેધ-ત્યાગ કરે ' છું " એમ કહીને.

૧૧૨. ૧૬. ભિન્નભિન્ન (ગતિ). દેવગતિ, મનુષ્યગતિ, તિર્યંચગતિ અને નરકગતિ. (એમ ચાર.)

૧૧૩. ૨૬. સ્વાધ્યાય, વંદનક. સામાયિક, પ્રતિકમણ.

૧૧૮. ૧૩. શીત્તર પ્રધાનની વાર્તા. આ ' સૂદ્યુહોતેરી ' નામની પ્રસિધ્ધ લોકવાર્તા હશે.

૧૩૧. ૧૪. મિથ્યાત્વ. શુદ્ધ ન હોય એવા દેવ-શુદ્ધ-ધર્મને વિષે શ્રદ્ધા રાખવી એ.

૧૪૨. ૬. રાજયોગ થયો હોય. રાજા થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હોય; રાજ્ય મળ્યું હોય.

૧૪૫. ૧૨. પદ્યોપમ ' પદ્યોપમ '—' સાગરોપમ ' આદિ
' કાળના ' માપ છે.

૧૪૫. ૧૪. રજનુ. એ બૂમિ-ક્ષેત્રનું માપ છે. જુઓ આ પત્રિગ્રિહમાં પૃષ્ઠ ૧૧૦ પંક્તિ ૩ ની દિશ્પણી.

૧૪૫. ૨૮. અગ્નિલીક. એ નામનો પ્રયોગશબ્દનો રથ.
(એનાં રાજ્યનાં ચાર રત્નોમાંનું એક). જુઓ પૃષ્ઠ ૧૨૬. પં. ૮.

૧૪૬. ૧૯. મધુમ્નકુમાર. દૃષ્ટના આ એક કામદેવસમાન
અત્યન્તસૌન્દર્યવાન યુવતું પણ એકદા દરજી મધુ' દત્ત-એતું' આ
દયાન્ત છે.

૧૪૮. ૧૦. અગ્નિથી દગ્ધ થયેલાને-મૃત્યાદિ. અગ્નિથી દગ્ધ થયેલા-દાગી જવાથી મૃત્યુ પામેલા-રોગ એને, પાત્રી તે। અગ્નિનું ગરબ-અગ્નિસંસ્કાર જ દોષ.

૧૫૦. ૨૧. આ પ્રમાણે અભયકુમારે.....શરૂ રાખ્યું.
 અને રથાને 'જુદિરૂપી કમલિનીના વિકાસ કરવામાં મંદોદર
 મમાન-એવા અભયકુમારે નિત્ય આ પ્રમાણે કર્યું શરૂ રાખ્યું.'
 એમ જણવું.

૧૫૧. ૨૮. આપાદમાસના દિવસ જેવી સજ્જ. મર્ગ
દિવસેમ. આપાદમાસના દિવસે બહુ લગા-પુટે નદીં એવા.
નૈમ સજ્જ ૫જ્જ પુટે નદીં એવે.

ਮਾਂ ਨਵਮੇ।

૧૪૨ ૧૮.૫૩ મુજબ સ્વેચ્છાએ જાણી. ના ૧૦ ૧૦
૧૪૩ ૧૮.૫૩ મુજબ જાણી. ના ૧૦ ૧૦

१५२११ अने पत्रिका. ०.६० अने ०.३०

[illegible]

૧૫૮. ૯. રત્નદ્વીપ. જ્યાં બહુબહુ રત્નો જડતાં હતાં એવો એક દ્વીપ. પૂર્વે બહુ લોકો રત્ન મેળવવાને ત્યાં જતા એવું રાસ, વાર્તાઓ વગેરેમાં વાંચવામાં આવે છે.

૧૬૦. ૩. વિટ. વ્યભિચારી પુરુષો.

૧૬૦. ૧૬. પુષ્પધન્વા. પુષ્પના ધનુષ્યવાળો. કામદેવને કવિઓએ ધનુર્ધારી કહ્યો છે, અને એ ધનુષ્ય પણ ‘પુષ્પનું’ કહ્યું છે.

૧૬૨. ૧. અવર (કદપ્તવૃક્ષ). ગૌણ, અદ્યપ્રભાવવાળું.

૧૬૩. ૭. ભગતાને પાડી (મળે); ઉઘતાને પાડો (મળે). પાડી મળે એ દુધ આપે એટલો ભગતાને લાભ. પાડો મળે એ શું આપે ? કંઈ નહીં. એટલો ઉઘતાને ગેરલાભ. અહીં કૃતપુણ્ય ઉઘી ગયો એટલે એને ગેરલાભ થયો.

૧૬૩. ૨૬. ગન્ધર્વ નગર. આકાશમાં દેખાતું કલિપત નગર, જે કાલુવાર દેખાઇને લુપ્ત થઈ જાય છે.

૧૬૬. ૧૭. જે પ્રકારનો પવન વાય ઇત્યાદિ. ‘સાયરા પ્રમાણે સોડ’ કરવી કહી છે. (‘મુડી હોય એના પ્રમાણમાં વેપાર થાય,’ ‘પવન પ્રમાણે આચ્છાદન જોઈએ’ આ બધી સમાનાર્થવાચી કહેવતો).

૧૬૬. ૧૯. શ્રુતિમતિપાદિત વચનોઃ શાસ્ત્રનાં વચનો (વેદ વાક્યો ?)

૧૭૦. ૮. ખરલ અને બિલ્વનો સંયોગ. (અહિં ‘ખરલ ને સ્થાને ‘ખલ્વા’ વાંચવું’.) ખલ્વા=ખોડકું મસ્તક. બિલ્વ=ખીલું. ખોડકા મસ્તક અને ખીલાનો-સંયોગ કોઈવાર થઈ જાય છે (ખોડકા મસ્તકપર કોઈવાર ખીલું પડે છે) તેમ શ્રેષ્ઠીને ઘેરથી કૃતપુણ્યના આગમનરૂપ ઘટના, અને વસન્તપુરથી સંઘના આગમનરૂપ ઘટના-એ જોડે ઘટનાનો સંયોગ થયો (જોડે ઘટના સાથે બની).

૧૭૧. ૩. પરિચલ સંજ્ઞા. જુઓ આ પરિચલમાં પૃષ્ઠ ૯૯ પંક્તિ ૧૦ ઉપરની ટિપ્પણી.

૧૪૨. ૬. રાજયોગ થયો હોય. રાજ થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હોય; રાજ્ય મળ્યું હોય.

૧૪૫. ૧૨. પડ્યોપમ ‘ પડ્યોપમ ’-‘ સાગરોપમ ’ આદિ ‘ કાળના ’ માપ છે.

૧૪૫. ૧૪. રઝળુ. એ ભૂમિ-ક્ષેત્રનું માપ છે. જુઓ આ પરિશિષ્ટમાં પૃષ્ઠ ૧૧૦ પંક્તિ ૩ ની ટિપ્પણી.

૧૪૫. ૨૮. અગ્નિલીડું. એ નામનો પ્રદ્યોતરાજનો રથ. (એનાં રાજ્યનાં ચાર રત્નોમાંનું એક). જુઓ પૃષ્ઠ ૧૨૬. પં. ૮.

૧૪૬. ૧૯. પ્રદુન્નકુમાર. કૃષ્ણના આ એક કામદેવસમાન અત્યન્તસૌન્દર્યવાન પુત્રનું પણ એકદા હરણ થયું હતું-એનું આ હથાંત છે.

૧૪૮. ૧૦. અગ્નિથી દગ્ધ થયેલાને-ઈત્યાદિ. અગ્નિથી દગ્ધ થયેલો-દાઝી જવાથી મૃત્યુ પામેલો-હોય એને, પછી તો અગ્નિનું શરણુ-અગ્નિસંસ્કાર જ હોય.

૧૫૦. ૨૧. આ પ્રમાણે અભયકુમારે-----શરૂ રાખ્યું. આને કથાને ‘ ભુદિરૂપી કમલિનીનો વિકાસ કરવામાં ચંદ્રોદય સમાન-એવા અભયકુમારે નિત્ય આ પ્રમાણે કરવું શરૂ રાખ્યું. ’ એમ વાંચવું.

૧૫૦. ૨૮. આપાદમાસના દિવસ જેવી સજા. સર્વ દિવસોમાં આપાદમાસના દિવસો બહુ લાંબા-ખુટે નહીં એવા; તેમ સજા પણ ખુટે નહીં એવી.

સર્ગ નવમો.

૧૫૫. ૧૮. તારૂં મુખ લેઈને જઈશ. ‘ તારૂં ’ હાથ લઈને જઈશ ’ એમ પણ કહેવાય.

૧૫૫. ૨૧ અને પચાસિ. અદિ ‘ અને ’ ન લેઈએ.

૧૫૭. ૧૪. પુત્રપ્રાપ્ત્યન્તરાય કર્મનો સયોપરામ. પુત્રપ્રાપ્તિમાં અન્તરાય કરનાર કર્મનો સ્વયં

૧૫૮. ૯. રત્નદ્વીપ. જ્યાં બહુબહુ રત્નો જડતાં હતાં એવો એક દ્વીપ. પૂર્વે બહુ લોકો રત્ન મેળવવાને ત્યાં જતા એવું રાસ, વાર્તાઓ વગેરેમાં વાંચવામાં આવે છે.

૧૬૦. ૩. વિટ. વ્યભિચારી પુરુષો.

૧૬૦. ૧૬. પુષ્પધન્વા. પુષ્પના ધનુષ્યવાળો. કામદેવને કવિઓએ ધનુર્ધારી કહ્યો છે, અને એ ધનુષ્ય પણ 'પુષ્પનું' કહ્યું છે.

૧૬૨. ૧. અવર (કદપવૃક્ષ). ગૌણ, અદ્યપ્રભાવવાળું.

૧૬૩. ૭. જાગતાને પાડી (મળે); ઉઘતાને પાડો (મળે). પાડી મળે એ દુધ આપે એટલો જાગતાને લાભ. પાડો મળે એ શું આપે ? કંઈ નહીં. એટલો ઉઘતાને ગેરલાભ. અહીં કૃતપુણ્ય ઉઘી ગયો એટલે એને ગેરલાભ થયો.

૧૬૩. ૨૬. ગન્ધર્વ નગર. આકાશમાં દેખાતું કલિપત નગર, જે ક્ષણવાર દેખાઈને હુત થઈ જાય છે.

૧૬૬. ૧૭. જે પ્રકારનો પવન વાય ઇત્યાદિ. ' સાથરા પ્રમાણે સોડ ' કરવી કહી છે. (' મુડી હોય એના પ્રમાણમાં વેપાર થાય, ' ' પવન પ્રમાણે આનંદાદન ભેઈએ ? આ બધી સમાનાર્થવાચી કહેવતો છે).

૧૬૬. ૧૮. શ્રુતિપ્રતિપાદિત વચનોઃ શાસ્ત્રનાં વચનો (વેદ વાક્યો ?)

૧૭૦. ૮. ખરલ અને બિલ્વનો સંયોગ. (અહિં ' ખરલ ને સ્થાને ' ખલ્વા ' વાંચવું '.) ખલ્વા=ગોડકું મસ્તક. બિલ્વ= બીલું. બોડકા મસ્તક અને બીલાનો-સંયોગ કોઈવાર થઈ જાય છે (બોડકા મસ્તકપર કોઈવાર બીલું પડે છે) તેમ શ્રેષ્ઠીને ઘેરથી કૃતપુણ્યના આગમનરૂપ ઘટના, અને વસન્તપુરથી સંઘના આગમનરૂપ ઘટના-એ બેડ ઘટનાનો સંયોગ થયો (બેડ ઘટના સાથે જાણી).

૧૭૧. ૩. પરિગ્રહ સંજ્ઞા. જુઓ આ પરિશિષ્ટમાં પૃષ્ઠ ૯૯ પાંક્તિ ૧૦ ઉપરની ટિપ્પણી.

૧૭૧. ૧૮. શેષ. યજ્ઞમાં હોમતાં વધેલી-શેષ રહેલી-વસ્તુ-ઓ-ફળાદિ: (જે પાછળથી જોઈતી દેવામાં આવે છે).

૧૭૧. ૨૩. લઘુકર્મી. જેનાં કર્મો લઘુ-હજવાં થઈ ગયાં હોય એવો.

૧૭૪. ૧૫. તૃણનો પૂજો. તૃણનો પૂજો એટલા માટે લઈ ગઈ કે બચ્ચું અવતરે એ તરતને માટે તૃણની શર્યા પર મુખે રહી શકે. (હાયણી તૃણની પથારીમાં જ વીંચાય.)

૧૭૪. ૨૧. સમુદ્રમાં પેચી ગયેલા પર્વતો. એમ કહેવાય છે કે પૂર્વે પર્વતોને પાંખ હતી એટલે ઉડી ઉડીને સ્વર્ગમાં જઈ ઈન્દ્રને મુઠ્ઠાં હેરાન કરતા. તેથી ઈન્દ્રે પોતાના વજ્રથી એમની પાંખો કાપવા માંડી એટલે એ પર્વતો લયને લીધે સમુદ્રમાં પેચી ગયા, જ્યાં ઈન્દ્ર કાંઈ કરી શકે નહીં.

૧૭૬. ૧૪. અનન્તાનુઅન્ધી (ક્રોધ). અનન્ત અનુસંધાન વાળો: શરૂને શરૂ જ રહે-કાયમ ટકી જ રહે-એવો.

૧૭૭. ૧૫. પ્રાણાયામ. શ્વાસરૂંધવો. દેવતાઆદિના ના-મોનું અથવા એમના શુભોનું મનન કરતી વખતે શ્વાસને રૂંધવો -એ ક્રિયા ' પ્રાણાયામ ' કહેવાય છે.

૧૮૪. ૨૫. કેશની વેલી બાંધી લીધી. પુષ્પ આદિથી કંઈપણ વિખુવા-ગ્રેષ્ઠા કર્યા વિના, સમસ્ત કેશની એક જ વેળી બાંધી લીધી. આ, અને એની સાથે જળાપેલા બીજાં, પ્રવાસે ગયેલા પતિની પતિવ્રતા ત્રી (સપ્તપતિભર્તૃકા) ના લક્ષણો છે.

૧૮૫. ૧૬. પાંચબ્રાહ્મણો (કામદેવ). અરવિંદ, અરોહ, ચૂત, નવમસ્તિકા અને નીતો-પત્ત-એ નામનાં પાંચ પુષ્પબ્રાહ્મણો.

૧૮૬. ૨૬. લેખ્યમયી (પ્રતિમા). લેખની. લાન્દરની.

૧૮૬. ૧. મોહરોજના મરુતકપર ... ઈત્યાદિ. આવાજ વિચાર કવિએ આ ચિન્તનના મનં ચીજમ. ... નો છે (જુઓ પ્રથમ ભાગ ૧૯ ૧૨૩ પાંક્ત ૪૦).

૧૯૭. ૨૧. ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી. આ બે કાળ-યક છે. ઉત્સર્પિણી=ચઢતો કાળ. (એમાં લોકોની સમૃદ્ધિ આદિ વૃદ્ધિ પામતાં જાય. અવસર્પિણી=ઉતરતો કાળ. (એમાં એ ન્યૂન થતાં જાય).

૧૯૭. ૧૯. અવ્યવહારિક રાશિ. બીજાઓની સાથે જેમને અવ્યવહાર નથી એવો સમૂહ-જાતિ. સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવ આ 'રાશિ' ના હોય. એ 'રાશિ' માંથી નીકળી બીજા જીવોની સાથે અવ્યવહારમાં આવે-લેજાય ત્યારે 'વ્યવહારિક રાશિ' માં આવ્યા કહેવાય.

૧૯૮. ૩. દશદશાન્તે દુર્લભ. 'મનુષ્યભવની દુર્લભતા' ઉપર દશ દશાન્તો છે. શાસ્ત્રકારોએ અમુક દશ દુર્લભ ઘટનાઓ બતાવી-ગણાવી છે તેવી જ આ મનુષ્યભવપ્રાપ્તિરૂપ ઘટના પણ દુર્લભ છે.

૨૦૪. ૧૪. સંયમના સત્તર લેહ. સત્તર ગુણયુક્ત સંયમ. પાંચમહાવ્રતનું પરિપાલન-એ પાંચ ગુણ; ચારે કથાયના નિરોધરૂપ ચાર ગુણ; પાંચ ઇન્દ્રિયોના નિરોધરૂપ પાંચગુણ અને ત્રણ દંડના નિરોધરૂપ ત્રણગુણ-આમ સત્તરગુણ. (જુઓ પૃષ્ઠ ૨૦૬ પંક્તિ ૯-૧૦.)

૨૦૬. ૧૬. ચિક્ષાતીપુત્ર. એ એક તપસ્વી મુનિ પાસેથી ઉપશમ, વિવેક તથા સંવર-એ ત્રણ પદ શ્રવણ કરી એની અર્થ-વિચારણામાં એટલા તદ્દલીન થઈ ગયા હતા કે કોઈ દુષ્ટ જાનવરો એમને પૂછે પછે સત્તાવી રહ્યા હતા, છતાં શુભધ્યાનથી ચલિત ન થતાં, એણે અત્રી દિવસમાં સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કર્યું.

૨૦૬. ૨૫. દંડપ્રહારી. એક પ્રસિદ્ધ ચોર. જેણે એક વખત કોઈ પ્રાણી અને એની સ્ત્રીની ઘોર હત્યા કરી હતી; પરંતુ પછી એ પ્રાણીના તરફડતા ગર્જને દેખી વૈરાગ્ય-પૂર્વક સંયમ લીધો અને ઘોર તપશ્ચર્યા કરી કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

૨૧૦. ૩. રત્નજી-પ્રમાણ. દેવતાની ગતિ એક નિમેષમાત્રમાં

એક લક્ષ્યોજન કહેવાય છે-એ ગણત્રીએ એ સતત છ માસ પર્યન્ત ચાલ્યા કરતાં જેટલી ભૂમિ કાપે એટલી ભૂમિ એક ' રજબુ ' સમજવી.

૨૧૫. ૨૬. ત્રિવેણીસંગમ. ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી-એ ત્રણ નદીઓનો સંગમ. (એ કે વિશેષ નદીઓનો સંગમ-સંગમ સ્થળ (દૃષ્ટાંત તરીકે પ્રયાગતીર્થ) બહુ પવિત્ર ગણાય છે).

૨૧૬. ૨૬. પિતા-બુધ-ને આનન્દ આપનારો. આને સ્થાને ' પુત્ર-બુધ-ને આનન્દ આપનારો ' એમ વાંચો. (બુધનો ગ્રહ અંદ્રમાનો પુત્ર કહેવાય છે.)

૨૧૭. ૧૩. મુનિએ પોતાને સ્થાને આવીને અહિં બિલ પ્રવેશ ન્યાયે. અહિં " મુનિએ અહિંબિલપ્રવેશન્યાયે પોતાને સ્થાને આવીને " એમ વાંચવું. " અહિં-સર્પ પોતાના બિલ-દર-માં પ્રવેશ કરે છે તેવી રીતે સીધા-પાંસરા પોતાને સ્થાને આવીને. " (સર્પને માટે કહેવત છે કે " બીજી બધી જગ્યાએ વાડો, પણ દરમાં પાંસરો ").

૨૨૦. ૨૧. પ્રજાદીન. અજ્ઞાન.

૨૨૨. ૨. બાર વત. (૧) છવહિંતા ન કરવી, (૨) અસન્ય ન બોલવું, (૩) ચારી ન કરવી, (૪) પરસ્ત્રીગમન ન કરવું, (૫) પદ્મિમદ-દ્રવ્યાદિ-નું પ્રમાણ કરવું, (૬) દિશાઓનું પ્રમાણ-જવા આપવાનું માપ બાધવું, (૭) ભાગ-ઉપભોગની વસ્તુઓનું પ્રમાણ કરવું, (૮) અનર્થદંતો ત્યાગ કરવો (અનર્થના કાર્યોમાં આગામી પ્રવર્તવો નહીં), (૯) દરદોષ (એ ધરી) સામાયિક કરવું, (૧૦) દેશાવગમિક કરવું (છઠ્ઠા અને સાતમા વતમા જે પ્રમાણ બાધવાનું કરવું છે એ પ્રમાણનો પ્રતિદિન સંતેષ કરવો), (૧૧) પર્વતિથિએ રેવથ કરવો (અષ્ટમી, ચતુર્દશી આદિ પર્વ તિથિઓ કહેવાય છે-તે દિવસોએ આદાર, શરીરની મુશ્કેલ અને આવડ આપનારો નવાજ કરી 'વ્રતચર્ચ' પાઠવાપૂર્વક પાઠ કરવો). (૧૨) મરજે શન રવું (સાધુ, યાજ્ઞ આદિ પુણ્ય

મતિયિને દેશકાળનો વિચાર કરીને ભક્તિપૂર્વક અત્ત જળ આદિ આપવું)-આ બાર શ્રાવકનાં બારમત કહેવાય છે.

૨૨૨. ૧૬. આલોચના. થયેલા દોષોનું સ્મરણ, પશ્ચાત્તાપ અને પ્રાયાશ્ચિત્ત.

૨૨૨. ૨૧. પરમાધાર્મિક. પાપી પ્રાણીઓને એમના પાપની શિક્ષા કરનારા પરમ અધાર્મિક દેવો.

૨૨૨. ૨૫. કદર્થના. તીવ્ર વેદના.

૨૨૬. ૧૧. પ્રાસાદ. નિતમંદિર.

૨૨૬. ૧૬. ગુણુશ્રેણિ. આને માટે જુઓ આ પરિશિષ્ટમાં પૃષ્ઠ ૪૮ પંક્તિ ૧૧. ઉપરનું ટિપ્પણ.

૨૨૭. ૧૬. શિખિકા. પાલખી.

૨૨૮. ૧૦. ગણુધર. ગણુ-શિશ્યસમૂહ-ને વિષે મુખ્ય-મુખ્યશિષ્ય.

૨૨૮. ૧૫. પ્રાન્તે આરાધના કરવી. પ્રાન્તે-છેવટે-મરણસમયે આરાધના-મોક્ષની આરાધના કરવી-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાય લેવા. આરાધનાના દશ અધિકાર-પ્રકાર છે: (૧) મત લઇને ભાંગ્યું હોય એનું ગુરૂ પાસે પ્રાયાશ્ચિત્ત લેવું, (૨) ગુરૂસમક્ષ (કંઈ નવું) મત લેવું, (૩) સર્વ જીવોની ક્ષમા માગવી, (૪) અહાર પાપચ્છાનક વોસરાવવાં-ચ્યુત્સર્જન કરવાં-ત્યજવાં, (૫) એક અરિહંતનું, સિદ્ધભગવંતનું, શ્રીજૈનધર્મનું, અને ગુણુવંત સાધુનું-એમ ચાર શરણુ અંગીકાર કરવાં, (૬) કુટુંબ કયાં હોય એની નિન્દા કરવી, (૭) જેને શુભ કાર્યો કર્યા હોય એની અનુ-મોદના કરવી, (૮) ઉત્તમ ઉત્તમ ભાવના ભાવવી, (૯) યોગ્ય અવસરે અનશન આદરવું (ચારે આહારનો ત્યાગ કરવો), (૧૦) નવકારમંત્રનો જાપ કરવો-એનું સ્મરણ કર્યા કરવું.

